

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Економіка і управління

Том 30 (69). № 5, 2019

Частина 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2019

Головний редактор:

Горник Володимир Гнатович – доктор наук з державного управління, доцент, директор Навчально-наукового інституту управління, економіки та природокористування Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

Члени редакційної колегії:

Ладонько Людмила Степанівна – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і оподаткування Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

Дармограй Володимир Іванович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, підприємництва та природничих наук Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

Безус Павло Іванович – кандидат економічних наук, доцент, в.о завідувача кафедри менеджменту та міжнародних економічних відносин Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

Корнєєв Володимир Вікторович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів і оподаткування Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

Шпачук Віталій Васильович – доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри публічного управління та адміністрування Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

Петровська Ірина Олегівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки, підприємництва та природничих наук Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

Кураташвілі Альфред Анзорович – доктор економічних наук та доктор юридичних наук, професор, Міжнародна Академія соціально-економічних наук (м. Тбілісі, Грузія), Президент; Дійсний член Нью-Йоркської Академії наук і Академік Академії політичних наук США.

Каменська Тетяна Олександрівна – доктор економічних наук, доцент, Голова Аудиторської палати України.

Редько Олександр Юрійович – доктор економічних наук, професор, перший проректор з науково-педагогічної роботи та академік Національної академії статистики, обліку та аудиту

Хлобистов Євген Володимирович – доктор економічних наук, професор, директор Науково-дидактичного інституту Вищої школи економіки та гуманітаристики, м. Бельсько-Бяла (Польща).

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
(протокол № 3 від 6.11.2019 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління»
zareєстровано Міністерством юстиції України (Свідцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ
серія КВ № 15716-4187Р від 28.09.2009 року)

Видання входить до «Переліку друкованих фахових видань, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук»
на підставі Наказу МОН України від 28 грудня 2017 № 1714 (Додаток 7)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)

Сторінка журналу: www.econ.vernadskyjournals.in.ua

ISSN 2523-4803 (print)

ISSN 2707-1103 (online)

© Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2019

ЗМІСТ

1. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Брятко А.А. ДИНАМІКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ У 2006–2018 РОКАХ.....	1
Вараксіна О.В. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЯК ВАЖЛИВОГО В СТРАТЕГІЧНОМУ ПЛАНІ СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	8
Засанська С.В. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІМЕЙНИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ.....	12
Лопатін А.О. ЕКОНОМІЧНІ ТА ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ АВАРІЙНИМ СИТУАЦІЯМ ПІД ЧАС ПЕРЕВЕЗЕННЯ НЕБЕЗПЕЧНИХ ВАНТАЖІВ АВТОМОБІЛЬНИМ ТРАНСПОРТОМ ЗА ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	18
Печенюк А.П. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ВРАЖЕННЯМИ У СІЛЬСЬКОМУ ТУРИЗМІ	25

2. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Дячков Д.В., Батура В.Ю., Сокирко І.А. ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА.....	31
Ігнатська М.І., Олійник Т.О. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ ОБОРОТНИХ КОШТІВ ПІДПРИЄМСТВ.....	37
Ільченко Н.Б., Кулік А.В. РОЗВИТОК ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ.....	42
Kozubova Natalia, Satusheva Karina INTERNATIONAL HOTEL BUSINESS: PROBLEMS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT.....	51
Костриченко В.М., Ковальчук В.О. ОЦІНЮВАННЯ АНТИКРИЗОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ.....	57
Лизанець А.Г., Юрик М.М. РОЛЬ І МІСЦЕ АУТСОРСИНГУ В ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ.....	63
Сівко Б.І., Сментина Н.В. ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ МУНІЦИПАЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	69
Соболєва Г.Г. ЕКОНОМІКО-АНАЛІТИЧНА РОБОТА В УПРАВЛІННІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА.....	74
Хаврук В.О. МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ ЕКОНОМІЧНОГО ЕФЕКТУ ВІД УПРОВАДЖЕННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗАПАСАМИ АВТОМОБІЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ В СТО.....	78
Шпатакова О.Л. ДОСЛІДЖЕННЯ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА НА НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ.....	85
Яковенко О.І. ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ЗМІСТУ ДЕФІНІЦІЇ «СТРАТЕГІЯ» ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	91

3. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Самусевич Я.В., Теницька І.А.

ДОСЛІДЖЕННЯ ФІСКАЛЬНИХ ТА РЕГУЛЯТИВНИХ ЕФЕКТІВ
ДІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОДАТКІВ.....97

4. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Винничук Р.О.

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ МІГРАЦІЇ ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНИХ УКРАЇНСЬКИХ КАДРІВ....103

5. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Князькова В.Я., Башинська М.І., Буруков В.В.

СУТНІСТЬ ПОДАТКОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ТА ЙОГО РОЛЬ
У ФОРМУВАННІ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....109

Лаврук В.В., Покотильська Н.В.

СТРАТЕГІЯ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ ТВАРИННИЦТВА.....114

Рулінська О.В., Зінковська Д.В.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ АНАЛІТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ
МАРКЕТИНГОВОГО АУДИТУ В СТРАХОВИХ КОМПАНІЯХ.....121

Ткачик Ф.П., Гуцул І.А.

МИТНИЙ КОНТРОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....126

6. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Машевська А.А.

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ
ОБЛІКУ ОПЛАТИ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....131

Томчук В.В., Платовський А.М.

КОМП'ЮТЕРИЗАЦІЯ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ
ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ІТ-ТЕХНОЛОГІЙ.....138

7. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Запорожцев С.Ю., Змійвська І.В., Обоянська Л.А.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПОКАЗНИКІВ СТІЙКОСТІ
БІРЖОВИХ ТОРГОВИХ СТРАТЕГІЙ НА РЕЗУЛЬТАТИ ЇХНЬОЇ РОБОТИ.....144

Підвальна О.Г.

РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНІ КОМПЛЕКСИ
В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ КРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ.....150

Радченко А.А.

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ КРЕДИТУВАННЯ
МАЛИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ
АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ.....154

Стуглик Джоанна

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПОКАЗНИКІВ СТІЙКОСТІ
БІРЖОВИХ ТОРГОВИХ СТРАТЕГІЙ НА РЕЗУЛЬТАТИ ЇХНЬОЇ РОБОТИ.....159

Бодрова Д.В.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ.....163

CONTENTS

1. ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Briatko Anatoliy DYNAMICS OF UKRAINE NATIONAL ECONOMY IN 2006–2018.....	1
Varaksina Elena THE STUDY OF THE STATE OF DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR AS A STRATEGICALLY IMPORTANT SECTOR OF THE NATIONAL ECONOMY.....	8
Zasanskaya Svetlana THEORETICAL FOUNDATIONS OF RESOURCE SUPPORT FOR FAMILY HOUSEHOLDS.....	12
Lopatin Artem ECONOMIC AND FINANCIAL ASPECTS OF PREVENTING ACCIDENTS IN THE CARRIAGE OF DANGEROUS GOODS BY MOTOR TRANSPORT WHEN USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES.....	18
Pecheniuk Alla METHODICAL ASPECTS OF IMPRESSION MANAGEMENT IN RURAL TOURISM.....	25

2. ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Diachkov Dmytro, Batura Vladyslav, Sokirko Inna FORMATION OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF MANAGEMENT ENTERPRISE'S ECONOMIC SECURITY.....	31
Ihnatieva Mariia, Oliinyk Tetiana CHARACTERISTIC OF THE MAIN SOURCES OF FINANCING OF CURRENT ASSETS OF THE ENTERPRISES.....	37
Ilchenko Nataliia, Kulik Anna DEVELOPMENT OF TRANSPORT AND LOGISTICS SYSTEM IN UKRAINE.....	42
Kozubova Natalia, Satusheva Karina INTERNATIONAL HOTEL BUSINESS: PROBLEMS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT.....	51
Kostrychenko Valentyna, Kovalchuk Victoria ASSESSMENT OF CRISIS RESISTANCE OF THE ENTERPRISE: METHODICAL ASPECTS.....	57
Lyzanets Anzhela, Yuryk Maryana THE ROLE AND PLACE OF OUTSOURCING IN THE ORGANIZATION OF BANKING ACTIVITIES.....	63
Sivko Bohdan, Smentyna Natalia INNOVATIVE APPROACHES IN MANAGEMENT OF MUNICIPAL ENTERPRISE RESOURCES.....	69
Sobolieva Hanna ECONOMIC AND ANALYTICAL WORK IN THE MANAGEMENT OF FINANCIAL – ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE.....	74
Khavruk Volodymyr METHOD FOR CALCULATING THE ECONOMIC EFFECT OF IMPLEMENTATION AND IMPROVEMENT OF THE AUTOMATED SYSTEM OF MANAGEMENT OF RESERVES OF AUTOMOBILE COMPONENTS IN CAR SERVICE STATION.....	78
Shpatakova Oksana INVESTIGATION OF THE NEGATIVE IMPACT OF THE CONSTRUCTION COMPANY ON THE ENVIRONMENT.....	85
Yakovenko Olena RESEARCH OF SOME ASPECTS OF THE CONTENT OF THE DEFINITION “ENTERPRISE STRATEGY” AND FEATURES OF THEIR APPLICATION DOMESTI.....	91

3. ECONOMY OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT AND ENVIRONMENT PROTECTION

Samusevych Yaryna, Tenyts`ka Iryna

RESEARCH OF THE FISCAL AND REGULATORY EFFECTS
OF ENVIRONMENTAL TAXES.....97

4. DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS

Vynnychuk Roksolana

MIGRATION STATUS AND TRENDS OF UKRAINIAN HIGHLY-QUALIFIED WORKERS.....103

5. MONEY, FINANCES AND CREDIT

Knyazkova Valentina, Burukov Vyacheslav, Bashynska Maryna

THE ESSENCE OF TAX ADMINISTRATION AND ITS ROLE
IN THE FORMATION OF LOCAL BUDGET INCOME.....109

Lavruk Vitalii, Pokotylska Nataliia

STATE FINANCIAL SUPPORT STRATEGY FOR ANIMAL HUSBANDRY.....114

Rulinska Olha, Zinkovska Daria

APPLICATION FEATURES OF MARKETING AUDIT ANALYTICAL TOOLS
IN INSURANCE COMPANIES.....121

Tkachyk Fedir, Hutsul Inna

THE CUSTOMS CONTROL IN ENSURING OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE.....126

6. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Mashevska Anzhelika

DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF THE ACCOUNTING
ORGANIZATION LABOR PAYMENT AT ENTERPRISE.....131

Tomchuk Viktor, Platovsky Anton

COMPUTERIZATION OF ACCOUNTING AND AUDIT OF INTANGIBLE ASSETS
USING IT-TECHNOLOGIES.....138

7. MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY

Zaporozhtsev Sergiy, Zmiiivska Irina, Oboyanska Lubov

RESEARCH OF THE INFLUENCE OF INDICATORS OF STABILITY
OF EXCHANGE TRADING STRATEGIES ON THE RESULTS OF THEIR OPERATION.....144

Pidvalna Oksana

RECREATION-TOURIST COMPLEXES IN SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT
OF THE COUNTRY AND ITS REGIONS.....150

Radchenko Andrii

WAYS TO INCREASE THE EFFICIENCY OF THE LENDING SYSTEM
OF SMALL ENTITIES OF AGRICULTURAL COMPLEX ECONOMY.....154

Stuglik Joanne

REGIONAL ECONOMIC COMPLEX AS A PUBLIC GOVERNANCE:
THE EXPERIENCE OF UKRAINE.....159

Bodrova Dariia

INSTITUTIONAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT
OF DIGITAL ECONOMY IN UKRAINE.....163

1. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-5-29>

УДК 338.22

Брятко А.А.

аспірант кафедри світового господарства
та міжнародних економічних відносин,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Briatko Anatoliy

Odessa I.I. Mechnikov National University

ДИНАМІКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ У 2006–2018 РОКАХ

Динаміка національної економіки України у 2006–2018 роках є першочерговим елементом в контексті формування ефективної економічної політики в умовах глобальної нестабільності. У статті проаналізовано вплив економічної політики на економічний розвиток країни в період світової фінансово-економічної кризи, узагальнено статистичні дані щодо ключових макроекономічних показників економіки України у 2016–2018 роках, проведено аналіз динаміки їх зміни в контексті антикризових заходів. Підкреслено, що політика держави протягом дослідженого періоду була фактично спрямована на «лікування симптомів» кризової динаміки, а не на усунення її причин. Країна включається в процеси міжнародного виробництва на основі моделі залежності від зовнішніх ринків збуту напівфабрикатів. Підсумовано, що на цьому етапі без здійснення структурних економічних трансформацій економічне зростання неможливе.

Ключові слова: економічна політика, світова криза, економіка України, антикризова політика, глобальна нестабільність.

Постановка проблеми. Проблема динаміки національної економіки України в умовах глобальної нестабільності є визначальним фактором під час вибору стратегії розвитку держави. Актуальними завданнями є вивчення дослідження, пошук ефективних чинників реалізації економічної політики в умовах глобальної нестабільності. Отже, дослідження динаміки національної економіки України у 2006–2018 роках є важливим та першочерговим елементом в контексті формування ефективної економічної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням динаміки розвитку національної економіки України в період світової фінансово-економічної кризи займалися такі вчені, як І. Бланк, В. Василенко, Г. Ососька, О. Скібницький, Т. Ткаченко. У своїх працях вони розглядали теоретичні основи кризових явищ глобального, регіонального та національного масштабів, антикризову політику країн східної Європи, зокрема України, а також вплив окремих інструментів економічної політики на динаміку розвитку економіки загалом. На основі їх праць було створено вітчизняну школу антикризового регулювання.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у дослідженні та аналізі основних макроекономічних показників економіки України в період 2006–2018 років, а також оцінюванні економічної політики уряду в цей період.

Виклад основного матеріалу. Економіка України в передкризовий період характеризувалася впевненим економічним зростанням, зміцненням національної валюти та активізацією інтеграційних процесів. Водночас в умовах трансформаційних перетворень в економіці України виникли значні структурні деформації, що стали стримуючим фактором довгострокового розвитку країни, зростання доходів населення, розвитку інноваційних видів діяльності. Перед початком дослідження динаміки економіки України доцільно навести дані щодо основних індикаторів розвитку.

Передкризовий період розвитку характеризувався значним коефіцієнтом впливу політичних факторів та кардинальної зміни напряму інтеграційних процесів. З 2001 по 2004 роки мало місце зростання ВВП у 10%. Окрім цього, було підписано низку угод щодо формування та поетапного впровадження єдиних стандартів

на базі Єдиного економічного простору. Водночас після Помаранчевої революції відбулася зміна вектору розвитку на проєвропейський. Результатом стало уповільнення економічного зростання у 2005 році до 2,7% [4]. У 2005–2007 роки відбулися поглиблення інтеграційних процесів, формування інституту ефективної приватної власності, лібералізація та збільшення прозорості державного управління економікою, боротьби з корупцією. Однак саме цей процес сповільнив економічне зростання, привів до зростання інфляції та збільшив національний борг (особливо щодо короткострокових кредитних зобов'язань) до 29% у 2007 році. Водночас з початку 2006 року до першої половини 2008 року економіка України демонструвала економічне зростання.

На етапі гострої фази кризи економіка України була вражена найсильніше серед усіх європейських країн. Згідно з даними Світового банку ВВП за результатами гострої фази кризи зменшився на 14,8%. В цей період країна перебувала в умовах незакінченого реформування системи державного управління та політичної кризи, що спричинило значне гальмування процесу прийняття та впровадження рішень, особливо оперативного характеру.

Ключовим напрямом кризового впливу були скорочення зовнішньої торгівлі, відтік капіталу, криза ліквідності банківського сектору. Водночас падіння експорту (переважно підприємств металургійної та хімічної промисловості) відбувалося у значно меншому масштабі, ніж скорочення імпорту, що дало змогу значно скоротити дефіцит поточного рахунку.

Щодо макроекономічних показників відбулося скорочення ВВП з 197,9 млрд. дол. до 117,2, збільшився державний борг (24,9% до ВВП), відбулася девальвація національної валюти на 48%. Отже, можна говорити про значний рівень вразливості країни в період гострої фази світової кризи.

У 2010 році кризові процеси у світовій економіці сповільнилися, більшість торговельних партнерів України перейшла до стабілізації своїх макроекономічних показників. Це привело до економічного пожвавлення ринкового середовища, що не тільки знизило глобальні ризики для ділової активності, але й спровокувало економічне зростання в Україні. Після фінансової кризи 2008–2009 років відновлення світової економіки відбувалося повільніше, ніж прогнозувалося. Гірше за все те, що тренд глобального

Таблиця 1

Ключові індикатори розвитку України

Показник	2006 рік	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
Розмір ВВП (млрд. дол.)	107,7	142,7	179,9	117,2	136,0	163,1	175,7	183,3	133,5	91,0	93,2	112,1	130,8
Темп зростання/спадання ВВП (%)	7,3	7,9	2,2	-14,8	4,2	5,4	0,2	-0,02	-6,5	-9,7	2,3	2,5	3,3
Відхилення від світового ВВП (%)	3,0	3,4	0,5	-13,1	-0,1	2,3	-2,2	-2,6	-9,3	-12,4	-0,3	-0,6	0,3
Баланс поточного рахунку (розмір до ВВП)	-1,5	-3,6	-7,1	-1,4	-2,2	-6,2	-8,1	-9,0	-3,4	1,8	-1,4	-2,1	-3,4
Експорт/імпорт (розмір до ВВП)	46/49	45/50	47/55	46/48	47/51	50/56	35/56	43/52	49/52	53/55	49/56	48/55	45/53
Темп інфляції	14,9	22,7	28,6	13,0	13,4	14,2	7,8	4,3	15,9	38,9	17,1	22,1	15,4
Бюджет (%)	-1,0	-0,9	-1,5	-5,6	-6,5	-2,3	-4,1	-5,6	-8,7	-5,9	-4,8	-3,9	—
Валові накопичення капіталу до ВВП	24,5	24,7	22,1	16,9	17,5	15,7	13,0	8,7	9,8	16,0	17,7	12,8	10,6
<i>Кредитний ринок</i>													
Кредитування (до ВВП)	44,3	58,1	88,4	90,6	78,6	71,1	69,6	73,4	75,2	56,7	47,3	31,1	—
Ставка рефінансування	9,0	8,25	11,5	11,25	8,75	7,75	7,5	7,0	11,5	25,0	16,5	13,5	17,5
Короткострокові кредити до зовнішнього боргу	28,3	28,4	20,7	18,9	21,9	24,1	26,3	23,6	17,9	17,0	17,6	19,6	—
Державний борг до ВВП	14,8	12,3	13,8	24,9	30,0	27,5	33,7	37,0	63,6	70,2	71,2	80,6	92,3
<i>Валютний ринок</i>													
Міжнародні резерви (млрд. дол.)	22,3	32,4	31,5	26,5	34,5	31,7	24,5	20,4	7,5	13,3	15,5	18,8	20,8
Обмінний курс (до дол. США)	5,05	5,05	5,27	7,79	7,94	7,97	7,99	7,99	11,89	21,84	25,55	26,59	27,20
Грошова пропозиція (M2, %)	48,0	54,9	54,4	53,3	55,4	52,7	55,0	62,0	60,3	50,0	46,3	40,5	—
<i>Фондовий ринок</i>													
Капіталізація до ВВП (%)	—	—	—	—	28,6	15,7	—	—	—	—	—	4,6	3,4
<i>Золото</i>													
Попит ЦБ (млрд. дол.)	0,515	0,697	0,742	0,943	1,243	1,379	1,896	1,638	0,916	0,932	0,940	1,063	0,999

Джерело: розроблено автором на основі джерела [7]

зростання 2010–2014 років не вдалося утримати у 2015 році. Динаміка світового розвитку за всіма показниками виявилася негативною. Щодо вітчизняної економіки, то слід відзначити, що часткова стабілізація макроекономічних показників за умов структурних диспропорцій економічного розвитку унеможливила забезпечення її від ймовірних фінансово-економічних потрясінь у майбутньому (рис. 1).

За даними рис. 1 видно, що у 2010–2013 роках Україні вдалося відновити економічне зростання. Однак події 2014 року понурили країну в довгострокову рецесію, а політична криза 2015–2017 років лише акцентувала кризовий стан.

Нові геополітичні реалії спричинили падіння ВВП у 2014–2015 роках на 6,5% і 9,7% відповідно, а відновлення процесу зростання мало місце у 2016–2017 роках. Таким чином, збільшившись за 2000–2016 роки у фактичних цінах більше ніж у 13 разів, реальний ВВП України зріс майже на 40%, досягнувши лише 59,4% до рівня 1990 року. Слід відзначити, що глобальна

фінансово-економічна криза 2008–2009 років в Україні, як і в усьому світі, була справді неочікуваною, однак наступні кризи 2013–2014 та 2018 років були досить прогнозованими. Реальний ВВП України протягом 2010–2011 років демонстрував позитивну динаміку, однак фактично її можна було класифікувати як компенсацію падіння кризового 2009 року (рис. 2).

За даними рис. 2 можна констатувати, що зростання реального ВВП у 2010–2011 та 2016–2017 роках зумовлене не структурним оздоровленням країни та підвищенням її конкурентоспроможності, а ефектом низької бази. Зростання реального ВВП протягом 2010–2013 років не дало змоги країні досягти докризового рівня. Це свідчить про консервацію реального сектору економіки, погіршення добробуту населення, як наслідок, зниження платоспроможного попиту та економічної активності, що не дало Україні можливості створити базис економічного відновлення.

Наступний період кризової дестабілізації відбувся у 2014 році та триває досі. Ключовими причинами про-

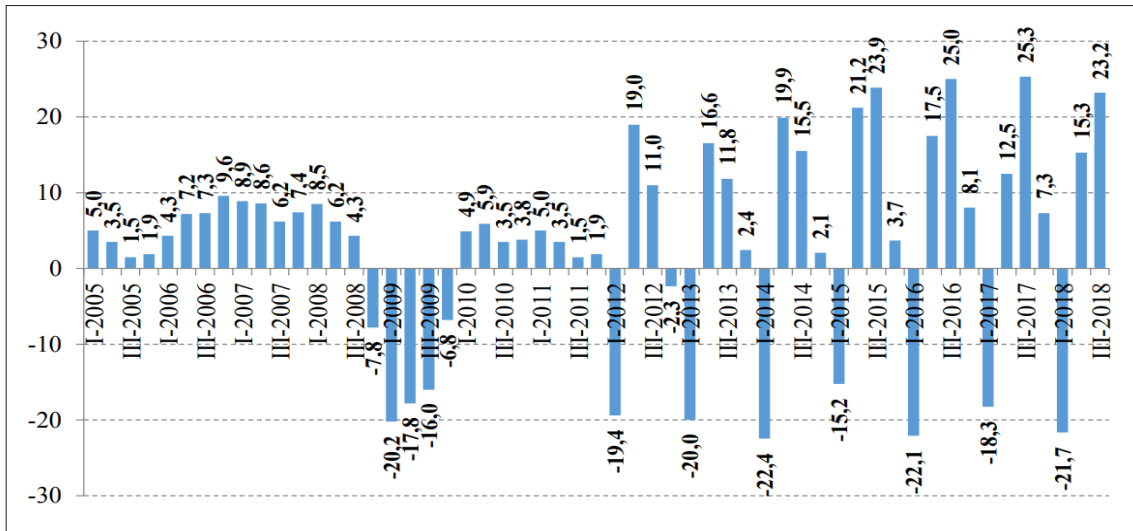

Рис. 1. Поквартальна динаміка ВВП України у 2005–2018 роках, % до аналогічного кварталу попереднього року

Джерело: побудовано автором на основі джерела [1]

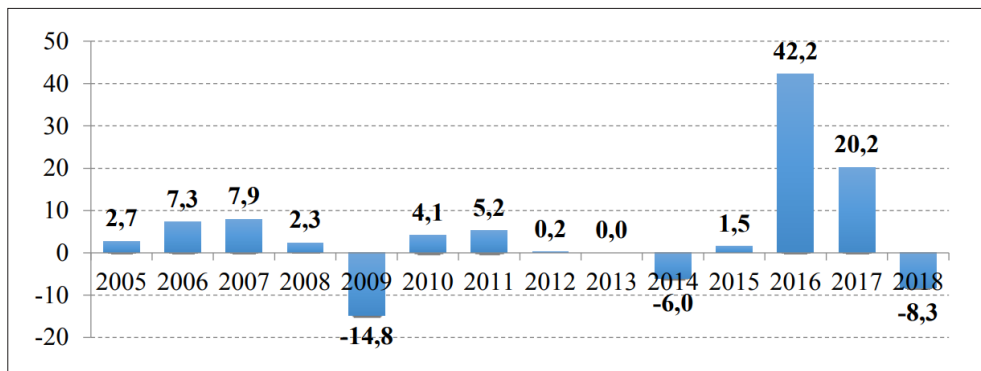

Рис. 2. Динаміка реального ВВП України у 2005–2018 роках, % до попереднього року

Джерело: побудовано автором на основі джерела [1]

блеми стали політичне протистояння, зміна політичного режиму, як наслідок, поляризація суспільства й військове протистояння. У 2014–2015 роки ВВП країни скоротився на 20%, причому тенденція до спаду зберігається. Зокрема, в розрізі питання платіжного балансу відбулося покращення з -7,1% у 2008 році до -2,2% у 2010 році. У 2011 році відбувся перелом, що привів до подальшого просідання, досягши посткризового піку у 2013 році (-9,0%). На початок 2018 року цей показник склав -2,088 млрд. дол., або -1,8% від ВВП [8].

Все це сприяло зміні структури ВВП, зокрема, через зменшення обсягів приватних інвестицій. У докризовий період фактично 77–80% ВВП країни споживалося, у 2015–2018 роках рівень «проїдання» ВВП зріс до 90–93%. Отже, всі ресурси, що отримувалися від домогосподарств і державного сектору, спрямовувалися на підтримку поточного рівня споживання й добробуту через відмову від нагромадження капіталу (рис. 3).

За даними рис. 3 видно, що у 2005–2007 роках країна накопичувала інвестиції, створюючи інвестиційний потенціал як запоруку довгострокового зростання, однак криза 2008–2009 років зруйнувала інвестиційну привабливість держави. Державна політика 2010–2014 років привела до того, що більшість вітчиз-

няних та іноземних інвесторів покинула економічне середовище. У зв'язку з цим інвестиційний потенціал України зменшився. Частка інвестицій у структурі ВВП залишилась на рівні 18–19%, що не може забезпечити прискорене економічне відновлення.

Аналогічні висновки можна зробити після дослідження інфляційної складової (рис. 4).

У 2008–2009, 2013–2014 і 2018 роках серед основних факторів стрімкого зростання цін були девальвація гривні, зростання тарифів на житлово-комунальні послуги. Вагомим фактором, який стримував інфляцію, була низька купівельна спроможність через зменшення життєвого рівня. Дві інфляційні хвилі, що спостерігалися у 2014 році, були зумовлені девальваційним шоком (курс гривні зменшився з 8 грн. до 12 грн. за долар) та виконанням державою МВФ, а саме збільшенням житлово-комунальних тарифів. У 2015–2018 роках девальвація національної валюти продовжувалася. Курс гривні, закладений до бюджету країни на 2019 рік, перебував на рівні 29,04 гривні за долар, що свідчить про продовження знецінення вітчизняної валюти.

Відсутність структурних змін в економіці країни лише накопичувала дисбаланси зовнішньоекономічної торгівлі. Протягом дослідженого періоду спостері-

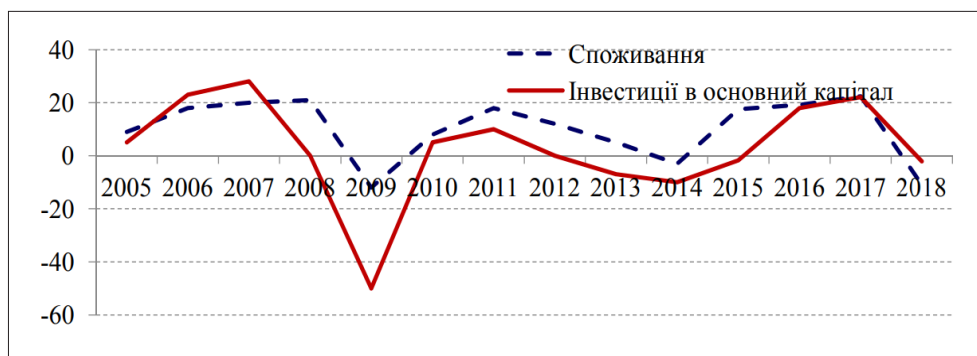

Рис. 3. Динаміка реального споживання та інвестицій України у 2005–2018 роках, % до попереднього року

Джерело: побудовано автором на основі джерела [1]

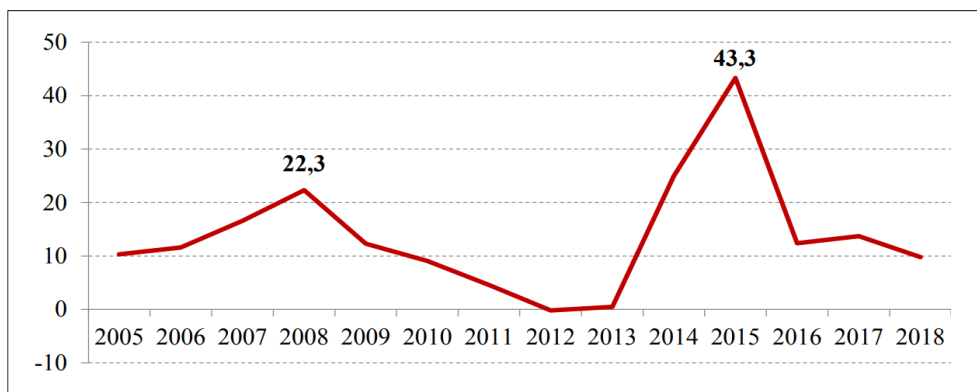

Рис. 4. Рівень інфляції в Україні у 2005–2018 роках, % зростання (грудень до грудня попереднього року)

Джерело: побудовано автором на основі джерела [1]

галося перманентне поглиблення зовнішньоекономічних дисбалансів через зростання дефіциту торгового балансу. Так, з 2006 року Україна мала від'ємне зовнішньоторговельне сальдо, причому дефіцит стрімко зростав, а у 2008 році досяг катастрофічної відмітки. Причиною цього була відсутність доступу до світових ринків капіталів через валютний обвал восени 2008 року.

Слід визнати, що знецінення вітчизняної валюти привело до покращення торгового балансу у 2009 році. Україна зменшила зовнішньоторговельний дефіцит майже вдвічі порівняно з попереднім роком, однак екстенсивна експортно орієнтована модель та відсутність структурних змін сприяли відновленню негативної динаміки зростання зовнішньоторговельного дефіциту. Україні вдалося побороти зовнішньоторговельний дефіцит тільки у 2015 році, а у 2016–2017 роках сальдо платіжного балансу було позитивним, причому у 2017 році його рівень був найвищим протягом усього дослідженого періоду, після чого відбулося падіння.

Проблемним аспектом економіки є співвідношення експорту та імпорту. Вже на початку 2010 року країні вдалося вийти на докризовий обсяг експорту. Однак ця тенденція не мала стійкого характеру, сформувавши понижувальний тренд вже у 2011 році. 2011–2013 роки характеризувалися нарощуванням від'ємного сальдо торговельного балансу з 5,5% до 9,0%. За станом на початок 2018 року цей показник скоротився та становив 6% від ВВП.

Досить успішно відобразилась антикризова програма на зростанні поточних трансфертів. В період антикризового регулювання цей показник вдалося збільшити на 71%, або з 2,6 млрд. дол. у 2009 році до 3,7 млрд. дол. у 2011 році. Однак позитивну тенденцію не було закріплено, що спричинило сповзання до 1,5 млрд. дол. наприкінці 2014 року. За станом на кінець 2017 року баланс поточних трансфертів перебував на рівні 3,5 млрд. дол. [9].

Соціально-економічний розвиток країни безпосередньо залежить від її фінансової стійкості, здатності виконувати свої боргові зобов'язання. Сучасна економічна ситуація в Україні демонструє, що одними з чинників, які гальмують розвиток країни, є надмірне зростання боргового навантаження, залучення коштів на лише частково вигідних умовах разом з неефективним та нецільовим їх використанням [6, с. 707]. Згідно з Бюджетним кодексом України державний борг – це загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих і непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення [2].

Упродовж останніх років спостерігається тенденція до зростання державного боргу України, що обумовлене високими валютними ризиками, нестабільною ситуацією з рефінансуванням попередніх боргів та зростанням тиску боргових виплат на державні фінанси. За 2008–2014 роки сукупний борг збільшився з 25 млрд. дол. та 88 млрд. дол. відповідно. Хоча з огляду

на світові тенденції зростання не виглядає критичним, з урахуванням його динаміки та значного падіння ВВП можна говорити про значні боргові ризики. Структура зовнішнього боргу у 2010–2014 роки виглядала таким чином: 6% складали прямі інвестиції, 15% – банки, 56% – реальний сектор економіки, 18% – державні органи управління, 3% – центральний банк [3]. Виходячи з того, що у 2015 році країна мала 13,3 млрд. дол. міжнародних резервів, можемо говорити про значну вразливість економіки України до зовнішніх шоків. В подальшому ситуація поліпшилась через зростання резервів до рівня 18,8 млрд. дол. на початку 2018 року.

Іншим вагомим індикатором соціально-економічного розвитку країни є рівень безробіття, тобто показник, який визначається як відношення кількості безробітних до загальної кількості економічно активного працездатного населення країни. Згідно з офіційною державною статистикою економічно активне населення України невинно скорочується. У 2017 році воно скоротилось порівняно з 2010 роком на 1 970,8 тис. осіб, тобто на 10,3%. Це пояснюється зменшенням кількості населення країни в результаті анексії Криму, здійснення антитерористичної операції, значної міграції громадян України за її межі в пошуках кращих умов життя та праці, а також старінням нації [5, с. 106]. Як наслідок, скоротилась чисельність зайнятих працездатного віку на 1 955,6 тис. осіб, тобто на 11,2%. Водночас зросла чисельність безробітних на 15,2 тис. осіб.

За аналізований період найнижчий рівень безробіття спостерігався у 2013 році (7,8%), а найвищий – у 2017 році (9,9%), при цьому чисельність безробітних становить 1 697,3 тис. осіб [1]. Головними причинами зростання безробіття є падіння економіки та зниження фінансових результатів діяльності підприємств; закриття непрацюючих бізнес-структур, перш за все ФОП, яким із січня 2016 року незалежно від наявності або відсутності доходів необхідно сплачувати податок до Пенсійного фонду; скорочення штату працівників на тлі підвищення мінімальної заробітної плати до 3 200 грн. у 2017 році та 3 723 грн. у 2018 році; необхідність отримання довідки для оформлення субсидії на оплату комунальних послуг; невідповідність інтересів, вимог, кваліфікацій працівників наявним робочим місцям. Отже, державні заходи, анонсовані як антикризові та націлені на оздоровлення національної економіки, не виправдали очікування.

Рівень безробіття тісно пов'язаний з величиною втрати ВВП. Згідно із законом Оукена перевищення фактичного рівня безробіття над його природним рівнем на 1% приводить до відставання ВВП від потенційного на 2,5%. Отже, припускаємо природний рівень безробіття в межах 6%, тоді циклічне безробіття в Україні викликає не менше 10% втрати ВВП порівняно з потенційним обсягом. Політика регулювання зайнятості має спрямовуватись на створення нових робочих місць, приведення у відповідність середньомісячної заробітної плати до продуктивності праці та прожиткового мінімуму, що дасть змогу скоротити безробіття,

збільшити виробництво та підвищити купівельну здатність населення.

Висновки. Таким чином, здійснивши дослідження факторів економічної циклічності розвитку України, можемо відзначити, що країна включається в процеси міжнародного виробництва на основі досить деформованої, асиметричної моделі, коли залежність від зовнішніх ринків збуту напівфабрикатів не супроводжується включенням у міжнародні мережі виробництва за лінією імпорту. Політика держави протягом дослідженого періоду була фактично спрямована на «ліккування симптомів» кризової динаміки, а не на усунення її при-

чин. Виходячи з проведеного аналізу, можемо говорити, що на цьому етапі без здійснення структурних економічних трансформацій економічне зростання неможливе. Зважаючи на міжнародний досвід економічного розвитку, можемо стверджувати, що саме такі характеристики є згубними з огляду на довгострокові перспективи розвитку. Модель розвитку України на цьому етапі є низько ефективною та характеризується низьким рівнем життя населення, незначним зростанням ВВП, низькою часткою високотехнологічного експорту, використанням застарілих виробничих технологій, високою часткою тіньового сектору.

Список літератури:

1. База даних / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 26.06.2019).
2. Бюджетний кодекс України : Закон України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/2456-17/page2> (дата звернення: 24.06.2019).
3. Внешний долг стран мира. *SVSPB*. URL: <http://svspb.net/danmark/vneshnij-dolg-stran.php> (дата звернення: 20.06.2019).
4. Економічний розвиток країни / Держзовнінформ. 2017. URL: <http://ukrexport.gov.ua/rus/economy/indicators/ukr/3046.html> (дата звернення: 20.06.2019).
5. Федоришина Л. Безробіття в Україні: актуальні проблеми та шляхи вирішення. *Сталий розвиток економіки*. 2015. № 4 (29). С. 103–108.
6. Юрій С. Фактори впливу на державний борг України. *Економіка і суспільство*. 2017. № 10. С. 705–709.
7. Data base / World Bank. URL: <http://data.worldbank.org> (дата звернення: 26.04.2019).
8. Current account balance (% of GDP) / World Bank. URL: <http://data.worldbank.org/indicator/BN.CAB.XOKA.GD.ZS?page=1> (дата звернення: 26.04.2019).
9. Net current transfers from abroad / The World Bank. URL: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.TRF.NCTR.CD> (дата звернення: 26.04.2019).

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2019) Baza Danyh [Data base]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 26.06.2019).
2. Verkhovna Rada of Ukraine. Database “Legislation of Ukraine” (2010) Budzetnyy kodeks Ukrayiny : Zakon Ukrayiny vid 08.07.2010 № 2456-VI [Budget Code of Ukraine : Law of Ukraine dated 08.07.2010 No. 2456-VI]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/2456-17/page2> (accessed: 24.06.2019).
3. *SVSPB* : web site (2019) Vneshnij dolg stran mira [External debt of the countries]. Available at: <http://svspb.net/danmark/vneshnij-dolg-stran.php> (accessed: 20.06.2019).
4. Derjzovnininform (2007) Ekonomichnyy rozvytok krayiny (2007) [Economic development of the country (2007)]. Available at: <http://ukrexport.gov.ua/rus/economy/indicators/ukr/3046.html> (accessed: 20.06.2019).
5. Fedoryshyna L. (2015) Bezrobittya v Ukraini: aktual'ni problemy ta shlyahy vyrishennya. [Unemployment in Ukraine: Current Issues and Solutions]. *Sustainable economic development*. № 4 (29). P. 103–108.
6. Yuriy S. (2017) Factory vplyvu na dergavnyy borg Ukrayiny. [Influence factors on Ukraine national debt]. *Economy and society*. № 10. P. 705–709.
7. Data base / World Bank. Available at: <http://data.worldbank.org> (accessed: 26.04.2019).
8. Current account balance (% of GDP) / World Bank. Available at: <http://data.worldbank.org/indicator/BN.CAB.XOKA.GD.ZS?page=1> (accessed: 26.04.2019).
9. Net current transfers from abroad / The World Bank. Available at: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.TRF.NCTR.CD> (accessed: 26.04.2019).

ДИНАМИКА НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ В 2006–2018 ГОДАХ

Динамика национальной экономики Украины в 2006–2018 годах является первоочередным элементом в контексте формирования эффективной экономической политики в условиях глобальной нестабильности. В статье проанализировано влияние экономической политики на экономическое развитие страны в период мирового финансово-экономического кризиса, обобщены статистические данные по ключевым макроэкономическим показателям экономики Украины в 2016–2018 годах, проведен анализ динамики их изменения в контексте антикризисных мер. Подчеркнуто, что политика государства в течение исследованного периода была фактически направлена на «лечение симптомов» кризисной динамики, а не на устранение ее причин. Страна включается в процессы международного производства на основе модели зависимости от внешних рынков сбыта полуфабрикатов. Заключено, что на этом этапе без осуществления структурных экономических трансформаций экономический рост невозможен.

Ключевые слова: экономическая политика, мировой кризис, экономика Украины, антикризисная политика, глобальная нестабильность.

DYNAMICS OF UKRAINE NATIONAL ECONOMY IN 2006–2018

The dynamics of the national economy of Ukraine in 2006–2018 is a paramount element in the context of effective economic policy formation in conditions of global instability. The economy of Ukraine in the pre-crisis period was characterized by strong economic growth, strengthening of the national currency and intensification of integration processes. At the same time, in the conditions of Ukraine economy transformation, there were significant structural deformations, which became a deterrent for the country long-term development. The crisis and post-crisis development period are characterized by a significant coefficient of influence of political factors and radical change in the direction of integration processes. Since 2014, there has also been a military confrontation. The confrontation situation is still relevant. The article analyzes the impact of economic policy on the economic development of the country during the global financial and economic crisis summarizes statistics on key macroeconomic indicators of the Ukrainian economy in 2016–2018, the dynamics of their change in the context of anti-crisis measures were analyzed. It is emphasized that the policy of the state during the studied period was in fact aimed at “treating the symptoms” of the crisis dynamics, not at eliminating its causes. The country is involved in international production processes on the basis of a rather deformed, asymmetric model, when the dependence on foreign markets for semi-finished products is not accompanied by the inclusion in international production networks of the import line. It is summarized that economic growth is impossible at this stage without structural economic transformation. Given the international experience of economic development, it can be argued that these characteristics are detrimental in view of the long-term development prospects. The model of development of Ukraine at this stage is low efficient and is characterized by: low standard of living, low GDP growth, low share of high-tech exports, use of outdated production technologies, high share of the shadow sector of the economy.

Key words: economic policy, global crisis, Ukrainian economy, anti-crisis policy, global instability.

Вараксіна О.В.

кандидат економічних наук, докторант,
Полтавська державна аграрна академія

Varaksina Elena

Poltava State Agrarian Academy

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЯК ВАЖЛИВОГО В СТРАТЕГІЧНОМУ ПЛАНІ СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті проведено дослідження ефективності діяльності аграрного сектору економіки, зокрема його основного складника, яким є сільське господарство. Визначено, що потенціал аграрного сектору є основою продовольчої безпеки країни. Увага акцентована на основних показниках виробництва, таких як випуск продукції сільського господарства та динаміка виробництва продукції підприємствами й господарствами населення. Встановлено, що збільшення виробництва продукції зумовлене зростанням обсягів виробництва рослинницької продукції, основними виробниками якої є сільськогосподарські підприємства. Обґрунтовано, що основними постачальниками продукції тваринництва залишаються господарства населення. Проаналізовано продуктивність праці в підприємствах аграрного сектору як одного з визначальних чинників підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору.

Ключові слова: аграрний сектор, сільське господарство, виробництво продукції, продуктивність праці, національна економіка.

Постановка проблеми. Аграрний сектор економіки, базовою складовою якого є сільське господарство, формує продовольчу, у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та створення соціально-економічних умов сільського розвитку.

Внаслідок незавершеності процесів адаптації до європейських вимог щодо якості та безпечності харчових продуктів, нестійкості торговельних відносин з державами-імпортерами конкурентні позиції вітчизняної сільськогосподарської продукції на зовнішньому ринку не є стабільними [1].

Відносна стійкість вітчизняного сільськогосподарського виробництва в несприятливих соціально-економічних умовах 2014 р. свідчить про своєчасність проведених у державі земельної та аграрної реформ. У результаті створено динамічний, потужний, перспективний, конкурентоспроможний сектор економіки, що постійно нарощує обсяги виробництва, експорту та доходів держави, власників та громадян [2].

Сьогодні роль аграрного сектору як складової національної економіки є вагомою та важливою. Отже, аграрний сектор – це продовольча безпека держави, бюджетотворюючий сектор економіки, авторитетний експортер продукції, фундамент суверенності держави. Проте для сталого та ефективного розвитку аграрного сектору ще багато проблем мають бути вирішені, зокрема цінова та інфраструктурна політика, міграційні процеси працездатного

населення із сільської місцевості, земельне питання, законодавча база.

Отже, назрілим питанням є вивчення стану аграрного сектору та ефективності діяльності його підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стану та розвитку аграрного сектору було предметом уваги багатьох науковців, зокрема М. Маліка, М. Месель-Веселяка, Р. Мудрака, Б. Пасхавера, Ю. Лупенко, П. Саблука. У працях І. Должанського, В. Андрійчука, А. Гуторова, С. Дем'яненка досліджувалися проблеми конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва. Однак проблематика конкурентоспроможності продукції та підприємств аграрного сектору є назрілою та вимагає подальших наукових розвідок.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в аналізі нинішнього становища аграрного сектору та його вагомості складової, яким є сільське господарство; визначенні проблематики ефективного розвитку аграрного сектору національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Вплив аграрного сектору на формування конкурентної позиції національної економіки на світовому ринку є суттєвим з огляду на складну економічну та політичну ситуацію в Україні [3, с. 22].

Сільське господарство розглядають як комплекс технологічно й організаційно взаємопов'язаних галузей, які у своїй сукупності утворюють збалансовану, інтегровану й структурно завершену систему. Кожна галузь сільськогосподарського виробництва є сукуп-

ністю підприємств, що виробляють певні види однорідної продукції чи надають послуги, які задовольняють певні потреби населення в продуктах харчування, а промисловості – в сировині [4, с. 24].

Модель постіндустріальної стадії розвитку економіки України повинна охоплювати такі основні напрями [5].

1) Об'єднання капіталу землі з капіталом індустрій задля забезпечення високої ефективності його функціонування в усіх пов'язаних ланках господарювання, оскільки економіка країни є цілісною функціонуючою системою. Збалансована й така, що охоплює всі галузі, структура господарювання стане необхідною передумовою успішного розвитку кожної її складової.

2) Зосередження зусиль освіти й науки у сфері прогресивних та інформаційних технологій задля забезпечення високодохідного функціонування об'єднаного капіталу, ефективне запровадження їхніх досягнень у виробництво або результативне функціонування системи «наука – освіта – виробництво».

3) Зосередження переважної маси одержаного доходу у розв'язанні проблем соціуму, що відповідає потребам соціально орієнтованої економіки. Національна ідея повинна об'єднувати націю, визначати соціальну відповідальність та інноваційну спрямованість економіки, стати двигуном національного прогресу. Ця модель економічної політики країни повинна враховувати особливості кожного сектору економіки держави. Сучасна політика також має враховувати й регулювати проблеми міжгалузевих відносин, оскільки від цього залежить стабільність розвитку кожної галузі, а також держави загалом.

Водночас внутрішній ринок агропродовольчої продукції України характеризується низькою ємністю та високим ступенем чутливості до зміни роздрібних цін на продукти харчування, а через високу частку витрат на харчування у сімейному бюджеті домогосподарств зниження реальних доходів населення може спричинити соціальні збурення. Зокрема, якщо зростання цін у первинній ланці приведе до зростання цін на продовольство, то зворотний зв'язок відсутній, адже здешевлення сировини не веде до зниження цін

на продовольчі товари [2]. Аналіз випуску продукції аграрного сектору у фактичних цінах здійснено в табл. 1. Впродовж 2000–2018 рр. відбувалося поступове зростання обсягів виробництва продукції сільського господарства. Так, за останні роки найменш результативним за обсягами виробництва був 2000 р., коли складні кліматичні умови спричинили різкий спад обсягів виробництв.

У 2018 р. загальний обсяг виробництва продукції сільського господарства (у фактичних цінах) склав 847 587 млн. грн., зокрема у сільськогосподарських підприємствах – 532 683 млн. грн., господарствах населення – 314 904 млн. грн. Порівняно з 2017 р. у сільському господарстві отримано 19,75% приросту загального обсягу продукції сільського господарства, зокрема в аграрних підприємствах – 24,34%, у господарствах населення – 12,71%.

Динаміка виробництва продукції аграрних підприємств України у постійних цінах 2010 р. зображена на рис. 1.

У галузевій структурі продукції сільського господарства провідне місце традиційно посідає продукція рослинництва, маючи 73,7% загального виробництва. У 2018 р. вироблено рослинницької продукції (у постійних цінах 2010 р.) на 198 658,1 млн. грн., тваринницької – на 70 750 млн. грн. Порівняно з 2017 р. відбулося збільшення на 10,7% обсягів виробництва продукції рослинництва, тваринництва – на 1,5%. Основними виробниками рослинницької продукції є сільськогосподарські підприємства, що мають 62,8% загального обсягу виробництва. У галузі тваринництва зростання обсягів виробництва відбулося за рахунок приросту виробництва в господарствах населення (52,5% загального обсягу виробництва).

Основними виробниками продукції сільського господарства залишаються сільськогосподарські підприємства, питома вага яких у вартості валової продукції становить 58,8%. Господарства населення виробляють 41,2% сільськогосподарської продукції, а фермерські господарства – 9,3%. Загальні обсяги продукції рослинництва й тваринництва збільшилися у сільсько-

Таблиця 1

Динаміка випуску продукції аграрного сектору України за 2000–2018 роки у фактичних цінах, млн. грн.

Рік	Всього	Нефінансові корпорації та сектор загальнодержавного управління	Домашні господарства
2000	54 259	20 735	33 524
2005	92 540	36 273	56 267
2010	189 405	94 630	94 775
2014	371 189	209 644	161 545
2015	544 206	327 346	216 860
2016	637 791	387 277	250 514
2017	707 792	428 399	279 393
2018	847 587	532 683	314 904
2018 р., % до 2017 р.	119,75	124,34	112,71
Середній показник абсолютного приросту	114 189	73 135	40 197

Джерело: [6]

Рис. 1. Динаміка виробництва продукції аграрних підприємств України за 2000–2018 рр. у постійних цінах 2010 р.

Джерело: [6]

Рис. 2. Динаміка продуктивності праці в аграрних підприємствах України за 2000–2018 рр. на 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві у постійних цінах 2010 р.

Джерело: [6]

господарських підприємствах, а в господарствах населення виробництво сільськогосподарської продукції знижується.

Також сучасна ситуація характеризується звуженням фінансової бази розвитку сільськогосподарського виробництва. Залишається ймовірність зменшення джерел формування власних фінансових ресурсів сіль-

ськогосподарських товаровиробників через несприятливу цінову кон'юнктуру на основні види споживаних мінеральних добрив, матеріально-технічної продукції, засобів захисту рослин і стримування зростання цін на агропродовольчу продукцію [2].

Проте господарства населення надалі залишаються основними виробниками тваринницької продукції. Це пояснюється тим, що рівень доходів населення села досить низький, а виробництво продукції сільського господарства для нього є необхідним.

За даними рис. 2 можна зробити висновок, що динаміка продуктивності праці в аграрних підприємствах має позитивний тренд та зростає.

Незважаючи на зростання продуктивності праці в сільському господарстві, її рівень значно нижчий, ніж в інших галузях економіки. Причинами низької продуктивності праці в економіці України загалом та сільському господарстві зокрема є технічна й технологічна відсталість вітчизняного виробництва, високий рівень зношеності основних засобів виробництва, недостатні обсяги інвестицій для їх своєчасного оновлення та впровадження інноваційних технологій [7, с. 134].

Висновки. Таким чином, інтеграція України у світовий економічний простір є можливою лише за стабільного розвитку національної економіки, де аграрному сектору відводиться ключова роль. Держава має сприяти створенню умов для підвищення конкурентоспроможності та ефективної діяльності підприємств аграрного сектору.

Особливу увагу слід приділити соціальним питанням та розвитку інфраструктури на селі. Задля активізації складової інноваційної діяльності як фактору підвищення конкурентоспроможності в аграрному секторі доцільно створити агротехнопарки в кожному регіоні.

Список літератури:

1. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80> (дата звернення: 07.10.2019).
2. Лупенко Ю. Розвиток аграрного сектору економіки України: прогнози та перспективи. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Економіка*. 2015. Вип. 2 (2). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2015_2\(2\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2015_2(2)_7) (дата звернення: 08.10.2019).
3. Шпак Ю. Аграрний сектор національної економіки в умовах глобалізації ринків: теорія та практика державного управління : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2011. 514 с.
4. Іванух Р., Дусановський С., Білан Є. Аграрна економіка і ринок. Тернопіль : Збруч, 2003. 305 с.
5. Саблук П. Стан і напрями розвитку аграрної реформи. *Економіка АПК*. 2015. № 2. С. 10–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2015_2_4 (дата звернення: 05.10.2019).
6. Сільське господарство України : статистичний збірник за 2018 р. / Державна служба статистики України. *Урядовий портал*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 04.10.2019).
7. Ilchuk M., Konoval I., Radko V., Yevtushenko V. Competitiveness of cattle breeding products increase. Vienna : East West, 2017. 294 p.

References:

1. Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilivoi prohramy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2022 roku [On approval of the Concept of the State Target Program for Development of the Agricultural Sector for the Economy for the Period up to 2022]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80> (accessed: 07.10.2019).
2. Lupenko Yu. (2015). Rozvytok ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy: prohnozy ta perspektyvy [Development of the agrarian sector of the Ukrainian economy: forecasts and prospects]. *Naukovyi visnyk Mukachevskoho derzhavnoho universytetu* [Scientific Bulletin of Mukachevo State University], no. 2 (2), pp. 30–34. Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2015_2\(2\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2015_2(2)_7) (accessed: 08.10.2019).
3. Shpak Yu. (2011). Ahrarnyi sektor natsionalnoi ekonomiky v umovakh hlobalizatsii rynkiv: teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia : monohrafiia [Agrarian sector of national economy in the conditions of globalization of markets: theory and practice of public administration : monograph]. Donetsk : Southeast (in Ukrainian).
4. Ivanukh R., Dusanovsky S., Bilan E. (2003). Ahrarna ekonomika i rynok [Agrarian economy and market]. Ternopil : Zbruch (in Ukrainian).
5. Sabluk P. (2015). Stan i napriamy rozvytku ahrarnoi reformy [State and directions of development of agrarian reform]. *Ekonomika APK* [APK economy], no. 2, pp. 10–17. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2015_2_4 (accessed: 05.10.2019).
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy : Uriadovyi portal [State Statistics Service of Ukraine. Government portal]. *Sil'ske hospodarstvo Ukrainy : statystychnyi zbirnyk za 2018 r.* [Agriculture of Ukraine : statistical summary for 2018]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 04.10.2019).
7. Ilchuk M., Konoval I., Radko V., Yevtushenko V. (2017). Competitiveness of cattle breeding products increase. Vienna : East West.

ИССЛЕДОВАНИЕ СОСТОЯНИЯ РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА КАК ВАЖНОГО В СТРАТЕГИЧЕСКОМ ПЛАНЕ СЕКТОРА НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье проведено исследование эффективности деятельности аграрного сектора экономики, в частности его основной составляющей, которой является сельское хозяйство. Определено, что потенциал аграрного сектора является основой продовольственной безопасности страны. Внимание акцентировано на основных показателях производства, таких как выпуск продукции сельского хозяйства и динамика производства продукции предприятиями и хозяйствами населения. Установлено, что увеличение производства продукции обусловлено ростом объемов производства растениеводческой продукции, основными производителями которой являются сельскохозяйственные предприятия. Обосновано, что основными поставщиками продукции животноводства остаются хозяйства населения. Проанализирована производительность труда в предприятиях аграрного сектора как одного из определяющих факторов повышения конкурентоспособности аграрного сектора.

Ключевые слова: аграрный сектор, сельское хозяйство, производство продукции, производительность труда, национальная экономика.

THE STUDY OF THE STATE OF DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR AS A STRATEGICALLY IMPORTANT SECTOR OF THE NATIONAL ECONOMY

The article studies the effectiveness of the agricultural sector, in particular, its main component: agriculture. It is determined that the potential of the agricultural sector is the basis for the country's food security. In today's economic environment, the agricultural sector is one of the main budget-forming sectors of the national economy. Attention is focused on the key indicators of production: agricultural output, the dynamics of production by enterprises and households. It is established that the increase in production is determined by the growth in crop production, the main producers of which are agricultural enterprises. It is proved that the main suppliers of livestock products remain households. This situation is due to the fact that the income level of rural residents is quite low, therefore, livestock production for this category of enterprises is an additional source of income and thus is necessary. Positive dynamics of growth in the efficiency of the agricultural sector is noted, however, the level achieved is not sufficient for sustainable food security of the national economy. The level of labour productivity at enterprises of the agricultural sector, as one of the determining factors in the growth of competitiveness of the agricultural sector, is analysed. It is noted that labour productivity in agriculture has increased. However, despite the growth trend of this indicator, its level is significantly lower than in other sectors of the national economy. First of all, this is due to technical backwardness, high deterioration of fixed assets, weak investment in the agricultural sector, insufficient level of innovative production technologies and infrastructure in rural areas, and low wages. Thus, the processes of Ukraine's integration in the global economic space are possible under the condition of stable development of the national economy, where the agricultural sector has a key role to play. Particular attention should be paid to social issues and rural infrastructure development. It is noted that the solution to these problems will provide both an increase in the competitiveness of the agricultural sector and its effective development.

Key words: agricultural sector, agriculture, production, labour productivity, national economy.

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-5-31>

УДК 332.05

Засанська С.В.

кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу наукового, методичного
та інформаційного забезпечення експертної діяльності,
ДНУ «Український інститут
науково-технічної експертизи та інформації»

Zasanskaya Svetlana

State Scientific Institution
“Ukrainian Institute for Scientific Technical Expertise and Information”

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІМЕЙНИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ

У статті розглянуто можливості розвитку сімейних домогосподарств, які залежать від наявності відповідних ресурсів. Зроблено акцент на сучасних відносинах у сім'ї, які впливають на її фінансово-економічний стан та морально-етичну поведінку. Наведено загальні підходи до розуміння ролі сімейного домогосподарства в економіці країни. Відображено кругообіг факторів та ресурсів, які є у розпорядженні сімейних домогосподарств. Класифіковано основні ознаки сімейних домогосподарств як постачальників та споживачів ресурсів відповідно до мети діяльності, розміру організації виробництва, якості виготовленої продукції, рівня товарності, місця розташування. Наголошено на неоднакових вихідних умовах розвитку сімейних домогосподарств у сільських та міських поселеннях. Класифіковано можливості розвитку сімейних домогосподарств в розрізі сільського та міського населення.

Ключові слова: ресурси, сімейні домогосподарства, ознаки, можливості, місто, село.

Постановка проблеми. Економіка країни постійно потребує пошуку нових джерел збагачення та активізації тих суб'єктів ринкових відносин, які беруть

участь у створенні валового внутрішнього продукту та є постачальниками трудових і матеріальних ресурсів. У цьому ракурсі сімейне домогосподарство стає тією

важливою категорією, яка повноцінно задіяна до процесу створення суспільних та економічних благ, товарів, робіт та послуг, які чинять значний економічний ефект на суспільство та економіку країни загалом. Недостатність теоретико-методологічних підходів до дослідження цього важливого соціально-економічного інституту спонукає до нових досліджень місця й ролі сімейних домогосподарств в економіці країни та актуалізує дослідження з подібної тематики. Відсутність цілісної теорії сімейного домогосподарства не зменшує його роль в економіці країни, проте ця роль повинна бути дотримана заради пріоритетів економічного розвитку. Отже, у статті піднімаються питання про сімейні домогосподарства як важливі елементи національної економіки, які повинні розглядатися не лише як витратна стаття бюджету, але й та економічна одиниця, що створює та формує відповідні блага.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усвідомлення категорії сімейного домогосподарства відбувається через дослідження сім'ї та домогосподарства. В науковій економічній літературі частіше зустрічаються дослідження домогосподарств, тоді як сімейні домогосподарства розглядаються через їх призму. У межах міждисциплінарного підходу домогосподарство досліджувалося багатьма науковцями, серед яких можна назвати таких вітчизняних учених, як Г.А. Лех, В.М. Гєєць, Б.Й. Пасхавер, Ю.Ю. Станкевич, М.Л. Литвак, О.Р. Марець, О.В. Кузик, М.І. Руда, О.О. Тумакова, М.М. Ватаманюк, Л.М. Лавриненко, які продовжують вивчати соціально-економічну природу домогосподарств, їхню роль у національній економіці та оцінювати величину трудового потенціалу, яким вони забезпечують розвиток економіки країни.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз факторів та ресурсів, якими володіють сімейні домогосподарства; систематизація основних ознак сімейних домашніх господарств як постачальників та споживачів ресурсів; аналіз можливостей розвитку сімейних домогосподарств у селі та місті.

Виклад основного матеріалу. Діяльність людини є основоположним фактором її розвитку. Розглядаючи практичну діяльність особистості, одразу зазначаємо, що вона спрямована насамперед на перетворення світу згідно з поставленими людиною цілями [1], тоді як втілення цих задумів однозначно залежить від наявних у розпорядженні ресурсів.

Особливістю існування сімейного домогосподарства є свідомий раціональний розподіл функціональних обов'язків між його членами, що підвищує соціальну та економічну ефективність існування такого угруповання. Сьогодні все частіше чути про товарно-грошові відносини між подружжям та договірну основу таких стосунків. Справді, сучасна інтерпретація сімейних відносин наголошує на тому, що подружні контакти на економічній основі часто закінчуються укладенням шлюбних контрактів, які описують, окрім загальноприйнятих правил, чіткі фінансово-економічні умови.

В юридичному законодавстві України щодо шлюбного договору закладено можливість відмови від режиму спільної власності та формування спільного бюджету. Викликає сумнів думка про те, що існування контрактної форми ведення домашнього господарства буде завжди економічно вигідним. Згідно з теорією «домінування» в будь-якому утворенні, що регламентується правилами поведінки, перебувають індивіди, які ці правила диктують, коригують, порушують, нав'язують тощо. Тоді з'являються більш зацікавлені особи у фінансових результатах праці, через що породжується конкуренція на фактори виробництва. Крім того, за словами дослідників, лише окремий випадок загального явища (вибір партнера життя й прийняття рішення про народження дитини) є лише споживчим вибором за допомогою укладання контракту про продаж [2]. Отже, сучасний світ нав'язує комерційні стосунки, спрощуючи догми базових життєвих цінностей. На противагу такому підходу існує думка соціал-моралістів про те, що шлюбні відносини, побудовані на безкорисливих почуттях, принесуть більшу віддачу та міцніший соціально-економічний ефект.

Роль сім'ї у сучасній економіці досить складна, а спрощення її до рівня поширених європейських стандартів означає загублення базової комірчини суспільства, яка є не лише суб'єктом соціальної дії, але й важливим елементом економічної системи країни. Так, наприклад, реєстрація різних видів шлюбів у Норвегії вже через одне покоління може негативно вплинути на свідомість нації, соціально-економічний статус таких сімей, їх моральні принципи та цінності.

Говорячи про сімейні домогосподарства як суб'єктів економіки, зупинимось на їх економічній діяльності, яка забезпечує їх необхідними життєвими ресурсами.

В авторському розумінні сімейне домогосподарство – це тип інституціонального господарства, який піклується про власний розвиток, вкладаючи матеріальні та фінансові ресурси, необхідні для цього. Максимізація шлюбних зусиль щодо інвестування в розвиток інституту сім'ї й укріплення його фінансово-економічних позицій складають ключовий момент. Нематеріальні блага, набуття яких є можливим у шлюбі, таких як престиж, оточення у сфері зайнятості, рейтинг роботи, створюють матеріальні вигоди. Усі витрати, які пов'язані з розвитком кар'єри хоча б одного із членів сім'ї, можна вважати інвестиціями, віддачу яких слід очікувати в перспективі.

Деякі науковці переконані в тому, що вигоди шлюбу залежать від спроможності сім'ї виробляти товари та послуги. Таку можливість передбачає саме перебування у шлюбі, оскільки поза межами узаконених стосунків будь-яке набуття благ розглядається як витрати. Більш того, домогосподарства, у складі яких перебуває більше одного індивіда, зможуть ефективніше спрямовувати власні зусилля на власний розвиток, фінансові ресурси на покращення житлових умов або інші цілі [2].

Трансформування принципів організації ведення домогосподарств, у яких переважають владні відносини, деякі науковці пов'язують з розвитком ринкової економіки й зазначають, що в Україні є всі юридичні підстави для існування сімейного контракту, умови якого передбачають обумовлені майнові та інші права його членів. На думку автора, жодна економіка не може усталити почуття в рамки законодавчих догм, тому ефект від них не буде тривалим. Поява контрактних форм у шлюбних взаємовідносинах також спонукає

до наукових досліджень соціально-економічної ефективності та розвитку таких сімей на противагу традиційним. Дослідження стосується загальних підходів до розуміння ролі сімейного домогосподарства в економіці країни. Провівши низку наукових узагальнень, можемо схематично відобразити кругообіг ресурсів сімейних домогосподарств в економіці країни (рис. 1).

Схема відображає кругообіг факторів та ресурсів, якими володіють сімейні домогосподарства, створюючи відповідні блага для економіки країни.

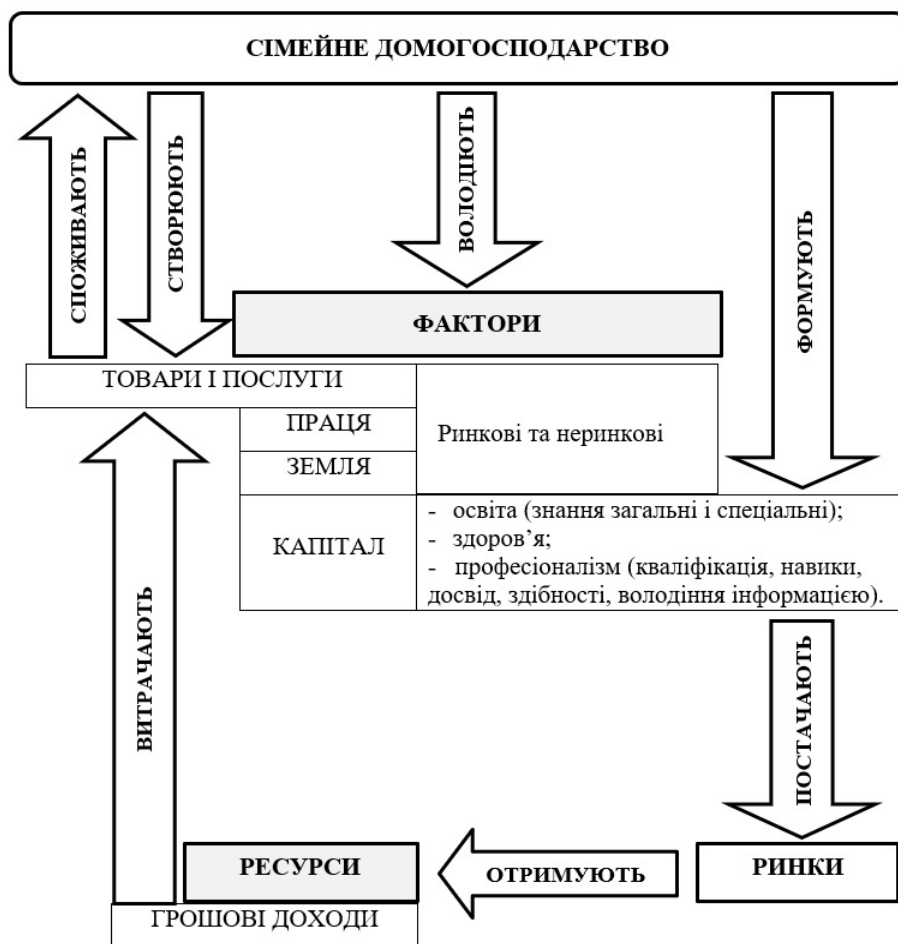

Рис. 1. Кругообіг ресурсів сімейних домогосподарств в економіці країни

Джерело: сформовано автором на основі узагальнення наукових джерел

У цьому контексті сімейні домогосподарства виступають постачальниками та споживачами відповідних ресурсів, основні ознаки яких наведені в табл. 1.

Можливості сімейних домогосподарств щодо реалізації виробленої продукції чи пропонування послуг залежать від ринкового середовища, виду діяльності господарства, національних традицій тощо та можуть бути класифіковані відповідно до типу домогосподарства. Деякі сімейні домогосподарства можуть нічого не виробляти, а бути лише постачальниками трудових ресурсів. У цьому контексті сімейні домогосподарства характеризуються як невиробничі. Слід нагадати про те, що вихідні умови розвитку сімейних домогосподарств не є однаковими у сільських та міських поселеннях, мають різну природу й призначення. Це пов'язане з тим, що життєдіяльність у сільській місцевості тісно пов'язана з оточуючим природним середовищем, тоді як міський конгломерат створює все більш урбаністичне

Таблиця 1

Основні ознаки сімейних домогосподарств як постачальників та споживачів ресурсів

Напрямок оцінювання	Ознаки сімейного домогосподарства		
	1 тип	2 тип	3 тип
Мета діяльності	Багатогалузеве	Товарно-споживче	Товарно-багатогалузеве спеціальне
Величина організації виробництва	Дрібне	Середнє	Розвинуте
Величина та якість виготовленої продукції	Власне споживання	Надлишкове виробництво (реалізація на ринку)	Значні затрати праці (реалізація на ринку)
Рівень товарності	Низький	Середній	Високий
Склад і чисельність	Прості	Розширені	Складні
Місце розташування	Селищні, міські		

Джерело: сформовано на основі даних джерела [3]

середовище проживання, яке слугує плацдармом для розширеного відтворення людської діяльності. Соціологія міста й села в дослідженнях ХХ століття піддавалась систематичному опису, що привело до розмежування предметних галузей цих територіальних одиниць. Сьогодні дедалі частіше з'являються погляди на соціологію міста здебільшого як на урбаністичну парадигму.

Сучасні наукові думки про урбанізацію території, в результаті якої відбуваються просторовий розвиток і розселення сільсько-міського населення, набувають актуальності. Сьогодні розселення як процес урбанізації розглядати не досить вдало. Утворення міст не можна вважати урбанізацією сіл, а їх інтегроване існування доповнює одне одного в повсякден-

Таблиця 2

Можливості розвитку сімейних домогосподарств в розрізі сільського населення

Напрямок розвитку	Критерії оцінювання	Характеристики розвитку сімейних домогосподарств	
		сільське населення	сімейне домогосподарство
Територіальний	Середовище існування	Переважає природного початку.	Доступ до природних ресурсів.
	Мобільність	Усі види соціальної мобільності виражені обмежено. Міграція із села в місто висока. Відбувається вимирання села.	Міграція молоді в місто, подорожування.
Соціально-демографічний	Щільність населення	Низька щільність населення. Сільське життя й щільність населення мають обернену кореляцію.	Неповний склад постійно проживаючих членів сім'ї.
	Розмір громади	Окремі ферми або маленькі громади. «Агрокультуризм» і розмір громади мають обернену кореляцію.	Задіяні всі члени сім'ї.
	Чисельність населення різної статі та віку	Переважають особи старшого віку, переважно жінки та діти.	Чисельність осіб пенсійного віку. Кількість дітей до 16 років.
	Соціальна диференціація та стратифікація	На селі соціальна диференціація й стратифікація нижчі, ніж у місті.	Низький ступінь нерівності та розшарування.
	Соціальна взаємодія	Обмежена кількість соціальних контактів людей. Вузкість сфери взаємодії. Основна частина взаємовідносин пов'язана з первинними контактами. Домінують особисті та відносно стійкі, порівняно прості й відверті зв'язки. У взаємодії людина проявляє себе як особистість.	Міцні сімейні взаємини.
	Суспільна	Культура праці й злагожденість трудових зусиль територіальної соціально-економічної системи.	Сімейні традиції ведення домашнього господарства.
Етно-психологічний	Культурна й духовна	Культурний та духовний розвиток. Ставлення до праці.	Трудова дисципліна та обов'язки.
	Етно-психологічна відмінність та однорідність населення	В сільській місцевості населення тяжіє до однорідності. Сільські громади та етнопсихологічні відмінності мають обернену кореляцію.	Класичний шлюб.
Психо-фізіологічний	Здоров'я	Санітарно-епідемічне благополуччя території проживання.	Умови праці та відпочинку.
Освітньо-професійний	Освіта й кваліфікація	Кількість закладів освіти.	Кількість осіб з повною середньою, профтехнічною та вищою освітою.
	Кадрова, професійна, зайнятість	Переважно сільськогосподарська зайнятість.	Наявність роботи, а саме постійної, тимчасової, сезонної. Трудові навички та вміння.
Економічний	Інформаційна	Подекуди обмежений доступ до ЗМІ, комп'ютеризованість, мобільність.	Доступ до ЗМІ залежить від рівня життя та віросповідання.
	Інноваційна	Кількість зареєстрованих та/або впроваджених ОПІВ на одиницю населення.	Кількість раціоналізаторських ідей та пропозицій, використовуваних у веденні домашнього господарства.

Джерело: сформовано на основі джерела [4, с. 21, 37, 190] та власних досліджень автора

Можливості розвитку сімейних домогосподарств в розрізі міського населення

Напрямок розвитку	Критерії оцінювання	Характеристика розвитку сімейних домогосподарств	
		міське населення	сімейне домогосподарство
Територіальний	Середовище існування	Високий ступінь ізоляції від природи.	Доступ до інфраструктури.
	Мобільність	Задіяні всі види соціальної взаємодії. Урбанізм та мобільність в нормі мають пряму кореляцію. Міграція з міста в село починає домінувати лише в періоди значних соціально-економічних змін.	Командирування за межі міста, подорожування.
Соціально-демографічний	Щільність населення	Висока щільність населення. Урбанізм та чисельність населення мають пряму кореляцію.	Високий відсоток постійно проживаючої молоді та членів її сімей.
	Розмір громади	Великі громади. Урбанізм та чисельність населення мають пряму кореляцію.	Задіяні переважно повнолітні члени сім'ї.
	Чисельність населення різної статі та віку	Переважають особи працездатного віку, переважно чоловіки.	Чисельність працездатних осіб.
	Соціальна диференціація та стратифікація	Соціальна диференціація та стратифікація мають пряму кореляцію з урбанізмом.	Високий ступінь нерівності та розшарування.
	Соціальна взаємодія	Багаточисленні соціальні контакти. Широка сфера взаємодії та агрегування зв'язків. Домінують вторинні, безособові та обмежені за часом взаємодії контакти. Відносини зазвичай важкі та формалізовані. У взаємозв'язку люди проявляють себе як «число» й «адреса».	Нерівність доходів, освіти, стилю життя.
	Суспільна	Частка населення, яка охоплена громадськими організаціями, спілками, партіями тощо.	Сучасні традиції ведення домашнього господарства.
Культурна й духовна	Суспільна	Соціальна напруженість. Трудові традиції та господарські цінності народу.	Розподіл обов'язків.
	Культурна й духовна	Більш різномірне населення, ніж у сільській місцевості. Урбанізм та різномірність населення мають пряму кореляцію.	Різномісцеві шлюби.
Етно-психологічний	Етно-психологічна відмінність та однорідність населення	Більш різномірне населення, ніж у сільській місцевості. Урбанізм та різномірність населення мають пряму кореляцію.	Різномісцеві шлюби.
Психо-фізіологічний	Здоров'я	Екологічний стан місцевості. Середня тривалість життя.	Чисельність працездатних осіб. Чисельність інвалідів.
Освітньо-професійний	Освіта й кваліфікація	Кількість закладів освіти.	Чисельність осіб з науковими ступенями та вченими званнями.
	Кадрова, професійна, зайнятість	Переважно промислова, торгово-комерційна, професійна й управлінська діяльність. Зміна складу праці під впливом НТП.	Наявність роботи, а саме постійної, тимчасової, сезонної. Кількість фахівців та наукових кадрів.
Економічний	Інформаційна	Розширені можливості споживання інформації, комп'ютеризованість, мобільність.	Масовий доступ до ЗМІ.
	Інноваційна	Кількість зареєстрованих та/або впроваджених ОПІВ на одиницю населення.	Кількість ОПІВ, які приносять прибуток.

Джерело: сформовано на основі джерела [4, с. 21, 37, 190] та власних досліджень автора

ній діяльності, надаючи нового забарвлення теорії урбанізації, характеризуючи її як соціально-гуманістичну, історичну самоорганізацію суспільства. Важливо, що село є основою існування суспільства не лише з демографічної точки зору, але й з позиції ефективного функціонування сільськогосподарського виробництва.

З іншого боку, ці категорії піддаються узагальненню в рамках соціології розселення, яка вивчає закономірності функціонування міста й села як цілісних систем. Значна невідповідність оцінювання сімейних господарств викликана розмежуванням категорій «сім'я» і «домогосподарство». Незважаючи на численні розмежування цих категорій,

автор намагається розглянути ті спільні елементи, які б не лише взаємодоповнювали один одного, але й мали спільні характерні соціально-економічної взаємодії. При цьому місто й село розуміються як частини цілого, а сімейне домогосподарство – як невід’ємний елемент функціонування цих територіальних одиниць.

Як бачимо, вихідні умови та можливості розвитку сімейних домогосподарств на селі та в місті різняться. Особливо це спостерігається у територіальному, соціально-демографічному, освітньо-професійному та економічному напрямках. Виходячи з цього, можемо виділити пріоритетні напрями розвитку цього суб’єкта економіки, які мають складати основні завдання щодо державної політики стосовно сімейних домогосподарств.

Висновки. Будучи активним суб’єктом сучасної ринкової економіки та основним соціально-економіч-

ним інститутом суспільства, сімейне домогосподарство має становити основу економічних досліджень та цінність для наукової практики. Сучасна роль сімейних домогосподарств виявляється не лише у функціях виробництва та споживання, але й в продукуванні послуг, які стають найбільш затребуваними в містах. Отже, в умовах міста сімейне домогосподарство стає доречним традиційним угрупованням з ведення сімейного бізнесу, що підвищує соціальну значимість сімейного сектору. Агропродовольча система, яка сьогодні слабшає, повинна бути підтримана й розвинена сільськими сімейними домашніми господарствами.

Для цього підтримка сімейних домогосподарств як важливого прошарку суспільства сьогодні є необхідною, що дасть змогу стабілізувати вітчизняну економіку. Така підтримка повинна стосуватися чіткої політики щодо адресної допомоги, ринку землі, продовольчої та соціальної політики.

Список літератури:

1. Типи діяльності по відношенню суб’єкта до реалізованого об’єкта. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Діяльність_людська (дата звернення: 14.06.2019).
2. Домогосподарство як інститут ринкової економіки. *Навчальні матеріали онлайн*. URL: <http://pidruchniki.ws/11510409/ekonomika/domogospodarstvo> (дата звернення: 15.05.2019).
3. Жеребин В.М., Романов А.Н. Экономика домашних хозяйств : монография. Москва : ИНФРА-М, 2017. 231 с.
4. Пациорковский В.В. Сельско-городская Россия. Москва : ИСЭПН РАН, 2010. 390 с.

References:

1. Typy diyalnosti po vidnoshennyyu subyektu do realizovanogo obyektu. [Types of activity in relation to the subject to the realized object]. *Vikipediya: vilna encyklopediya*. Available at: http://uk.wikipedia.org/wiki/Діяльність_людська (accessed: 14 June 2019).
2. Domogospodarstvo yak instytut rynkovoyi ekonomiky. [Households as a market economy institute]. *Navchalni materialy onlajn*. Available at: <http://pidruchniki.ws/11510409/ekonomika/domogospodarstvo> (accessed: 15 May 2019).
3. Zherebyn V.M., Romanov A.N. (2017) *Ekonomyka domashnykh hozyajstv : monografiya* [Household Economics : Monograph]. Moscow : YNFRA-M (in Russian).
4. Pacyorkovskiy V.V. (2010) *Selsko-gorodskaya Rossyya* [Rural-urban Russia]. Moscow : YSEPN RAN (in Russian).

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РЕСУРСНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СЕМЕЙНЫХ ДОМОХОЗЯЙСТВ

В статье рассмотрены возможности развития семейных домохозяйств, которые зависят от наличия соответствующих ресурсов. Сделан акцент на современных отношениях в семье, которые влияют на ее финансово-экономическое положение и морально-этическое поведение. Приведены общие подходы к пониманию роли семейного домохозяйства в экономике страны. Отражен круговорот факторов и ресурсов, имеющихся в распоряжении семейных домохозяйств. Классифицированы основные признаки семейных домохозяйств как поставщиков и потребителей ресурсов в соответствии с целью деятельности, размером организации производства, качеством выпускаемой продукции, уровнем товарности, местом расположения. Сделан акцент на неодинаковых исходных условиях развития семейных домохозяйств в сельских и городских поселениях. Классифицированы возможности развития семейных домохозяйств в разрезе сельского и городского населения.

Ключевые слова: ресурсы, семейные домохозяйства, признаки, возможности, город, село.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF RESOURCE SUPPORT FOR FAMILY HOUSEHOLDS

The purpose of this article is to analyze the factors and resources that family households possess and the opportunities for their development both in rural areas and in the city. As the economy of the country needs constant updating and finding of sources of growth, today it is necessary to pay attention to such important subject of market relations, as a family household. The lack of theoretical and methodological approaches to the study of this category, as an important socio-economic institute, leads to new studies on the place and role of family households in the country's economy. The relevance of the study is due to the lack of a coherent theory of the family household, but the role of this subject of the national economy must be a priority for economic development. Therefore, the article raises questions about family households not only as consumers of a particular resource or expenditure part of the budget, but also of an economic unit that participates in the creation of gross domestic product and is a supplier of labor and material resources. Based on the relevance of the current research, the article discusses the possibilities of developing family households that depend on the availability of appropriate resources. The author deals with the issues of modern relationships in families, which affect their financial and economic status and moral and ethical behavior. Stresses the unequal starting conditions for developing family households in rural and urban settlements. Considers the basic features of family households as suppliers and consumers of resources according to the purpose of activity, the size of the organization of production, the quality of manufactured products, the level of marketability, location. Conducts an analysis of the possibilities of developing family households in the context of rural and urban population. The author argues that state support for family households should relate to a clear policy on targeted assistance, land market, food and social policies. The territorial, educational and professional, economic directions of development of a family household should be a priority in the state policy towards this subject of economy.

Key words: resources, family households, features, opportunities, city, village.

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-5-32>

УДК 629.312/.314:005.591.6

Лопатін А.О.

аспірант,

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Lopatin Artem

Petro Mohyla Black Sea National University

ЕКОНОМІЧНІ ТА ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ АВАРІЙНИМ СИТУАЦІЯМ ПІД ЧАС ПЕРЕВЕЗЕННЯ НЕБЕЗПЕЧНИХ ВАНТАЖІВ АВТОМОБІЛЬНИМ ТРАНСПОРТОМ ЗА ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті надано характеристику Європейської конвенції про міжнародне дорожнє перевезення небезпечних вантажів, наведено перелік класів небезпечних вантажів, показано причини необхідності підвищеного контролю за перевезенням таких вантажів і дотримання особливих заходів безпеки, наведено приклади подій щодо перевезень небезпечних вантажів в Україні, показано необхідність вжиття подальших заходів щодо забезпечення безпеки перевезень небезпечних вантажів. Небезпечні вантажі – це об'єкти, під час транспортування яких потрібна особлива обережність, оскільки будь-яка аварійна ситуація чревата вельми значним збитком, іноді в досить широкому радіусі від самого транспортного засобу. Зазначено, що, незважаючи на наявні розробки, питання обґрунтування економічних та фінансових аспектів запобігання аварійних ситуацій під час перевезення небезпечних вантажів автомобільним транспортом за використання інноваційних технологій потребують подальших досліджень та систематизації.

Ключові слова: інновації, інноваційні технології, аварійні ситуації, наземний транспорт, вантажопереvezення, небезпечні вантажі.

Постановка проблеми. Питанням обґрунтування економічних та фінансових аспектів запобігання аварійним ситуаціям під час перевезення небезпечних

вантажів автомобільним транспортом за використання інноваційних технологій приділялась велика увага. Водночас і без того мінливе зовнішнє середовище

останніми роками стало вкрай нестабільним, що багато в чому знецінило частину колишніх праць і зробило необхідним проведення нових, більш актуальних і відповідних поточним реаліям досліджень. Все викладене свідчить про недосконалість як теоретичного опрацювання, так і практичних аспектів економічних та фінансових аспектів запобігання аварійним ситуаціям під час перевезення небезпечних вантажів автомобільним транспортом за використання інноваційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження економічних та фінансових аспектів використання інновацій під час перевезення небезпечних вантажів автомобільним транспортом зробили такі вчені, як А.В. Гуржій, О.Л. Дзюбенко, І.А. Дубовіч, І.Л. Кострицький. Незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, присвячених питанням економічних та фінансових аспектів запобігання аварійним ситуаціям під час перевезення небезпечних вантажів автомобільним транспортом за використання інноваційних технологій, слід сказати про недостатнє висвітлення цих питань. Зокрема, необхідно додатково вивчити питання обґрунтування економічних та фінансових аспектів запобігання аварійним ситуаціям під час перевезення небезпечних вантажів автомобільним транспортом за використання інноваційних технологій.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження економічних та фінансових аспектів запобігання аварійним ситуаціям під час перевезення небезпечних вантажів автомобільним транспортом за використання інноваційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Широкий, постійно мінливий асортимент небезпечних вантажів, а також великі об'єми та вагові показники їх перевезень у внутрішньому та міжнародному сполученні є специфічним видом перевезень на автомобільному транспорті. Разом з безперервним удосконаленням усіх ланок технологій перевізного процесу в центрі уваги фахівців автомобільного транспорту залишаються питання безпеки руху та запобігання аваріям з небезпечними вантажами.

Особливе значення має екологічний аспект перевезень небезпечних вантажів. Вплив небезпечних речовин, що перевозяться різними видами транспорту, на навколишнє середовище може викликати незворотні зміни й навіть загибель флори та фауни. Особливо відчутні відхилення від екологічної рівноваги викликають події-інциденти (аварії) з небезпечними вантажами. Наприклад, забруднення річок та морських узбережь у разі розливу нафтопродуктів, загибель або захворювання тварин під час потрапляння хімічних речовин у стічні води, знищення лісових масивів в результаті пожежі, що виникла під час перевезення легкозаймистих речовин [7, с. 135].

Збиток, нанесений народному господарству аваріями під час перевезення небезпечних вантажів, приводить до таких наслідків, як загибель та захворювання людей; ураження навколишнього середовища

(екологічний збиток); пошкодження технічних засобів та руйнування доріг, промислових об'єктів, житлових будинків; пошкодження транспортних вузлів (залізничних та автомобільних станцій, портів, пристаней, аеропортів), архітектурно-історичних пам'яток та природних заповідників, а також місць відпочинку [9, с. 247]. Отже, багато країн та міжнародних організацій уже розробили різні системи організаційних заходів щодо ліквідації аварійних ситуацій під час перевезення таких вантажів.

У низці країн уже багато років діють правила безпеки в разі аварійних ситуаціях з небезпечними вантажами, основним елементом яких є аварійні картки й знаки безпеки, що наносяться на транспортні засоби. Існують інформаційні центри, що забезпечують кваліфіковану консультацію в разі аварій з небезпечними вантажами, що дає змогу більш ефективно ліквідувати наслідки аварійних ситуацій.

Небезпечні вантажі – це речовини, вироби з них, матеріали, відходи виробничої чи іншої діяльності, які з огляду на притаманні ним властивості можуть під час перевезення спричинити загрозу для життя й здоров'я людей, завдати шкоди навколишньому природному середовищу, пошкодити або знищити матеріальні цінності. До небезпечних вантажів належать речовини та предмети, які під час транспортування, виконання вантажно-розвантажувальних робіт і зберігання можуть послужити причиною вибуху, пожежі або пошкодження транспортних засобів, складів, пристроїв, будівель та споруд, а також загибелі, каліцтва, опіків, опромінення або захворювання людей [1, с. 182].

Перевезення небезпечних вантажів – це діяльність, пов'язана з переміщенням небезпечних вантажів від місця їх виготовлення чи зберігання до місця призначення з підготовкою вантажу, тари, транспортних засобів та екіпажу, прийманням вантажу, здійсненням вантажних операцій та короткостроковим зберіганням вантажів на всіх етапах переміщення.

Таким чином, перевезення небезпечних вантажів автомобільним транспортом є складним та трудомістким процесом, що вимагає особливої уваги з боку відправників, одержувачів та перевізників [4, с. 67].

Незважаючи на численні заходи щодо підвищення безпеки перевезень, проведений аналіз інцидентів з небезпечними вантажами виявив значні коливання показників кількості надзвичайних подій на різних залізницях. За характером подій у 2018 році інциденти розподілилися таким чином: найбільша кількість подій, а саме 72%, пов'язана зі сходженням вагонів або тепловоза з колій; витікання вантажу (бензину або дизельного пального) склало 11%; відчеплення вагонів, пожежа – по 6%; витікання сірчаної кислоти – 5% (рис. 1) [10].

Причинами виникнення аварійних ситуацій є різні фактори, зокрема технічна несправність вагонів, надзвичайно високий знос основних фондів, недоліки організаційної роботи під час перевезення вантажів, порушення правил безпеки вантажних робіт, втручання сторонніх осіб у процес перевезення.

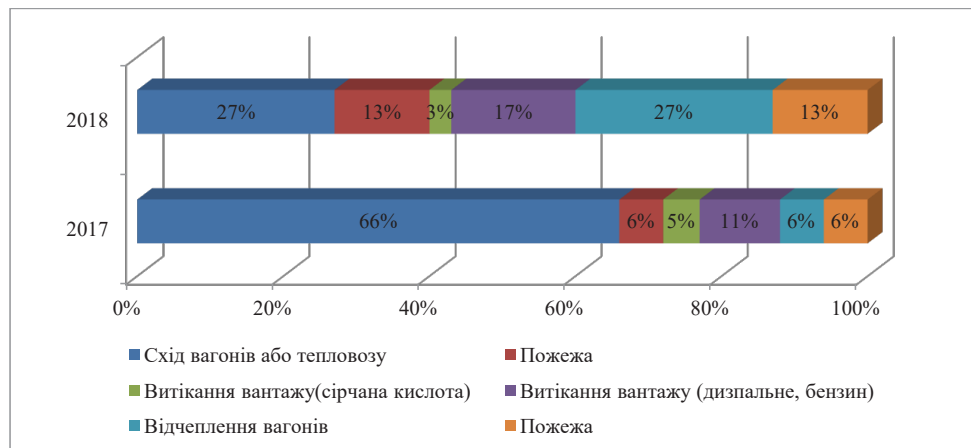

Рис. 1. Надзвичайні події за участю небезпечних вантажів

Джерело: складено за даними джерела [10]

Для того щоби запобігти можливим збиткам від перевезень небезпечних вантажів, необхідно вирішити низку практичних завдань, спрямованих на підвищення безпеки перевезень. Умовно їх можна поділити на організацію перевізного процесу, регламентацію перевезень, управління перевезеннями, ліквідацію наслідків аварій [1, с. 183].

Організація перевізного процесу включає заходи щодо технічного оснащення перевезень (рухомий склад, тара й засоби механізації вантажно-розвантажувальних робіт), безпечного руху по маршруту й навчання обслуговуючого персоналу.

Особливої уваги потребує регламентація перевезень, тобто розроблення єдиних норм і правил перевезень небезпечних вантажів, що дасть змогу здійснити їх стандартизацію та уніфікацію [2, с. 112].

Завданнями управління перевезеннями є маршрутизація, вибір рухомого складу й спеціалізація підрозділів з перевезення небезпечних вантажів та забезпечення інформації про небезпеку.

Ліквідація наслідків аварій дасть змогу ефективно вживати заходів щодо гасіння пожеж, дезактивації, дегазації, дезінфекції, першої медичної допомоги, евакуації населення й відновлення зруйнованих та пошкоджених доріг, техніки й промислових об'єктів.

Як відомо, до небезпечних вантажів належать будь-які речовини, матеріали, відходи виробничої та іншої діяльності, які з огляду на притаманні їм властивості та особливості можуть під час перевезення створювати загрозу для життя й здоров'я людей, завдавати шкоди навколишньому природному середовищу, приводити до пошкодження або знищення матеріальних цінностей [3, с. 32].

За характером і способами перероблення вантажі, зокрема небезпечні, можуть бути умовно розділені на три групи, такі як тарно-пакувальні, навалочні та наливні.

Найбільш масовими вважаються тарно-штучні вантажі, що налічують понад дванадцять тисяч найменувань продукції промисловості й сільського господарства, що перевозяться в критих транспортних засобах

та зберігається в критих складських приміщеннях. Тара, в якій перевозяться тарно-штучні вантажі, дуже різноманітна й може бути жорсткою (ящики, бочки, балони), напівжорсткою (коробки, кошики) та м'якою (мішки, лантухи) [4, с. 67].

Відзначається швидке зростання контейнерних перевезень. Це обумовлене їх великою перевагою порівняно з доставкою тарно-штучних вантажів дрібними відправками в критих транспортних засобах. Разом з універсальними контейнерами широко застосовуються спеціальні контейнери різних типів для перевезення цементу, мінеральних добрив тощо.

Особливе місце серед перевезених вантажів посідають небезпечні вантажі, небезпечні властивості яких давно змушують усі держави строго регламентувати порядок поведінки з ними в процесі перевезення, зберігання й використання.

Статистика, що аналізує ситуацію сучасного ринку, засвідчує, що більшість керівників організацій різних сфер діяльності вважає за краще здійснити доставку вантажів за допомогою автомобільних перевезень. Більше 20% припадає на перевезення небезпечних вантажів. Щорічно в усьому світі збільшується число виробництв, які створюють або використовують величезну кількість шкідливих речовин. Ці речовини переміщуються по дорогах країн і перетинають кордони багатьох держав [10].

Події, пов'язані з транспортуванням небезпечних речовин і вантажів, постійно відбуваються в усьому світі. Під час аварій на автомобільних магістралях (зіткнення, перекидання, падіння великогабаритних вантажів) можливими є їх загоряння, витік небезпечного вантажу, пошкодження тари, ємностей з небезпечним вантажем. Це може привести до вибуху, пожежі, опіків, отруєння, захворювання людей та тварин. Вибухи й пожежі, витік та розлив отруйних речовин, викиди в атмосферу отруйних газів і продуктів горіння забирають життя й завдають тяжкої шкоди здоров'ю людей, приводять до багатомільйонних збитків, що руйнують і виводять з ладу об'єкти інфраструктури,

ускладнюють дорожній рух, забруднюють ґрунт, воду, повітря й завдають непоправної шкоди екологічному статусу цілих територій [5, с. 83].

Заходи щодо ліквідації наслідків дорожніх пригод з небезпечними вантажами не тільки пов'язані з ризиком для життя й здоров'я співробітників дорожніх служб і служб порятунку. Ці заходи, як правило, дуже дорого обходяться муніципальним, регіональним і державним бюджетам.

Перекриття доріг викликає збої в русі транспорту, завдаючи незручностей та збитків населенню й багатьом підприємствам [8, с. 164]. Так, у травні 2019 року здійснювалося перевезення пальної та отруйної речовини креозоту, що є займистою, важкорозчинною у воді маслянистою рідиною із сильним запахом та пекучим смаком, що отримується з деревного та кам'яновугільного дьогтю. Транспортування здійснювалося без ідентифікації небезпечного вантажу, дозвільних документів та маркування автотранспортного засобу. Внаслідок розгерметизації ємності стався витік 10 м³ небезпечного хімікату. Ліквідація наслідків розливу небезпечної речовини на дорожнє полотно зайняла більше 4 годин. Ліквідація наслідків розливу небезпечної речовини на дорожнє полотно зайняла близько 5 годин за повністю перекритої ділянки траси [10].

Для запобігання аваріям під час перевезення небезпечних вантажів різними видами транспорту національні органи влади в багатьох країнах протягом низки років регулювали такі перевезення за допомогою закріплених законодавчо різних норм і правил, які істотно різнилися за структурою та змістом, що створювало труднощі для всіх учасників перевезення. Виникла потреба вироблення такого механізму ефективного вирішення цих проблем, який дав би змогу своєчасно доставляти вантажі до місця призначення, захистивши зайнятих у перевезенні людей, учасників дорожнього руху, а також сам вантаж, транспортний засіб та навколишнє середовище. Цей механізм повинен був ґрунтуватися на принципах міжнародного схвалення норм та їх гармонізації з іншими міжнародними угодами, економічної доцільності та нейтральності в конкурентному відношенні для всіх учасників перевезення небезпечних вантажів, а також дохідливості щодо оформлення, ясності в розумінні вимог норм і правил, можливості застосування для різних видів транспорту. Все перераховане зажадало додаткового розроблення цілої низки угод та інших міжнародних документів, метою яких стало забезпечення безпечного та безперешкодного перевезення небезпечних вантажів [8, с. 163].

Також доцільно зазначити, що нині існує міжнародне регулювання цих питань. У зв'язку з надзвичайною небезпекою таких перевезень на міжнародному рівні розроблений звід правил здійснення транспортування цих речовин. Нині безперешкодний транзит небезпечних речовин і доставка небезпечних вантажів автомобільним транспортом здійснюються за вимогами Європейської Конвенції про міжнародне дорожнє перевезення небезпечних вантажів [5, с. 84].

Європейська Угода про міжнародне дорожнє перевезення небезпечних вантажів (АДР/ДОПНВ), прийнята країнами Західної Європи у 1957 році, є основоположним документом, який регламентує міжнародні перевезення небезпечних вантажів. Метою цього документа є створення на основі міжнародного досвіду однакової системи вимог до перевезення небезпечних вантажів та ефективного контролю за їх дотриманням, підвищення безпеки дорожнього перевезення небезпечних вантажів [6, с. 98].

Станом на 2018 рік беруть участь в угоді 49 країн [10]. Велике значення в організації перевезень небезпечних вантажів має транспортно-супровідна документація, яка виконує такі функції:

- є сполучною інформаційною ланкою між автотранспортною організацією, вантажовідправником та вантажоодержувачем;
- дає змогу здійснювати контроль за технічним станом транспортних засобів і станом здоров'я обслуговуючого персоналу;
- встановлює технологію ліквідації наслідків інциденту з конкретним видом небезпечного вантажу;
- є основою проведення розрахунків за перевезення та вирішення питань про взаємну майнову відповідальність;
- визначає затверджений маршрут перевезення небезпечних вантажів [7, с. 136].

Ці функції транспортно-супровідної документації охоплюють усі фази перевізного процесу, забезпечуючи чітке виконання комерційних операцій під час перевезення небезпечних вантажів. До групи транспортно-супровідних документів належать товарно-транспортна накладна, шляховий лист, сертифікат (про проведення підготовчих робіт до перевезення небезпечних вантажів), свідоцтво про допуск водія транспортного засобу до перевезень небезпечних вантажів, свідоцтво про допущення транспортного засобу до перевезення небезпечних вантажів (відповідність технічного стану вимогам Правил дорожнього руху та Правил перевезень небезпечних вантажів), аварійна та інформаційна картки системи інформації про небезпеку.

Товарно-транспортна накладна призначена для обліку руху товарно-матеріальних цінностей та розрахунків за їх перевезення автомобільним транспортом. Накладна складається з двох розділів, а саме товарного й транспортного. Перевезення небезпечних вантажів висуває низку вимог до кожного з цих розділів під час їх заповнення у вантажовідправника [3, с. 34].

Товарний розділ на небезпечний вантаж заповнюють, вказуючи в графі 6 номер речовин за списком ООН і клас (підклас) небезпечного вантажу, а на верхньому вільному полі роблячи позначку червоним кольором «Небезпечний вантаж». В транспортний розділ тієї ж форми вносять такі спеціальні позначки: в графі 1 повторюється запис товарного розділу (номер речовини ООН, його клас); в графі 2 записують дату видачі сертифіката на небезпечний вантаж; в графі 12 розділу вантажно-розвантажувальних операцій фік-

сують додаткові операції із забезпечення безпеки робіт (застосування спеціальних вантажозахватних пристроїв, аналіз вантажу на визначення ступеня небезпеки, контроль за станом навколишнього середовища тощо); в рядку «Транспортні послуги» зазначають усі додаткові операції з перевезення небезпечних вантажів, що проводяться автотранспортною організацією відповідно до статті договору на перевезення (експедирування, навантаження-розвантаження, виділення автомобіля прикриття, охорона тощо) [8, с. 165].

У товарно-транспортній накладній забороняється робити виправлення, пов'язані з переадресуванням небезпечного вантажу. Всі питання переадресування вирішуються до початку перевезення в разі виконання всіх необхідних вимог з безпеки перевізного процесу, тоді виписується нова товарно-транспортна накладна.

Подорожній лист є основним первинним обліковим документом, який під час видачі водію транспортного засобу, що перевозить небезпечні вантажі, заповнюється з урахуванням особливостей цього виду вантажних перевезень. У графах 21 і 22 заносять маршрут перевезення відповідно до вимог забезпечення безпеки, а на верхньому вільному полі лицьового боку роблять позначку червоним кольором «Небезпечний вантаж». У розділі «Особливі відмітки» фіксують номер небезпечної речовини за списком ООН. Якщо немає можливості розмістити маршрут перевезення небезпечного вантажу у відведених для цієї мети графах, його поміщають на окремому бланку як додаток до подорожного листа та завіряють підписом диспетчера й печаткою автотранспортної організації [2, с. 115].

Сертифікат, отриманий експедитором клієнта або за домовленістю водієм транспортного засобу у вантажовідправника, є доповненням до товарно-транспортної накладної та здається вантажоодержувачу після закінчення перевезення. Сертифікат визначає якісні характеристики небезпечного вантажу, підготовленого до перевезення вантажовідправником.

Крім перерахованих документів, на транспортному засобі повинна бути (у експедитора або водія) аварійна картка системи інформації про безпеку. Інформаційними картками СЮ, що містять короткі приписи щодо ліквідації наслідків інцидентів залежно від застосовуваного коду екстрених заходів, забезпечуються всі співробітники ДДАІ МВС України, які контролюють виконання перевезень небезпечних вантажів. Всі транспортно-супровідні документи, що використовуються на перевезеннях небезпечних вантажів (крім дорожнього листа й товарно-транспортної накладної), є однією з відмінних рис організації цього перевізного процесу [7, с. 135].

Під час перевезення транспортно-супровідні документи перебувають у кабіні водія (аварійна картка повинна знаходитися безпосередньо у експедитора або водія) в місці, що дає змогу забезпечувати їх збереження навіть в результаті виникнення інциденту. Повторення практично в усіх документах номера речовини за списком ООН не є випадковим. Це дає змогу провести повну ідентифікацію вантажу, що перевозиться в будь-яких ідентичних ситуаціях, без участі обслуговуючого персоналу й приступити до ліквідації наслідків інциденту.

Після виконання перевезень всі транспортно-супровідні документи, крім сертифікату, здають диспетчеру автотранспортної організації. Облік шляхових листів та товарно-транспортних накладних проводиться відповідно до вимог загальних правил перевезень вантажів і Статуту автомобільного транспорту [1, с. 185].

Свідцтво про допущення транспортного засобу до перевезення небезпечних вантажів здають механіку, який відповідає за його технічний стан та переобладнання; Інформаційну таблицю транспортного засобу – інженеру з безпеки дорожнього руху (техніки безпеки), призначеного наказом керівника автотранспортної організації на цей вид перевезень [9, с. 247].

Робота вантажопідйомних машин та механізмів під час перевезення небезпечних вантажів відбувається в умовах місць навантаження/розвантаження, обладнаних відповідним чином. Крім розглянутих транспортно-супровідних документів, водію транспортного засобу рекомендується мати адреси й телефони автотранспортної організації, вантажовідправника, вантажоодержувача, чергових частин ДДАІ МВС України, розташованих по маршруту руху.

Висновки. Таким чином, в процесі вивчення вимог, що висуваються до дорожнього перевезення небезпечних вантажів, розглядаються такі питання, як соціально-економічне значення проблеми забезпечення безпеки під час перевезення небезпечних вантажів автомобільним транспортом; нормативно-правове регулювання перевезень небезпечних вантажів в міжнародному та внутрішньодержавному сполученні; класифікація, загальна характеристика небезпечних вантажів і видів небезпеки під час їх перевезення; загальні вимоги до тари, упаковок, контейнерів та цистерн під час перевезення небезпечних вантажів; вимоги до транспортних засобів та додаткового обладнання під час перевезення небезпечних вантажів; маркування, знаки безпеки, інформаційні табло й таблички помаранчевого кольору; вилучення, обмеження й питання сумісності під час перевезення небезпечних вантажів; способи та організація автомобільних і мультимодальних перевезень; обов'язки й відповідальність учасників перевезення небезпечних вантажів та контроль за дотриманням встановлених вимог; профілактичні заходи щодо забезпечення безпеки під час здійснення перевезень та навантажувально-розвантажувальних робіт; дії водія та екіпажу в разі аварій та подій під час перевезення небезпечних вантажів; транспортно-супровідна й дозвільна документація під час перевезення небезпечних вантажів. Слід зазначити, що небезпечні вантажі – це об'єкти, під час транспортування яких потрібна особлива обережність, оскільки будь-яка аварійна ситуація чревата вельми значним збитком, іноді в досить широкому радіусі від самого транспорт-

ного засобу. Саме тому їх перевезення максимально докладно регламентоване як національними законами, так і чинними на їх територіях міжнародними угодами, а використання системи міжнародного регулювання забезпечує можливість здійснення перевезення небезпечних вантажів між різними країнами таким чином,

що партія вантажу може перевозитися за транспортним ланцюгом, що включає кілька видів транспорту, без додаткової зміни класифікації, упаковки та маркування. Однак повністю уніфікувати правила перевезення небезпечних вантажів для всіх видів транспорту через велику різницю умов перевезення неможливо.

Список літератури:

1. Гуржій А.В. Підстави адміністративної відповідальності за порушення правил перевезення небезпечних, великовагових і великогабаритних вантажів. *Наука і правоохорона*. 2012. № 1. С. 181–188.
2. Гуржій А.В. Проблеми встановлення суб'єкта порушень правил перевезення небезпечних, великовагових і великогабаритних вантажів у процесі адміністративно-правової кваліфікації. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2012. № 1. Ч. 2. С. 111–117.
3. Дзюбенко О.Л. Особливості правового регулювання договорів перевезення. *Адвокат*. 2012. № 11 (46). С. 31–34.
4. Дубовіч І.А. Сучасні еколого-економічні проблеми транспортування небезпечних вантажів Львівською залізницею. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22.9. С. 66–71.
5. Кострицький І.Л. Особливості правового регулювання договору перевезення вантажів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2007. № 1. С. 82–85.
6. Марценишин Ю.І., Собакарь А.О. Адміністративний нагляд за дорожнім перевезенням небезпечних вантажів: проблеми теорії та практики : монографія. Київ : Комп'ютерний дизайн, 2016. 205 с.
7. Музикіна С.І. Аналіз безпеки руху під час перевезення небезпечних вантажів на залізничному транспорті. *Вісник Академії митної служби України. Серія «Технічні науки»*. 2014. № 1 (51). С. 135–139.
8. Недокус М.О. Цивільно-правове регулювання перевезення небезпечних вантажів автомобільним транспортом. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2014. Вип. 1. Т. 1. С. 163–166.
9. Сірко Р.Б. Порядок виконання договору перевезення вантажу залізничним транспортом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2012. Вип. 20. Ч. 2. Т. 1. С. 246–248.
10. Офіційний сайт Міністерства інфраструктури України. URL: <https://mtu.gov.ua/content/statistichni-dani-produktsii-zaliznitsi.html> (дата звернення: 10.01.2019).

References:

1. Hurzhii A.V. (2012) Pidstavy administratyvnoi vidpovidalnosti za porushennia pravyl perevezennia nebezpechnykh, velykovahovohovykh i velykohabarytnykh vantazhiv [Grounds for Administrative Responsibility for Violation of the Rules of Carriage of Dangerous, Heavy and Oversized Cargos]. *Nauka i Pravoohorona*, no. 1, pp. 181–188.
2. Hurzhii A.V. (2012) Problemy vstanovlennia subiekta porushen pravyl perevezennia nebezpechnykh, velykovahovohovykh i velykohabarytnykh vantazhiv u protsesi administratyvno-pravovoi kvalifikatsii [Problems of Establishment of the Subject of Violations of the Rules of Carriage of Dangerous, Heavy and Oversized Cargos in the Process of Administrative and Legal Qualification]. *Bulletin of the Zaporizhzhia National University. Series: Law*, no. 1, p. 2. pp. 111–117.
3. Dzubenko O.L. (2012) Osoblyvosti pravovoho rehuliuвання dohovoriv perevezennia [Features of Legal Regulation of Carriage Contracts]. *Advokat*, no. 11 (46), pp. 31–34.
4. Dubovich I.A. (2012) Suchasni ekoloho-ekonomichni problemy transportuvannia nebezpechnykh vantazhiv Lvivskoiu zaliznytseiu [Modern Ecological and Economic Problems of Carriage of Dangerous Goods by the Lviv Railway]. *Scientific Bulletin of the UNFU*, vol. 22.9, pp. 66–71.
5. Kostytskyi I.L. (2007) Osoblyvosti pravovoho rehuliuвання dohovoru perevezennia vantazhiv [Features of Legal Regulation of the Contract of Carriage of Goods]. *South Ukrainian Law Journal*, no. 1, pp. 82–85.
6. Martsenyshyn Yu.I., Sobakar A.O. (2016) *Administratyvnyi nahliad za dorozhnim perevezenniam nebezpechnykh vantazhiv: problemy teorii ta praktyky* [Administrative Supervision of Road Carriage of Dangerous Goods: Problems of Theory and Practice]. Kyiv : Computer Design (in Ukrainian).
7. Muzykina S.I. (2014) Analiz bezpeky rukhu pid chas perevezennia nebezpechnykh vantazhiv na zaliznychnomu transporti [Analysis of Traffic Safety during Carriage of Dangerous Goods by Rail]. *Bulletin of the Academy of Customs Service of Ukraine. Series: Engineering Sciences*, no. 1 (51), pp. 135–139.
8. Nedokus M.A. (2014) Tsyvilno-pravove rehuliuвання perevezennia nebezpechnykh vantazhiv avtomobilnym transportom [Civil Regulation of Carriage of Dangerous Goods by Road]. *Scientific Bulletin of the Kherson State University. Series: Legal Sciences*, is. 1, vol. 1, pp. 163–166.
9. Sirko R.B. (2012) Poriadok vykonannia dohovoru perevezennia vantazhu zaliznychnym transportom [Fulfilment of the contract of Carriage of Goods by Rail]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law*, is. 20, p. 2, vol. 1, pp. 246–248.
10. Ofitsiynyi sait Ministerstva infrastruktury Ukrainy [Official website of the Ministry of Infrastructure of Ukraine] (2019). Available at: <https://mtu.gov.ua/content/statistichni-dani-produktsii-zaliznitsi.html> (accessed: 10 January 2019).

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ФИНАНСОВЫЕ АСПЕКТЫ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ АВАРИЙНЫХ СИТУАЦИЙ ПРИ ПЕРЕВОЗКЕ ОПАСНЫХ ГРУЗОВ АВТОМОБИЛЬНЫМ ТРАНСПОРТОМ ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

В статье предоставлена характеристика Европейской конвенции о международной дорожной перевозке опасных грузов, приведен перечень классов опасных грузов, показаны причины необходимости повышенного контроля за перевозкой таких грузов и соблюдения особых мер безопасности, приведены примеры событий касательно перевозки опасных грузов в Украине, показана необходимость принятия дальнейших мер обеспечения безопасности перевозок опасных грузов. Опасные грузы – это объекты, при транспортировке которых требуется особая осторожность, поскольку любая аварийная ситуация чревата весьма значительным ущербом, иногда в достаточно широком радиусе от самого транспортного средства. Отмечено, что, несмотря на имеющиеся разработки, вопросы обоснования экономических и финансовых аспектов предотвращения аварийных ситуаций при перевозке опасных грузов автомобильным транспортом при использовании инновационных технологий требуют дальнейших исследований и систематизации.

Ключевые слова: инновации, инновационные технологии, аварийные ситуации, наземный транспорт, грузоперевозки, опасные грузы.

ECONOMIC AND FINANCIAL ASPECTS OF PREVENTING ACCIDENTS IN THE CARRIAGE OF DANGEROUS GOODS BY MOTOR TRANSPORT WHEN USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES

The scientific article describes the European Convention on the International Carriage of Dangerous Goods by Road, lists the classes of dangerous goods, shows the reasons for the need for increased control over the carriage of such goods and compliance with special security measures, gives examples of events in the field of dangerous goods in Ukraine, shows the need for further safety measures for the transport of dangerous goods. It is noted that despite the existing developments, the issues of substantiation of economic and financial aspects of preventing accidents in the transport of dangerous goods by road, using innovative technologies, requires further research and systematization. In the process of studying the requirements for the road transportation of dangerous goods, the following issues are considered: the socio-economic importance of the problem of ensuring safety during the transportation of dangerous goods by road; regulatory framework for the transport of dangerous goods in international and domestic traffic; classification, general characteristics of dangerous goods and types of danger during their transportation; general requirements for containers, packaging, containers and tanks for the transport of dangerous goods; requirements for vehicles and additional equipment for the transport of dangerous goods; markings, danger signs, placards and orange-colored exclusions, restrictions and compatibility issues for the transport of dangerous goods; methods and organization of automobile and multimodal transportation; duties and responsibilities of participants in the transport of dangerous goods and monitoring compliance with established requirements; preventive measures to ensure safety during transportation and handling; actions of the driver and crew in case of accidents and incidents during the transport of dangerous goods; transportation and accompanying documentation for the transport of dangerous goods. It should be noted that dangerous goods are objects that require special care during transportation, since any emergency situation is fraught with very significant damage, sometimes in a fairly wide radius from the vehicle itself. That is why their transportation is regulated in the most detail, both by national laws and international agreements in force on their territories, and the use of the international regulation system makes it possible to transport dangerous goods between countries in such a way that a consignment can be transported by a transport chain that includes several modes of transport without changing the classification, packaging and labeling.

Key words: innovations, innovative technologies, emergencies, land transport, freight, dangerous goods.

Печенюк А.П.кандидат економічних наук, докторант,
Подільський державний аграрно-технічний університет**Pecheniuk Alla**

Agrarian and Engineering University in Podilya

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ВРАЖЕННЯМИ У СІЛЬСЬКОМУ ТУРИЗМІ

Розглянуто основні підходи до управління туристичними враженнями, систематизовано та узагальнено наукові погляди з вибраної теми. Виявлено чинники впливу на поведінку та туристичну активність споживачів. Описано рівні оцінки креативності в сільському туризмі, подано її основні характеристики. Запропоновано методiku дослідження туристичних вражень, яка передбачає врахування та оцінку творчого складника під час формування туристичного продукту. Визначено основні етапи оцінки вражень у сільському туризмі та основні показники, що характеризують туристичні можливості дестинації. Визначено доцільність урахування потреб споживачів шляхом імплементації елементів мотиваційного та емоційного аналізу. Вказано на зв'язок між креативністю, туристичними враженнями та споживчими психологічними установками.

Ключові слова: туристичні враження, творчий складник, туристичний продукт, туристичне споживання, туристична поведінка.

Постановка проблеми. Туристичне враження є одним з основних показників, за яким можна зрозуміти висновок про якість туристичного продукту. Управління туристичними враженнями в різні періоди викликало значний практичний, науковий та суспільний інтерес. В умовах переорієнтації концепції туристичного споживання, швидкої насиченості потреб споживачів, розвитку новітніх технологій та практик ведення туристичного бізнесу традиційна реклама не в змозі залучити широке коло споживачів, оскільки сучасний турист сприймає певні властивості, переваги, якість продукту та позитивний імідж фірми як належне. Дуже часто реальними очікуваннями споживачів є формування туристичного продукту, ведення комунікацій та маркетингових кампаній із позицій впливу на його чуттєву сферу, збудження їхніх почуттів, які хвилюють душу [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями управління споживчими враженнями займається низка науковців, серед яких варто виділити праці Л.В. Щетініної, С.Г. Рудакової, М.С. Федорцової, які досліджують означений процес у цілому. О.В. Алеїнікова досліджує раціональну поведінку споживача та мотиви ірраціональності. Крім того, як базу дослідження ми розглядаємо праці О.В. Болотного – з емоційного маркетингу; Й.Я. Хром'як, Ю.М. Слюсарчук, Л.Л. Цимбал, В.М. Цимбал – із питань когнітивних технологій у менеджменті та маркетингу; А.В. Дубодєлова, Л.С. Лісовської, Х.Ю. Малкуш – із проблем дослідження впливових чинників поведінки споживачів на туристичному ринку.

Незважаючи на досить високий загальний рівень висвітлення даної тематики у наукових джерелах, уважаємо, що питання дослідження туристичних вражень та управління ними потребує подальших наукових пошуків, конкретизації, концептуалізації та вдосконалення методичних підходів, особливо це стосується сфери сільського туризму.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є розроблення методичного підходу до оцінки туристичних вражень, основу якого становить творчий складник. Виходячи з мети, визначено завдання, які полягають у систематизації та узагальненні існуючих наукових поглядів із вибраної теми, виявленні чинників впливу на поведінку та туристичну активність споживачів, розробленні пропозицій щодо вдосконалення управління туристичними враженнями.

Виклад основного матеріалу. Туристична діяльність загалом відноситься до «економіки вражень», яка орієнтована на відчуття споживача.

Характерними особливостями туристичних послуг як специфічного виду товару є їх невідчутність, обмеженість часовими, географічними, етнографічними, культурними та іншими аспектами; нездатність до зберігання й висока ступінь невизначеності або мінливості. Це й зумовлює використання специфічних засобів, методів та прийомів управління туристичними враженнями. Сучасний розвиток психологічних досліджень дає змогу з певною вірогідністю аналізувати та спрогнозувати поведінку споживачів. Маркетологами широко використовуються маркетингові стратегії, що змушують потенційного споживача приймати рішення

про покупку на рівні емоцій. Саме тому такий підхід потребує від суб'єктів туристичної діяльності раціональності та володіння навиками емоційного аналізу, що дасть змогу створити такий товар, який найбільше б задовольняв потреби споживачів [1].

Світовий досвід значну увагу приділяє гуманітарним управлінським технологіям, серед яких виділяють когнітивні, що базуються на засадах нейронауки, теорії синергетики (самоорганізації), комп'ютерних та інформаційних технологіях, математичному моделюванні людської свідомості [2].

Управління поведінкою споживачів можна досліджувати також із позицій теорії раціонального вибору (споживання). Її представники розглядають цільові орієнтири процесу споживання, до яких відносять: фізіологічні потреби, функціональні побутові процеси, соціальні вимоги. Раціональна частина цих компонентів реалізується в моделі «економічної людини», яка описується групою чинників, що представляють цілі людини, засоби їх досягнення та інформацію про процеси, за допомогою яких засоби призводять до досягнення цілей [3, с. 27].

Теорія та практика туристичного маркетингу виділяє зовнішні, особистісні та психологічні чинники купівельної поведінки кінцевих споживачів. До зовнішніх належать: природно-географічні, культурно-історичні, економічні, політико-правові, технологічні, культурні, соціальні. До соціальних чинників відносять існуючі референтні групи, які впливають на позицію, яку займає людина, та її поведінку. Сюди відносять ролі та статуси, вільний час, парадигму суспільної свідомості. Особистісні чинники поєднують: тип особистості, її вік, стать, рід заняття, економічний стан, стиль життя і самоуявлення [4]. Туристична діяльність характеризується певною ірраціональністю споживчої поведінки, що проявляється раптовим хвилинним бажанням [3, с. 27]. Прикладом ірраціональності спо-

живчої поведінки є використання бренд-комунікацій, які спрямовані на формування асоціативних зв'язків, забезпечуючи виникнення у споживача особистісних смислів, емоційних асоціацій, запам'ятовування ним атрибутів бренда [5].

Ми пропонуємо розглядати управління туристичними враженнями з позицій менеджменту творчості. Одним із показників, який здатен суттєво впливати на враження у туристичній діяльності, є креативність. Оцінку креативності у сільському туризмі можна проводити за такими рівнями (табл. 1).

Наведені теоретичні підходи дають змогу запропонувати методику дослідження туристичних вражень, яка передбачає такі етапи (рис. 1):

1. Загальна оцінка відповідності туристичних можливостей потребам споживачів. На цьому етапі пропонуємо враховувати низку показників, які характеризують туристичний розвиток. До них зараховуємо соціокультурні та гуманітарні показники, які інколи ототожнюють, але ми, проаналізувавши низку праць [6–8], погоджуємося з думкою авторів, що показники гуманітарного розвитку характеризують ступінь забезпечення всієї сукупності прав і свобод людини (ступінь відкритості суспільства та готовності до туристичної діяльності, показники національної ідентичності, рівень освіти, рівень довіри до інших членів суспільства, людей інших національностей, інших релігій тощо), а показники культурного розвитку визначають наявність умов для розвитку особи з урахуванням трансформаційних аспектів світової культури. До таких показників ми пропонуємо відносити: ступінь культурної цінності туристичних пам'яток (категорія охорони таких об'єктів, приналежність до Світової спадщини ЮНЕСКО чи місцевого, національного значення), рівень історичної значимості об'єктів, що визначається хронологічною глибиною їх походження, показник архітектурно-стильової та естетичної цінності, що вка-

Таблиця 1

Оцінка туристичної креативності

Рівень туристичної креативності	Основні характерні риси	Туристичні враження
1. Висока продуктивна креативність	Постійне прагнення суб'єктів туристичної діяльності до реалізації творчих задумів; здатність до впровадження новітніх знань та вмінь; широкий світогляд; яскрава рекламна кампанія; власний індивідуальний стиль; самостійність у пошуку способів власного розвитку; творча уява; глибока емоційність; систематичне спілкування з потенційними клієнтами; активний пошук нових вражень для споживачів.	Високий ступінь задоволення споживачів; високий рівень позитивних емоцій; яскраві туристичні враження; виникнення стійкого ефекту, за якого задоволений споживач є найкращою рекламою.
2. Середня продуктивно-перетворювальна креативність	Усвідомлення потреби творчої активності, але відсутність механізмів її задоволення; пошук нових знань та навиків перенесення їх у нові ситуації; наявність у суб'єктів певного творчого потенціалу, але різного якісного рівня; нерівномірний розвиток творчого потенціалу; поєднання емоційності, але з певною стриманістю.	Стандартні позитивні туристичні враження; посередній рівень емоційного складника.
3. Низька (адаптивна) креативність	Незначний творчий складник; непродуктивність; недостатність знань, умінь, навичок; шаблонність, нестійкість творчих дій; відсутність ознак творчого процесу; пасивність у пошуку вражень.	Шаблонність туристичних вражень; низький рівень емоційності, що межує з байдужістю.

Джерело: розробка автора

Рис. 1. Загальна схема оцінки вражень у сільському туризмі

Джерело: розробка автора

зує на приналежність туристичної пам'ятки до певного архітектурного стилю чи напрямку [9].

Атракційний складник відображає якість рекреаційних природно-кліматичних умов, пейзажу, історико-архітектурну цінність пам'яток, їх збереженість, рівень автентичності пам'яток, естетичність, рівень насиченості подієвими заходами (організація туристичних промо-кампаній, виставок, ярмарків тощо).

Інфраструктурний складник визначається наявністю умов та ресурсів для формування туристичного продукту. Вона характеризується системою транспортної комунікації, закладами розміщення, умовами перебування, підприємствами громадського харчування,

наявністю закладів дозвілля, пунктів прокату спорядження, розваг тощо.

Інклюзивність туристичного середовища характеризується рівнем його доступності до споживання сформованого продукту для різних категорій населення. У своїх попередніх дослідженнях [10, с. 156–161] туристичну інклюзивність сільських (територіальних) громад та їхніх жителів ми розглядаємо в економічному, соціальному (особистісному), інформаційному та інфраструктурному вимірах та наводимо відповідні показники.

Природно-географічні показники характеризуються кліматичними умовами, ландшафтною струк-

турою, унікальністю та екзотичністю місцевості, флористичним та фауністичним різноманіттям природних ресурсів.

Екологічні показники. Оскільки привабливість туристичного сектору безпосередньо пов'язана з показниками екологічного стану та ступенем ефективності управління природними ресурсами, то, на нашу думку, крім традиційних показників екологічного стану та екологічного навантаження дестинації, варто ввести у методику Індекс екологічної ефективності (The environmental performance Index – EPI). Це комбінований показник, який визначає екологічний стан та ефективність управлінських заходів, а також використовується для розрахунку Індeksu розвитку людського потенціалу. Індекс EPI виявляє вплив природного середовища на здоров'я людини та визначає життєздатність екосистем [11].

Дослідження має проводитися в розрізі окремих груп споживачів туристичного продукту шляхом емпіричного визначення їхніх мотивів та потреб за такими напрямками: життєвим стилем; самопозиціонуванням; типом характеру; фізичними даними; соціальним статусом; рівнем доходів; лояльністю до туристичного продукту; професійною сферою; когнітивними потребами.

За результатами досліджень проводяться сегментація ринку, яка орієнтована на означені групи, та розроблення маркетингових програм.

У туризмі використовують класифікацію стилів життя VALS (Values and Lifestykes – цінності та спосіб життя), яка поділяє споживачів на групи залежно від проведення часу і витрат коштів. У цьому напрямі виділяють категорії споживачів із різними ціннісними орієнтаціями (традиціоналізм – зберігати; матеріалізм – мати; гедонізм – задовольняти; постматеріалізм – бути; постмодернізм – мати і задовольняти).

Особливо велике значення під час визначення населення, яке має єдині соціодемографічні характеристики, купівельні переваги і цінності, має врахування показника самосприйняття, яке полягає в уявному баченні себе та свого власного «я», тобто споживачі шукають психологічного задоволення, яке зумовлене їхнім самосприйняттям [4].

Другим етапом є аналіз та дослідження впливу чинників на формування туристичних вражень – дослідження виконується за допомогою економіко-математичних та статистичних методів. Для виявлення мотивів, які визначають поведінку кінцевих споживачів, варто застосовувати мотиваційний аналіз, заснований на відомих теоріях і моделях. Наприклад, для аналізу глибинних мотивів споживачів доцільно застосовувати теорію З. Фрейда і А. Маслоу. Результати аналізу можуть урахуватися в процесі підготовки пропозицій. Під час виявлення мотивів споживачів варто розрізняти поняття сприйняття, засвоєння та відношення [4].

На третьому етапі здійснюють виділення перспективних напрямів за допомогою абстрактно-логічного методу.

Для четвертого етапу характерним є формування загального туристичного враження з урахуванням фактора креативності. Це дасть змогу оцінити творчий складник туристичної діяльності, який обов'язково має бути присутнім в означеній сфері та є однією з умов успішного ведення туристичного бізнесу.

На п'ятому етапі відбувається оцінка туристичних вражень споживачів, результатом чого стає формування психологічних установок щодо туристичного споживання.

У сільському туризмі управління враженнями часто відбувається через самопрезентації, за допомогою яких господарі туристичних садиб намагаються керувати сприйняттям їх особистості іншими людьми або здійснювати контроль над цим процесом. Задля цього вони прагнуть представити себе у привабливому світлі, інколи вдаючись до маніпуляцій, одним зі способів є поведінка, що завойовує розташування.

Останнім часом відзначається розвиток таких технік управління враженнями, як атракція, асертивність та фасцинація, які є складниками позитивного іміджу людини, що є особливо актуальним для господарів сільських туристичних садиб. Під атракцією у цьому контексті розуміють процес формування привабливості людини чи її туристичної пропозиції, результатом чого має стати встановлення бажаних відносин та придбання туристичного продукту. Асертивність передбачає від господаря сільської туристичної садиби прагнення задовольнити свої потреби, інтереси, бажання, що дає змогу конструктивно домовлятися з оточуючими та передбачає отримання користі як для себе, так і для споживачів туристичного продукту. Фасцинація – це спрямований, організований вплив на поведінку потенційного споживача з метою формування довіри до господарів та до туристичної послуги, яку вони пропонують. Супроводжується підвищенням ефективності сприйняття інформації за допомогою як вербальних, так і невербальних засобів: тембру голосу, контакту очей, усмішки, доброзичливих поглядів і приємних слів [12, с. 270–275].

Висновки. Управління туристичними враженнями є складним процесом, який поєднує економічні, соціальні, культурні, гуманітарні, психологічні, інформаційні, когнітивні та творчі аспекти. Суттєвим чинником, який впливає на враження, є креативність суб'єктів туристичної діяльності, яка знаходить своє відображення у споживчих психологічних установках щодо придбання туристичного продукту. Перспективи подальших досліджень убагаємо у поглибленні вивчення взаємозв'язків між чинниками, що впливають на формування туристичних вражень, із метою концептуального обґрунтування управлінських дій та збагачення методичного інструментарію дослідження.

Список літератури:

1. Болотна О.В. Емоційний маркетинг як технологія управління поведінкою споживачів. *Ефективна економіка*. 2013. № 8. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2257> (дата звернення: 08.09.2019).
2. Когнітивні технології та їх особливості у менеджменті й маркетингу / Й.Я. Хром'як та ін. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. 2013. № 767. С. 75–82. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2013_767_14 (дата звернення: 07.09.2019).
3. Алейнікова О.В. Концепція раціональної поведінки споживача та мотиви ірраціональності. *Економіка та держава*. 2014. № 3. С. 27–30.
4. Дубодєлова А.В., Лісовська Л.С., Малкуш Х.Ю. Впливові чинники купівельної поведінки кінцевих споживачів на туристичному ринку. URL : http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/29347/1/018_120_125.pdf (дата звернення: 27.09.2019).
5. Поплавський М.М. Бренд-комунікація як соціальне явище. *Український інформаційний простір*. Ч. 2. С. 47–58. URL : <https://doi.org/10.31866/2616-7948.2.2018.151676> (дата звернення: 10.09.2019).
6. Степанко О.В. Сутність, мета, завдання та складові гуманітарної сфери. *Теорія та практика державного управління*. 2012. Вип. 3(38). С. 201–208.
7. Москаленко С.О. Формування державної політики в соціогуманітарній сфері: комунікативна складова. URL : <http://academy.gov.ua/ej/ej17/PDF/15.pdf> (дата звернення 10.09.2019).
8. Овчаренко С.В. Гуманітарна та культурна політика : навчальний посібник. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2013. 152 с. URL : <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/ovcharenko.pdf> (дата звернення: 07.09.2019).
9. Лисий І.О. Туристична оцінка замкових комплексів: методи, принципи та критерії. *Карпатський край: наукові студії з історії, культури, туризму*. 2015. Вип. 1–2(6–7). С. 43–50.
10. Ivanyshyn V., Pecheniuk A., Pecheniuk A. Financial and educational inclusiveness of rural territorial groups. *Інноваційна економіка*. 2019. № 1–2(78). С. 156–161.
11. Екологічний стан України за показниками міжнародних рейтингів і результатами моніторингу реалізації науково-технічних пріоритетів / Т.В. Писаренко та ін. *НТИ*. 2014. № 2. С. 10–17. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NTI_2014_2_4 (дата звернення: 27.09.2019).
12. Щетініна Л.В., Рудакова С.Г., Федорцова М.С. Управління враженнями: значення, прояви та способи виявлення. *Бізнес Інформ*. 2019. № 6. С. 270–275. URL : <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-6-270-275> (дата звернення: 17.09.2019).

References:

1. Bolotna O. V. (2013) Emocijnyj marketyng yak texnologiya upravlinnya povedinkoyu spozhyvachiv [Emotional marketing as a technology for managing consumer behavior]. *Efektivna ekonomika* № 8. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2257> (accessed 8 September 2019)
2. Khromiak Y. Ya., Sliusarchuk Yu. M., Tsymbal L. L., Tsymbal V. M. (2013) Kohnityvni tekhnolohii ta yikh osoblyvosti u menezhmenty y marketynhu. [Cognitive technologies and their features in management and marketing]. *Visnyk NU «Lvivska politekhnika»*. No 767. P. 7582. Available at: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2013_767_14 (accessed 7 September 2019)
3. Alejnikova O.V. (2014) Koncepciya racionalnoyi povedinky spozhyvacha ta motyvy irracionalnosti [Concept of rational consumer behavior and motives for irrationality]. *Ekonomika ta derzhava* № 3. P. 27-30.
4. Dubodyelova A. V., Lisovska L. S., Malkush X. Yu. Vplyvovi chynnyky kupivelnoyi povedinky kincevyx spozhyvachiv na turystychnomu rynku [Influential factors of consumer buying behavior in the tourist market] Available at: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/29347/1/018_120_125.pdf (accessed 27 September 2019)
5. Poplavskiy M.M. (2018) Brend komunikatsiia yak sotsialne yavyshe [Brand communication as a social phenomenon]. *Ukrainskyi informatsiinyi prostir*. No 2. p. 47-58. Available at: <https://doi.org/10.31866/2616-7948.2.2018.151676> (accessed 10 September 2019)
6. Stepanko O.V.(2012) Sutnist, meta, zavdannia ta skladovi humanitarnoi sfery [The essence, purpose, tasks and components of the humanitarian sphere]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. No. 3 (38). p. 201-208.
7. Moskalenko S.O. Formuvannya derzhavnoyi polityky v sociogumanitarnij sferi: komunikativna skladova [State Policy Formation in the Social and Humanitarian Sphere: A Communicative Component]. Available at: <http://academy.gov.ua/ej/ej17/PDF/15.pdf> (accessed 10 September 2019)
8. Ovcharenko S.V. (2013) Gumanitarna ta kulturna polityka [Humanitarian and cultural policy]. *Navch.pos.* Odesa: ORIDU NADU. 152 p. Available at: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/ovcharenko.pdf> (accessed 7 September 2019)
9. Lysyi I. O. (2015) Turystychna otsinka zamkovykh kompleksiv: metody, pryntsyipy ta kryterii [Tourist evaluation of castle complexes: methods, principles and criteria.]. *Karpatskyi kraj: naukovy studii z istorii, kultury, turyzmu*. No 1-2 (6-7). p. 43–50.
10. Ivanyshyn V., Pecheniuk A., Pecheniuk A. (2019) Financial and educational inclusiveness of rural territorial groups. *Innovacijna ekonomika*. № 1-2 [78]. P. 156-161.
11. Pysarenko T.V., Kuranda T.K., Kochetkova O.P., Muratova N.I. (2014) Ekolohichniy stan Ukrainy za pokaznykamy mizhnarodnykh reitynhiv i rezultatamy monitorynhu realizatsii nauково-tekhnichnykh priorytetiv [Ecological status of Ukraine according to indicators of international ratings and results of monitoring the implementation of scientific and technical priorities]. *NTI*. No 2. P. 10-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NTI_2014_2_4 (accessed 27 September 2019)

12. Shchetinina L. V., Rudakova S. H., Fedortsova M. S. (2019) Upravlinnia vrazhenniamy: znachennia, proiavy ta sposoby vyivlennia [Impressions management: meanings, manifestations and ways of detection]. *Biznes Inform.* № 6. P. 270–275. Available at: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-6-270-275> (accessed 17 September 2019)

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ ВПЕЧАТЛЕНИЯМИ В СЕЛЬСКОМ ТУРИЗМЕ

Рассмотрены основные подходы к управлению туристическими впечатлениями, систематизированы и обобщены научные взгляды по выбранной теме. Выявлены факторы влияния на поведение и туристическую активность потребителей. Описаны уровни оценки креативности в сельском туризме, представлены ее основные характеристики. Предложена методика исследования туристических впечатлений, которая предполагает учет и оценку творческой составляющей при формировании туристического продукта. Определены основные этапы оценки впечатлений в сельском туризме и основные показатели, характеризующие туристические возможности дестинации. Определена целесообразность учета потребностей потребителей путем имплементации элементов мотивационного и эмоционального анализа. Указано на связь между креативностью, туристическими впечатлениями и потребительскими психологическими установками.

Ключевые слова: туристические впечатления, творческая составляющая, туристический продукт, туристическое потребление, туристическое поведение.

METHODICAL ASPECTS OF IMPRESSION MANAGEMENT IN RURAL TOURISM

The basic approaches to the management of tourist impressions are considered, the scientific views on the chosen topic are systematized and generalized. The factors of influence on tourist impressions are considered and it is established that consumer expectations are the formation of tourist product, conducting communications and marketing campaigns from the point of view of influencing the sensory sphere, arousing their feelings. The expediency of taking into account the needs of consumers through the implementation of elements of motivational and emotional analysis is determined. It is determined that the tourist behavior of consumers is characterized by irrationality, which is conditioned by the effect of psychological factors. This made it possible to distinguish creativity as one of the essential factors of influence of the subjects of tourism activity on consumer's impressions. The connection between creativity, tourist impressions and consumer psychological attitudes is indicated. On this basis, a methodology for evaluating tourist impressions is proposed. The levels of assessment of creativity in rural tourism are highlighted, its main characteristics from the point of view of tourist impressions of the consumer are presented. The technique of research of tourist impressions, which provides for the consideration and evaluation of the creative component in the formation of the tourist product, is proposed. The main stages of the evaluation of impressions in rural tourism are identified, among which we distinguish: a general study of compliance of tourist opportunities with identified consumer needs; study of the influence of factors in the context of individual target groups of consumers; creation of a tourist product, taking into account the level of creativity and evaluation from these positions of tourist impressions. It is suggested to include in the evaluation a number of indicators characterizing the tourist opportunities of the destination. The results of the study can be one of the directions for developing an effective marketing strategy for rural tourism development, both at the level of the individual economic entity and at the level of the tourism industry.

Key words: tourist impressions, creative component, tourist product, tourist consumption, tourist behavior.

2. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-5-34>

УДК 005.03+005934

Дячков Д.В.кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту,
Полтавська державна аграрна академія**Батура В.Ю.**магістрант,
Полтавська державна аграрна академія,**Сокирко І.А.**магістрант,
Полтавська державна аграрна академія**Diachkov Dmytro, Batura Vladyslav, Sokirko Inna**

Poltava State Agrarian Academy

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

У статті обґрунтовано актуальність необхідності формування ефективного організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою підприємства, якому відводиться пріоритетна роль у загальному управлінні безпекою суб'єкта господарювання. Проаналізовано сутність понять «економічна безпека» та «механізм управління економічною безпекою підприємства», визначено їх основні властивості. Проведений аналіз наукових підходів дав змогу сформувати організаційно-економічний механізм управління економічною безпекою підприємства, основними елементами якого є суб'єкти та об'єкти економічної безпеки, мета, методи, принципи, інструменти, важелі та основні результати функціонування організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою підприємства. Пропонований організаційно-економічний механізм управління економічною безпекою підприємства передбачає досягнення ефективних параметрів функціонування, збереження його відтворювального та фінансового потенціалів.

Ключові слова: економічна безпека, загрози, організаційно-економічний механізм, складові системи безпеки підприємства, управління економічною безпекою, фактори впливу, фінансова безпека.

Постановка проблеми. У сучасних умовах процес успішного функціонування та економічного розвитку вітчизняних підприємств багато в чому залежить від удосконалення їх діяльності у сфері забезпечення економічної безпеки. Економічна безпека функціонування підприємства залежить від здатності своєчасно та в достатньому обсязі задовольняти економічні потреби та вимоги груп інтересів. В умовах перманентної кризи головне завдання сучасних підприємств полягає в тому, щоб убезпечити свою діяльність і забезпечити свій розвиток. Забезпечення безпечного функціонування й розвитку підприємств нерозривно пов'язане з вирішенням проблемних аспектів забезпечення їх економічної безпеки. Забезпечення економічної безпеки сучасного підприємства має бути організоване певним чином, завдяки чому досягається взаємодія всіх елементів,

засобів та заходів у системі економічної безпеки підприємства. Таке є можливим тільки за наявності ефективного організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою підприємства, якому відводиться пріоритетна роль у загальному управлінні безпекою суб'єкта господарювання.

Загалом механізм економічної безпеки підприємства індивідуальний, а під час його побудови треба враховувати не лише завдання, але й сферу діяльності, умови конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми забезпечення економічної безпеки та побудови організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою підприємства розглянуті в роботах А.М. Букреева, Г.С. Вечканова, А.В. Воротинцьової, М.А. Шибаєвої, Е.Ю. Околелової, Б.С. Дуб, І.З. Енгель, Л.М. Ладико, Ю.А. Лактіо-

нової, А.Л. Шатохіна, Т.Б. Ігнашкіної, С.А. Лебедко, В.Г. Соломіної, О.В. Ставицького та інших учених.

Однак якщо в теоретичному плані спостерігаються певні позитивні результати, то в методичному й практичному аспектах залишається значна кількість невирішених проблем. Практично відсутні роботи, присвячені формуванню організаційного механізму управління розвитком підприємства щодо забезпечення економічної безпеки, створення єдиної методології оцінювання рівня економічної безпеки як основи для застосування релевантних управлінських рішень.

Формулювання цілей статті. Метою статті є формування організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою підприємства.

Виклад основного матеріалу. Для формування ефективного організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою потрібно визначити сутність поняття економічної безпеки.

Слід відзначити, що термін «економічна безпека» з'явився в економічній літературі порівняно недавно й розглядався на макроекономічному рівні. Саме тому під економічною безпекою розумівся такий стан господарства та інститутів влади, за якого забезпечується справжній захист національних загальнонародних інтересів від потенційних загроз задля подолання кризи, скорочення головних цивілізаційних цінностей, природних багатств та основних виробничих ресурсів, створення умов для стійкого й соціально спрямованого розвитку, підтримки політичної стабільності та оборонної достатності країни за реалізації навіть критичних сценаріїв розвитку внутрішньої та міжнародної ситуації [5].

На макrorівні поняття економічної безпеки розглядалось як забезпечення умов збереження комерційної таємниці та інших секретів підприємства. Такому трактуванню економічної безпеки присвячені публікації початку 1990-х рр. [2]. Забезпечення економічної безпеки розглядалось передусім як захист інформації.

У широкому значенні економічна безпека визначалася як стан економічного суб'єкта (держава, регіон, галузь, підприємство або особа, яка дає йому змогу динамічно розвиватися та вирішувати поставлені завдання), важлива характеристика економічної системи, що визначає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності економічного суб'єкта [3].

Деякі автори розглядають економічну безпеку через фактори загрози економічній діяльності, зокрема відсутність ринкового законодавства, слабкий рівень захисту права приватної власності, неплатежі, невиконання контрактів, договорів та зобов'язань, нерозвиненість судової системи, контроль кримінальних структур за розвитком ринку [9]. Для кожного підприємства зовнішні та внутрішні загрози суто індивідуальні. До зовнішніх загроз та дестабілізуючих чинників можна віднести протиправну діяльність кримінальних структур, конкурентів, приватних осіб, що займаються промисловим шпигунством або шахрайством, неспроможних ділових партнерів, раніше звільнених за різні

проступки співробітників підприємства, а також правопорушення з боку корумпованих елементів серед представників контролюючих та правоохоронних органів. До внутрішніх загроз та дестабілізуючих чинників належать дії або бездіяльність співробітників підприємства, що суперечать інтересам його комерційної діяльності; витік або втрата інформаційних ресурсів; підлив її ділового іміджу в бізнес-колах; виникнення проблем у взаєминах з реальними та потенційними партнерами; конфліктні ситуації з представниками кримінального середовища, конкурентами, контролюючими та правоохоронними органами; виробничий травматизм або загибель персоналу тощо.

В межах пропонованого дослідження економічну безпеку підприємства пропонується розглядати як стан найбільш ефективного використання наявних ресурсів для запобігання загрозам і стабілізації функціонування підприємства задля забезпечення його сталого розвитку протягом певного періоду часу, за якого всі життєво важливі компоненти структури і діяльності підприємства характеризуються високим ступенем захищеності від небажаних змін, а сам об'єкт найбільш ефективно використовує свої ресурси, а також запобігання, ослаблення або захисту від наявних небезпек і загроз чи інших непередбачених обставин.

Отже, система забезпечення економічної безпеки повинна бути керуючою підсистемою економічної системи, яка ґрунтується на її внутрішньому механізмі для здійснення економічного управління процесом задоволення економічних потреб у безпеці. Вона складається з підмножини взаємопов'язаних елементів, які забезпечують безпеку підприємства та досягнення ним цілей бізнесу [4]. Метою створення цієї системи є розроблення та вжиття заходів комплексного нейтралізуючого впливу на реальні й потенційні загрози.

Досліджуючи природу організаційного механізму та економічного механізму управління економічною безпекою, не можемо не враховувати їх тісний взаємозв'язок, який полягає в тому, що ці механізми реалізуються в рамках однієї системи управління, отже, вони формуються під впливом одних і тих самих факторів, а їх створення обмежене одним ресурсним потенціалом.

Отже, на думку А.Л. Шатохіна та Т.Б. Ігнашкіної механізм управління економічною безпекою підприємства – це система, яка складається із суб'єкта та об'єкта управління, що використовують різноманітні методи, важелі, засоби, ресурси для своєчасного вирішення комплексу завдань задля захисту, підтримання та покращення господарської діяльності в умовах постійної зміни зовнішнього середовища [8].

О.В. Ставицький стверджує, що модель механізму забезпечення економічної безпеки загалом повинна включати як елементи суб'єкти, а також фактори, що відображають проблеми [11].

А.М. Букреев під організаційно-економічним механізмом забезпечення економічної безпеки розуміє

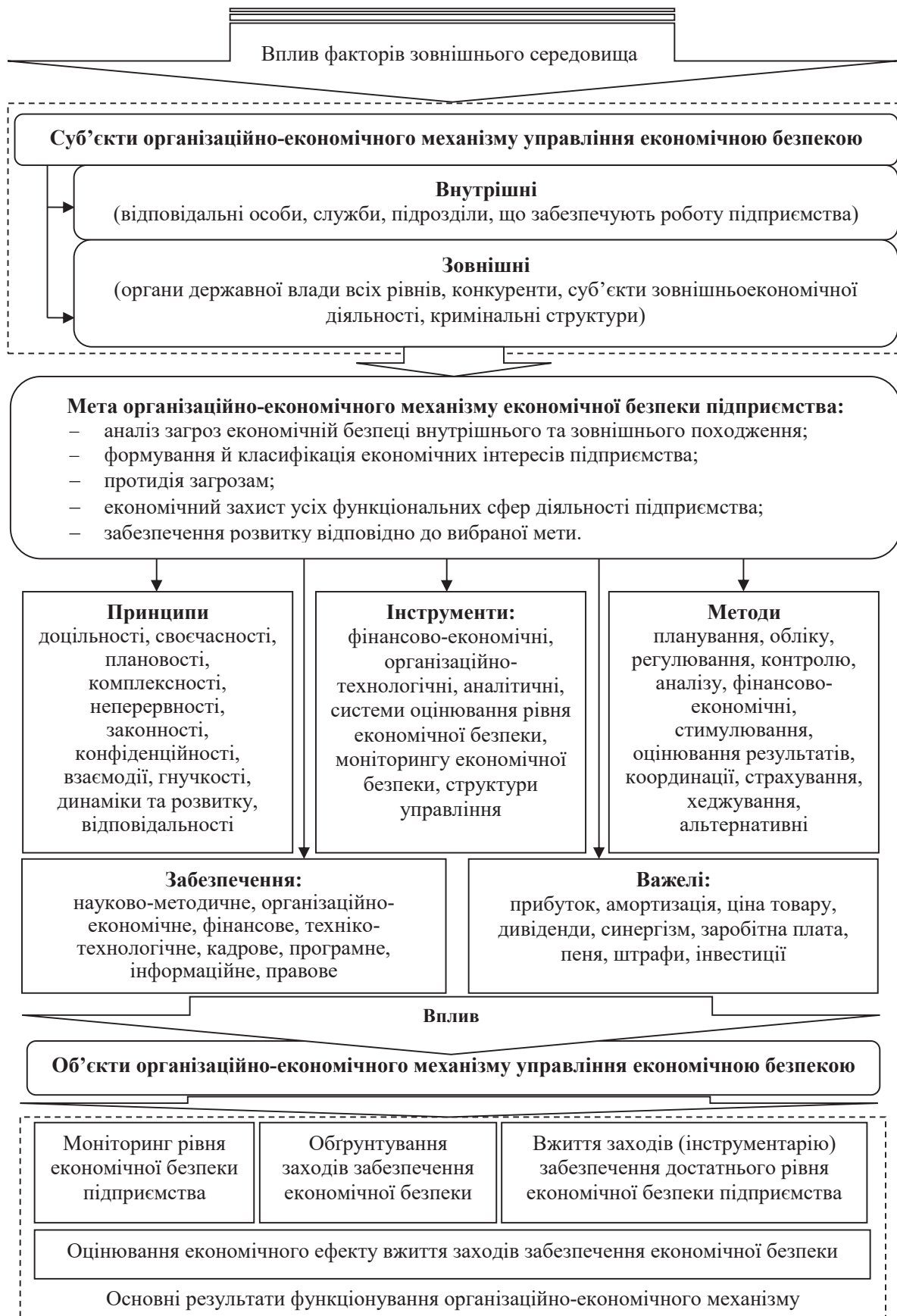

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм управління економічною безпекою підприємства

Джерело: сформовано авторами на основі джерел [4-8]

сукупність організаційних форм та економічних методів, взаємопов'язаних на макро- й мікрорівнях в єдиний, регульований правовими нормами порядок будь-якого напрямку виду діяльності [1].

Аналогічної думки дотримується Г.С. Вечканов, визначаючи організаційно-економічний механізм забезпечення економічної безпеки, по-перше, як економічну категорію сфери організаційно-економічних відносин, що забезпечує взаємодію між продуктивними силами, виробничими відносинами та надбудовою; по-друге, як спосіб господарювання; по-третє, як сукупність форм, методів та інструментів управління безпекою підприємства. Відмінною рисою цього визначення є включення організаційно-економічних відносин, які є важливими факторами розвитку підприємства [2].

Виходячи з проаналізованих точок зору, під організаційно-економічним механізмом управління економічною безпекою підприємства можемо розуміти цілісну систему, що складається з окремих, відносно самостійних, але одночасно взаємопов'язаних і взаємодіючих структурних елементів (рис. 1).

Пропонований організаційно-економічний механізм управління економічною безпекою підприємства передбачає досягнення ефективних параметрів функціонування, збереження його відтворювального та фінансового потенціалів. Органічна взаємодія організаційної та економічної складових в рамках організаційно-економічного механізму створює умови досягнення синергетичного ефекту під час забезпечення економічної безпеки підприємства насамперед щодо досягнення цілей економічної безпеки. Суб'єктами організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою підприємства є не тільки структурний підрозділ, який відповідає за забезпечення економічної безпеки (департамент, відділ, служба економічної безпеки), але й зацікавлені особи (власники, менеджмент, персонал, контрагенти тощо) й структурні підрозділи підприємства, що функціонують у межах єдиної системи економічної безпеки підприємства, а також зовнішні суб'єкти, якими є органи державної влади всіх рівнів, конкуренти, суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, кримінальні структури.

Основою пропонованого механізму є принципи, інструменти, методи, важелі забезпечення, які визначають спосіб впливу на об'єкти організаційно-економіч-

ного механізму управління економічною безпекою підприємства, головними з яких є соціально-економічні відносини як всередині підприємства, так і з зовнішніми контрагентами.

Механізм підвищення економічної безпеки підприємства, що формується на основі наукових підходів, принципів, методів та важелів констатує множинність його елементів, що доводить складність процесу забезпечення безпеки.

У зв'язку з цим необхідно вибрати конкретні інструменти механізму залежно від умов функціонування підприємства, стадії розвитку його фінансово-господарської діяльності, як наслідок, від визначеного рівня економічної безпеки підприємства. Основними результатами діяльності пропонованого організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою підприємства є моніторинг рівня економічної безпеки підприємства, обґрунтування заходів забезпечення економічної безпеки, вжиття заходів (інструментарію) забезпечення достатнього рівня економічної безпеки підприємства та оцінювання економічного ефекту вжиття заходів забезпечення економічної безпеки.

Висновки. Розглянута сутність та представлені особливості організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою підприємства дають змогу характеризувати його як специфічний різновид комплексного механізму забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання. Важливою особливістю цього механізму можна вважати взаємозв'язок організаційної та економічної складових, а також їх органічну взаємодію. Наявність цього забезпечує узгоджену взаємодію суб'єктів організаційно-економічного механізму щодо досягнення цілей економічної безпеки підприємства. До того ж організаційно-економічний механізм має виняткове значення в управлінні економічною безпекою підприємства через використання організаційних та економічних методів управління, засобів та інструментів.

Таким чином, організаційно-економічний механізм управління економічною безпекою підприємства є сукупністю способів, засобів впливу та підсистем забезпечення, які сприяють реалізації функції управління в системі економічної безпеки підприємства задля гарантування стану захищеності. Успішність управління та гарантування захищеності від загроз перш за все залежить від того, наскільки ефективно використовуються зазначені компоненти механізму.

Список літератури:

1. Букреев А.М. Организационно-экономический механизм антикризисного управления: теория и практика. Воронеж, 2000. 47 с.
2. Вечканов Г.С. Краткая экономическая энциклопедия. Санкт-Петербург, 1998. 406 с.
3. Воротынцева А.В., Шибаева М.А., Околелова Э.Ю. Формирование механизма экономической безопасности как инструмента обеспечения его устойчивого развития. *Фундаментальные исследования*. 2015. № 7–3. С. 583–588.
4. Дуб Б.С. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства: сутність, структура, значення. URL: https://www.researchgate.net/publication/322958901_Mehanizm_zabezpecenna_ekonomichnoi_bezpeki_pidpriemstva_sutnist_struktura_znacenna (дата звернення: 04.10.2019).

5. Енгель І.З. Сутність організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки підприємства. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2016. № 4. С. 65–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2016_4_19 (дата звернення: 05.10.2019).
6. Ладико Л.М. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства: сутність і структура. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2014. № 3 (65). С. 123–126.
7. Лактионова Ю.А. Механизм обеспечения экономической безопасности предприятия. *Социально-экономические явления и процессы*. 2013. № 3 (049). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mehanizm-obespecheniya-ekonomicheskoy-bezopasnosti-predpriyatiya> (дата звернення: 06.10.2019).
8. Шатохин А.Л., Игнашкіна Т.Б. Сутність та складові елементи механізму управління економічною безпекою підприємства. *Бізнес-Інформ*. 2014. № 2. С. 396–402.
9. Лебедко С.А. Формування механізму забезпечення економічної безпеки транспортних підприємств. *Економіка та держава*. 2017. № 8. С. 89–94.
10. Соломіна В.Г. Механізм формування фінансової безпеки підприємства *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2017. № 4–5 (97–98). С. 63–67.
11. Ставицький О.В. Формування моделі економічної безпеки. URL: <http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/23882/1/S.71-77.pdf> (дата звернення: 01.10.2019).

References:

1. Bukreyev A.M. (2000). Organizatsionno-ekonomicheskii mekhanizm antikrizisnogo upravleniya: teoriya i praktika. [Organizational and economic mechanism of crisis management: theory and practice]. Voronezh, 47 [in Russian].
2. Vechkanov G.S. (1998). Kratkaya ekonomicheskaya entsiklopediya. [Brief economic encyclopedia] Sankt-Peterburg, 1998, 406 [in Russian].
3. Vorotyntseva A.V., Shibaeva M.A., Okolelova E. Yu. (2015). Formirovaniye mekhanizma ekonomicheskoy bezopasnosti kak ystrumenta obespecheniya eho ustoychivoho razvytiya. [Formation of the mechanism of economic security as a tool for ensuring its sustainable development]. *Fundamental'nye yssledovaniya – Basic research*, 7–3, 583–588.
4. Dub B.S. Mekhanizm zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva: sutnist', struktura, znachennya. [Mechanism for ensuring the economic security of the enterprise: nature, structure, value]. Available at: https://www.researchgate.net/publication/22958901_Mekhanizm_zabezpechennya_ekonomichnoyi_bepeky_pidpryyemstva_sutnist_struktura_znachennya (accessed: 04 October 2019).
5. Enhel' I.Z. (2016). Sutnist' orhanizatsiyno-ekonomichnoho mekhanizmu zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [The essence of organizational and economic mechanism for ensuring the economic security of the enterprise]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine*, 4, 65–68. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2016_4_19 (accessed: 05 October 2019).
6. Ladyko L.M. (2014). Mekhanizm zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva: sutnist' i struktura [The mechanism of ensuring the economic security of the enterprise: essence and structure]. *Naukovyy visnyk Poltav's'koho universytetu ekonomiky i torhivli – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*, № 3 (65), 123–126.
7. Laktionova Yu.A. (2013). Mekhanizm obespecheniya ekonomicheskoy bez-opasnosti predpriyatiya. [Mechanism for ensuring economic safety of an enterprise]. *Sotsial'no-ekonomicheskiye yavleniya i protsessy – Socio-economic phenomena and processes*, 3 (049). Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/mehanizm-obespecheniya-ekonomicheskoy-bezopasnosti-predpriyatiya> (accessed: 06 October 2019).
8. Shatokhin A.L., Ignashkina T.B. (2014). Sutnist' ta skladovi elementy mekhanizmu upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva. [The essence and components of the mechanism of management of economic security of the enterprise]. *Biznesinform – Business Inform*, 2, 396–402.
9. Lebedko S.A. (2017). Formuvannya mekhanizmu zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky transportnykh pidpryyemstv. [Formation of a mechanism for ensuring the economic security of transport enterprises]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, 8, 89–94.
10. Solomina V.H. (2017). Mekhanizm formuvannya finansovoyi bezpeky pidpryyemstva. [The mechanism of formation of financial security of the enterprise]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpryyemnytstvo – State and regions. Series: Economics and Entrepreneurship*, 4–5 (97–98), 63–67.
11. Stavits'kyi O.V. Formuvannya modeli ekonomichnoyi bezpeky. [Formation of Economic Security Model]. Available at: <http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/23882/1/S.71-77.pdf> (accessed: 01 October 2019).

ФОРМИРОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье обоснована актуальность необходимости формирования эффективного организационно-экономического механизма управления экономической безопасностью предприятия, которому отводится приоритетная роль в общем управлении безопасностью субъекта хозяйствования. Проанализирована сущность понятий «экономическая безопасность» и «механизм управления экономической безопасностью предприятия», определены их основные свойства. Проведенный анализ научных подходов позволил сформировать организационно-экономический механизм управления экономической безопасностью предприятия, основными элементами которого являются субъекты и объекты экономической безопасности, цель, методы, принципы, инструменты, рычаги и основные результаты функционирования организационно-экономического механизма управления экономической безопасностью предприятия. Предлагаемый организационно-экономический механизм управления экономической безопасностью предприятия предполагает достижение эффективных параметров функционирования, сохранения его воспроизводственного и финансового потенциалов.

Ключевые слова: экономическая безопасность, организационно-экономический механизм, составляющие системы безопасности предприятия, управление экономической безопасностью, факторы влияния, финансовая безопасность.

FORMATION OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF MANAGEMENT ENTERPRISE'S ECONOMIC SECURITY

The article substantiates the urgency of the need to form an effective organizational and economic mechanism for managing the enterprise's economic security, which was given a priority role in the overall management of the security of the entity. The essence of the concepts of "economic security" and "mechanism of management of economic security of the enterprise" is analyzed. Within the framework of the proposed study, it was proposed to consider the economic security of the enterprise as the state of the most efficient use of available resources to prevent threats and stabilize the functioning of the enterprise in order to ensure its sustainable development over a period of time, in which all vital components of the structure and activity of the enterprise were characterized by a high degree of protection against unwanted changes, and the object itself makes the most of its resources, as well as prevention, mitigation or protection from existing hazards and threats or other unforeseen circumstances. Based on the analyzed points of view, under the organizational and economic mechanism of managing enterprise's economic security can be understood as a holistic system consisting of separate, relatively independent, but at the same time, and interrelated and interacting structural elements, which are: subjects and objects of economic safety, purpose, methods, principles, tools, levers, methods and main results of functioning of organizational and economic mechanism of management of economic security of the enterprise. The main results of the proposed organizational and economic mechanism for managing the economic security of the enterprise are monitoring the level of economic security of the enterprise, substantiation of measures for ensuring economic security, implementation of measures (tools) to ensure a sufficient level of economic security of the enterprise and assessment of the economic effect of implementing measures to ensure economic security. The proposed organizational and economic mechanism for managing the economic security of the enterprise involves the achievement of effective parameters of operation, preservation of its reproductive and financial potentials.

Key words: components of enterprise security systems, economic security management, economic security, factors of influence, financial security, organizational and economic mechanism, threats.

Ігнат'єва М.І.магістрант,
Національний університет «Запорізька політехніка»**Олійник Т.О.**кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Національний університет «Запорізька політехніка»**Ihnatieva Mariia, Oliinyk Tetiana**

Zaporizhzhia Polytechnic National University

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ ОБОРОТНИХ КОШТІВ ПІДПРИЄМСТВ

Стаття присвячена узагальненню теоретичних аспектів щодо визначення економічної сутності оборотних коштів підприємств. Наведено характеристику та особливості використання традиційних джерел фінансування оборотних коштів, а саме власних, позикових та залучених. Досліджено можливість та доцільність їх застосування в сучасних умовах. Розглянуто проблему відсутності або надлишку оборотних коштів підприємств і причини їх виникнення. Обґрунтовано необхідність та важливість вибору правильних джерел фінансування, адже вони впливають на ліквідність та платоспроможність підприємства, прибутковість та ризики, що з ними пов'язані. Підсумовано, що джерела фінансування оборотних коштів суттєво впливають на ефективність та раціональність формування оборотних активів, отже, на загальний фінансовий стан підприємства.

Ключові слова: оборотні кошти, джерела фінансування, власний капітал, кредиторська заборгованість, комерційний кредит.

Постановка проблеми. Оборотні активи є необхідною складовою успішного функціонування підприємства. Вони забезпечують постійність, ефективність та безперервність процесів виробничої та комерційної діяльності. Однак у сучасних ринкових умовах невизначеності та ризику функціонування для того, щоби здійснювати ефективну діяльність, підприємство має сформувати достатній обсяг оборотних активів, який відповідатиме потребам виробництва, визначеного виробничою програмою.

Дефіцит оборотних активів здатний паралізувати роботу підприємства, що приведе до зниження рівня його ліквідності та платоспроможності, збільшення ризику появи фінансової нестабільності підприємства. Покрити ці потреби за рахунок власних коштів неможливо, тому підприємство потребує значного залучення додаткових капіталовкладень.

Проблема залучення підприємства оборотних коштів безпосередньо пов'язана з процесом їх фінансування. Щоби вирішити цю проблему, підприємство змушене звернутися до залучення фінансових ресурсів. Нині використовують такі джерела фінансування оборотних коштів, як власний капітал, короткострокові фінансові кредити, довгострокові зобов'язання, комерційний кредит постачальників. Недостатність фінансування може вплинути на безперервність діяль-

ності підприємства та значно скоротити обсяги виробництва, тому від правильного вибору джерела фінансування оборотних коштів залежить ефективність формування оборотних активів та зміцнення фінансового стану підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження джерел фінансування оборотних коштів підприємства вивчалися відомими українськими та зарубіжними вченими. Теоретичні засади щодо формування та фінансування оборотних коштів були викладені в працях Ф. Кене, Д. Ван Хорна, Р. Брейлі, С. Росса, Е. Бріггема, Р. Холта, В.В. Ковальова та інших науковців. Серед українських учених-економістів можна виділити праці І.О. Бланка, А.М. Поддєрьогіна, Ю.В. Кваші, Н.О. Власової, Т.М. Головенко, Я.Ф. Навроцького, Л.А. Демчука, Л.О. Лігоненко, А.Н. Соломатіна та інших учених. Тематика оборотних коштів не втрачає своєї актуальності, однак існує низка теоретичних та практичних проблем, які все ще залишаються невирішеними. Праці вищезгаданих учених неповністю враховували умови сучасного етапу розвитку України, тому виникає необхідність аналізу особливостей формування, сучасних стратегій та джерел фінансування оборотних коштів підприємств.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та узагальненні джерел

фінансування оборотними коштами на підприємствах. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання, як дослідження сутності оборотних коштів, розкриття економічного змісту управління оборотними коштами підприємств, визначення джерел фінансування оборотних коштів підприємств, виявлення особливостей їх застосування.

Виклад основного матеріалу. Основними ресурсами будь-якого підприємства є оборотні кошти. Саме вони формують більшу частину капіталу, що забезпечує нормальне здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства. Аналізуючи швидкість обігу оборотних коштів, можемо зробити висновки щодо ефективності їх використання та діяльності підприємства загалом. Ефективність діяльності підприємства безпосередньо залежить від обсягу та структури оборотних коштів, оптимізації джерел їх фінансування.

Оборотні кошти – це необхідна економічна категорія, що є авансованою у грошовій формі сукупною вартістю для створення оборотних виробничих фондів та фондів обігу, що постійно переходить у процесі планомірного кругообігу з однієї функціональної форми в іншу задля забезпечення безперервної та розширеної діяльності, виробництва товарів та послуг. До них належать витрати на виробничі запаси, незавершене виробництво, витрати майбутніх періодів, готова продукція, кошти, наявні на рахунку підприємства, а також дебіторська заборгованість.

Оптимальна структура оборотних коштів є однією з найважливіших умов забезпечення інноваційного розвитку підприємства, поліпшення можливості підприємств створювати нові продукти або модифікувати старі згідно із сучасними потребами замовників.

Фінансове забезпечення оборотними коштами є найбільш вагомим фактором, що може впливати на ліквідність та платоспроможність підприємства, прибутковість та ризики, що з ними пов'язані. Саме від вибору відповідних джерел, за рахунок яких фінансуються оборотні кошти, залежить зміцнення фінансового стану організації, який впливає на конкурентоспроможність організації.

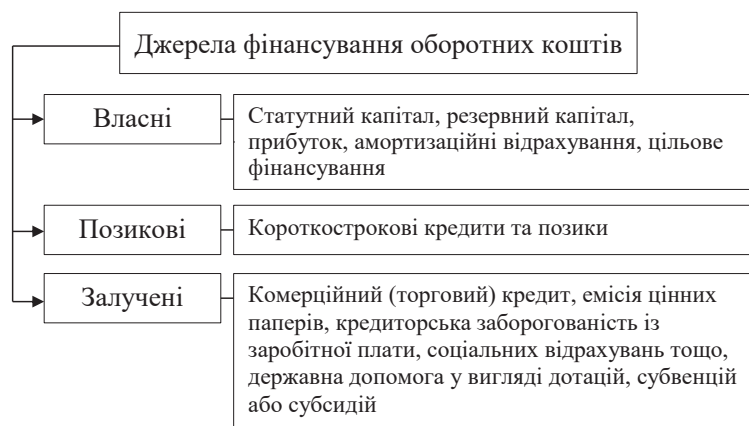

Рис. 1. Склад джерел фінансування оборотних коштів

Джерело: розроблено автором

Питання фінансування оборотних коштів досі має актуальність ще й тому, що кон'юнктура ринку, на якому здійснює свою діяльність підприємство, постійно розвивається та змінюється, завдяки чому потреба оборотних коштів є нестабільною. Вирішити це питання за рахунок власних коштів неможливо, тому виникає потреба залучення додаткових фінансових ресурсів.

Процес фінансування оборотних коштів та управління ними є одним з напрямів функціонування фінансового менеджменту підприємства, оскільки обсяг та структура оборотних активів щодня змінюються. Керівники підприємства мають чітко розуміти те, які джерела фінансування вони будуть залучати, щоби здійснювати свою діяльність. Від чіткої та злагодженої роботи фінансового менеджменту залежить фінансове благополуччя підприємства.

Недостатність джерел фінансування підприємств оборотними коштами негативно позначається на процесі виробництва, отже, негативно позначиться на ефективності здійснення господарської діяльності підприємства. До основних причин нестачі обігових коштів можна віднести підвищення цін внаслідок інфляції, нецільове використання оборотних коштів, несвоєчасне фінансування приросту нормативу оборотних коштів тощо.

Водночас наявність зайвих джерел фінансування сприяє розвитку наднормативних виробничих резервів, вилученню оборотних коштів з господарського обігу, що також негативно позначається на фінансовому стані підприємства. Основними причинами надлишку оборотних коштів можуть бути перевиконання плану прибутку, неповний внесок платежів до бюджету, безоплатно отримані товаро-матеріальні цінності від інших організацій, часткове використання прибутку на цілі, які передбачені фінансовим планом, тому для підприємств постає завдання ефективного формування та застосування джерел фінансування оборотними коштами, оскільки від цього залежать ефективне функціонування та результати діяльності підприємства.

Всі джерела фінансування оборотних коштів поділяються на власні, позикові та залучені (рис. 1).

В момент заснування організації, коли утворюється її статутний капітал, відбувається процес формування власних оборотних коштів. Частина статутного капіталу акумулюється в оборотні кошти, за рахунок чого підприємство купує запаси, необхідні для здійснення виробничої діяльності. Надалі мінімальний обсяг оборотних активів підприємства покривається за рахунок прибутку, оскільки ці кошти максимально швидко мобілізуються.

Потреба організації в додаткових оборотних коштах може залежати від низки факторів, таких як сезонність, інфляція, збільшення обсягів виробництва, припинення оплати рахунків покупців, тому, як правило, мінімальна потреба покривається за рахунок

власних джерел, а саме статутного капіталу, пайового та резервного капіталу, цільового фінансування, амортизаційних відрахувань. Такі дії спрямовані на забезпечення ефективної та безперервної діяльності підприємства.

Очевидно, основними перевагами використання власних коштів як джерел фінансування є простота їх залучення, більша віддача за критерієм норми прибутку на вкладений капітал, зменшення ризику фінансової стійкості й банкрутства підприємства.

Проте за сприятливої кон'юнктури ринку підприємство, яке використовує лише власні кошти для фінансування своєї діяльності, значно скорочує темпи її розширення та не здатне підвищити показник рентабельності використання статутного капіталу.

Крім прибутку як власного джерела фінансування оборотних коштів, підприємства можуть залучати кошти, прирівняні до власних, а саме стійкі пасиви. Це кошти цивільного призначення, які в результаті вживаної системи грошових розрахунків постійно перебувають у господарському обігу підприємства та водночас йому не належать [1, с. 29].

У вигляді стійких пасивів джерелами формування оборотних коштів можуть бути мінімальна заборгованість із заробітної плати працівникам підприємства, заборгованість соціальних відрахувань, мінімальні залишки фондів матеріального заохочення, резерви майбутніх витрат і платежів та інші кошти. Хоча зараз стійкі пасиви не виокремлюються в бухгалтерському балансі, не слід робити висновок, що вони відсутні.

У разі недостатньої кількості власних та прирівняних до них коштів (сталих пасивів) для фінансування оборотних активів підприємство змушене звернутися до використання позикових коштів.

Позикові кошти залучаються до підприємства у формі короткострокових кредитів і позик, кредиторської заборгованості та інших коштів. Використання позикових коштів дає можливість покрити додаткову потребу в оборотних коштах, яка виникає внаслідок розширення обсягів виробництва, зростання цін на товари та послуги, створення сезонних запасів товарно-матеріальних цінностей, виникнення (збільшення) дебіторської заборгованості, податковими платежами, високого темпу інфляції та інших факторів.

Короткостроковий кредит – це кредит (наданий або одержаний) зі строком погашення, що не перевищує один рік. Кредити банків дають можливість об'єднати всі джерела фінансування оборотних коштів підприємства й активно впливати на раціональне формування товарно-матеріальних цінностей. Короткострокове кредитування спрямоване на забезпечення безперебійного та розширеного відтворення [2].

Однак не всі підприємства можуть одержати кредит. Банки надають подібні кредити лише кредитоспроможним підприємствам, уникаючи ризики його неповернення.

Використання кредиту для фінансування оборотних коштів є зручним та ефективним методом,

оскільки банківський кредит є суворо цільовим та має жорсткий термін погашення. Крім того, постійний контроль банку за рухом наданих коштів задля їх своєчасного повернення примушує позичальника забезпечити максимальну ефективність використання цієї частини ресурсів. Проте наявні досить високі ставки за користування цільовими кредитами банків, безумовно, стримують масштаби залучення в господарський обіг цього виду джерел фінансування оборотних активів підприємств торгівлі.

Ще одним джерелом фінансування оборотних коштів підприємства є залучені кошти. Це здебільшого оборотні кредитні ресурси, отримані підприємствами та організаціями в позику під певний відсоток на відповідний термін задля участі в господарському обігу як джерела формування оборотних коштів. До залучених коштів підприємств належать комерційні (товарні) кредити.

Комерційний кредит надається підприємством (постачальником) у вигляді відстрочки платежу за поставлені їм товари або послуги, а від покупця отримують платіжні засоби у вигляді векселів, тобто зобов'язань боржника сплатити кредитору зазначену суму у визначений термін [3]. Підприємства використовують цю форму кредиту за браку власних оборотних коштів у споживача й неможливості розрахуватися з постачальником.

Перевагою використання комерційного кредиту є те, що він покриває більшу частину потреб фінансування оборотних активів, завдяки чому стабілізує фінансовий стан підприємства. Хоча ці додатково залучені засоби не належать підприємству, вони постійно перебувають в обігу. Результатом такого залучення додаткових джерел фінансування є формування в поточних зобов'язаннях кредиторської заборгованості за товари та послуги.

Обидва учасники кредитних відносин за комерційного кредиту мають вигоду від угоди. Постачальник товару прискорює реалізацію свого товару, отже, збільшує дохід. Крім того, він може отримати повний розрахунок за векселем або використати його як платіжний засіб зі своїми постачальниками. Підприємство, що закуповує товар, не має затримки в отриманні товару, забезпечуючи безперервність процесу виробництва. Наявність кредиторської заборгованості за товари та послуги означає залучення в господарський обіг підприємства коштів інших підприємств, організацій чи окремих осіб.

На відміну від власних та позикових коштів, за кредиторської заборгованості залучення коштів відбувається в товарній формі. Обсяг кредиторської заборгованості за товари та послуги залежить від умови використання й організації оборотних активів. Кредиторська заборгованість має тісний зв'язок з дебіторською заборгованістю, оскільки є головним джерелом її покриття.

На основі вищесказаного можна зробити висновок, що одним з основних джерел фінансування оборотних

активів підприємства є не реінвестований прибуток, а позикові або залучені кошти у вигляді кредитів. Власні ресурси замінюються позиковими, оскільки вони не можуть в повному обсязі бути спрямовані в кругообіг. Все частіше власні кошти використовуються для погашення своїх зобов'язань.

До залучених джерел фінансування оборотних коштів підприємства, крім комерційного кредиту, можна віднести випуск в обіг боргових цінних паперів, акцій або облігацій. Завдяки випуску цінних паперів підприємство має можливість сформувати необхідний обсяг власного капіталу, якщо розширення обсягу операційної діяльності буде супроводжуватися значним підвищенням рівня рентабельності, в результаті чого вони зможуть виплачувати акціонерам відповідні дивіденди. Облігації підприємств є високодохідними цінними паперами, хоча їх надійність є нижчою, ніж інших видів цінних паперів. Цим способом залучення додаткових коштів можуть скористатися лише підприємства, що створені у формі акціонерних товариств, оскільки їх репутація та платоспроможність не викликають сумнівів [4, с. 111].

Підприємства реального сектору економіки, які належать до малого та середнього бізнесу, можуть розраховувати на державну підтримку у вигляді дотацій, субсидій та субвенцій. Це цільові види підтримки, які призначені для виконання поставлених виробничих завдань.

Дотації – це цільове надання коштів з бюджету вищого рівня (держави) до бюджету нижчого рівня [5, с. 330]. Вони є безстроковими й надаються безоплатно. Субсидії виділяються на умовах використання фінансових коштів за призначенням. Якщо гроші витрачені не на поставлені цілі, то підприємство зобов'язане їх повернути в повному розмірі. Інакше повернення не потрібно. Субвенції є строго цільовими й повертаються через обумовлений термін, навіть якщо завдання ще не виконано.

Від джерела фінансування та формування оборотних коштів залежить їх обертання. Характер різних джерел фінансування й спосіб використання як власних, так і позикових коштів впливають на ефектив-

ність використання оборотних коштів та всього капіталу. Саме від раціонального фінансування оборотних коштів залежатимуть подальший розвиток підприємства, його результати та фінансовий стан.

Склад і структура оборотних коштів, отже, джерела їх фінансування певною мірою залежать від визначеного виду економічної діяльності підприємства. У зв'язку з цим у закордонній практиці джерела фінансування оборотних коштів прийнято класифікувати за видами діяльності (основна, інвестиційна, фінансова).

Щоби визначити доцільність залучення того чи іншого фінансового джерела, перш за все слід порівняти показники рентабельності вкладень цього виду й вартості цього джерела. Особливо це стосується позикових коштів.

Аналізуючи джерела формування оборотних коштів, перш за все визначаємо потребу підприємства в оборотних коштах, а далі її порівнюємо з обсягом наявних фінансових джерел. Хоча в процесі виробництва не розрізняють джерела, за якими формувалися оборотні кошти, вони все одно впливають на швидкість та ефективність використання оборотних коштів. Надмірна кількість оборотних коштів свідчить про те, що частина капіталу підприємства не працює й не приносить доходу, тоді як недовік оборотного капіталу буде гальмувати хід виробничого процесу.

Висновки. Таким чином, правильний вибір джерел фінансування оборотних коштів підприємства є одним з основних завдань фінансового менеджменту, оскільки саме від цього залежатимуть ліквідність та фінансова стійкість підприємства.

Узагальнюючи всі переваги й недоліки описаних джерел фінансування оборотних коштів, зазначаємо, що формування оборотних коштів за рахунок позикового капіталу є дорожчим, але менш ризиковим, тоді як фінансування за рахунок залучених коштів має більший ризик, проте є значно дешевшим. Відповідно, залежно від вибраного джерела фінансування різною буде дохідність. Використання залучених коштів сприятиме зростанню дохідності, а позикових – зменшенню.

Список літератури:

1. Лапшина В.Б. Динамическая оптимизация управления оборотным капиталом хозяйствующего субъекта : монография / под ред. Н.И. Бахчевой. Магнитогорск : МаГУ, 2007. 161 с.
2. Про заходи щодо реалізації Програми реформування бухгалтерського обліку та звітності Національного банку України і комерційних банків України : Постанова Національного банку України від 21 листопада 1997 р. № 388 / Національний банк України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0493500-97> (дата звернення: 01.10.2019).
3. Про кредитування : Положення Національного банку України від 28 вересня 1995 р. № 246 / Національний банк України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0246500-95> (дата звернення: 02.10.2019).
4. Филипенко О.М. Систематизація джерел фінансування оборотних активів підприємств торгівлі. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2012. Вип. 2. С. 105–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2012_2_18 (дата звернення: 30.09.2019).
5. Сунцова О.О. Місцеві фінанси : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 488 с.
6. Поддєрьогін А.М. та ін. Фінанси підприємств : підручник. Київ : КНЕУ, 2008. 552 с.

References:

1. Lapshina V.B. (2007). *Dinamicheskaya optimizatsiya upravleniya oborotnym kapitalom khozyaystvuyushchego sub'yekta : monografiya* [Dynamic optimization of management of working capital of economic entity : monograph]. Magnitogorsk : MaSU, p. 161.
2. Resolution of the National Bank of Ukraine (1997, November 21, № 388) *Pro zakhody shchodo realizatsii Prohramy reformuvannya bukhhalterskoho obliku ta zvitnosti Natsionalnoho banku Ukrainy i komertsiiynykh bankiv Ukrainy* [About measures for implementation of the program of reforming of accounting and the reporting of the National Bank of Ukraine and commercial banks of Ukraine]. Kyiv : National Bank of Ukraine.
3. Provisions of the National Bank of Ukraine (1995, September 28, № 246) *Pro kredyтуvannya* [About crediting]. Kyiv : National Bank of Ukraine.
4. Fylypenko O.M., Milash I.V. (2012). Systematyzatsiia dzherel finansuvannya oborotnykh aktyviv pidpriemstv torhivli [Systematization of sources of financing of current assets of trade enterprises]. *Economic strategy and prospects of development of the sphere of trade and services*, vol. 2, pp. 105–133.
5. Suntsova O.O. (2010). *Mistsevi finansy* [Local finance]. Kyiv : Center of educational literature, p. 488.
6. Poddierohin A.M., Bilyk M.D., Buriak L.D. (2008). *Finansy pidpriemstv* [Finance of the enterprises]. Kyiv : KNEU, p. 552.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНЫХ ИСТОЧНИКОВ ФИНАНСИРОВАНИЯ ОБОРОТНЫХ СРЕДСТВ ПРЕДПРИЯТИЙ

Статья посвящена обобщению теоретических аспектов касательно определения экономической сущности оборотных средств предприятий. Приведены характеристика и особенности использования традиционных источников финансирования оборотных средств, а именно собственных, заемных и привлеченных. Исследованы возможность и целесообразность их применения в современных условиях. Рассмотрена проблема отсутствия или избытка оборотных средств предприятий и причины их возникновения. Обоснована необходимость и важность выбора правильных источников финансирования, ведь они влияют на ликвидность и платежеспособность предприятия, прибыльность и риски, которые с ними связаны. Подведен итог, что источники финансирования оборотных средств существенно влияют на эффективность и рациональность формирования оборотных активов, итак, на общее финансовое состояние предприятия.

Ключевые слова: оборотные средства, источники финансирования, собственный капитал, кредиторская задолженность, коммерческий кредит.

CHARACTERISTIC OF THE MAIN SOURCES OF FINANCING OF CURRENT ASSETS OF THE ENTERPRISES

Today the problem of providing the enterprises with current assets is primary, considering their defining role in the course of production or trade cycles. The continuity of process of production and commercial activity demands constant investment of means into elements of current assets for implementation of expanded reproduction. Current assets are funds which are allocated for financing of a production cycle for production and realization of the new created product for the purpose of receiving additional income. The liquidity of the enterprise, its financial stability, solvency and profitability depends on efficiency of use of current assets. Absence or the surplus of means leads to disbalance of the movement of material and financial resources, insufficient funding of economic activity. The shortage of current assets threatens the enterprise of bankruptcy and forces to look for the directions of attraction of additional capital investments. Traditionally allocate own, loan and attracted sources of financing of current assets of the enterprises. Own means include: Authorized capital, additional capital, retained earnings, target financing. Own means are necessary for satisfaction of the minimum requirements of the enterprise in production for stocks, semi-finished products of own use, in the remains of finished goods, work in progress, etc. For financing of working capital it is more favorable to use borrowed funds. Borrowed funds represent generally short-term credits and a loan by means of which the temporary needs for current assets which are in circulation of the enterprises before completion of calculations with the state budget, suppliers of raw materials, components and other creditors are satisfied. Traditional attracted with sources of current assets at the enterprise there are commercial credits. The proper correlation between own, loan and the attracted sources creation of current assets plays an important role in the enterprises strengthened a financial state. About its importance and relevance of a problem of financing of current assets are unconditional.

Key words: current assets, financing sources, equity, accounts payable, commercial credit.

Ільченко Н.Б.

доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри торговельного підприємництва та логістики,
Київський національний торговельно-економічний університет

Кулік А.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри торговельного підприємництва та логістики,
Київський національний торговельно-економічний університет

Ishchenko Nataliia, Kulik Anna

Kyiv National University of Trade and Economics

РОЗВИТОК ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Інтеграція економіки України у європейський простір вимагає динамічного й збалансованого розвитку всіх її секторів, насамперед транспортно-логістичної системи. Проаналізовано стан транспортно-логістичної системи України, визначено негативні та позитивні сторони, що виникають на кожному виді транспорту, та надано пропозиції щодо покращення. Проаналізовано фактори, що впливають на розвиток транспортної інфраструктури. Доведено, що транспортно-логістична система України значною мірою не відповідає світовим стандартам, а також вимогам, прийнятим у Європейському Союзі, а її інфраструктура та обладнання суттєво відстають від європейських. Доведено, що Україна має підвищити якість транспортної інфраструктури за субіндексом «Інфраструктура» за індексом Глобальної конкурентоспроможності. Зазначено зарубіжний досвід впровадження новітніх технологій на транспорті. Визначено, що розвиток логістичних транспортних хабів на територіях різних країн світу сприяє підвищенню ефективності та результативності транспортних перевезень.

Ключові слова: транспортно-логістична система, транспортна інфраструктура, транспортна стратегія, вантажообіг, транспортні тарифи, прозора інфраструктура, платунінг, безпілотні перевезення, логістичні хаби.

Постановка проблеми. Інтеграція економіки України у європейський простір вимагає динамічного та збалансованого розвитку всіх її секторів, насамперед транспортної системи й транспортної інфраструктури. Україна є зручним хабом між Європою та Азією, розташована на перехресті головних транс'європейських коридорів, що створює сприятливі умови до налагодження зовнішньоекономічної діяльності між країнами. Україна має потужні міжнародні транспортні коридори, зокрема Пан'європейські транспортні коридори № 3, 5, 7, 9; коридори Організації співробітництва залізниць (ОСЗ) № 3–5, 7, 8, 10; транспортний коридор Європа – Кавказ – Азія (ТРАСЕКА).

Економічні процеси формують розвиток транспорту, оскільки його основною метою є підтримка економічної діяльності країни загалом. Чим досконаліше економіка країни, тим більш інтенсивними та ефективними є транспортні системи. Ринки все більше сприймаються як транснаціональні, що вимагає узгоджених стратегій постачання. Темпи розвитку транспорту повинні відповідати економічному зростанню. Всі ці умови можна виконати, якщо буде створено злагоджений транспортно-логістичний комплекс країни. Так, запропонована попереднім урядом Національна

транспортна стратегія України на період до 2030 року потребує вдосконалення та послідовної реалізації програм для окремих видів транспорту. На жаль, транспортно-логістична система України значною мірою не відповідає світовим стандартам, а також вимогам, прийнятим у Європейському Союзі, а її інфраструктура та обладнання суттєво відстають від європейських.

Отже, актуальним є питання пошуку найбільш ефективних практик розвитку транспортної системи й транспортної інфраструктури для нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські вчені приділили увагу питанням формування та розвитку транспортної системи. Так, Т.Г. Логутова, М.М. Полторацький [1; 2] розглянули та розтлумачили понятійні категорії «транспорт» та «єдина транспортна система України». Н.В. Логвинова [1] дослідила шляхи розвитку транспортної системи України. Ю.Л. Мохова [3] розглянула складові транспортного комплексу як сегменту для стабільного функціонування економіки країни й визначила ключові завдання у сфері транспорту та її регулювання. Н.Л. Панасенко, В.Б. Іваник [4] розробили алгоритм комплексного інтегрального оцінювання розвитку транспортної системи в Україні та здійснили вибір базових статистичних показників

для дослідження сучасного стану транспортної системи України. Поняття транспортної системи є предметом досліджень багатьох учених. Так, Н.В. Ващенко та А.М. Кублій розглядають транспортну систему як сукупність засобів перевезення, шляхів сполучення, засобів управління та зв'язку, технічних споруд, що забезпечують їх роботу [5].

А.К. Покровський зазначає, що транспортна система – це організаційна сукупність елементів транспорту та зв'язків між ними, вони розглядають тільки конкретну (певну) кореспонденцію транспортування, наприклад вантаж вони аналізують як ресурсну цінність без урахування всього процесу його виробництва [6]. Широке визначення поняття «транспортна система» надає О.М. Котлубай, розуміючи його як сукупність транспортних засобів, комунікацій, споруд і спеціалістів, що взаємопов'язані в процесі перевезення [7].

У законодавстві України визначено основні складові транспортної системи. Відповідно до ст. 21 Закону України «Про транспорт» єдину транспортну систему України складають такі види транспорту [8]:

- транспорт загального користування (залізничний, морський, річковий, автомобільний, авіаційний, а також міський електротранспорт, зокрема метрополітен), завданням якого є забезпечення зв'язку між окремими галузями економіки, регіонами, виробництвом і споживачами (за своїм значенням та масштабами використання в транспортній системі України транспорту загального користування належить провідне місце);
- промисловий залізничний транспорт, що обслуговує, як правило, виробничі процеси на підприємствах (технологічні перевезення, вантажні та складські операції);
- відомчий транспорт;
- трубопровідний транспорт;
- шляхи сполучення загального користування.

Однак за всієї різноманітності раніше проведених досліджень досі існують проблеми розвитку транспортно-логістичної системи України та шляхи їх подолання.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення проблем розвитку транспортно-логістичної системи України та пропозиція основних шляхів їх вирішення. Для досягнення поставленої мети планується вирішити такі завдання, як дослідження стану транспортно-логістичної системи України; визначення проблем, що виникли на різних видах транспорту України, та встановлення їх наслідків; визначення перспектив розвитку транспортно-логістичної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність дослідження розвитку транспортно-логістичної системи України підтверджується прийняттям низки важливих нормативних актів, таких як Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», Національна транспортна стратегія на період до 2030 року (прийнята Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 року № 430-р.).

Оскільки транспортна система – це система взаємопов'язаних складових (споживачі та персонал, які задіяні в транспортному процесі; інфраструктура; транспортні засоби тощо), яка призначена для вантажоперевезення та пасажироперевезення, проведемо дослідження щодо розвитку транспортної системи в Україні та досвіду розвинених країн стосовно перспектив впровадження новітніх технологій на транспорті.

Одними з індикаторів зростання економіки країни є зростання валового внутрішнього продукту (ВВП) та розвинена транспортна інфраструктура, що існує між виробниками та постачальниками, виробниками та споживачами тощо. Так, ВВП країни за 2018 рік за видом економічної діяльності «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність», який розрахований виробничим методом, склав 6,4% від загального ВВП країни, за 2017 рік – 7,5%, за 2016 рік – 7,7% [9].

Проведемо аналіз індексу капітальних інвестицій за видом економічної діяльності «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» (рис. 1). Відповідно до наведених даних відбувається неоднорідність капітальних інвестицій у такий вид економічної діяльності, як транспорт. Так, у 2018 році відбувається зменшення капітальних інвестицій в авіаційний вид транспорту порівняно з 2017 роком на 24,7%, у водний вид транспорту – на 20,8%. За індексом капітальних інвестицій за видом економічної діяльності у 2018 році ця галузь посідає друге місце, маючи 121,9%, а перше місце посідає розділ «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів», що має 149,1%.

Проведемо дослідження динаміки обсягів перевезення за 2014–2018 роки (табл. 1).

Так, обсяги перевезення вантажів залізничним транспортом зменшились у 2018 році порівняно з 2017 роком на 17 млн. т (рис. 2).

Станом на 1 квітня 2019 року «Укрзалізниця» перевезла 28,6 млн. т зернових вантажів, що на 2 млн. т більше, ніж за аналогічний період 2018 року. Таке зростання обсягів перевезення зернових за 2018/2019 рік відбулося, незважаючи відсутність індексації тарифів на залізничні вантажні перевезення у відповідний період. Згідно з даними Державної служби статистики України підприємствами транспорту перевезено 328,5 млн. т вантажів, що становить 108,2% від обсягів січня-червня 2018 року. У січні-червні 2019 року залізничним транспортом перевезено у внутрішньому сполученні та на експорт 129,9 млн. т вантажів, що на 0,6% менше, ніж у січні-червні 2018 року. Загальна протяжність залізничних шляхів України складає 19,8 тис. км та посідає третє місце у Європі [9]. Середньорічне підвищення тарифів на перевезення вантажів у межах України залізничним видом транспорту у 2015 році склало 27,5%, у 2016 році – 10,3%, у 2018 році тарифи не зростали [10].

Серед факторів, що можуть вплинути на ринок залізничних перевезень, можна назвати такі.

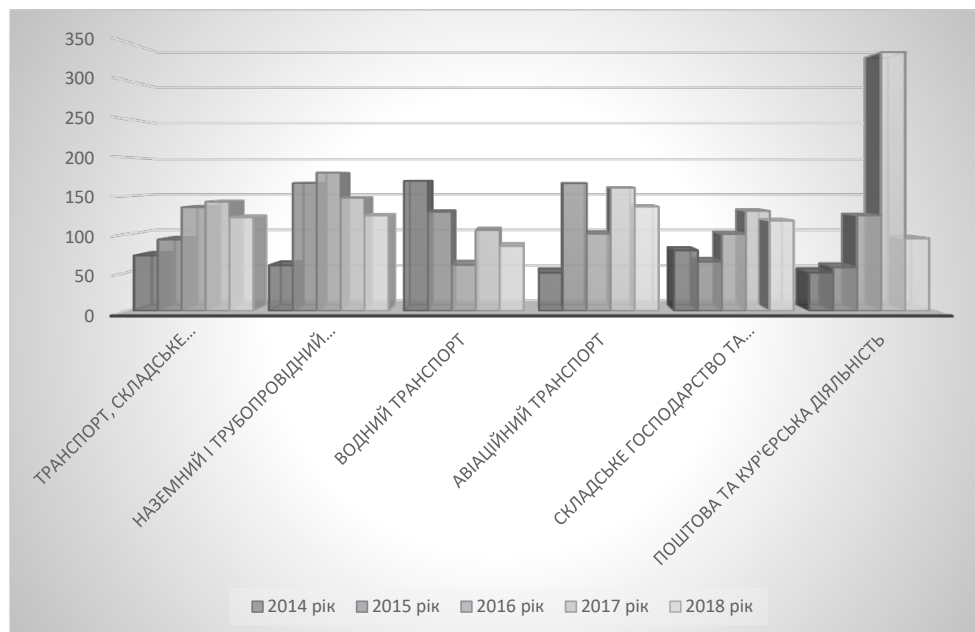

Рис. 1. Індеси капітальних інвестицій за видами економічної діяльності за 2014–2018 роки за видом економічної діяльності «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність», відсотки до попереднього періоду
Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [9]

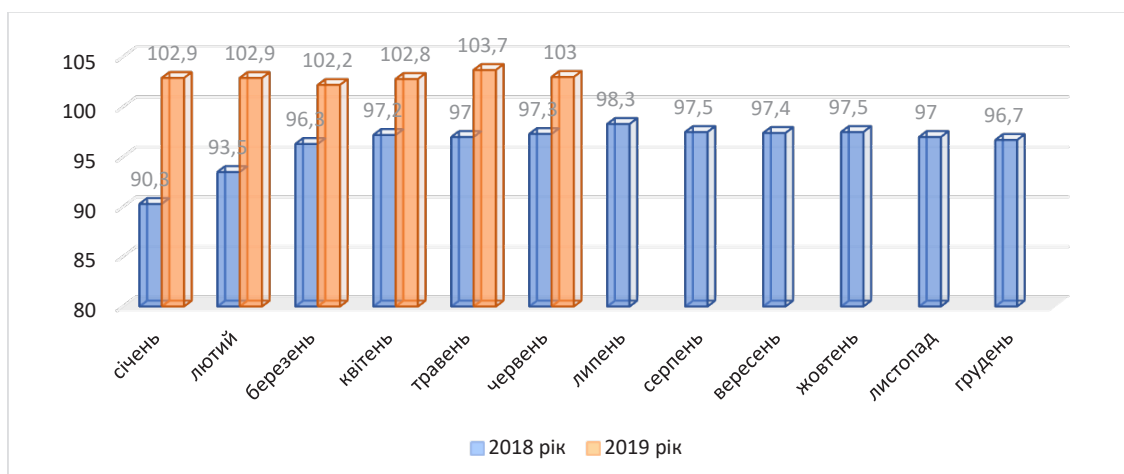

Рис. 2. Вантажообіг підприємств транспорту (% до відповідного періоду попереднього року, наростаючий підсумок) за 2018–2019 роки

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [9]

Таблиця 1

Динаміка обсягів перевезення вантажів за 2014–2018 роки, млн. т

Вид транспорту	Роки				
	2014	2015	2016	2017	2018
Транспорт загалом	1 623	1 474	1 543	1 597	1 644
Залізничний	386	350	343	339	322
Морський	2,8	3,2	3,03	2,2	1,8
Річковий	3,1	3,1	4,6	3,6	3,7
Автомобільний	1 131	1 021	1 086	1 122	1 206
Авіаційний	0,78	0,69	0,74	0,82	0,99
Трубопровідний	99	97	107	115	109

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [9]

1) Зростання промислового виробництва й виробництва залізничних вагонів, адже у 2019 році очікується виробництво 14–15 тис. шт. Брак вагонів в Україні сягає 10 тис. шт., фахівці прогнозують, що до 2021 року дефіцит вагонів може скласти до 18 тис. шт. загалом по країні. Також виник дефіцит тяги, що серйозно погіршує обіг вагонів, станом на 2018 рік дефіцит тяги становив близько 740 локомотивів, а до 2021 року він може збільшитися до 1 200. Стан залізничної інфраструктури, згідно з даними дослідження Українського інституту майбутнього, є таким: кількість шляхів «Укрзалізниці», що вимагають ремонту й модернізації, становить близько 40%. За збереження цієї тенденції до 2025 року ремонту вимагатимуть 70% шляхів, що значно погіршить і без того невисоку якість перевезень та їх швидкість.

2) Запуск процедури оренди вантажних вагонів через «ProZorro», що дасть змогу збільшити оборотність вагонів та оприлюднити алгоритм розподілу вагонів, а також приведе до зниження дефіциту вагонів на ринку.

3) Допуск на ринок залізничних перевезень приватних операторів (приватної магістральної тяги), а також монопольне право на мережу, встановлення тарифів користування цими мережами, внаслідок чого об'єкти інфраструктури залишаться у розпорядженні «Укрзалізниці».

4) Подальше зростання тарифів (в березні 2019 року підвищилися тарифи на перевезення). Прийнято проекти постанови Кабміну й наказу Мінінфраструктури, які передбачають суттєве зростання тарифів, а саме на 14,2% (на рівні індексу цін виробників промислової продукції у 2018 році), та подальше автоматичне збільшення щокварталу на рівні цього індексу. Загалом за 2019 рік підвищення може відбутися на понад 20%. Нині ці проекти передані на узгодження в Мінекономрозвитку, Мінфін та Державну регуляторну службу.

Перспективою розвитку логістичної системи України є будівництво великих логістичних парків (хабів), що є значним мультимодальним проектом. Так, у країнах Західної Європи такі хаби з'явилися відносно недавно. Деякі масштабні проекти є важливою складовою розвитку національної логістичної системи. Так, в Україні залізничний оператор планує побудувати шість логістичних хабів та виділила перспективне місце розміщення, а саме м. Ковель, що є одним з найбільш потужних залізничних вузлів в Західній Україні, розташованим у 65 км від кордону з Польщею. Хаб має дві переваги, а саме хороший підхід з території України та відсутність перевантаження ліній. Крім того, хаби плануються розмістити в м. Чопі та м. Мукачєво, під м. Львовом та в центральній Україні [11].

Заслуговує на увагу зарубіжний досвід розвитку залізничного транспорту та впровадження новітніх технологій. Так, у Китаї відбулося випробування потягу, який здатний розвивати швидкість до 500 км/год. Країна активно розвиває свою залізничну інфраструктуру,

модернізуючи старі й будуючи нові надшвидкісні лінії. Вже сьогодні більше третини з 29 тис. км нових гілок (всього в Китаї налічуються 129 тис. км залізничних шляхів) розраховані на швидкість 350 км/год. Найближчим часом Китай збирається запустити в масштабах країни проєкт безпілотних поїздів, що рухаються за рахунок електромагнітного поля та повністю в автоматичному режимі, не торкаючись рейок.

Проведемо дослідження розвитку водного транспорту в Україні. У загальних обсягах перевезень вантажів водним транспортом закордонні становили 49,3%. Порівняно із січнем-червнем 2018 року обсяги міжнародних перевезень вантажів зменшилися на 1,8% [12]. Так, річковий транспорт є перспективним напрямом. У 2019 році річкові судна були вперше задіяні для доставки на експорт соняшникової олії. У річковий порт м. Дніпра АСК «Укррічфлот» її привозили із заводу «Олейна» компанії «Bunge» автоцистернами. У травні 2019 року на річкові судна було перевантажено близько 11 тис. т олії. Зростання експорту зернових сприяє розвитку річкової логістики, тому виникає можливість побачити нові судна для перевезення цього вантажу річкою. Тим часом в області вже обговорюють перспективи каботажних перевезень харчового наливу.

У першому півріччі 2019 року, згідно з даними, зібрано приблизно 1,7 млн. т зернових. По Дніпру було транспортовано 1,7 млн. т зернових, тоді як за аналогічний період 2018 року – лише 800 т. Така схема дає змогу компаніям, які транспортують власним флотом для перевалки на рейді зерно, не повертатися на річковий термінал порожніми, адже до річкового порту машина доставляє зерно, а під час повернення може привезти фермеру міндобрива. На зростання перевезень зернових вантажів річковим транспортом вплинуло, зокрема, те, що трейдери («Нібулон», «Агровіста», «Грейн-траншипмент») інвестували в будівництво або придбання баржескладів, які працюють тепер в каботажі. Проте збільшився й обсяг перевезень під іноземним прапором зернових вантажів, адже підрахунки «Портів України» свідчать про те, що з річкових портів вони за півріччя вивезли до Туреччини та інших країн понад 105 тис. т зерна. При цьому більше 73 тис. т припадають на річкові порти, віддалені від морських каналів та рейду (некаботажні перевезення).

У січні-березні 2019 року суднобудівний та судноремонтний завод «Нібулон» спустив на воду три буксири проєкту POSS-115 потужністю 1 320 кВт, що призначені для проводки караванів несамохідних суден по Дніпру. У плани компанії входить будівництво у 2019 році восьми суден. Зараз флот компанії вже перевищує 70 одиниць. Щодо розвитку транспортно-логістичної системи та морського виду транспорту, то Туреччина планує побудувати логістичний хаб в Україні, що сприятиме розвитку логістичної сфери між державами. Планується нарощування флоту та перевезень у Чорному морі. Окрім цього, Україна та Туреччина працюють над створенням вільної зони торгівлі.

Корпорація “Posco International” у липні 2019 року проінспектувала будівництво транспортної галереї зернового перевантажувального термінала на базі ПрАТ «Миколаївський комбінат хлібопродуктів» (НКХП) у Миколаївському морському порту [14]. У лютому 2019 року “Posco Daewoo Corporation” і група «Орексім» підписали угоду про придбання споруджуваного зернового перевантажувального логістичного термінала на базі ПрАТ «НКХП» у Миколаївському порту. Після закриття угоди частка корейської компанії склала 75%. Новий логістичний термінал потужністю одноразового зберігання понад 140 тис. т розташований в 300 метрах від лівого берега річки Південний Буг. На зернохосвищний термінал буде подаватися на судно спеціальною транспортною галереєю [13].

Проте є низка проблем, які заважають розвитку транспортно-логістичної системи водного транспорту, а саме зменшення інвестицій у розвиток водного транспорту (структура перевезень річковим транспортом свідчить про те, що приблизно 35% припадають на перевезення будівельних вантажів, відповідно, будівельним підприємствам варто брати активну участь у цьому процесі); відсутність розвитку водної інфраструктури, через що в Україні високими є збори за користування річками, тому логісти не інвестують у розвиток водного річкового транспорту; необхідність збільшення парку транспорту для перевезень водним видом транспорту.

За зростанням роздрібного товарообігу (за перше півріччя 2019 року роздрібний товарообіг підприємств роздрібної торгівлі (юридичних осіб) становив 363,8 млрд. грн., що на 17,9% більше, ніж за аналогічний період 2018 року), збільшився вантажообіг підприємств автомобільного транспорту (з урахуванням перевезень фізичними особами – підприємцями) на 13,7% порівняно із січнем-червнем 2018 року; перевезено 112,3 млн. т вантажів, що на 28,6% більше, ніж у січні-червні 2018 року [9].

Заслугує на увагу міжнародний досвід впровадження новітніх цифрових технологій на автомобільному транспорті. Так, термін “truck platooning” (означає рух магістральних автопоїздів у складі пелотону в напівавтоматичному режимі на мінімальній дистанції один від одного) абсолютно новий в логістиці та організації транспортних перевезень. Здійснюється це таким чином: транспортні засоби тримають мінімальну, але безпечну дистанцію, синхронно пригальмовують за необхідності, знову набирають швидкість. При цьому керує всім один водій, який перебуває в головній вантажівці. Сигнали від першого вантажного автомобіля (прискорення, повороти, гальмування) безпосередньо передаються іншим учасникам колони. Автопоїзти у складі пелотону підтримують зв'язок один з одним за допомогою бездротового протоколу. Опір повітря й витрата палива знижуються, більше вантажівок можуть одночасно рухатися по шосе, крім того, причіпні вантажні автомобілі можуть їхати автономним чином. Тільки в головному автомобілі пови-

нен перебувати водій із досвідом та уважно стежити за дорогою. Це бачення майбутнього, яке могло б назавжди змінити логістичну систему, й “Tesla” вже зробила перші кроки в цьому напрямі. У Німеччині “MAN Truck&Bus” та “DB Schenker” вже розпочали таке випробування у 2018 році [15; 16]. Цей перспективний досвід є також важливим для розвитку автомобільних перевезень в Україні.

До факторів, що впливають на розвиток автомобільного виду транспорту в Україні, можна віднести штрафи за перевантаження фур; зростання цін на залізничні перевезення; збільшення вартості фрахту в автомобільних перевезеннях у національній валюті в середньому практично вдвічі; сильний вплив на вартість автомобільних вантажоперевезень ціни дизельного палива, адже вона становить близько 44% у структурі цінової пропозиції, а на акциз (враховують, зокрема, з огляду на вартість євро) припадають 38%; зростання вартості енергоресурсів і палива, оновлення автопарку, що дасть змогу знизити витрату палива, отже, автомобільні перевезення будуть більш конкурентоспроможними порівняно із залізничними; зростання заробітних плат, адже для зупинення відтоку кадрів потрібно не тільки індексувати зарплати на рівень інфляції, але й надавати співробітникам додаткові блага; ваговий контроль, адже Україна не має наміру знижувати темпи перевірки вантажних автомобілів, держава вже найближчим часом планує закупити близько 80 пересувних пунктів вагового контролю; стан автомобільних доріг, адже у 2018–2019 роках виділені порівняно рекордні суми на відновлення транспортної інфраструктури України, що буде позитивно позначатися на обсягах вантажоперевезень автомобільним транспортом.

Так, ініціатива “CoST Ukraine” з її проєктом «Прозора інфраструктура» стала переможцем конкурсу проєктів на основі відкритих даних “Open Data Challenge 2018” та отримала 500 000 грн. на його реалізацію. «Прозора інфраструктура» – це веб-портал відкритих даних про інфраструктурні проєкти, впорядкованих згідно з міжнародним стандартом “OC4IDS”, що дає змогу отримувати інформацію про впровадження інфраструктурних проєктів у зручній та зрозумілій для широкого загалу формі з візуалізацією на карті України, забезпечити прозорість та підзвітність будівництва об'єктів інфраструктури, що здійснюється за публічні кошти, зменшити неефективне управління під час будівництва та експлуатації інфраструктурних об'єктів та подолання корупції. Ініціатива об'єднує представників влади, громадськості та бізнесу. Проєкт “TAPAS” реалізується Фондом «Євразія» та фінансується Урядом США через Агентство США з міжнародного розвитку (“USAID”) та за фінансової підтримки уряду Великої Британії (“UK aid”) [18].

Стратегією розвитку транспорту до 2030 року передбачено будівництво інтелектуальних доріг для руху безпілотного транспорту, створення системи контролю трафіку (з використанням “Big Data”), ство-

рення “Smart-road”, тобто пілотної дороги, яка генерує електроенергію. Проте стан доріг у деяких регіонах України є жахливим [19].

Кожного місяця проводиться онлайн-дослідження стану доріг України. Так, за даними дослідження, що були проведені у липні 2019 року, визначено, що загальна протяжність міжнародних трас України складає 8,2 тис. км. Всього опитано 1 235 респондентів, які відвідують сайт <https://autostrada.info/ua>. Так, 36% опитаних респондентів вважають хорошим стан цих доріг (3 тис. км), 45% – задовільними (3,7 тис. км), 19% – незадовільними (1,6 тис. км). Загальна протяжність національних трас складає 4,8 тис. км, 7% вважають хорошим стан доріг (323 км), 60% – задовільним (2,9 тис. км), 33% – незадовільним (1,6 тис. км) [17].

Розглянемо якість інфраструктури України, що оцінена субіндексом, входить до Індексу глобальної конкурентоспроможності та є базовим фактором конкурентоспроможності будь-якої країни. Індекс глобальної конкурентоспроможності (“The Global Competitiveness Index”, GCI), що розробляється Всесвітнім економічним форумом, як синтетичний індекс базується на розрахунку рейтингу країн за більш ніж 100 індикаторами у 12 секторах, таких як інституції, інфраструктура, макроекономіка, якість освіти та охорони здоров’я, вища освіта та перепідготовка кадрів, ефективність товарного ринку, ефективність ринку робочої сили, розвиток фінансового ринку, розвиток технологій, розмір ринку, простота ведення бізнесу, інновації [20]. Загалом порівняння економік різних країн розгортається у своєрідну діагностичну карту, де у зіставленні з іншими країнами оцінюються практично всі складові економічної системи (рис. 3).

Згідно з даними рейтингу Світового банку “Logistics Performance Index (LPI) 2018” Україна посіла 66 місце

зі 160 країн щодо логістичної ефективності, набравши 2,83 бали та загалом піднявшись на 14 позицій.

У розділі «Митні процедури» Україна набрала 2,49 бали, за інфраструктурою – 2,22 бали, за міжнародним транспортуванням вантажів – 2,83 бали, за логістичною компетентністю – 2,84 бали, за відстеженням вантажів – 3,11 бали, за своєчасною доставкою – 3,42 бали. Чим вище бал, тим сильніше позиції країни в цій категорії [22].

За субіндексом «Інфраструктура» за індексом Глобальної конкурентоспроможності Україна опинилась на 78 місці зі 137 країн із показником 3,9 бали, опинившись на рівні з такими країнами, як В’єтнам, Вірменія, Аргентина, Туніс (3,8 бали). Найгіршим показником є якість доріг, де Україна посіла 130 місце зі 137 країн, опинившись на рівні таких країн, як Молдова, Нігерія та Парагвай. Незадовільними залишаються якість портової та авіаційної інфраструктури (93 та 92 місце відповідно). Позитивним моментом є розвиток залізничної інфраструктури за дослідженнями ВЕФ, адже тут країна посіла 37 місце, опинившись поряд з Італією, Англією та Норвегією. Україні вдалося піднятися за рік на 4 позиції (130 місце) за рахунок підняття на три позиції за якістю портової інфраструктури (93 місце) та 11 пунктів за авіаційною інфраструктурою (92 місце). Залізнична інфраструктура опустилась на 4 пункти. Проте 37 місце української залізниці є найвищим з тих, що посідає Україна, порівняно з іншими видами транспорту [22].

Згідно зі стратегією розвитку транспорту до 2030 року планується відмовитися від маршрутних перевезень та налагодити місцевий транспорт. Відповідно до проведених нами досліджень це малоімовірно [19].

У січні-червні 2019 року вантажообіг авіаційного транспорту становив 148,9 млн. ткм, що на 2,9% менше,

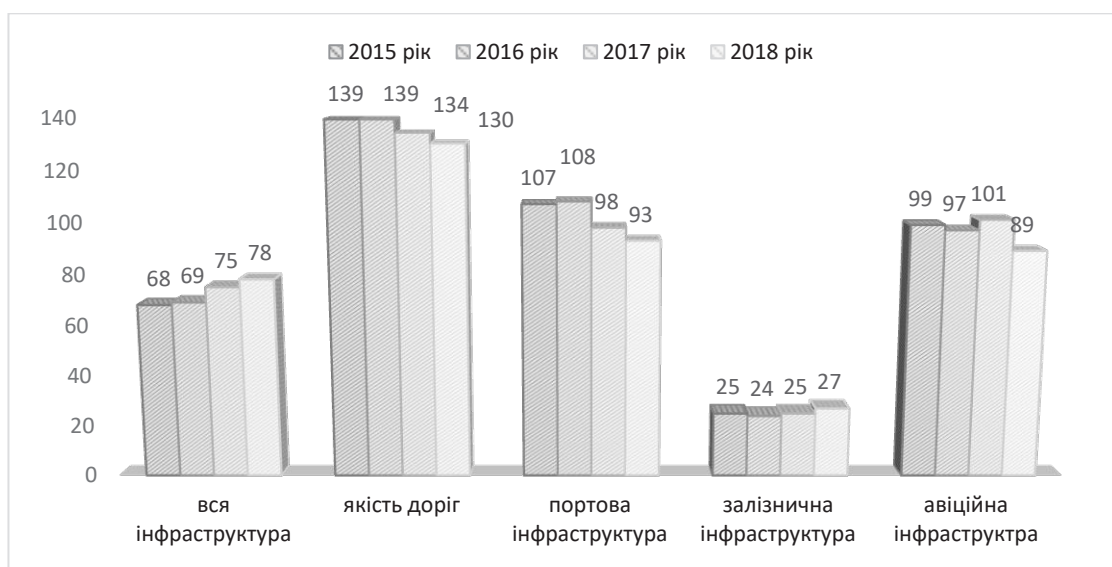

Рис. 3. Рейтинг Світового банку “Logistics Performance Index 2018”

Джерело: складено автором на основі даних джерел [21; 22]

ніж за січень-червень 2018 року. Авіаційним транспортом перевезено 44,0 тис. т вантажів, що на 0,7% більше, ніж за січень-червень 2018 року [23]. Українські авіакомпанії у 2019 році збільшили середній вік свого флоту, про що свідчить дослідження, проведене в кінці квітня сайтом avianews.com. Дані показують, що тільки чотири авіаперевізника в Україні, що здійснюють пасажирські перевезення, володіють парком молодше 20 років, тоді як середній вік найстарішого парку досяг позначки в майже 40 років. Наймолодший флот перебуває в розпорядженні авіакомпаній “SkyUp” і «МАУ», маючи 11,5 і 11,7 років відповідно. Далі йдуть чартерна авіакомпанія «Роза Вітрів» з показником 18 років та “Atlasjet Ukraine”, маючи 18,5 років. У квітні 2019 року стало відомо, що Мінінфраструктури відмовилося від ідеї обмежити польоти літаків старше 20 років, однак має намір вводити європейські директиви екологічності повітряних суден [23].

Таким чином, відповідно до проведеного дослідження, транспортно-логістична система України все ще залишається у незадовільному стані, отже, необхідно поліпшити стан її основних складових як усередині країни, так і на міжнародному рівні, підвищити якісне забезпечення транспортного обслуговування, розвинути експортний потенціал транспортної галузі, покращити імідж України як транзитної країни. Потре-

бують удосконалення тарифне регулювання ринку транспортних послуг, а також слід здійснити розвиток, модернізація та вдосконалення всіх видів транспорту та дорожнього комплексу країни.

Висновки. Під час трансформації національної моделі розвитку транспортної системи доцільно розробити інтелектуальну, модернізовану та повністю взаємопов’язану транспортну й енергетичну інфраструктуру, повністю використовувати інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). Транспортні та логістичні мережі мають сприяти ефективному доступу промислових виробників усього Євросоюзу до єдиного ринку та міжнародного ринку за його межами. В рамках усунення «вузьких місць» у контексті положення «Інвестиції в зростання: політика згуртування, мобілізація бюджету ЄС і приватного фінансування» пропонується створити інноваційні інструменти для залучення необхідних інвестицій, зокрема державно-приватного партнерства (ДПП); постійно оновлювати транспортний парк та розвивати транспортну інфраструктуру країни; розробити антикорупційні дії, що виникають у транспортній системі України.

У подальшому результати цього дослідження можуть бути використані для вдосконалення транспортної системи України, а також для перегляду концепції та розроблення стратегії розвитку транспорту.

Список літератури:

1. Логвинова Н.В. Шляхи розвитку транспортної системи України. 2016. URL: <http://www.dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300> (дата звернення: 19.09.2019).
2. Логутова Т.Г., Полторацький М.М. Сучасний стан транспортної інфраструктури України. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2015. Вип. 2(12). Т. 2. С. 8–14.
3. Мохова Ю.Л. Значення транспортної галузі в системі національної економіки України. *Менеджер*. 2015. № 1 (69). С. 88–96.
4. Панасенко Н.Л., Іваник В.Б. Комплексна оцінка транспортної системи та її підсистем в Україні. *Економічний простір*. 2014. № 84. С. 89–97.
5. Ващенко Н.В., Кублій А.М. Структурні особливості розвитку транспортної системи України. *Підприємство, господарство і право*. 2005. № 6. С. 148.
6. Покровский А.К. Исследование систем управления (транспортная отрасль) : учебное пособие. Москва : КноРус, 2018. 592 с.
7. Котлубай О.М. Теорія і методологія розвитку транспортно-технологічних систем перевезення вантажів. Одеса : ПРРЕД НАНУ, 2012. С. 12.
8. Про транспорт : Закон України : затв. Постановою Верховної Ради від 10 листопада 1994 року № 233/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 51. Ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80/ed20101117>.
9. Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 10.09.2019).
10. У маркетинговому році 2018/2019 «Укрзалізниця» на 2 млн. т збільшила перевезення зернових вантажів. URL: <https://info.uz.ua/news/u-marketingovomu-rotsi-20182019-ukrzhaliznitsya-na-2-mln-tonn-zbilshila-perevezennya-zernovikh-vantazhiv-andriy-gyazantsev> (дата звернення: 19.09.2019).
11. Коли у Ковелі запрацює логістичний хаб. URL: <https://kowel.rayon.in.ua/news/90278-koli-u-koveli-zapratsiue-logistichnii-hab> (дата звернення: 20.09.2019).
12. В Ізмаїлі побудували першу з восьми барж для перевезень по Дніпру. URL: <https://agronews.ua/node/127507> (дата звернення: 20.09.2019).
13. Хто, скільки і чого перевіз річками України у 2018 році. URL: <https://ports.com.ua/uk/articles/kto-skolko-i-chego-perevez-na-rekakh-ukrainy-v-2018-godu> (дата звернення: 21.09.2019).
14. Корейці купили термінал зерна у Миколаєві. URL: <https://ua.news.ua/korejtsi-kupyly-terminal-zerna-u-mykolayevi> (дата звернення: 19.09.2019).
15. Колонны беспилотных грузовиков успешно завершили свое первое масштабное путешествие по Европе. URL: <https://itc.ua/news/kolonny-bespiilotnyih-gruzovikov-uspeshno-zavershili-svoyo-pervoe-masshtabnoe-puteshestvie-po-evrope> (дата звернення: 19.09.2019).

16. A review of communication, driver characteristics, and controls aspects of cooperative adaptive cruise control (cacc) / K.C. Dey, L. Yan, X. Wang, Y. Wang, H. Shen, M. Chowdhury, L. Yu, C. Qiu, V. Soundararaj. *IEEE Transactions on Intelligent Transportation Systems*. 2016. Vol. 17. No. 2. P. 491–509. DOI: 10.1109/TITS.2015.2483063.
17. Статистика по трассам Украины. URL: <https://autostrada.info/ua> (дата звернення: 27.08.2019).
18. В Україні створили сайт для моніторингу дорожньої галузі. URL: https://zik.ua/news/2019/07/31/v_ukraini_stvoryly_sayt_dlya_monitoryngu_dorozhnoi_galuzi_1617039 (дата звернення: 19.09.2019).
19. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80> (дата звернення: 10.09.2019).
20. The Global Competitiveness Report 2009–2010, 2011–2012, 2013–2014, 2014–2015, 2016–2017. URL: www.weforum.org (дата звернення: 21.09.2019).
21. Рейтинг інфраструктури України в мире. URL: https://cfts.org.ua/infographics/rejting_infrastruktury_ukrainy_v_mire (дата звернення: 21.09.2019).
22. Country Score Card: Ukraine 2018. URL: <https://lpi.worldbank.org/international/scorecard/column/254/C/UKR/2018#chartarea> (дата звернення: 21.09.2019).
23. Українські авіакомпанії збільшили вік флоту. URL: <https://ldaily.ua/ukrayinski-aviakompaniyi-zbilshly-vik-flotu.html> (дата звернення: 21.09.2019).

References:

1. Lohvynova N.V. (2016) Shliakhy rozvytku transportnoi systemy Ukrainy [Ways of development of the transport system of Ukraine]. Available at: <http://www.dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300> (accessed: 10 September 2019).
2. Lohutova T.H., Poltoratskyi M.M. (2015) Suchasnyi stan transportnoi infrastruktury Ukrainy [The current state of Ukraine's transport infrastructure] *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti*. Vyp. 2 (12), t. 2, pp. 8–14.
3. Mokhova Yu.L. (2015) Znachennia transportnoi haluzi v systemi natsionalnoi ekonomiky Ukrainy [The value of the transport industry in the system of the national economy of Ukraine]. *Menedzher*, № 1 (69), pp. 88–96.
4. Panasenko N.L. (2014) Kompleksna otsinka transportnoi systemy ta yii pidsystem v Ukraini [Comprehensive evaluation of the transport system and its subsystems in Ukraine]. *Ekonomichnyi prostir*, № 84, pp. 89–97.
5. Vaschenko N.V. (2005) Strukturni osoblivosti rozvitku transportnoyi systemy Ukrayini [Structural features of development of the transport system of Ukraine]. *Pidpriemnitctvo, gospodarstvo i pravo*, № 6. P. 148.
6. Pokrovskiy A.K. (2018) Issledovanie system upravleniya (transportnaya otrasl') : uchebnoe posobie. [Research of management systems (transport sector) : textbook]. M. : KnoRus, 592 p.
7. Kotlubay O.M. (2012) Teoriya i metodologiya rozvitku transportno – Tehnologichnih system perevezeniya vantazhiv [theory and methodology of development of transport and technological systems of cargo transportation]. ODESA. P. 12.
8. Zakon Ukrainy "Pro Transport" (1994, N 51, st.446) [The law of Ukraine "About transport"]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80/ed20101117> (accessed: 12 September 2019).
9. Derzhavna sluzhba statistiki Ukrayini [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <https://ukrstat.gov.ua> (accessed: 10 September 2019).
10. U marketingovomu rotsi 2018/2019 "Ukrzaliznitcya" na 2 mln. t zbil'shila perevezeniya vantazhiv (2019) [In the marketing year 2018/2019 Ukrzaliznytsia increased the transportation of grain cargo by 2 million tons]. Available at: <https://info.uz.ua/news/u-marketingovomu-rotsi-20182019-ukrzaliznitsya-na-2-mln-tonn-zbilshila-perevezennya-zernovikh-vantazhiv-andriy-ryazantsev> (accessed: 19 September 2019).
11. Koli u Kovel zapratcuye logistichnyi hab (2018) [When will Kovel hub]. Available at: <https://kowel.rayon.in.ua/news/90278-koli-u-koveli-zapratsiue-logistichnii-hab> (accessed: 21 September 2019).
12. V Izmayili pobuduvali pershu iz 8 barzh dlya perevezen' po Dnipro (2019) [The first of eight barges to be transported across the Dnieper was built in Izmail]. Available at: <https://agronews.ua/node/127507> (accessed: 20 September 2019).
13. Hto, skil'ki I chto pereviz richkami Ukrayini u 2018 rotsi (2018) [Who, how much and what carried the rivers of Ukraine in 2018.]. Available at: <https://ports.com.ua/uk/articles/kto-skolko-i-chego-perevez-na-rekakh-ukrainy-v-2018-godu> (accessed: 20 September 2019).
14. Koreytcі kupili terminal zerna u Mikolaevi (2019) [Koreans bought a grain terminal in Nikolaev.]. Available at: <https://ua.news.ua/korejtsi-kupyly-terminal-zerna-u-mykolayevi> (accessed: 19 September 2019).
15. Koloni bespilotnih gruzovikov uspesno zavershili masshtabnoe puteshestvie po Evrope (2016) [Columns of unmanned lorries successfully complete their first large-scale voyage across Europe]. Available at: <https://itc.ua/news/kolonyi-bespilotnyih-gruzovikov-uspesno-zavershili-svoye-pervoe-masshtabnoe-puteshestvie-po-evrope> (accessed: 19 September 2019).
16. Dey K.C., Yan L., Wang X., Wang Y., Shen H., Chowdhury M., Yu L., Qiu C. and Soundararaj V. (2016). "A review of communication, driver characteristics, and controls aspects of cooperative adaptive cruise control (cacc)". *IEEE Transactions on Intelligent Transportation Systems*, vol. 17, no. 2, pp. 491–509. DOI: 10.1109/TITS.2015.2483063.
17. Statistika po trassam Ukrayini (2019) [Statistics on the routes of Ukraine]. Available at: <https://autostrada.info/ua> (accessed: 21 August 2019).
18. V Ukrayini stvorili sayit dlya monitoring dorozhnoyi galuzi (2019) [A road monitoring site has been set up in Ukraine]. Available at: https://zik.ua/news/2019/07/31/v_ukraini_stvoryly_sayt_dlya_monitoryngu_dorozhnoi_galuzi_1617039 (accessed: 19 September 2019).

19. Pro shvalenya Natcional'noyi strategiyi Ukraini na period do 2030 roku (2018) [On approval of the National Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2030]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80> (accessed: 10 September 2019).
20. The Global Competitiveness Report 2009–2010, 2011–2012, 2013–2014, 2014–2015, 2016–2017. (2018). Available at: <http://www.iberglobal.com/files/2017-2/TheGlobalCompetitivenessReport20172018.pdf> (accessed: 21 September 2019).
21. Reyting infrastrukturi Ukraini v mire (2017) [Rating of Ukraine's infrastructure in the world]. Available at: https://cfts.org.ua/infographics/rejting_infrastruktury_ukrainy_v_mire (accessed: 21 September 2019).
22. Country Score Card: Ukraine 2018 (2018). Available at: <https://lpi.worldbank.org/international/scorecard/column/254/C/UKR/2018#chartarea> (accessed: 21 September 2019).
23. Ukrayinski aviakompanii zbil'shili vik flout (2019) [Ukrainian Airlines Increase Fleet Age]. Available at: <https://ldaily.ua/ukrayinski-aviakompaniyi-zbilshyly-vik-flotu.html> (accessed: 21 September 2019).

РАЗВИТИЕ ТРАНСПОРТНО-ЛОГИСТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ В УКРАИНЕ

Интеграция экономики Украины в европейское пространство требует динамичного и сбалансированного развития всех ее секторов, прежде всего транспортно-логистической системы. Проанализировано состояние транспортно-логистической системы Украины, определены отрицательные и положительные стороны, возникающие на каждом виде транспорта, и предоставлены предложения касательно улучшения. Проанализированы факторы, влияющие на развитие транспортной инфраструктуры. Доказано, что транспортная-логистическая система Украины в значительной мере не соответствует мировым стандартам, а также требованиям, принятым в Европейском Союзе, а ее инфраструктура и оборудование существенно отстают от европейских. Доказано, что Украина должна повысить качество транспортной инфраструктуры по субиндексу «Инфраструктура» по индексу Глобальной конкурентоспособности. Указан зарубежный опыт внедрения новейших технологий на транспорте. Определено, что развитие логистических транспортных хабов на территориях разных стран мира способствует повышению эффективности и результативности транспортных перевозок.

Ключевые слова: транспортно-логистическая система, транспортная инфраструктура, транспортная стратегия, грузооборот, транспортные тарифы, прозрачная инфраструктура, платунинг, беспилотные перевозки, логистические хабы.

DEVELOPMENT OF TRANSPORT AND LOGISTICS SYSTEM IN UKRAINE

The integration of the Ukrainian economy into the European space requires a dynamic and balanced development the everything sectors, primarily the transport and logistics system and transport infrastructure. Ukraine is a convenient hub between Europe and Asia, located at the crossroads of the main trans-European corridors, creates favorable conditions for establishing foreign economic activity between the countries. These conditions can be achieved if a coordinated transport and logistics system is created. Unfortunately, the transport and logistics system of Ukraine to a large extent does not meet international standards, as well as the requirements adopted in the European Union, and its infrastructure and equipment are significantly behind the European ones. Therefore, the urgent issue is the search for the most effective practices for the development of the transport and logistics system and transport infrastructure for our country. The state of the transport and logistics system of Ukraine is analyzed; the negative and positive sides that arise on each type of transport are identified. It is proved that Ukraine should improve the quality of transport infrastructure. The factors affecting the development of the transport and logistics system, problems and solutions are identified. It has been determined that the introduction of the latest technologies in transport in different countries of the world is actively used, unmanned use of transport by road, passenger, rail modes is actively introduced. The development of logistics transport hubs in the territories of different countries of the world helps to increase the efficiency and effectiveness of transportation. Transforming the national model of the development of the transport system, it is advisable: to develop an intelligent, modernized and fully interconnected transport and energy infrastructure and make full use of information and communication technologies; transport and logistics networks should facilitate the effective access of industrial producers throughout the European Union to a single market and the international market beyond; to constantly update the fleet and develop transport infrastructure of the country; to develop anti-corruption actions arising in the transport system of Ukraine.

Key words: transport and logistics complex, transport infrastructure, transport strategy, freight turnover, transportation tariffs, transparent infrastructure, platooning, unmanned transportation, logistics hubs.

Kozubova Natalia, Satusheva Karina

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

Козубова Н.В.кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця**Сатушева К.В.**кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця

INTERNATIONAL HOTEL BUSINESS: PROBLEMS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

The purpose of the article is to identify the latest trends in the development of international hotel business, to substantiate scientifically the approaches to solving problems and reducing the impact of negative factors, as well as to study the progressive experience of hotel companies and possibilities of its best application by national business, taking into account the specifics of the national socio-economic system. The conducted analysis of the economic performance of the global hotel market has shown that the active increase in the volume of services has led to a significant expansion of the material and technical base of hotel companies in both traditional and relatively new markets. A significant peculiarity of the hotel business in Ukraine is the small capacity of the hotels in comparison with international practice, but the paper grounds that this is not an unambiguous negative indicator. The considered approaches to the organization of management of international hotel business are valuable for domestic companies and may be the basis for further scientific studies aimed at determining reserves for improving the efficiency of hotel operation.

Key words: hotel industry, international economic relations, international hotel business, tourism, management, organization of tourist services

Formulation of the problem. The hotel business is characterized by dynamic development and now it became an important factor in the evolution of the world economic system. The effective functioning of the hotel industry in many countries, as well as in Ukraine, is an important prerequisite for intensifying international relations and integration into the world community. At the present stage, the tourist demand determines the processes of the territorial organization of hospitality. Changing organizational foundations, redistribution of domestic establishments by ownership forms led to positive changes in the branch structure, increasing their class and qualitative characteristics of the number fund, increasing the share of high class with the simultaneous expansion of the basic class, in the direction of modernization, compliance with current standards of service quality. However, to ensure the continued sustainable development of the national hotel business, it is necessary to study and apply the progressive experience of organizing hotel business in the leading countries and hotel companies.

Analysis of recent research and publications. A significant contribution to the research of the state of the hotel and tourism industry is made by such scholars as B. Gu, T. Y. Choi, R. Chu, J. Kandampully, R. Law, Q. Ye, D. Suhartanto, O. Sushchenko. However, the practice of organizing hotel services in the international market requires constant study and finding ways to improve them.

The purpose of the article is to substantiate and deepen strategic directions of international hotel business development, reveal shortcomings, and identify prospects.

Presenting the main material. Hospitality is an important element of infrastructure, an indicator of the social space within the city and cultural and business facilities. By its economic orientation, the hotel is a commercial production, which offers its products in the market in the form of a complex of services. The specificity of services, unlike material production, is that the performance of the service occurs with the direct contact of the consumer and the contractor; satisfaction of the service turns into the satisfaction of direct demand of the client; demand for hotel services is subject to seasonal fluctuations.

In the structure of the world hotel business, there are two directions of development: hotel chains and independent enterprises. Integrated business management is much more cost-effective in hotel business than managing independent hotels, which requires more skills than managing large hotels. This is due to the fact that enterprises that enter into large hotel chains generate much higher income and can hire qualified and higher-paid specialists of a narrow profile. Combining hotels under single management in the result gives tremendous benefits to both the property owners and their operators. The main advantage of a chain hotel is the reduction of overall costs, which in turn

allows chains to penetrate more international markets, expanding their reach. There are many factors behind the commercial success of chain hotels: from a consolidated booking system to centralized supplies. The advantage of companies that adhere strictly to their brand names is that the users of the services of one hotel chain clearly represent the quality of service and placement in the enterprise belonging to this network, regardless of its location. This allows advertising and making reservations long before opening a new hotel [6].

Small independent hotels require more management skills than larger ones. Independent hotel executives have weaknesses, often in marketing or finance, and therefore,

have to perform not only linear but also functional leadership. The management of independent hotels, if they want to maintain profitability, are obliged to implement more modern management systems and technologies, to use a flexible system of arrangement of staff, in which employees in the case of production need to go together.

There are more than 300 international hotel chains worldwide, ranging from small to several dozen properties to well-developed ones that include thousands of hotels. Hotels magazine [4] has published annual ratings of the largest hotel companies in the world (Fig. 1).

According to 2017 results, Marriott International became the absolute leader in the number fund, which,

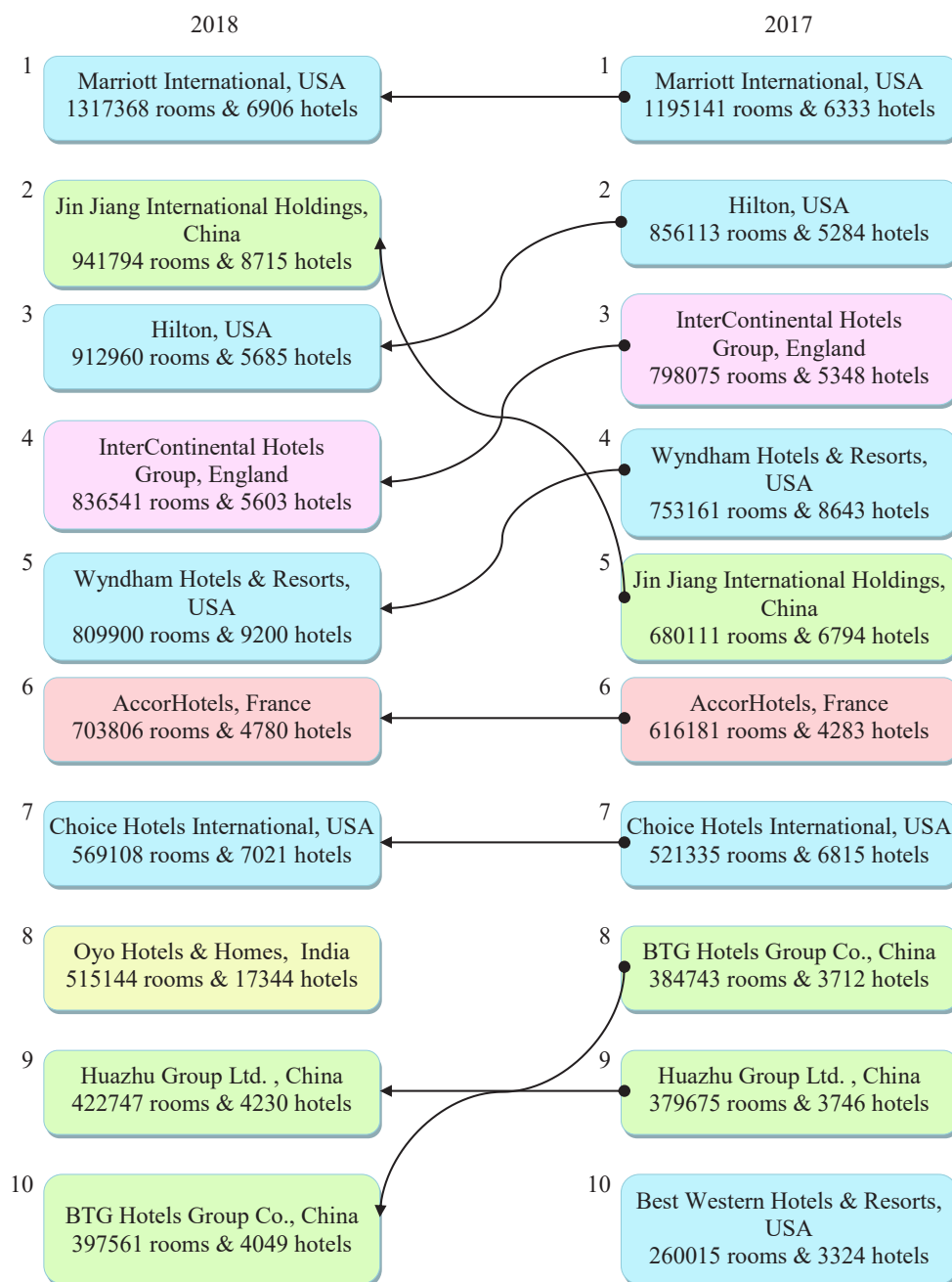

Figure 1. Changes in world top 10 hotels & resorts companies

after joining Starwood Hotels & Resorts, controls more than 1 million rooms. However, Chinese companies are becoming increasingly important in the global hotel market, already competing with the largest Western hotel chains in terms of a number of facilities.

The Hotels has been ranking the largest hotel business companies since 1971 when the list of Service World International 100 was headed by Holiday Inns Inc. with its +1,293 hotels and 182,513 rooms – at the time it was the largest hotel chain in the world, with a capitalization of around \$ 1bn in the US.

For the first time in 2017, Marriott International has managed to cross the 1 million mark, but the company was aiming for even higher results, with many competitors including Hilton Worldwide and several emerging Chinese companies. In 2018, Marriott International, with more than 1.3 million rooms, is the number one leader in volume. Jin Jiang International Holdings, which moved up from 5th place in the previous year's ranking, came in second place. Hilton Worldwide, with more than 900,000 rooms in 5,685 hotels, InterContinental Hotels and Wyndham Hotels & Resorts, showed lower rates of room growth, down one rating.

Analysis of the main offices' geographical location shows that (Fig. 2) out of the 300 largest hotel companies in the world, 116 companies are registered in the USA, 37 companies are located in China; among the European countries Spain has most registered hotels (23), while England has 11 and Germany has 10.

Headquarters of 11 companies are based in Japan, Singapore embraces 8 companies, Thailand embraces 6 companies, 5 companies are registered in Australia, Canada, France, and India, 4 companies are in Brazil, 3 companies are registered in Austria, Cuba, Korea, Mexico, Norway, Sweden, and Turkey, 2 companies in Africa, Greece, Indonesia, Ireland, Italy, Malaysia, Portugal, United Arab Emir-

ates, 1 company in Barbados, Croatia, Cyprus, Denmark, Egypt, Finland, Hungary, Israel, Netherlands, Panama, Poland, Russia, South Africa, Switzerland, Venezuela, Vietnam. None of the Ukrainian hotel service companies has been ranked in the top 300 largest hotel companies in the world, with a total of 45 countries in the 2018 ranking.

Oyo Hotels & Homes is the number one hotel company with over 17,000 hotels. The top five also include Wyndham Hotels & Resorts (9,200 hotels), Jin Jiang International Holdings Co. Ltd. (8,715), Choice Hotels International (7,021), Marriott International (6,906 hotels).

For 30 years in foreign markets successful independent hotel enterprises have been those who fulfilled the following conditions: the trademark must be easily recognizable; the product/service should be perceived as being the best in quality and price; the quality and standards of the product must be easily maintained; demand should ensure competitiveness, support for advertising and administrative costs. The hotel chain, as practice shows, is the most effective way of doing business in the hotel business. There are several popular forms of hotel affiliation, such as [7]: franchising; management contracts; hotel consortia mergers. The most consolidated and strong are considered integrated hotel chains, consisting of enterprises – full members. However, worldwide recognition and widespread use of hotel chains have come from franchising. The franchise agreement provides for the rental of the trademark.

The hotel company gives the companies the right to conduct their own business under its name but only on a single standard. It assists the franchisee in the business performance and controls it in order to maintain its reputation. In addition to branding, the parent organization gives the company a tried and tested method of doing business, advises and assists in the training of staff, and also undertakes the conduct of an advertising company. The franchisee is obliged to provide the client with a set of branded

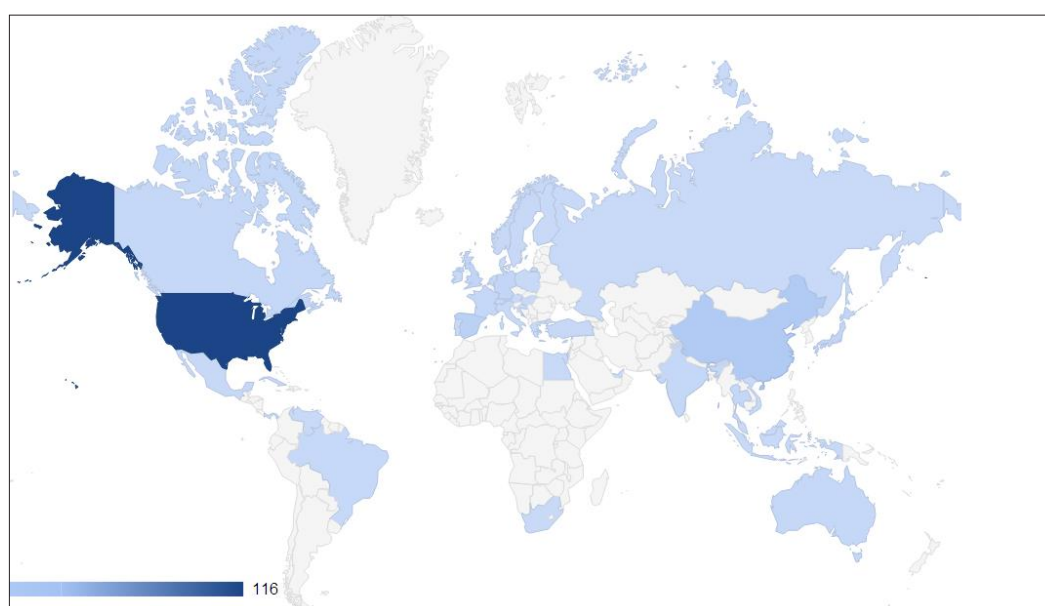

Figure 2. The density of the headquarters of the largest hotel companies in the world

quality services. He pays the company an entrance fee and regularly makes additional payments.

It should be noted that the franchise system is used more often than contract management in hotel chains. Unqualified world leader among franchisors in 2018, as in the previous year, is Wyndham Hotels & Resorts, which franchise operates 8,717 hotels worldwide. Also, most common are the Wyndham Hotels & Resorts franchises (8,717 hotels), Jin Jiang International Holdings Co. Ltd. (7,257 hotels), Choice Hotels International (7,021 hotels), Hilton (4,925 hotels), and Marriott International (4,735 hotels) [4].

A less common option for joining hotel chains is to sign a management contract. The management contract is concluded between the owners of the hotel and a company specializing in hotel management – the operator. The hotel owner transfers his business to professional management and undertakes not to interfere with the management process but continues to bear all the running costs, as well as financial and operational risks. The other party, the operator, receives a guaranteed remuneration for management [8]. There are two types of companies that provide hotel management services. Most represent hotel chains (networks) that carry out the management of their members. The second type includes independent companies that provide management services to different hotel networks. The leaders among hotel management companies in 2018 were Huazhu Group Limited, which managed 3,309 hotels under relevant management contracts, Qingdao Sunmei Group Co. (2,352 hotels), AccorHotels (2,275 hotels), Dossen International Group (2,247 hotels), Marriott International (2,020 hotels).

The largest hotel brand in the world in 2018 was recognized by Holiday Inn Express [4] as owned by InterContinental Hotels Group. There were 2,726 hotels with a total number of 279,516 rooms under this brand. The world's most common brands are Hampton Inn by Hilton by Hilton (250,310 in 2,433 hotels), Holiday Inn Hotels & Resorts by InterContinental Hotels Group (233,852 in 1,251 hotels), Homeinn by BTG Hotels Group Co. (229,586 rooms in 2,246 hotels), HanTing Hotel by China Lodging Group (220,646 rooms in 2,283 hotels). Among the 50 most famous hotel brands 8 are owned by Marriott International: Marriott Hotels, Courtyard by Marriott, Sheraton, Fairfield by Marriott, Westin Renaissance Hotels, Four Points and SpringHill Suites by Marriott, with a total of 865,856 rooms in 4,275 hotels that exceeds InterContinental Hotels' leader level. Although the company has two brands in the list of the 50 most famous hotel brands: Crowne Plaza Hotels & Resorts and InterContinental Hotels & Resorts, the aggregate figure is only 468,965 rooms in 3,359 hotels.

The world leader in the number of objects in direct management [4] is China Lodging Group. Marriott International came in second place. Also, TOP-5 includes AccorHotels and two other Chinese companies – Shanghai Jin Jiang International Hotels and BTG Homeinns Hotels Group. Western companies, which started worldwide expansion much earlier than their Asian competi-

tors, are world leaders in geographic reach. Only 10 Chinese companies are listed in the TOP-10 hotel companies worldwide.

International associations of independent hotels are distributed mainly in Europe. Founded in 1928, The Leading Hotels of the World brings together the world's most luxurious hotels. Initially, it consisted of only 38 hotels, in 2018 their number exceeded 390. Among them are both historic grand hotels and modest private properties in 82 countries. The main thing that unites them is the high standards of service and hospitality, which are prerequisites for joining the association. In May 2013, Kharkiv SuperiorGolf & SpaResort was included in this association.

The Radisson hotel chain, which introduced two new hotels in 2011–2012, is the most widely represented in the Ukrainian hotel market. As the opening of most of the hotels of the international chains was timed to the held in Ukraine international football championship. Almost 50% of these hotels opened in Kyiv, where the final game of the Euro 2012 Championship was planned and held. After the championship in 2017, the management company Rezidor Hotel Group opened only one 3-star hotel in the historic centre of Kyiv (the investment project began in 2012). Attractive regions for international hotel chains are Kyiv (78% of hotels are located), the Carpathian region.

At the same time, the hotel market of Ukraine has three of the most developed national hotel chains: Premier Hotel, which has operated since 2000 and now unites hotels in 7 cities of Ukraine: Premier Palace (Kyiv), Dniester (Lviv), Star (Mukacheve), as well as the Kharkiv Palace specially built for Euro-2012; Reikartz, since 2003 has more than 25 hotels in Dnipropetrovsk, Zaporizhzhia, Kirovohrad, Kryvyi Rih, Lviv, Mykolaiv, Kharkiv, Transcarpathia; Royal Hospitality Group, which has started on the Ukrainian market since 2005 and has a network of more than 15 modern European level hotels. Overall, the number of hotels and resorts in Ukraine has been declining since 2014, and in 2018 alone, according to official data [3], has increased by 14.68%, reaching 4,719 entities. (Fig. 3).

At the same time, the quality indicators of the hotel business have improved, in particular, the number utilization rate has almost doubled (from 13.36 in 2014 to 23.35 in 2018) However, only 0.96 (or 20.02%) increase in the number load rate was due to the increase in the number of guests and 3.84 (or 79.98%) was achieved by reducing the number of rooms. The sleeper rate in 2018 was 0.68. Foreigners accounted for only 13% of the total number of guests, the average length of visits of foreigners is lower than the length of stay of Ukrainians: 2.09 and 2.52 nights on average respectively.

A significant difference between the hotel business in Ukraine is the small capacity of the hotels. Thus, the average number of rooms in a hotel in 2018 was 50 rooms, significantly varying by region from 30 in the Kherson region to 63 in Chernivtsi and 88 in Kyiv. For comparison with best international practice, it is possible to note Marriott International (USA) average number of hotel

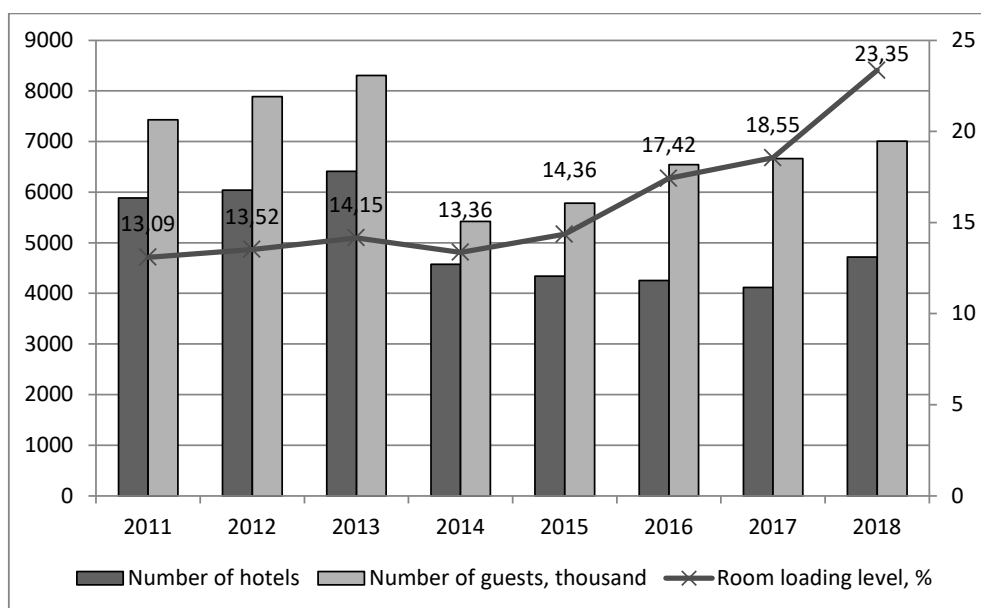

Figure 3. Dynamics of the hotel and resorts activity in Ukraine

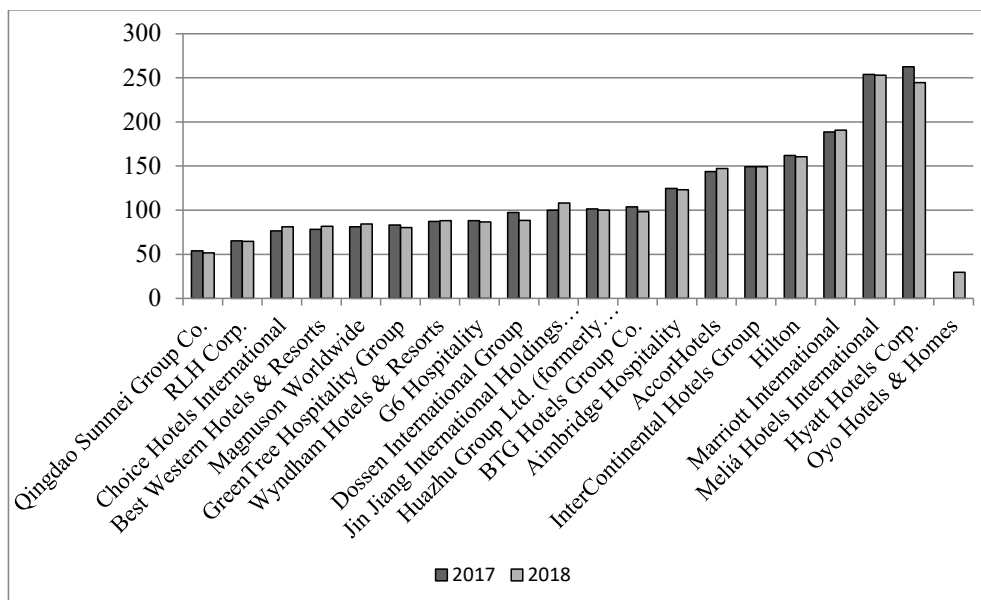

Figure 4. An average number of rooms in a hotel of 20 world top companies

rooms exceeding 190 and Jin Jiang International Holdings (China) – 108 rooms (Fig. 4). However, this is not an unambiguous negative indicator but only a characteristic of the specifics of the national market. Oyo Hotels & Homes (Gurugram, India) for example has recently joined the 2018 ranking of 300 hotels due to the successful niche market choice: specializing in small hotels (less than 30 on average).

Analysing the national hotel chains, we can conclude that PremierHotel and RoyalHospitalityGroup are located in the largest cities of Ukraine and the most attractive regions for tourists, such as Kyiv, Kharkiv, and Western Ukraine. And the hotels of the Reikartz network are also targeting areas of Ukraine where the flow of tourists is

insignificant. This eliminates competition and increases the number of customers.

The international practice has shown that the combined management of hotel business is more economically efficient than managing independent hotels. The unification of hotels under single management in the result gives a significant effect to both the owners of the objects and their operators. The main advantage of a hotel in the chain is the reduction of overall costs, which allows the hotel chains to increase their competitiveness and intensively penetrate the international markets by expanding their range. Studies conducted by British experts have shown that when you combine hotels in chains, the profitability of one room is on average 7 times higher than in independent hotels. That

is why the creation of hotel chains is gaining in popularity every year. At the same time, there is a tendency in the international hotel market to increase specialized hotel enterprises.

Conclusions. Thus, the development of hotel chains as a new form of transnationalization of capital leads to the fact that a wide network of branches of one-of-a-kind hotels, which are scattered throughout the world, has

become the backbone of stable functioning of multinational companies, which in turn reinforce the tendencies of globalization and transnationalization of the world economy. The main tasks of the national hotel business should be to create competitive advantages and increase competitiveness, to search for new ways of development, to update its own policy, taking into account the progressive experience of the most successful hotel companies in the world.

References:

1. Akbar, Y. H., Tracogna, A. (2018). The sharing economy and the future of the hotel industry: Transaction cost theory and platform economics. *International Journal of Hospitality Management*, 71, 91-101.
2. Blal, I., Singal, M., Templin, J. (2018). Airbnb's effect on hotel sales growth. *International Journal of Hospitality Management*, 73, 85-92.
3. Collective tourism establishments. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Disruption, change mark hotels biggest companies list. Retrieved from <http://sfs.gov.uahttp://hotelsmag.com/Industry/News>
5. Gao, B., Li, X., Liu, S., Fang, D. (2018). How power distance affects online hotel ratings: the positive moderating roles of hotel chain and reviewers' travel experience. *Tourism Management*, 65, 176-186.
6. Kozubova N. (2017) European directives for development of tourism business in Ukraine *Grundprinzipien zur Reform des Wirtschaftssystems unter den Bedingungen der europäischen Integration: Kollektive Monographie*. 237-249.
7. Nieves, J., Quintana, A. (2018). Human resource practices and innovation in the hotel industry: The mediating role of human capital. *Tourism and Hospitality Research*, 18 (1), 72-83.
8. Sushchenko O., Prokopishyna O., Kozubova N. (2018) Eco-friendly behavior of local population, tourists and companies as a factor of sustainable tourism development. *International Journal of Engineering & Technology*, 7 (4.3) 514-518.
9. Yang, Y., Mao, Z., Tang, J. (2018). Understanding guest satisfaction with urban hotel location. *Journal of Travel Research*, 57(2), 243-259.

МІЖНАРОДНИЙ ГОТЕЛЬНИЙ БІЗНЕС: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Готельний бізнес є основною ланкою туристичного обслуговування, і завдяки міжнародним трендам зростання мобільності населення планети, отримує потужну платформу для зростання як в кількісному вимірі та і за своєю значущістю для культурного та соціально економічного розвитку світової спільноти та окремої країни. Більшість країн світу активно підтримують розвиток готельного бізнесу, отже зрушення на світовому та регіональних ринках послуг тимчасового розміщення вимагають постійного наукового вивчення, узагальнення, аналізу та опрацювання. Стаття має на меті виявлення останніх тенденцій у розвитку міжнародного готельного бізнесу, наукове обґрунтування підходів до вирішення проблем та зменшення впливу негативних чинників, а також вивчення прогресивного досвіду організації готельної справи та механізмів його застосування на вітчизняних підприємствах з урахуванням специфіки національної соціально-економічної системи. Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження використовувались такі методи: теоретичне узагальнення – для уточнення розуміння готельного бізнесу; статистичний аналіз – для вивчення, групування та порівняння емпіричних даних з метою дослідження тенденцій розвитку готельної справи; аналізу і синтезу, системного підходу – для визначення раціональних управлінських методик організації надання готельних послуг. В результаті дослідження виявлено, що готельні компанії Індії та Китаю демонструють швидкі темпи зростання завдяки впровадженню інноваційних підходів до організації готельної справи, які можуть успішно застосовуватися в Україні. Істотною відмінністю готельного бізнесу в Україні є мала місткість готелів, проте значення цього показнику не є однозначним негативним індикатором. Позитивним явищем для вітчизняного бізнесу є зростання якісних показники функціонування, зокрема коефіцієнт завантаження номерного фонду зріс майже вдвічі. Однак, таке досягнення отримано більший мірі за рахунок зменшення кількості номерів. Отже, вітчизняний бізнес потребує інноваційних змін шляхом впровадження управлінського досвіду зарубіжних компаній, що можливо шляхом залучення українських підприємств до світових готельних мереж. Розглянуті підходи до організації управління міжнародного готельного бізнесу мають суттєву практичну цінність для вітчизняних підприємств і можуть стати базою для подальших наукових досліджень спрямованих на визначення резервів підвищення ефективності функціонування закладів тимчасового розміщення.

Ключові слова: готельна індустрія, міжнародний готельний бізнес, туризм, менеджмент, організація туристичного обслуговування.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ТУРИСТИЧЕСКИЙ БИЗНЕС: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

В статье освещены современные тенденции развития международного гостиничного бизнеса, научно обоснованы подходы к решению проблем и уменьшения влияния негативных факторов, сдерживающих развитие гостиничного дела в Украине, а также проанализирован прогрессивный опыт организации гостиничного обслуживания лучших компаний мира и предложены механизмы его применения на отечественных предприятиях с учетом специфики национальной социально-экономической системы. В целом подтвержден вывод, что отечественный бизнес нуждается в инновационных изменениях путем привлечения украинских предприятий к мировым гостиничным сетям. Рассмотренные подходы к организации управления международным гостиничным бизнесом могут стать базой для дальнейших научных исследований по выявлению резервов повышения эффективности функционирования учреждений временного размещения.

Ключевые слова: гостиничная индустрия, международный гостиничный бизнес, туризм, менеджмент, организация туристического обслуживания.

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-5-38>

УДК 338.124.1

Костриченко В.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства,
Національний університет
водного господарства та природокористування

Ковальчук В.О.

магістр,
Національний університет
водного господарства та природокористування

Kostrychenko Valentyna, Kovalchuk Victoria

National University of Water and Environmental Engineering

ОЦІНЮВАННЯ АНТИКРИЗОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

У статті наведено трактування поняття «антикризова стійкість». Сформовано методичні засади оцінювання антикризової стійкості підприємства на основі комплексного підходу, який базується на поєднанні окремих підходів, з урахуванням принципів формування збалансованої системи показників (BSC). Розроблено алгоритм оцінювання антикризової стійкості підприємства на основі аналітично-оціночної методичної процедури. Запропоновано кількісне оцінювання антикризової стійкості підприємства здійснювати через аналітичні процедури, які передбачають використання такого економічного інструментарію, який дає змогу визначити її рівень. Її якісне оцінювання запропоновано проводити на основі оціночних процедур, які забезпечують встановлення відповідності рівня антикризової стійкості підприємства стадії кризового процесу.

Ключові слова: антикризова стійкість, оцінювання антикризової стійкості, збалансована система показників, інтегральний показник, рівень стійкості, антикризова стратегія.

Постановка проблеми. Функціонування підприємства у звичайних нетермінованих умовах ринкового середовища супроводжується складністю протидії підприємства різним групам факторів. Для забезпечення стабільного розвитку та функціонування підприємства в тривалій перспективі, збереження та зміцнення його конкурентних позицій мають здійс-

нюватися постійний аналіз та оцінювання антикризової стійкості підприємства (АСП). Проблема визначення та підвищення АСП набуває особливої актуальності в умовах жорсткої конкуренції на ринку та кризової економіки, для яких характерними є невизначеність факторів впливу, різноманітність підприємницьких ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі питання економічної та фінансової стійкості знайшли широке відображення. Теоретичні та прикладні аспекти проблеми економічної стійкості та методики її оцінювання досліджено в працях вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема в роботах С. Анохіна, О. Арєф'євої, В. Аранчій, А. Барканова, Л. Басовського, І. Білого, І. Бланка, О. Броїло, В. Василенка, О. Глушка, К. Григорян, А. Єрмакова, В. Іванова, Д. Кондаурової, О. Клепчевої, Т. Ключко, С. Козловського, Л. Костирка, Н. Осокіної, О. Поліщук, І. Павлова, С. Пілецької, О. Прокопчук, В. Прохорова, А. Пустуєва, О. Семененко, С. Ткаченка, О. Тридід, З. Шевченка, В. Ячменювої, М. Яшина.

Досить обмежена увага науковців приділяється вивченню антикризової стійкості (АС), що свідчить про складність цієї проблеми та необхідність проведення подальших досліджень, спрямованих на обґрунтування методичних аспектів оцінювання стійкості підприємства в умовах виникнення кризи. Методичні підходи до оцінювання антикризової стійкості відображаються в працях Ю. Джерелюк, В. Коюди, О. Костіної, В. Рогової, Л. Уривської та інших науковців. Незважаючи на актуальність проблеми оцінювання та забезпечення АСП, вона не отримала достатнього розроблення в наукових дослідженнях.

Формулювання цілей статті. На основі критичного аналізу наявних методик оцінювання АСП ставиться мета формування методичних засад щодо її оцінювання на основі комплексного підходу та з урахуванням принципів формування збалансованої системи показників (BSC), а також розроблення алгоритму оцінювання АСП з використанням аналітично-оціночної методичної процедури.

Виклад основного матеріалу. В основу побудови методичних засад дослідження АС, як і для більш розкритої в науковій літературі економічної стійкості, має бути покладене чітке розуміння її сутності. Огляд відомих наукових праць щодо трактування сутності економічної стійкості показав, що в сучасній економічній науці найчастіше це поняття отожднюється з фінансовою стійкістю. Узагальнивши наявні трактування поняття «економічна стійкість», можемо сказати, що автори, формулюючи визначення, досить часто як основу використовують такі дефініції: стан підприємства або ресурсів; рівновага або здатність повертатися до неї; здатність підприємства (системи). Економічна стійкість розуміється як забезпечення внутрішньої стабільності підприємства та гнучкості реагування на зовнішній вплив. З огляду на те, що підприємство є складною, динамічною, відкритою соціально-економічною системою, її стійкістю є «здатність зберігати свій працездатний стан щодо досягнення запланованих результатів за наявності різних мінливих впливів» [1]. Економічна стійкість підприємства відображає ступінь збалансованості елементів (функціональних та виробничих підрозділів), руху фінансових ресурсів за часом, обсягом та

напрямом, становище підприємства на ринку, конкурентні переваги та потенційні можливості її досягнення або підтримки [11, с. 57].

Досліджуючи взаємозв'язок понять стійкості підприємства та АСП, ми проаналізували визначення АС, які наведені в порівняно незначній кількості наукових робіт (табл. 1).

Таким чином, антикризову стійкість можна трактувати як характеристику ендогенного стану підприємства та його положення в екзогенному економічному середовищі, за належного рівня якої в разі виникнення кризової ситуації підприємство не знижує свою реальну вартість чи здатне її швидко відновити, маневруючи наявними ресурсами та приймаючи адекватні та превентивні антикризові рішення.

Забезпечення АСП розглядається як сукупність управлінських заходів, вжиття яких спрямоване на прогнозування економічної кризи підприємства та виявлення її на ранніх стадіях, в результаті яких підприємство зберігає можливість стійкого функціонування й здатне здійснювати розширене відтворення, створювати стабільні конкурентні переваги в умовах конкурентного середовища [4, с. 261]. Більш того, АС відіграє важливу роль у забезпеченні довгострокового функціонування та ефективного розвитку підприємства в умовах викликів, які продукуються конкурентним середовищем, невизначеністю та загрозою виникнення кризових ситуацій.

Отже, виникає потреба перманентного оцінювання АС для того, щоби приймати адекватні рішення щодо функціонування та розвитку підприємства, які дадуть змогу досягти визначеної стратегічної мети й бажаного результату за мінімальних негативних наслідків. Оцінювання АС є комплексом дій, які дають змогу встановити рівень, динаміку й тенденції зміни показників, що характеризують результати діяльності підприємства, тобто передбачає інтерпретацію показників, які описують економічне явище. Досліджуючи методичні засади оцінювання рівня АС, вчені пропонують різні наукові підходи, що пояснює існування альтернативних методів та різноманітних методик відповідного оцінювання.

Узагальнюючи наукову дискусію щодо оцінювання економічної стійкості підприємства та АСП, ми пропонуємо методичні імперативи, які можна сформулювати таким чином [8, с. 104]: по-перше, методи оцінювання АС потребують адаптації до особливостей функціонування в умовах трансформаційного економічного середовища; по-друге, дослідження АС мають проводитися з використанням аналітичних та оціночних процедур; по-третє, потребують виокремлення підсистеми АС, які пов'язані із забезпеченням окремих напрямів діяльності підприємства; по-четверте, має бути сформована раціональна система оцінних показників АСП; по-п'яте, має бути проведене кількісне та якісне оцінювання рівня інтегрального показника АСП; по-шосте, за визначеним типом АС має бути ідентифікована стадія кризового процесу, що дасть змогу раціоналізувати антикризовий інструментарій підприємства.

Підходи науковців до трактування поняття «антикризова стійкість»

Автор	Сутнісна характеристика поняття
М. Локтіонов, А. Зуб [10, с. 56]	Антикризовою стійкістю є здатність об'єкта повертатися в стан економічної рівноваги після того, як його було виведено з цього стану негативними впливами, викликаними кризою.
Л. Уривська [14, с. 6]	Антикризова стійкість – це здатність підприємства не допускати кардинального впливу кризи на його фінансово-господарську діяльність за рахунок використання технології антикризового управління, врахування специфіки галузі та формування резервних фондів протягом фази підйому життєвого циклу підприємства.
В. Рогова [12, с. 51]	Антикризова стійкість – це здатність підприємства протистояти кризовим впливам, а в разі настання кризи – в максимально короткі терміни відновлювати докризовий стан; антикризова стійкість – це цільова функція управління підприємством щодо запобігання кризі.
В. Коюда, О. Костіна [9, с. 41]	Забезпечення економічної стійкості – це складний та багатофакторний процес, обумовлений внутрішнім потенціалом під впливом зовнішнього середовища, у якому функціонує підприємство, його здатністю адаптуватися до постійних змін.
О. Костіна [7, с. 1]	Антикризова стійкість як комплексна категорія характеризує одночасно схильність суб'єкта до виникнення й поглиблення кризи поточної діяльності та здатність до забезпечення й відновлення стійкого функціонування в майбутньому.
Ю. Джерелюк [3, с. 20; 4, с. 262]	Антикризова стійкість – це здатність підприємства зберігати лідируючі позиції на ринку під дією сукупності екзогенних та ендогенних факторів виникнення кризи в умовах конкурентного середовища із забезпеченням розвитку підприємства, довгострокових конкурентних переваг на ринку та досягненням комплексної головної мети функціонування підприємства. Антикризова стійкість підприємства як комплексна характеристика діяльності підприємства відображає здатність підприємства зберігати в довгостроковому періоді поступове покращення конкурентних позицій на ринку під дією сукупності факторів виникнення кризи в умовах конкурентного середовища.
Т. Свобода [13, с. 324]	Антикризова стійкість – це така характеристика внутрішнього стану підприємства та його положення в бізнес-просторі, за належного рівня якої в разі виникнення кризової ситуації підприємство не знижує свою реальну вартість чи здатне швидко відновити її з мінімальними витратами.

Джерело: сформовано за результатами дослідження

Формування структури підсистем АС передбачає використання принципу структурованості та функціонального призначення й сприймається як багатокритеріальне, комплексне завдання. Загальна АСП представлена системою функціональних складових, що характеризують стійкість підприємства щодо впливу кризових факторів зовнішнього середовища на галузевому рівні та внутрішніх факторів, пов'язаних із діяльністю підприємства. Відповідно, загальна АСП об'єднує два види АС, а саме зовнішню та внутрішню [5, с. 365]. До складу зовнішньої АС включається стійкість щодо партнерів, конкурентів, споживачів (клієнтів). До внутрішньої АС, на нашу думку, варто включити операційну, маркетингову, фінансову, інвестиційно-інноваційну, управлінсько-інформаційну, кадрову складові. Кожна зі складових АС є складною системою, яка може характеризуватися комплексом показників і має будуватися на засадах збалансованої системи показників.

Основні принципи формування системи показників на підприємстві, які були сформульовані американськими ученими Р. Капланом та Д. Нортон, що є основоположниками “Balanced Scorecard”, тобто збалансованої системи показників (BSC) [6], передбачають врахування, крім фінансових, нефінансових показників, які характеризують ринок, бізнес-процеси, навчання та розвиток; забезпечення взаємозалежності та взаємоузгодженості між показниками; відображення в показниках стратегії розвитку підприємства; інформаційну доступність показників для всіх працівників

підприємства; кількісне відображення показників; обмежену кількість показників (до 25); інтеграцію в систему управління підприємством.

Побудова системи показників має бути чітко структурована. Щодо цього Р. Каплан та Д. Нортон вказували на необхідність формування системи показників у розрізі чотирьох проекцій, таких як фінанси, клієнти, внутрішні бізнес-процеси, навчання та розвиток персоналу [6].

Важливо зазначити, що ці складові одночасно є джерелами кризових процесів. Фінансова складова є індикатором розгортання кризового процесу на підприємстві, а також дає змогу оцінити економічні наслідки вжитих антикризових заходів. Джерелом кризового процесу є неефективна маркетингова політика підприємства. Клієнтська складова розглядається як споживча база й сегмент ринку, в якому конкурує підприємство. Неефективні інвестиційно-інноваційна політика та процес управління виробництвом також можуть бути джерелом кризових процесів. Складова навчання й розвитку персоналу визначає організаційну інфраструктуру, яку необхідно створити для підтримання процесів створення вартості та досягнення ефективності антикризових заходів, вжиття яких спрямоване на забезпечення економічної стійкості підприємства в цьому напрямі. Неефективне управління трудовими та інформаційними ресурсами, організацією праці є джерелом розгортання кризового процесу на підприємстві [11, с. 249].

Збалансована система показників є схемою для переведення загальної стратегії підприємства в тер-

міні операційного процесу, тобто конкретні завдання та показники. Ці показники характеризують баланс між зовнішніми звітними даними для акціонерів, клієнтів та внутрішніми характеристиками найбільш значущих бізнес-процесів, інновацій, навчання й зростання. Можна сказати, що це є збалансованою системою стратегічних цілей, показників та заходів, досягнення та життя яких має безпосередній вплив на АСП.

Сучасні методичні підходи до процесу встановлення рівня стійкості мають враховувати, що процедури дослідження АСП поділяються на дві групи, а саме аналітичні та оціночні. Схема адаптивного методичного підходу може трактуватись як узагальнююча система аналітично-оціночних процедур для визначення рівня АСП [2, с. 284]. Опис етапів у запропонованому нами алгоритмі оцінювання АСП (табл. 2) дає змогу продемонструвати процедурні особливості методики комплексного оцінювання АСП.

Кількісне оцінювання АСП має здійснюватися через аналітичні процедури, які передбачають використання такого економічного інструментарію, що дає змогу визначити рівень АСП.

Система оцінних показників формується по кожній складовій АСП. За комплексного підходу, коли за мету поставлено отримання загального показника АС, важливо вилучати з процедури оцінювання часткові показники, що мають високий рівень взаємної кореляції.

Оскільки одиничні показники АС виражені в абсолютних та відносних величинах, а також мають різні одиниці виміру, то для забезпечення зіставлення харак-

теристик, що входять до складу агрегованих показників, необхідно здійснити процедуру стандартизації.

Коли кількість показників є досить великою, вони мають різну природу, відображають різні характеристики досліджуваної підсистеми АС, виникає завдання побудови узагальненого (агрегованого) показника, за допомогою якого можна було б провести необхідне ранжування.

Агреговані (ключові) показники результативності розраховуються для кожної виокремленої складової АС на основі стандартизованих одиничних показників, які збалансовані згідно з показниками вагомості. Отримана оцінка має нормований діапазон зміни [0; 1]. З наближенням ключового показника результативності до одиниці АС зростає.

В методичних підходах до оцінювання АСП використовуються сучасна теорія й практика аналізу економічних систем, що застосовують формалізований метод об'єднання великої кількості аналітичних характеристик до окремих узагальнюючих показників, які називають інтегральними. Загальний інтегральний показник АСП оцінюється за всіма складовими. В розрахунок загального інтегрального показника АСП враховуються рівень впливу *i*-го ключового показника результативності підсистеми АС та його вагомість.

Якісне оцінювання АСП має проходити з використанням оціночних процедур, які забезпечують встановлення відповідності рівня АСП, розрахованого на основі комплексного оцінювання, певному типу АС та стадії кризового процесу.

Таблиця 2

Алгоритм комплексного оцінювання антикризової стійкості підприємства

Методична процедура дослідження	Етапи оцінювання АСП
Аналітична	1) Визначення підсистем (складових) АС. 2) Формування системи оцінних показників. 3) Розрахунок одиничних показників АС, їх оцінювання та стандартизація. 4) Визначення вагомості одиничних та ключових показників результативності в кожній підсистемі АС. 5) Розрахунок ключових показників результативності для кожної підсистеми та їх інтерпретація. 6) Розрахунок загального інтегрального показника АСП.
Оціночна	7) Встановлення відповідності рівня загального інтегрального показника АСП шкалі Харрінгтона. 8) Визначення типу АС. 9) Ідентифікація стадії кризового процесу відповідно до типу АС.

Джерело: сформовано за матеріалами [2, с. 284–285; 11, с. 287]

Таблиця 3

Відповідність типу й рівня загального інтегрального показника АСП шкалі Харрінгтона

Тип АС	Відповідність рівня загального інтегрального показника АСП шкалі Харрінгтона		
	діапазон значень	рівень показника АСП	якісна оцінка
Абсолютна АС	1,00–0,80	Дуже високий	Відмінно
Достатня АС	0,80–0,63	Високий	Добре
Нестійкий економічний стан	0,63–0,37	Середній	Задовільно
Низька АС	0,37–0,20	Низький	Погано
Катастрофічна АС (нестійкість)	0,20–0,00	Дуже низький	Дуже погано

Джерело: сформовано на основі джерел [11, с. 287; 15]

Для інтерпретації загального інтегрального показника АСП використовується п'ятибальна шкала Харрінгтона. Певному рівню загального інтегрального показника АСП відповідає один із типів АС. Характеристика абсолютної стійкості, достатньої стійкості, нестійкого економічного стану, низької стійкості, катастрофічної стійкості містить сукупність певних ознак у відповідних підсистемах АСП.

Типологія АС корелює з рівнем показника АСП, тому тип АС можна визначати шляхом встановлення його відповідності рівню загального інтегрального показника АСП за шкалою Харрінгтона (табл. 3).

Процес оцінювання не завершується розрахунком загального інтегрального показника АСП. Далі встановлюється відповідність рівня показника певній стадії кризового процесу, якими є кризове явище, кризова ситуація, передкризовий стан, кризовий стан, криза. Така ідентифікація створює підґрунтя для прийняття підприємством ефективних господарських рішень.

Висновки. АС підприємства як системи – це комплексне поняття, як і сама його господарська діяльність. Показники АС є частиною інформації, яка відображає стан такої системи. В сучасних умовах трансформації економічного середовища науковці продовжують пошук раціональних методичних підходів до оцінювання АСП.

Запропонований нами алгоритм комплексного оцінювання АСП є адаптованим до сучасних методичних імперативів та враховує комунікації рівнів АС і стадій кризового процесу. Зниження АСП від абсолютної стійкості до катастрофічної стійкості (фактично нестійкого стану) сигналізує про розгортання кризового процесу від кризового явища до кризи. Наявність інформації про рівень АСП та його динаміку дасть змогу підприємству завчасно розробити антикризову стратегію, а використання практичного інструментарію превентивного антикризового управління допоможе впровадити адекватні та своєчасні господарські рішення.

Список літератури:

1. Василенко А. Менеджмент устойчивого развития предприятий : монография. Киев : Центр учебной литературы, 2005. 648 с.
2. Глушко О. Методичні основи оцінювання економічної стійкості підприємств. *Економічний аналіз* : збірник наукових праць. Т. 13. Тернопіль : видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2013. С. 281–287.
3. Джерелюк Ю. Криза як фактор порушення стійкості в економічних системах. *Бізнес-Інформ*. 2017. № 1. С. 15–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_1_3 (дата звернення: 10.10.2019).
4. Джерелюк Ю. Оцінювання внутрішньої антикризової стійкості туристичного підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 21. URL: <http://global-national.in.ua/issue-21-2018> (дата звернення: 10.10.2019).
5. Джерелюк Ю. Аналіз складових забезпечення зовнішньої та внутрішньої антикризової стійкості туристичних підприємств. *Бізнес-Інформ*. 2018. № 3. С. 364–370. URL: http://business-inform-2018-_3_0pages_364_370pdf (дата звернення: 10.10.2019).
6. Каплан Р., Нортон Д. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / пер. с англ. Москва : Олимп-Бизнес, 2003. 304 с.
7. Костіна О. Система показників для оцінки антикризової стійкості промислового підприємства. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream> (дата звернення: 10.10.2019).
8. Kostrychenko V., Kravtsiv M. Methodical imperatives in estimating of economic stability of the enterprise. *International Journal of New Economics, Public Administration and Law*. 2018. № 1 (1). P. 101–111.
9. Коюда В., Костіна О. Напрями та складові оцінювання антикризової стійкості промислового підприємства. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2015. Вип. 2 (12). Т. 2. С. 39–47. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Traev_2015_2\(2\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Traev_2015_2(2)_8) (дата звернення: 10.10.2019).
10. Локтионов М., Зуб А. Теория и практика антикризисного управления. Москва : Генезис, 2005. 576 с.
11. Пілецька С. Методологія антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємств : дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.00.04. Київ, 2014. 791 с.
12. Рогова В. Концепция и этапы управления антикризисной устойчивостью организаций. *Вестник ЮРГТУ (НПИ)*. 2012. № 1. С. 51–55.
13. Свобода Т. Теоретичні передумови формування антикризової стратегії торговельного підприємства. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2009. Вип. 2. С. 322–329. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2009_2_48 (дата звернення: 10.10.2019).
14. Урывская Л. Повышение антикризисной устойчивости сельскохозяйственных предприятий в системе государственного регулирования АПК : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05. Москва, 2010. 20 с.
15. Harrington J. The desirability function. *Industrial Quality Control*. 1965. No. 21 (10). P. 494–498.

References:

1. Vasilenko V. (2005) *Menedzhment ustoychivogo razvitiya predpriyatiya* [Management for sustainable development of enterprise]. Kyiv : TsUL (in Ukrainian).

2. Glushko O. (2013) Metodichni osnovy otsynuyannya ekonomichnoyi stiykosti pidpriemstv [Methodical bases of estimation of economic stability of enterprises]. *Ekonomichniy analiz : zb. nauk. prats. Ternopil : vydavnycho-polihrafichnyy tsentr Ternopilskoho natsionalnogo ekonomichnogo universytetu "Ekonomichna dumka"*, vol. 13, pp. 281–287.
3. Dzhereliuk Yu. (2017) Kryza yak faktor porushennya stiykosti v ekonomichnykh systemakh [Crisis as a factor of disruption of stability in economic systems]. *Biznes-Inform*, no 1, pp. 15–21. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_1_3 (accessed: 10 October 2019).
4. Dzhereliuk Yu. (2018) "Otsiniuvannia vnutrishnoyi antykrizovoi stiykosti turystychnoho pidpriemstva" [An assessment of the internal anti-crisis stability of the tourist enterprise]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. Available at: <http://global-national.in.ua/issue-21-2018> (accessed: 10 October 2019).
5. Dzhereliuk Yu. (2018) Analiz skladovykh zabezpechennya zovnishnoyi ta vnutrishnoyi antykrizovoi stiykosti turystychnykh pidpriemstv [Analysis of components of providing external and internal anti-crisis stability of tourist enterprises]. *Biznes-Inform*, no. 3, pp. 364–370. Available at: http://business-inform-2018-_3_0 pages 364_370 pdf (accessed: 10 October 2019).
6. Kaplan R., Norton D. (2003) Sbalansirovannaya sistema pokazateley. Ot strategii k deystviyu [Balanced scorecard. From strategy to action]. Moscow : Olimp-Biznes (in Russian).
7. Kostina O. (2015) Systema pokaznykiv dlya otsinky antykrizovoi stiykosti promyslovogo pidpriemstva [A system of indicators for assessing the crisis resistance of an industrial enterprise]. Available at: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream> (accessed: 10 October 2019).
8. Kostyuchenko V., Kravtsiv M. (2018) Metodichni imperativy v otsynuyanni ekonomichnoyi stiykosti pidpriemstva [Methodical imperatives in estimating of economic stability of the enterprise]. *International Journal of New Economics, Public Administration and Law*. No. 1 (1), pp. 101–111.
9. Koiuda V., Kostina O. (2015) Napriamy ta skladovi otsiniuvannia antykrizovoi stiykosti promyslovoho pidpriemstva [Areas and components of the assessment of the anti-crisis sustainability of the industrial enterprise]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti*, vol. 2, no. 2 (12), pp. 39–47.
10. Loktionov M., Zub A. (2005) Teoriya i praktika antikrizisnogo upravleniya [The theory and practice of crisis management]. Moscow : Genezis (in Russian).
11. Piletska S. (2014) Metodologiya antykrizovogo upravlinnya ekonomichnoyu stiykistyu aviapidpriemstv [Methodology of crisis management of economic sustainability of aviation enterprises] (PhD Thesis), Kyiv.
12. Rogova V. (2012) Kontseptsiya i etapy upravleniya antikrizisnoy ustoychivostyu organizatsiy [The concept and stages of crisis management organizations stability]. *Vestnik YuRGU (NPI)*, no. 1, pp. 51–55.
13. Svoboda T. (2009) Teoretychny peredumovy formuvannya antykrizovoi strategiyi torgovelnogo pidpriemstva. Ekonomichna strategiya i perspektivy rozvytku sfery torgivli ta poslug [Theoretical prerequisites for the formation of an anti-crisis strategy of a trading company. Economic strategy and prospects for development of trade and services]. Vol. 2, pp. 322–329. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2009_2_48 (accessed: 10 October 2019).
14. Uryvskaya L. (2010) Povysheniye antikrizisnoy ustoychivosti selskokhozyaystvennykh predpriyatiy v sisteme gosudarstvennogo regulirovaniya APK [Increasing the anti-crisis resilience of agricultural enterprises in the system of state regulation] (PhD Thesis), Moscow.
15. Harrington J. (1965) The desirability function. *Industrial Quality Control*. No. 21 (10), pp. 494–498.

ОЦЕНИВАНИЕ АНТИКРИЗИСНОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ: МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

В статье приведена трактовка понятия «антикризисная устойчивость». Сформированы методические основы оценивания антикризисной устойчивости предприятия на основе комплексного подхода, который базируется на сочетании отдельных подходов, с учетом принципов формирования сбалансированной системы показателей (BSC). Разработан алгоритм оценивания антикризисной устойчивости предприятия на основе аналитико-оценочной методической процедуры. Предложено количественное оценивание антикризисной устойчивости предприятия осуществлять через аналитические процедуры, которые предусматривают использование такого экономического инструментария, который позволяет определить ее уровень. Ее качественное оценивание предлагается проводить на основе оценочных процедур, обеспечивающих установление соответствия уровня антикризисной устойчивости предприятия стадии кризисного процесса.

Ключевые слова: антикризисная устойчивость, оценивание антикризисной устойчивости, сбалансированная система показателей, интегральный показатель, уровень устойчивости, антикризисная стратегия.

ASSESSMENT OF CRISIS RESISTANCE OF THE ENTERPRISE: METHODOLOGICAL ASPECTS

The problem of defining and improving the anti-crisis stability of the enterprise is of particular relevance in the conditions of fierce competition in the market and crisis economy, which are characterized by the non-deterministic factors of influence, the variety of entrepreneurial risks. Developing an anti-crisis strategy and making effective business decisions that ensure that an enterprise maintains an acceptable level or restores the anti-crisis stability of the enterprise depends directly on the objective information regarding its real level. Under these conditions, the technique of assessing stability of the business entity becomes particularly important. The article deals with the interpretation of the concept of "anti-crisis stability" as such characteristic of the internal state of the enterprise and its position in the business space, at a proper level of which in the event of a crisis the enterprise does not reduce its real value or is able to restore it quickly with minimal cost. Methodical bases have been formed for evaluating the crisis resistance of an enterprise on the basis of a comprehensive approach, based on the combination of individual approaches. The general crisis resistance of the enterprise is represented by a system of indicators characterizing the external and internal crisis resistance, each of which includes functional components. In addition, the methodological foundations of such assessment are proposed to be built on the principles of forming a balanced scorecard (BSC), which is described by a block of factors (innovation – internal processes – customer satisfaction – finance), which ensures the measurement of achievement of strategic goals through key performance indicators. The algorithm of estimation of anti-crisis firmness of the enterprise on the basis of analytical-estimation methodical procedure is developed. It is suggested to quantify the anti-crisis resilience of the enterprise through analytical procedures that involve the use of economic tools that allow determining its level. Qualitative assessment of it is proposed to be carried out on the basis of evaluation procedures that ensure that the level of anti-crisis resilience of the enterprise at the stage of crisis process is established.

Key words: anti-crisis stability, evaluation of anti-crisis stability, balanced scorecard, integral indicator, level of stability, anti-crisis strategy.

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-5-39>

УДК 347.734.005.591.4(045)

Лизанець А.Г.

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту,
Мукачівський державний університет

Юрик М.М.

магістр,
Мукачівський державний університет

Lyzanets Anzhela, Yuryk Maryana

Mukachevo State University

РОЛЬ І МІСЦЕ АУТСОРСИНГУ В ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ

У статті узагальнено підходи до розуміння поняття «аутсорсинг» загалом та в банківській діяльності зокрема. Досліджено еволюцію мотивів та об'єктів аутсорсингу, здійснено аналіз основ регулювання аутсорсингових процесів у світовій та вітчизняній практиці. Систематизовано основні види аутсорсингу, які використовуються у діяльності банків, їх переваги та недоліки. Визначено, що до пріоритетних об'єктів аутсорсингу належать інформаційні технології, персонал, виробничо-господарські функції. Ідентифіковано ризики, якими обтяжений банківський аутсорсинг. Розглянуто процедуру визначення доцільності використання аутсорсингу щодо окремих банківських бізнес-процесів. Обґрунтовано потребу, надано пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання аутсорсингу у банківській сфері.

Ключові слова: аутсорсинг, банківська діяльність, бізнес-процес, організації-аутсорсери, аутсорсинг ІТ, аутсорсинг персоналу.

Постановка проблеми. Ринкове середовище господарювання значною мірою впливає на розвиток та функціонування банківських установ. Постійні ризики,

викликані внутрішніми та зовнішніми чинниками, актуалізують необхідність залучення додаткових, інноваційних інструментів підтримки життєздатності та

підвищення ефективності діяльності банків. На нашу думку, основні майбутні виклики залишаються у сфері активності, вміння виживати та змінюватись, швидко реагувати на ринкову ситуацію, розширювати спектр та підвищувати якість бізнес-процесів. За цих умов важливим є поєднання технологічної досконалості та інноваційності операційної діяльності банків із виваженою кадровою політикою, спрямованою на належну якість надання банківських послуг та оптимізацію витрат на їх забезпечення. В цьому аспекті перспективним є ширше застосування у діяльності банківських установ технологій аутсорсингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання застосування аутсорсингу у банківській діяльності займалися як зарубіжні, так і вітчизняні науковці, зокрема Т.В. Гавриленко, М.І. Губай, Р.В. Лавров, О.В. Манойленко, М.В. Рисін, Б.Ф. Усач. Незважаючи на суттєві наукові результати, пошук пріоритетних підходів до здійснення аутсорсингу та підвищення його ефективності у сучасних умовах є надзвичайно актуальним.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз еволюції ролі та місця аутсорсингу у діяльності банків, обґрунтування доцільності його застосування та необхідності регулювання аутсорсингових процесів для забезпечення належного впливу на функціонування й розвиток банківських установ.

Виклад основного матеріалу. Банківська сфера характеризується динамічністю операційних процесів, швидкістю обігу капіталу, підвищеною чутливістю до змін у зовнішньому середовищі та ринковій кон'юктурі. Необхідність постійної підтримки балансу між витратами та якістю бізнес-процесів спонукає вітчизняні банки все частіше використовувати аутсорсинг для досягнення цієї мети.

У загальному розумінні аутсорсинг є процесом передачі сторонній організації деяких бізнес-процесів або частини виробничих функцій. Застосування аутсорсингу традиційно спрямоване не підвищення прибутковості діяльності суб'єкта господарювання шляхом зниження ризиків і витрат, підвищення якості продукту (робіт, послуг, продукції) завдяки залученню зовнішніх контрагентів, які спеціалізуються на вико-

нанні непрофільних для підприємства функцій. Різні варіанти трактування цього поняття науковцями представлені в табл. 1.

Узагальнення наведених визначень дає можливість зробити висновок, що застосування аутсорсингу у діяльності організації є не оперативним заходом, а складовою загальної стратегії, свідомо вибраним способом забезпечення виконання окремих бізнес-процесів через залучення зовнішніх щодо цього суб'єкта трудових ресурсів.

Під аутсорсингом у банківській діяльності розуміють виконання певних функцій та робіт, які традиційно є «внутрішніми» та виконуються штатними працівниками, шляхом залучення зовнішніх незалежних сторін на договірній основі. Використовується для оптимізації витрат і процесів у банку [8].

На стратегічній спрямованості аутсорсингу в банках наголошують Б.Ф. Усач та О.В. Мельниченко, які розглядають його як певну стратегію управління, яка передбачає реструктуризацію як внутрішніх корпоративних процесів, так і зовнішньої діяльності компанії. Завдяки аутсорсингу компанія отримує доступ до використання нових технологій, специфічних знань та навиків, а також високопрофесійного досвіду у вирішенні аналогічних завдань офіційно ззовні [10].

Як спосіб ведення бізнесу аутсорсинг був започаткований у 60-х роках ХХ століття. Основою його виникнення стало осмислення представниками середнього та великого бізнесу їхньої неспроможності з різних причин виконання певних другорядних функцій на такому ж високому рівні, як організації, для яких ці функції є основними. Отже, виникла ідея та назріла потреба перекладання виконання цих функцій (наприклад, охорона, прибирання) на спеціалізовані організації, які мають відповідні можливості щодо оснащення й кваліфікації для їх виконання.

У банківській сфері такий спосіб вирішення операційних завдань та напрям оптимізації витрат почав застосовуватись у 70-х роках ХХ століття. У процесі розвитку аутсорсингових технологій у банківській діяльності відбувалась поступова еволюція розуміння мотивів цього процесу та безпосередньо об'єктів аутсорсингу.

Таблиця 1

Підходи до розуміння поняття «аутсорсинг»

Автор	Трактування поняття
О.М. Бовсуновський, С.О. В'ялий [2]	Аутсорсинг – це передача другорядних функцій чи бізнес-процесів господарюючого суб'єкта і пов'язаних з ними активів в управління професійному підряднику (аутсорсеру).
Б.А. Анікін [1]	Аутсорсинг – це стратегія управління компанією, що припускає певну реструктуризацію внутрішньо корпоративних процесів та її зовнішніх відносин.
О.В. Манойленко [7]	Аутсорсинг – це залучення зовнішніх джерел для ведення роботи, яка зазвичай виконувалась наявним персоналом із використанням власних ресурсів; передавання окремих функцій зовнішнім виконавцям; стратегія зниження витрат за рахунок делегування деяких сфер діяльності стороннім організаціям; механізм передачі сторонній фірмі частини бізнес-процесів, а також прав, обов'язків та відповідальності стосовно конкретного виду роботи.
Дж. Хейвуд [3]	Аутсорсинг – це переведення внутрішнього підрозділу чи підрозділів підприємства та всіх пов'язаних з ними активів в організацію постачальника, що пропонує надання послуг протягом певного часу за обумовленою ціною.

Первинними причинами застосування аутсорсингу стала потреба забезпечення належної якості здійснення бізнес-процесів, які не є основними для банківської установи, за відповідної мінімізації витрат на їх здійснення. На початкових стадіях аутсорсинг був залученням працівників інших установ для виконання визначених робіт на засадах договору підряду. При цьому надання послуг могло виконуватись на разовій чи періодичній основі.

З часом розширювався спектр таких послуг та їх обсяги, відповідно, організація-аутсорсер, яка надавала послуги на замовлення банківських установ, перетворилась із разового субпідрядника на повноцінного стратегічного партнера банку.

Змінювались також об'єкти аутсорсингу у банківській діяльності. У 70-х роках XX століття через аутсорсинг банки почали забезпечувати виконання таких непрофільних функцій, як охорона, послуги з прибирання, озеленення територій, комунальні послуги. З 80-х років у зв'язку з інтенсивним розвитком інформаційних технологій банки поступово переходять на аутсорсинг у сфері ІТ. З 90-х років XX століття перелік об'єктів аутсорсингу у банківській сфері був доповнений деякими допоміжними бізнес-процесами, зокрема обліком банківських операцій, підбором та навчанням персоналу.

У зв'язку з розвитком Інтернету та комунікаційних технологій (зокрема, стільникового зв'язку) важливим об'єктом аутсорсингу стає дистанційне обслуговування клієнтів, тобто функціонування так званих кол-центрів.

Розширення об'єктів аутсорсингу, підвищення відповідальності організацій-аутсорсерів за належну якість бізнес-процесів, виконуваних на замовлення банківських установ, а також потреба управління ризиками в цій сфері викликали потребу правового регулювання аутсорсингових відносин. У 1990–2000-х роках у європейських країнах сформувались перші директиви та рекомендації щодо організації аутсорсингу у банківській сфері. Так, процес впровадження банківського аутсорсингу закріплений у положенні «Аутсорсинг у фінансових послугах», яке прийняте Базельським комітетом з банківського нагляду у 2005 році; «Рекомендація з аутсорсингу», які розроблені Комітетом з Європейського банківського нагляду у 2006 році; директиви “MIFID”, що розроблена для використання у країнах ЄС та спрямована на діяльність інвестиційних банків (2007 рік).

Базовим документом регулювання аутсорсингу у сфері банківської діяльності в Україні є принципи, розроблені Базельським комітетом з банківського нагляду. Саме поняття аутсорсингу у вітчизняній банківській діяльності розкрито в Методичних рекомендаціях щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України (Постанова Правління НБУ від 2 серпня 2004 року № 361) [8]. Аутсорсинг розглядається як один з об'єктів банківського ризик-менеджменту. Проте загалом у вітчизняній практиці відсутня цілісна законодавча база щодо регулювання

аутсорсингової діяльності у сфері послуг, що негативно впливає на розвиток аутсорсингу та ускладнює процес його використання у діяльності банків.

Спонукальними мотивами для застосування аутсорсингу у діяльності вітчизняних банківських установ є потреба підвищення якості обслуговування клієнтів; концентрація першочергової уваги на основних бізнес-процесах за одночасного підвищення гнучкості діяльності; зниження витрат; уникнення додаткових капіталовкладень; мінімізація ризиків.

Використання аутсорсингу у банківській діяльності є економічно доцільним в процесі поточної діяльності, коли він є ефективним інструментом оптимізації витрат (зокрема, адміністративних); на етапі реінжинірингу бізнес-процесів (реструктуризація, реорганізація, процес злиття й поглинання); під час розширення зони обслуговування (відкриття нових відділень в окремих територіально розмежованих населених пунктах); на стадії кризи як варіант економії витрат на персонал.

Проведений аналіз дає можливість виділити такі укрупнені групи об'єктів аутсорсингу у банківській діяльності [5; 6; 7; 9]:

- аутсорсинг у сфері інформаційних технологій (ІТ);
- аутсорсинг адміністративних функцій (здійснення постачальницько-збутових операцій, управління персоналом, організація рекламних заходів, маркетинг, ведення бухгалтерського обліку, рейтингові послуги тощо);
- аутсорсинг господарських функцій (прибирання приміщень (клінінг), організація громадського харчування, надання охоронних послуг, озеленення території, транспортні послуги);
- виробничий аутсорсинг;
- аутсорсинг персоналу тощо.

Найбільш затребуваним для фірм і банків є аутсорсинг інформаційних технологій та виробничо-господарських функцій. Організації готові передати на аутсорсинг такі функції, як ІТ (97,7%), рекрутинг і навчання персоналу (97,0%), адміністративно-господарські функції (67,5%) [9].

Особливого поширення та актуальності в сучасних умовах набуває аутсорсинг інформаційних технологій, зокрема аутсорсинг програмного забезпечення.

Йдеться про розроблення програм для здійснення різних банківських операцій, таких як авторизація, кліринг і процесинг карткових трансакцій; обслуговування POS-терміналів; послуги підтримки електронної комерції; система емісії та управління картковими рахунками; рішення для випуску кредитних карток; обслуговування чипових карток; мобільний банкінг. Затребуваним на ринку аутсорсингових послуг з боку банків є аутсорсинг ІТ щодо розроблення мобільних додатків, 3D-моделювання, а також надання банківським установам ІТ-спеціалістів під конкретні проекти.

Вдалим об'єктом аутсорсингу для банку є повне аутсорсингове обслуговування банкоматів. Він охоплює здійснення повного циклу обслуговування, включаючи технічну підтримку пристроїв, планування заванта-

ження готівкою, управління подіями, процесування і моніторинг трансакцій через процесинговий центр.

На стадії інтенсивного розвитку перебуває аутсорсинг виробничих функцій. У цьому контексті ефективною стає тісніша взаємодія шляхом укладення договорів аутсорсингу банківських установ із такими інституційними учасниками фінансового ринку, як страхові компанії, інвестиційні фонди, лізингові компанії, недержавні пенсійні фонди.

Щодо аутсорсингу персоналу, то він застосовується банківськими установами в таких модифікаціях, як аутсорсинг підбору кадрів, аутсорсинг атестації персоналу та кадрового аудиту, аутсорсинг в системі навчання та підвищення кваліфікації, аутсорсинг HR-адміністрування, аутстафінг, лізинг персоналу, аутплейсмент. При цьому аутсорсинг персоналу може бути повним або частковим, що залежить від кадрової політики банку та проекту, який реалізується.

Застосування аутсорсингу у банківській діяльності для виконання певних бізнес-процесів має як переваги, так і недоліки.

До основних переваг використання аутсорсингу належать зосередження уваги персоналу та керівництва банківської установи на основних бізнес-процесах, якими є формування та продаж банківських продуктів; оптимізація витрат на здійснення бізнес-процесів, відданих на аутсорсинг; спрощення організаційної структури та зниження чисельності персоналу; підвищення якості послуг/робіт щодо аутсорсингових процесів; використання передових технологій та досвіду кваліфікованого персоналу, що спеціалізуються на цьому бізнес-процесі організації.

До основних недоліків або загроз використання аутсорсингу у практиці банківських установ належать проблема ліцензування напряму діяльності, відданого на аутсорсинг, та його регулювання наглядовими органами; загроза порушення принципу конфіденційності, зокрема, про діяльність клієнта з боку організації-аутсорсера; ризик репутації (невідповідність якості наданих аутсорсером послуг задекларованим стандартам банківської установи); можливість перевищення витрат на здійснення аутсорсингових операцій над тими, які банк мав би за їх виконання «внутрішнім» персоналом; загроза банкрутства організації-аутсорсера.

Для обґрунтування доцільності впровадження аутсорсингу у банківській установі для виконання певних функцій необхідно дотриматись певної процедури. Вона повинна охоплювати такі етапи [4; 6; 7]:

- 1) ідентифікація наявних бізнес-процесів і функцій;
- 2) аналіз наявних бізнес-процесів та відбір з них тих, які можуть бути віддані на аутсорсинг (критеріями необхідності застосування аутсорсингу можуть бути важливість цього бізнес-процесу для установи (основний, допоміжний, обслуговуючий) та співвіднесення його важливості із затратами на забезпечення реалізації; одним із методів, який може бути використаний для цього, є метод ФВА (метод функціонально-вартісного аналізу));

- 3) оцінювання наслідків (економічної вигоди та ризиків) застосування аутсорсингу;

- 4) вибір постачальника аутсорсингових послуг (аутсорсера);

- 5) встановлення відповідного рівня взаємозв'язків фірми-аутсорсера та банку;

- 6) укладання договору з аутсорсером;

- 7) моніторинг діяльності аутсорсера;

- 8) аналіз результатів, розроблення коригуючих заходів.

Подальший розвиток аутсорсингу у банківській сфері вимагає вдосконалення законодавчого регулювання цих процесів. Чинні нормативні акти (Закони України «Про банки та банківську діяльність», «Методичні рекомендації щодо організації корпоративного управління в банках», «Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках» тощо) не забезпечують належної нормативно-правової бази для його застосування в практиці вітчизняних банків.

Глобалізація аутсорсингових процесів вимагає чіткого визначення об'єктів та видів аутсорсингу у банківській сфері, критеріїв вибору фірми-аутсорсера, порядку взаємодії з аутсорсерами, порядку компенсації збитків, отриманих з вини аутсорсера. Основною проблемою залишається механізм формування й функціонування системи моніторингу ризиків, які виникають під час передачі бізнес-процесів банками на аутсорсинг. До основних ризиків аутсорсингу, що потребують регулювання, належать втрата контролю за бізнес-процесами, переданими на аутсорсинг (стратегічний ризик), невідповідність методів виконання завдань задекларованій політиці банку (репутаційний ризик), технологічні збої (операційні ризики), надмірна залежність від фірми-аутсорсера, недотримання аутсорсерами стандартів якості, ризики втрати конфіденційної інформації клієнта.

Особливої уваги потребує регулювання з боку держави передачі на аутсорсинг основних бізнес-процесів банку, які ідентифікують його як юридичного та економічного суб'єкта діяльності, а саме кредитних та депозитних операцій. Втрата контролю над цим процесом з боку банку може привести до витоку конфіденційної інформації, спровокувати паніку серед клієнтів, викликати проблеми ліквідності банку та погіршити його репутацію на ринку банківських послуг.

Висновки. Практика використання аутсорсингу у діяльності зарубіжних та вітчизняних банків свідчить про те, що він є ефективним засобом управління якістю бізнес-процесів за відповідної оптимізації витрат на їх забезпечення. Результативність його застосування вимагає ґрунтовного підходу до вибору об'єктів та суб'єктів аутсорсингу, технології впровадження та управління ризиками. Розширення спектру об'єктів аутсорсингу відкриває нові можливості для банківських установ щодо підвищення ефективності операційної діяльності. Цивілізований розвиток аутсорсингу в банківській системі України можливий лише за умови подальшого вдоскона-

лення нормативно-правової бази, яка би переводила аутсорсингові відносини у правове поле, знижувала ймовірність виникнення ризиків для всіх учасників (банківських установ, клієнтів – користувачів

послуг банку, фірм-аутсорсерів). Подальшого розвитку потребують методи обґрунтування доцільності використання аутсорсингу для тих чи інших бізнес-процесів.

Список літератури:

1. Аутсорсинг: создание высокоэффективных и конкурентоспособных организаций / под ред. Б.А. Аникина. Москва : Инфра-М, 2003. 192 с.
2. Бовсуновський О.М., В'ялий С.О. Аутсорсинг в аграрному бізнесі. *АМАКО-інформ*. 2010. № 3. С. 2–5.
3. Хейвуд Б. Аутсорсинг: в поисках конкурентных преимуществ / пер. с англ. Москва : Вильямс, 2004. 176 с.
4. Гавриленко Т.В. Аутсорсинг як інструмент зниження витрат у системі стратегічного управління. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 1 (91). С. 104–109.
5. Губай М.І. Регулювання аутсорсингу адміністративних витрат банків в Україні. *Інтернаука*. 2017. № 3 (25). Т. 2. С. 87–97.
6. Лавров Р.В. Аутсорсинг як інноваційна технологія підвищення ефективності банківського обслуговування суб'єктів аграрної сфери. *Агросвіт*. 2014. № 17. С. 3–6.
7. Манойленко О.В. Аутсорсинг як інструмент підвищення ефективності антикризового управління. *Вісник міжнародного слов'янського університету. Серія «Економічні науки»*. 2006. Т. 9. № 1. С. 8–12.
8. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України : Постанова Правління НБУ від 2 серпня 2004 року № 361. *Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності*. 2008. № 12.
9. Рисін М.В., Демко І.І. Аутсорсинг як ресурсна альтернатива для банків. *Вісник університету банківської справи НБУ*. 2014. № 3 (21). С. 108–112.
10. Усач Б.Ф., Мельниченко О.В. Аналіз кадрового забезпечення фінансово-кредитних установ : монографія. Київ : УБС НБУ, 2009. 292 с.

References:

1. Anikin A.A. (2003) Outsourcing: sozdaniye vysokoeffektivnykh i konkurentosposobnykh organizatsiy [Outsourcing: Creating highly effective and competitive organizations]. Moscow : Infra-M (in Russian).
2. Bovsunovskyi O.M. (2010) Outsorsynh v ahrarnomu biznesi [Outsourcing in the agrarian business]. *АМАКО-inform*, no. 3, pp. 2–5.
3. Kheyvud B. (2004) Outsourcing: v poiskakh konkurentnykh preimushchestv [Outsourcing: Seeking Competitive Advantages]. Moscow : Vil'yams (in Russian).
4. Havrylenko T.V. (2009) Outsorsynh yak instrument znyzhennia vytrat u systemi stratehichnoho upravlinnia [Outsourcing as a cost-cutting tool in strategic management]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 1 (91), pp. 104–109.
5. Hubai M.I. (2017) Rehuliuвання autsorsynhu administratyvnykh vytrat bankiv v Ukraini [Regulation of outsourcing of banks administrative expenses in Ukraine]. *Internauka*, vol. 2, no. 3 (25), pp. 87–97.
6. Lavrov R.V. (2014) Outsorsynh yak innovatsiina tekhnolohiia pidvyshchennia efektyvnosti bankivskoho obsluhovuvannia subiektiv ahrarnoi sfery [Outsourcing as an innovative technology for improving the efficiency of banking services for agricultural entities]. *Ahrosvit*, no. 17, pp. 3–6.
7. Manoilenko O.V. (2006) Outsorsynh yak instrument pidvyshchennia efektyvnosti antykrizovoho upravlinnia [Outsourcing as a tool for improving the effectiveness of crisis management]. *Visnyk Mizhnarodnoho Slovianskoho universytetu. Seriya Ekonomichni nauky*, vol. 9, no. 1. pp. 8–12.
8. Pro skhvalennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo orhanizatsii ta funktsionuvannia system ryzyk-menedzhmentu v bankakh Ukrainy : Postanova Pravlinnia NBU vid 02.08.2004 roku № 361 (2008) [On Approval of Methodological Recommendations on the Organization and Functioning of Risk Management Systems in Banks of Ukraine : Resolution of the NBU Board of 02.08.2004, no 361] *Zakonodavchi i normativni akty z bankivskoi diialnosti*, no. 12.
9. Rysin M.V., Demko I.I. (2014) Outsorsynh yak resursna alternatyva dlia bankiv [Outsourcing as a Resource Alternative for Banks]. *Visnyk universytetu bankivskoi spravy NBU*, no. 3 (21), pp. 108–112.
10. Usach B.F., Melnychenko O.V. (2009) Analiz kadrovoho zabezpechennia finansovo-kredytnykh ustanov : monohrafiia [Analysis of staffing of financial institutions: monograph]. Kiev : UBS NBU, 292 p. (in Ukrainian).

РОЛЬ И МЕСТО АУТСОРСИНГА В ОРГАНИЗАЦИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАНКОВ

В статье обобщены подходы к пониманию понятия «аутсорсинг» в целом и в банковской деятельности в частности. Исследована эволюция мотивов и объектов аутсорсинга, осуществлен анализ основ регулирования аутсорсинговых процессов в мировой и отечественной практике. Систематизированы основные виды аутсорсинга, используемые в деятельности банков, их преимущества и недостатки. Определено, что к приоритетным объектам аутсорсинга относятся информационные технологии, персонал, производственно-хозяйственные функции. Идентифицированы риски, которыми обременен банковский аутсорсинг. Рассмотрена процедура определения целесообразности использования аутсорсинга касательно отдельных банковских бизнес-процессов. Обоснована необходимость, предоставлены предложения касательно совершенствования нормативно-правового регулирования аутсорсинга в банковской сфере.

Ключевые слова: аутсорсинг, банковская деятельность, бизнес-процесс, организации-аутсорсеры, аутсорсинг ИТ, аутсорсинг персонала.

THE ROLE AND PLACE OF OUTSOURCING IN THE ORGANIZATION OF BANKING ACTIVITIES

The need of usage innovative tools to support viability and increase the operations efficiency makes it necessary to implement outsourcing in the banking sector. In this regard, identifying the business processes that can be outsourced, selecting the most appropriate methods and technologies for managing outsourcing processes in banking activity is the important and actual task. The article summarizes approaches to understanding the concept of outsourcing in general and in banking sphere, in particular. The accent is made on the strategic focus of outsourcing. The evolution of the motives and objects of outsourcing is investigated; the basics of outsourcing processes regulation in the European and national practice are analyzed. The main types of outsourcing, used in the bank sphere, are systematized. The types of information technology outsourcing, administrative and business outsourcing, industrial outsourcing, staff outsourcing are revealed. Special attention is paid to staff outsourcing: recruitment, training outsourcing, outsourcing of staff appraisal and personnel audits, HR administration outsourcing, outstaffing, staff leasing, outplacement etc. Prospects of development of different types of outsourcing, their advantages and disadvantages are determined. Risks, which are burdened by bank outsourcing, have been identified. The most significant of them are the loss of control over outsourced business processes (strategic risk); inconsistency of the tasks performance methods to the declared bank policy (reputational risk); technological failures (operational risks), excessive dependence on the outsourcing company, the risks of loss of the clients confidential information etc. The procedure of determining the feasibility of outsourcing usage for certain banking business processes is considered. The need was justified and proposals were made to improve the legal regulation of outsourcing in the banking sector. The importance of minimizing the risks for outsourcing entities in applying it to the implementation of banking business processes is emphasized.

Key words: outsourcing, banking, business process, outsourcing organizations, outsourcing of information technologies, staff outsourcing.

Сівко Б.І.магістрант,
Одеський національний економічний університет**Сментина Н.В.**доктор економічних наук, доцент,
Одеський національний економічний університет**Sivko Bohdan, Smentyna Natalia**

Odessa National Economic University

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ МУНІЦИПАЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто можливості підвищення ефективності діяльності підприємств муніципального сектору економіки з позиції вдосконалення процесу управління. Основними інноваційними інструментами управління визначено управлінські технології. Зазначено, що в сучасному управлінні все більше розповсюджується «ресурсний менеджмент», який спирається на розумне використання ресурсів. Розглянуто процес прийняття управлінських рішень в умовах використання концепції LEAN як інструменту управлінського впливу на розвиток підприємства. Показано, що бережливе використання технічних, технологічних, кадрових, інформаційних, фінансових ресурсів муніципального підприємства дає змогу забезпечити його сталий розвиток. Обґрунтовано, що вірне використання стратегії LEAN керівниками підприємств та успішна її реалізація, безсумнівно, надають переваги муніципальному підприємству.

Ключові слова: муніципальне підприємство, управлінські рішення, інноваційний розвиток, ресурси підприємства, бережливе виробництво.

Постановка проблеми. Результати інноваційного розвитку підприємства, рівень його конкурентоспроможності, стійкість до змін ринкового середовища залежать від якості управління підприємством. Саме тому функціонування господарюючих суб'єктів відзначається необхідністю застосування ефективних інноваційних підходів до управління підприємством та його ресурсами. Своєю чергою, управління підприємством на інноваційних засадах є одним із найважливіших напрямів забезпечення сталості національної економіки.

Передумовою й ознакою появи інноваційності в управлінні в сучасних умовах є наявність нових форм господарювання, нових зв'язків, нових управлінських методів, інструментів, організаційних схем і процесів суспільної діяльності. Потреби в управлінських інноваціях актуалізують появу нових цілей і завдань управління, нових функцій та нового інструментарію їх здійснення, вимагають цілеспрямованості управління на забезпечення вищої якості результатів діяльності керованих систем.

Перетворення територіальних громад із постійних споживачів бюджетних коштів на джерело зростання економіки країни є сьогодні одним із головних завдань держави. Отже, виникає потреба у пошуку можливостей підвищення ефективності діяльності та вдосконалення процесу управління підприємствами,

що перебувають у власності територіальних громад. Разом із тим необхідність підвищення ефективності та прибутковості муніципальних підприємств вимагає пошуку інноваційних підходів до управління ресурсами, оскільки підприємства саме цієї сфери є важливою складовою частиною комунальної власності і задовольняють значну кількість потреб територіальної громади.

Зазначене вище актуалізує дослідження стану та складників інноваційності управління муніципальним підприємством, поглиблення змісту функцій, організаційного і правового забезпечення відповідного менеджменту та перетворення його у підсумку на систему, що здатна адекватно реагувати на виклики сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Через те, що інновації стають ключовим чинником прогресу для більшості підприємств, цілком логічним є факт, що вітчизняні науковці акцентують свої дослідження на особливостях інноваційних процесів, які є запорукою оптимізації всього виробничо-господарського потенціалу підприємств та економічного стану України загалом, тому проблема є доволі актуальною. Над її розробленням працювало чимало науковців, зокрема: В. Геєць, С. Захарченко, А. Кузнецов, Т. Куценко, Н. Михайлишин, С. Онишко, І. Скворцов, Н. Чухрай, О. Юдіна, С. Фалько та ін. Так, наприклад, із позиції ефективності функціонування економічного механізму

управління Л.В. Дерманська вирішує проблему забезпечення скоординованого, цілеспрямованого та дієвого керівництва інноваційними процесами на шляху забезпечення конкурентоспроможності та сталого розвитку підприємства [1]. У контексті необхідності застосування стратегічного підходу до управління проблему досліджує Т.А. Васильєва [2]. Особливостей управління інноваційними проектами підприємницьких структур торкаються О. Кузьмін та Н. Мала [3].

Разом із тим варто відзначити, що поняття управлінських інновацій стосовно муніципальних підприємств ще досі чітко та остаточно не сформульовані й недостатньо досліджуються в управлінській теорії, хоча в практиці управлінської діяльності почався їх активний пошук, що визначило мету даної роботи.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження теоретичних аспектів управління ресурсами муніципального підприємства та розроблення пропозицій щодо формування системи інноваційних елементів управління у муніципальному секторі економіки.

Виклад основного матеріалу. Важливим складником комунальної власності є підприємства та організації виробничої й соціальної сфер, завданням яких є виробництво продукції та надання послуг територіальній громаді. Саме ці підприємства й організації в сукупності є виробничим потенціалом території і становлять систему житлово-комунального господарства, де зосереджена значна частка виробничих ресурсів територіальної громади. Муніципальні підприємства є досить важливим складником у системі забезпечення життєдіяльності будь-якої територіальної громади, але нерівномірне забезпечення муніципальних утворень ресурсами призводить до великого розриву в обсягах та якості послуг у різних регіонах [4, с. 108]. Актуальність запровадження інноваційних елементів управління на муніципальних підприємствах визначається, передусім, тим, що ці підприємства є монополістами у своїй сфері діяльності, але їхній стан у багатьох регіонах України постійно погіршується, знижуються прибутковість та рентабельність таких підприємств, погіршується якість послуг, що ними надаються, тому система управління муніципальними підприємствами потребує значного вдосконалення і пошуку резервів для підвищення ефективності їхньої діяльності.

Необхідно відзначити, що наявні ресурси часто використовуються нерационально і підприємства більшості муніципальних утворень не можуть у повному обсязі задовольнити потреби територіальної громади й надати необхідні послуги належної якості. Підґрунтям такої ситуації є значна кількість проблем, які накопичувалися протягом багатьох років і для свого вирішення потребують не лише значних коштів, а й часу для вирішення [5, с. 40–41].

До ресурсів підприємства належать:

- технічні ресурси (виробничі потужності та їхні особливості, устаткування, матеріали тощо);
- технологічні ресурси (технології, наявність конкурентоспроможних ідей, наукові розробки й ін.);

– кадрові ресурси (кваліфікаційний, демографічний склад працівників, їх прагнення до знань та вдосконалення, інтелектуальний капітал);

– просторові ресурси (характер виробничих приміщень і території підприємства, розміщення об'єктів нерухомості, комунікацій, можливість розширення тощо);

– інформаційні ресурси (кількість та якість інформації про внутрішнє й зовнішнє середовище, каналів її розширення, можливості розширення і підвищення вірогідності інформаційної бази тощо);

– ресурси організаційної структури системи керування (характер і гнучкість керуючої системи, швидкість проходження керуючих впливів тощо);

– фінансові ресурси (наявність і достатність власного й позикового капіталу, стан активів, ліквідність, наявність кредитних ліній тощо).

Бережливе використання усіх ресурсів муніципального підприємства дає можливість сталого розвитку підприємства, дотримання ним стандартів корпоративної соціальної відповідальності.

Сучасні умови функціонування підприємств характеризуються двома суперечливими тенденціями розвитку: по-перше, глобалізацією всіх процесів, ринків, технологій та всіх складників функціонування; по-друге, прагненням до набуття конкурентних переваг та самостійності на регіональному рівні. Щодо управління підприємствами, то в сучасній науковій спільноті існує багато шляхів підвищення ефективності цього процесу: оптимізація організаційної структури, активізація інноваційних процесів, запровадження менеджменту якості та ін.

Питання поглибленої уваги до інноваційності систем управління і тісний зв'язок процесу вдосконалення управлінської функціональної діяльності з методами її здійснення можуть успішно вирішуватися за появи й інтеграції нових ідей, їх інституціоналізації та матеріалізації на шляху реалізації процесів запровадження управлінських інновацій. Появі інноваційних елементів управління сприяло глибоке розуміння необхідності відокремлення управління як окремого першочергового інтегрованого чинника впливу на очікувані результати діяльності господарюючих суб'єктів, без яких не можуть бути спроектовані і реалізовані ефективні технології розвитку, соціальні, інформаційні, облікові, фінансові, економічні та комерційні чинники успішної діяльності муніципального підприємства [6, с. 114].

Основними інноваційними інструментами управління слід розглядати управлінські технології, які вводять фактор часу, норми використання ресурсів, умови збалансованості й оптимізації їх поєднання, якісні характеристики очікуваних результатів, що дає змогу координувати виконання управлінських функцій, їх упорядкування, ієрархію виконавців і здійснювати оцінювання кінцевих результатів.

Інноваційним підходом до управління, що дає змогу ефективно функціонувати навіть у кризових умовах, є

так зване «бережливе виробництво» (Lean production). «Бережливе виробництво» базується на оптимізації виробничих процесів та підвищенні якості продукції. Lean production означає виробництво, що очищене від усього «зайвого», або «бережливе виробництво» [7].

Концепція «бережливе виробництво» виникла в Японії у середині 50-х років XX ст., але її принципи постійно зазнавали змін. Слід зазначити, що «бережливе виробництво» базується на принципах, що спрямовані на всебічне зниження втрат і не припускають інвестицій для більш повного задоволення споживчих вимог до якості продукції. Дана концепція передбачає сім видів утрат, з якими бореться «бережливе виробництво»: перевиробництво, виправлення та брак, зайві запаси, очікування, простій, зайві переміщення, зайва обробка.

Концепція бережливого управління саме спирається на розумне використання ресурсів. У її рамках використовується система планування KANBAN. Це так звана сигнальна система планування та бережливого управління, яка забезпечена тригерами та функціонує як нейронна система людини, подає сигнали про те, коли, скільки та в якому обсязі постачати продукти [8, с. 205].

Процес прийняття управлінських рішень в умовах використання концепції LEAN є недостатньо дослідженим, тому цікавим буде визначення цього концепту як інструменту управлінського впливу на розвиток муніципального підприємства. Проілюструємо на схемі послідовність упровадження теорії планування LEAN у процес управління муніципальним підприємством (рис. 1).

Як видно з рис. 1, першим кроком стає збір інформації щодо прийняття управлінських рішень. Залежно від типу організаційної структури підприємства (рівня централізації та децентралізації) стає зрозумілим, які методи управління доречно використовувати. Фіксується певна послідовність дій, які забезпечать досягнення ключової місії підприємства, що вступає в синергетичний обмін зі стратегією розвитку міста. Упровадження кожного з методів проходить верифікацію по різноманітних альтернативах розвитку підприємства. Особливістю впровадження концепції на муніципальних підприємствах є те, що вибір партнерів відбувається на тендерних засадах. Тобто, як видно з рис. 1, партнери мають бути попереджені заздалегідь про умови співробітництва. Ефективність

такого співробітництва вимірюється можливістю розвитку надбань кожного партнерства у подальших проектах.

Система LEAN включає у себе безліч методик, інструментів і підходів до менеджменту. До них належать такі [7]:

- система 5S (sort, setinorder, shine, standardise, sustain) – поєднує п'ять принципів;
- система TPM (Total Productive Maintenance) – сукупність ідеології, методів та інструментів, які спрямовані на підтримання постійної працездатності обладнання для забезпечення безперервності виробничих процесів;
- система SMED (Sungle-Minute Exchange of Dies) – тобто швидке переналадження, переоснащення обладнання;
- кайдзен – безперервне поліпшення процесів виробництва, надання послуг, допоміжних бізнес-процесів, управління, тобто всіх аспектів життя компанії;
- гембакайдзен – безперервне вдосконалення на місці, де формується продукція чи послуги;
- система захисту від помилок – створюється такий технічний або програмний засіб, який би попереджував споживача про помилку;
- система канбан – забезпечує безперервний матеріальний потік;
- система «точно в строк» – політика, що забезпечує потік матеріалів, товарів, послуг у той момент, коли вони потрібні.

Цілі в галузі сталого розвитку є своєрідним заклик до дії, що виходить від усіх країн та націлений на поліпшення добробуту і захисту нашої планети. Держави визнають, що заходи з ліквідації бідності повинні

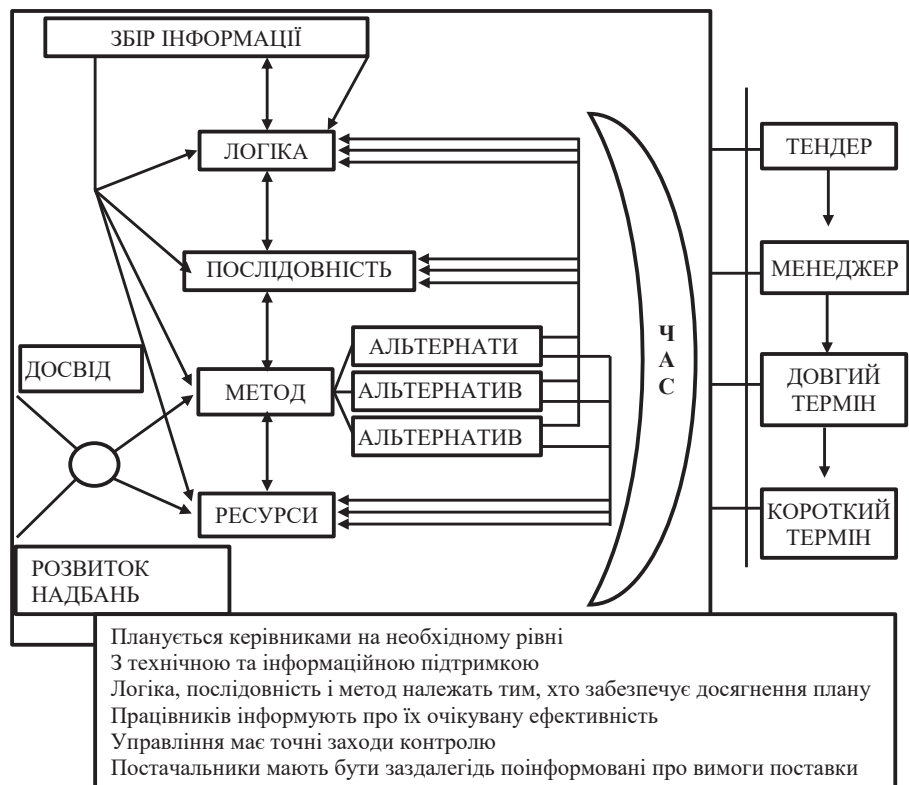

Рис. 1. Впровадження концепції LEAN на муніципальних підприємствах

прийматися паралельно зусиллям із нарощування економічного зростання і вирішення цілої низки питань у галузі освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та працевлаштування, а також боротьби зі зміною клімату та захисту навколишнього середовища. З огляду на це, на нашу думку, повинна існувати синергія між цілями держав щодо забезпечення сталого розвитку та завданнями державних і муніципальних підприємств.

Упорядкування управлінських технологій, підтримка гармонійності їх плину й узгодження постійно повинні знаходитися у стані безперервного і своєчасного інноваційного оновлення. Безальтернативність інноваційного розвитку й інструментів інноваційного управління потребує особливої уваги і до їх вибору під час здійснення управлінських завдань та обґрунтування методів, технологій і організаційних процесів їх реалізації. Інноваційні інструменти і технології менеджменту повинні акумулювати в собі сукупність знань інноваційного менеджменту, методів його реалізації, кількісні виміри оцінки результатів плину керованих процесів, визначення динаміки та тенденцій змін, уяви про їхній розвиток у майбутньому і віддзеркалення змісту прогнозованих дій управлінців, пов'язаних із технічним, виробничим, маркетинговим та іншими видами функціональної діяльності в системі управління муніципальним підприємством [4, с. 113].

Як система оптимізації бізнес-процесів «бережливе виробництво» сприяє змінам культури управління підприємством, змінам взаємин між різними рівнями і підрозділами підприємства, а також дає працівникові

можливість брати участь у процесі управління ресурсами муніципального підприємства за рахунок надання й реалізації пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності виробництва.

Таким чином, на практиці процес упровадження системи «бережливе виробництво» являє собою комплексний стратегічний підхід до розроблення механізмів і системи інструментарію, причому порядок використання кожного з інструментів можна визначити лише шляхом ґрунтовного аналізу діяльності підприємства з урахуванням її специфіки і необхідного коригування планів упровадження LEAN-перетворень.

Висновки. Результати проведених досліджень дають змогу зробити висновок відносно того, що вірне використання стратегії LEAN керівниками муніципальних підприємств та успішна її реалізація мають певні переваги в муніципальному менеджменті. Однак застосування цієї концепції вимагає від керівництва розуміння необхідності використання процесного й системного підходів до управління та комплексного використання інструментів, якими оперує ця стратегія. Подальше дослідження необхідно проводити у напрямі розроблення чітких конкретних дій керівників для можливості практичної реалізації LEAN-стратегії на муніципальних підприємствах. Цей план повинен стати інструкцією під час визначення цінності робіт і знаходження місць утрат, що, на нашу думку, є основою підвищення творчості працівників. Особливо актуальне використання LEAN у період кризи через відсутність необхідності залучення додаткових коштів.

Список літератури:

1. Дерманська Л.В. Роль інновацій у забезпеченні конкурентоспроможності та сталого розвитку підприємств. *Комунальне господарство міст. Серія «Економічні науки»*. 2010. Вип. 96. С. 125–133.
2. Васильєва Т.А. Інноваційна складова в структурі макроекономічних індикаторів економічного розвитку : монографія. Суми : УАБС НБУ, 2012. 118 с.
3. Кузьмін О.С. Керівництво організацією : навчальний посібник. Львів : Львівська політехніка, 2008. 244 с.
4. Борисенко М.А. Теоретико-методичні основи оцінки інновацій. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Серія «Економічна теорія та право»*. 2015. № 1. С. 106–115.
5. Гринько Т.В. Формування системи управління інноваційним розвитком підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2013. № 4. Т. 2. С. 39–43.
6. Йохна В.М., Рясних Є.Г. Інноваційні технології фінансового менеджменту та їх роль в обґрунтуванні й реалізації стратегії розвитку підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. № 3. Т. 3. С. 113–117.
7. Кобилух О.Я., Мельник Г.М. Ощадливе виробництво як концепція оптимізації виробничого та управлінського процесів. URL : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/23489/1/10-43-49.pdf> (дата звернення: 03.09.2019).
8. Глухов В.В., Балашова Е.С. Производственный менеджмент. Анатомия резервов. Lean production. Санкт-Петербург : Лань, 2008. С. 351.

References:

1. Dermanska L. V. (2010), Rol innovatsii v zabezpechenni konkurentospromozhnosti ta staloho rozvytku pidpriemstv [The role of innovation in ensuring the competitiveness and sustainable development of enterprises], *Komunalne hospodarstvo mist : nauk.-tekhn. zbir. (Seriia: Ekonomichni nauky)*. Kharkiv : KhNAMH, Vyp. 96. pp. 125-133.
2. Vasyliieva T. A. (2012), Innovatsiina skladova v strukturi makroekonomichnykh indykatoriv ekonomichnoho rozvytku : monohrafiia [An innovative component in the structure of macroeconomic indicators of economic development: a monograph], Sumy : DVNZ "UABS NBU", p. 118.
3. Kuzmin O.I. (2008), Kerivnytstvo orhanizatsiiei: navch. posib. dlia stud. ekonom. spets. [Organization management: a textbook for students of economics specialty], Lviv. politekhnikha, p. 244.

4. Borysenko M. A. (2015) Teoretyko-metodychni osnovy otsinky innovatsii [Theoretical and methodological bases of innovation evaluation], *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy im. Yaroslava Mudroho (Serii: Ekonomichna teoriia ta pravo)*. № 1. pp. 106-115.
5. Hryenko T. V. (2013) Formuvannia systemy upravlinnia innovatsiynym rozvytkom pidpriemstv [Formation of a system for managing innovative development of enterprises], *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*. № 4, pp. 39-43.
6. Yokhna V. M., Riasnykh Ye. H. (2014) Innovatsiini tekhnologii finansovoho menedzhmentu ta yikh rol u obgruntuvanni y realizatsii stratehii rozvytku pidpriemstva [Innovative technologies of financial management and their role in substantiation and implementation of enterprise development strategy], *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu (Serii : Ekonomichni nauky)*. № 3, pp. 13-117.
7. Kobylukh O. Ya., Melnyk H.M. (2012) Oshchadlyve vyrobnytstvo yak kontseptsiiia optymizatsii vyrobnychoho ta upravlynskoho protsesiv [Economical production as a concept of optimization of production and management processes]. Available at: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/23489/1/10-43-49.pdf> (accessed: 03.09.2019)
8. Hlukhov V.V., Balashova E.S. (2008) Proyzvodstvennui menedzhment. Anatomya rezervov. Lean production [Production management. Anatomy of reserves. Lean production.], SPb.: Lan, p. 351.

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К УПРАВЛЕНИЮ РЕСУРСАМИ МУНИЦИПАЛЬНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрены возможности повышения эффективности деятельности предприятий муниципального сектора экономики с позиции совершенствования процесса управления. Основными инновационными инструментами управления определены управленческие технологии. Отмечено, что в современном управлении все больше распространяется «ресурсный менеджмент», который опирается на разумное использование ресурсов. Рассмотрен процесс принятия управленческих решений в условиях использования концепции LEAN как инструмента управленческого воздействия на развитие предприятия. Показано, что бережное использование технических, технологических, кадровых, информационных, финансовых ресурсов муниципального предприятия позволяет обеспечить его устойчивое развитие. Показано, что использование стратегии LEAN руководителями предприятий и успешная ее реализация дают преимущества муниципальному предприятию.

Ключевые слова: муниципальное предприятие, управленческие решения, инновационное развитие, ресурсы предприятия, бережливое использование.

INNOVATIVE APPROACHES IN MANAGEMENT OF MUNICIPAL ENTERPRISE RESOURCES

Transformation of territorial communities from regular consumers of budget funds into a source of economic growth of the country have been noted as one of the main tasks of the state. Therefore, a need to find opportunities to increase the efficiency of activities and improve the managing process of municipal enterprises have been set. The purpose of the article has been defined as studying the theoretical aspects of municipal enterprise resource management and to develop proposals for the formation of a system of innovative management elements in the municipal sector of the economy. The possibilities of increasing the activity efficiency of municipal sector' enterprises from the perspective of improving the management process have been considered in the article. The management technologies have been considered as main innovative management tools. It has been indicated that in modern management so-called resource management has becoming more and more widespread and relies on the rational using of resources. The process of decision-making under the conditions of using the LEAN concept as a tool of managerial influence on the enterprise development have been considered. The attention has been drawn that streamlining management technologies, support their harmonious flow and coordination must constantly be in a state of continuous innovation and timely updates. Alternativeness of innovative development and tools of innovative management requires special attention and their choice when executing managerial tasks and substantiation of methods, technologies and organizational processes for their implementation. Innovative management tools and technologies should accumulate a set of knowledge of innovative management, methods of its implementation, quantitative measurements of the results of the flow of managed processes, determine the dynamics and trends of change, their ideas about their development in the future and reflect the content of the predicted actions of managers associated with technical, production, marketing and other types of functional activities in the municipal enterprise management system. It has been shown that careful use of technical, technological, personnel, information, financial resources of municipal enterprises allows for sustainable development. It has been justified that the correct use of the LEAN strategy by the enterprise managers and its successful implementation gives benefits to the municipal enterprise.

Key words: municipal enterprise, management decisions, innovative development, enterprise resources, lean production.

Соболева Г.Г.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки,
Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова

Soboliewa Hanna

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

ЕКОНОМІКО-АНАЛІТИЧНА РОБОТА В УПРАВЛІННІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Дослідження фінансово-господарської діяльності носить комплексний характер обґрунтування рівня параметрів, які дають об'єктивну картину фінансових результатів та ефективності використання ресурсів. Питання вдосконалення економіко-аналітичної роботи на підприємстві потребує дослідження питань щодо завдань, принципів, методів та безпосередньо організації виконання цієї роботи на підприємстві з урахуванням нестабільного ринкового середовища. У процесі формування ринкових відносин в економіці країни менеджмент підприємств подекуди продовжує орієнтуватися на застарілу аналітичну базу економічних досліджень та використовує методики аналізу діяльності підприємств, хоча умови діяльності суб'єктів господарювання змінилися кардинально. Для зміцнення економічної основи діяльності підприємств украї необхідно піднімати рівень економічної роботи на підприємствах.

Ключові слова: господарювання, підприємство, діагностика, фінанси, управління, економіко-аналітична робота.

Постановка проблеми. У сучасних умовах конкурентної боротьби для кожного підприємства на перший план виходять збереження та збільшення власної конкурентоспроможності, тому стає необхідністю дослідження діяльності підприємства загалом. Аналіз фінансово-господарської діяльності передбачає оцінку минулого та поточного фінансового стану підприємства. Ефективне та чітке планування діяльності, регулярний збір інформації дають змогу підприємству вибрати стратегію та тактику фінансово-господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вдосконалення економіко-аналітичної роботи на підприємстві потребує дослідження питань щодо завдань, принципів, методів та безпосередньо організації виконання цієї роботи на підприємстві з урахуванням нестабільного ринкового середовища.

Ці питання висвітлюються багатьма вченими та практиками сучасного наукового середовища. Теоретичні, методичні та практичні проблеми організації аналітичної роботи на підприємстві досліджено в наукових працях О.Д. Гудзинського, Г.І. Кіндрацької, Є.В. Мниха, П.Я. Поповича та ін. Провідними зарубіжними фахівцями у цій галузі є М. Бретт, Ж. Рішар, Р. Томас, Д. Стоун, Г. Харман, Б. Нідлз та ін. Проте в сучасних умовах діяльності підприємств проблеми економіко-аналітичної роботи, зокрема питання функціонування аналітичного забезпечення діяльності

підприємства, організації аналітичної роботи, потребують подальшого їх дослідження. Огляд та аналіз публікацій дав змогу дати оцінку їх внеску у розв'язання багатоаспектних проблем удосконалення аналітичної роботи, яка провадиться господарюючими суб'єктами.

Формулювання цілей статті. У будь-якому підприємстві незалежно від його розмірів та сфери діяльності важливе місце займає аналітична система, котра існує як невід'ємний складник здійснення діяльності господарюючим суб'єктом. Під час побудови системи аналітичного забезпечення повинні враховуватися специфіка сфери діяльності господарюючого суб'єкта, комплексний підхід до здійснення бізнесу, розвитку різних напрямів виробничо-господарської діяльності. Ураховуючи ці особливості під час формування ефективної системи аналізу підприємства, необхідна її побудова згідно із цілями і стратегією діяльності.

Першочерговою проблемою, яка постає перед підприємствами, є питання створення сприятливого інвестиційного клімату в Україні, реальних фінансово-кредитних механізмів для стимулювання промислового та житлового будівництва з метою підвищення конкурентоздатності галузі, оскільки ринкові умови господарювання вимагають формування нових засад взаємовідносин учасників інвестиційного процесу в господарській діяльності.

Виклад основного матеріалу. Економіко-аналітична робота як система забезпечення ефективного

управління повинна бути спрямована на вирішення таких завдань: аналіз діяльності підприємства за всіма напрямками; контроль використання ресурсів, правильне відображення всіх бізнес-операцій; планування діяльності (операційної, інвестиційної, фінансової, податкової) з визначенням центрів відповідальності; формування аналітичних бюджетів як джерел накопичення планової, облікової та аналітичної інформації.

Аналітичне забезпечення – це система збору даних, що передбачає групування інформації в потрібному розрізі для потреб управління, складання бухгалтерської й аналітичної звітності [1, с. 100]. При цьому аналітичні процедури дають змогу деталізувати відомості про об'єкт в грошовому і (або) натуральному вимірниках. Аналітичне забезпечення діяльності підприємства є цілеспрямованою організованою діяльністю осіб, відповідальних за збір, обробку та аналіз внутрішньої і зовнішньої інформації, що є необхідною для управління підприємством.

Отже, аналітичне забезпечення є безперервним процесом підтримки управлінських рішень за допомогою певних організаційно-технологічних процедур, інформаційних систем та рівня кваліфікації фахівців обліково-аналітичного апарату.

Аналітичне забезпечення процесу управління підприємством включає у себе: нормативну інформацію, облікову інформацію, аналітичну інформацію, виробничо-господарську інформацію.

Процес аналітичного забезпечення підприємств складається з таких етапів: організаційно-планові заходи; збір та обробка інформації, отримання цифрової і контекстної інформації; підготовка та первинне опрацювання аналітичних матеріалів; поширення інформації; отримання зворотного зв'язку; складання прогнозу [2, с. 434].

Суть концепції аналітичного забезпечення управління підприємствами складається із застосовуваних способів акумулювання інформації, методичної побудови показників та їх аналітичної інтерпретації в системі управління. Рішення розглядається з урахуванням його пріоритетності та сукупності чинників, що впливають на успішність його реалізації. Отже, в умовах постійного нарощування значних інформаційних потоків жоден сучасний господарюючий суб'єкт не може успішно працювати на ринку без належного інформаційно-аналітичного забезпечення.

Система бухгалтерського обліку та економічного аналізу об'єднує облікові та аналітичні операції в один процес. При цьому вдосконалюються як загальна методологія, так і нормативні положення обліку та аналізу для раціонального використання в єдиній обліково-аналітичній системі.

Безперервність цього процесу і використання його результатів господарюючим суб'єктом є необхідними для прийняття управлінських рішень керівництвом. Очевидно, що аналітичне забезпечення управління підприємствами має бути абсолютно особливим, вирішувати традиційні та специфічні завдання, враховувати інформаційні запити керівництва підприємств. Використання

будь-яких напрацювань у сфері аналітичного забезпечення управлінської діяльності вимагає серйозної адаптації для підприємств з урахуванням їх виробничо-технологічної та організаційно-економічної специфіки в сучасних умовах господарювання.

Використання «клаптикового» аналітичного забезпечення, котре не створює реальну інформованість керівників, а є її ілюзією, тобто «квазіаналітичною», що не тільки не корисна для управлінської діяльності, а й іноді шкідливою [3, с. 173]. Відомий вислів про те, що «краще погане планування та аналіз, ніж ніякого» виявляється невірним в умовах, коли управлінський механізм сучасного підприємства не є інформаційно-автономним, а становить невід'ємну частину складної аналітичної системи, що забезпечує інформаційні потреби різних груп користувачів. Аналітичне забезпечення як система повинна надавати інформацію, що володіє ознаками якості, інакше її корисність буде нижчою, ніж витрачені ресурси.

Аналітичне забезпечення є окремою системою, заснованою на інформації, котра отримана шляхом проведення економічного аналізу даних для визначення результатів управління і побудови прогнозних значень господарської діяльності.

Аналітична система забезпечує кількісну та якісну оцінку змін, що відбуваються в керованому об'єкті. Вона дає змогу вчасно побачити тенденції розвитку як небажаних, так і прогресивних явищ. На основі різних методик аналізу розробляються варіанти управлінських рішень, які дають змогу загальмувати розвиток негативних тенденцій і створити сприятливі умови для прогресивного сталого розвитку. За допомогою аналізу виявляють невикористані внутрішні резерви, що сприяє ефективному розвитку підприємства. Аналітична система – це основа для вироблення оптимальних управлінських рішень для управління сталим розвитком підприємства. Аналітична інформація забезпечує реалізацію основних функцій управління, у тому числі планування і контролю. Отже, взаємозв'язок аналітичного та інформаційного забезпечення є беззаперечним, тому однією з основних проблем формування аналітичного забезпечення є недостатня достовірність та оперативність надходження інформації.

Метою аналітичного забезпечення управління підприємствами є створення інформаційної бази, прийняття та оцінки обґрунтованості управлінських рішень, виявлення ступеня їх реалізації, про які доцільно проінформувати керівництво підприємства або зарубіжних партнерів (за їх участі в статутному капіталі та управлінні).

До загальних завдань аналітичного забезпечення діяльності підприємств можна віднести традиційні для сучасного аналізу завдання з вивчення: використання ресурсів, ефективності фінансово-господарської діяльності та ділової активності в минулому, сьогоденні і майбутньому; фінансового стану – ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості; організаційно-технологічного рівня виробництва, управління й виявлення резервів щодо його підвищення.

Аналітичне забезпечення управлінської діяльності підприємства передбачає: вивчення економічних законів, закономірностей і тенденцій; підвищення науково-економічної обґрунтованості стратегічних та тактичних планів і нормативів; вивчення виконання планів та дотримання нормативів; пошук резервів підвищення ефективності виробництва; визначення економічної ефективності використання ресурсів; прогнозування результатів; дослідження комерційного ризику; порівняльний аналіз маркетингових заходів; підготовку аналітичних матеріалів [4, с. 213].

Система аналітичного забезпечення, діючи безперервно, підвищує якість і розширює сферу практичного застосування інформації, позитивно впливаючи на якість звітності у процесі її підготовки та складання, тобто на ефективність управлінської інформації для сторонніх користувачів. У цьому головне призначення й головна суть аналітичної системи, реалізацію якої доцільно покласти на аналітика і бухгалтера, що займається первинною обліковою та аналітичною інформацією. Поняття «аналітичне забезпечення» застосовується для визначення якісного стану облікових і аналітичних процесів, які є необхідними для задоволення інформаційних потреб керівників та достатніми для прийняття управлінських рішень [5, с. 17].

Варто зазначити, що сьогодні всі аналітичні дослідження, котрі проводяться в аспекті ефективного прийняття управлінських рішень, доцільно поділяти на моніторингові, ініційовані, кумулятивні.

Отже, аналітичне забезпечення управління підприємствами може розкриватися в таких формах:

1) стратегічне аналітичне забезпечення управління підприємством, яке виконує завдання якісно-змислового перетворення і передачі інформації про внутрішнє і зовнішнє середовище функціонування підприємства для вибору стратегії і напрямів розвитку;

2) бухгалтерське аналітичне забезпечення управління підприємством, яке виконує завдання якісно-змислового перетворення і передачі інформації про закономірності кругообігу активів підприємства в розрізі основних бізнес-процесів і господарських операцій, які відображаються в системі бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності;

3) логістичне аналітичне забезпечення управління підприємством, яке виконує завдання якісно-змислового перетворення і передачу інформації про системи закупівлі, зберігання, обробки, постачання і транспортування матеріальних потоків підприємства;

4) інжинірингове аналітичне забезпечення управління підприємством, яке виконує завдання якісно-змислового перетворення і передачі інформації про відповідність різних видів бізнес-процесів на підприємстві його цілям для побудови бізнес-моделі;

5) організаційне аналітичне забезпечення управління підприємством, яке виконує завдання якісно-змислового перетворення і передачу інформації про стан й управлінські якості організаційної структури підприємства, процеси прийняття рішень, кадрову ситуацію та організаційну культуру;

6) маркетингове аналітичне забезпечення управління підприємством, яке виконує завдання якісно-змислового перетворення і передачі інформації про стан маркетингової діяльності підприємства з урахуванням впливу зовнішнього середовища, ринку й елементів комплексу маркетингу: товарної політики, цінової політики, дистрибуції та маркетингових комунікацій;

7) інформаційне аналітичне забезпечення управління підприємством, яке виконує завдання якісно-змислового перетворення і передачі інформації про циклічні тенденції розвитку стану системи управління підприємством під впливом чинників внутрішнього і зовнішнього середовища [6, с. 430].

Організація ефективної системи аналітичного забезпечення дає змогу створити більш ефективну і стійку систему управління за допомогою таких процедур: упорядкування документів; скорочення часу ручної обробки інформації та її пошуку; зменшення терміну прийняття управлінських рішень; захисту даних від несанкціонованого доступу.

Економіко-аналітична робота будь-якого підприємства спрямована на формування обґрунтованої бази з метою прийняття ефективних управлінських рішень щодо діяльності самого підприємства. Джерелом економічної інформації виступає як зовнішнє, так і внутрішнє середовище підприємства. Зовнішнім середовищем для підприємства будівельної галузі виступають сама галузь будівництва, а також регіон функціонування, тобто Харківський регіон, а саме стан його розвитку, перспективи, структура регіональної економіки і т. ін.

Щодо внутрішнього середовища підприємства, то треба визначитися в існуючих методиках оцінки фінансово-економічного стану суб'єкта господарювання. В економічній літературі існує велика кількість досліджень, присвячених проблемі виміру фінансового стану функціонування підприємства (статистичний підхід). При цьому під виміром фінансового стану функціонування підприємства у даному дослідженні розуміється «визначення якою-небудь мірою розміру будь-чого» [7, с. 170].

Висновки. Для управління економічною безпекою потрібне розроблення порогових значень ключових індикаторів, що визначають напрями їх стратегічного розвитку. Згідно з ідеологією нормативного управління, підприємство повинно здійснювати постійне поліпшення характеристик своїх процесів за результатами їх кількісної оцінки, попереджаючи появу можливих проблем, а не реагуючи на невідповідності, які вже трапилися. Таким чином, від того, в якому обсязі і наскільки ефективно підприємство попереджає появу можливих проблем, залежить не тільки його фінансове благополуччя, а й саме існування. Лише безперервне вдосконалення на основі проведення попереджувальних і коригувальних дій є запорукою підвищення економічної безпеки діяльності підприємства в усіх його напрямках. На виконання цього завдання повинна буди зорієнтована економіко-аналітична робота управлінського складу підприємства.

Список літератури:

1. Слав'юк Р.А. Структурування власного капіталу підприємств України. *Фінанси України*. 2015. № 8. С. 99–107.
2. Мельник Л.Г. Основи стійкого розвитку : навчальний посібник / за ред. Л.Г. Мельника. Суми : Університетська книга, 2005. 654 с.
3. Шелудько В.В. Фінансовий менеджмент. Київ, 2006. 439 с.
4. Гуменюк О.О. Функціонування аналітичного забезпечення діяльності підприємства. *Сталий розвиток економіки*. 2015. № 3. С. 212–216.
5. Денисенко М.П. Зарубіжний досвід регулювання економічної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 6. С. 15–17.
6. Ізмайлова К.В. Фінансовий аналіз у будівництві : навчальний посібник / за ред. К.В. Ізмайлової. Київ, 2007. 796 с.
7. Пуцентейло П.Р. Аналітичне забезпечення діяльності підприємства. *Сталий розвиток економіки*. 2015. № 1. С. 168–174.

References:

1. Slavyuk, R.A. (2015) Strukturuvannya vlasnoho kapitalu pidpriemstv Ukrainy. [Structuring of equity capital of Ukrainian enterprises]. Kiev: AFU, pp. 99-107. (in Ukrainian)
2. Melnik L. G (ed.) (2005) Osnovy stiikoho rozvytku [Fundamentals of sustainable development]. Sums: VTD University Book.
3. Sheludko V. V (2006) Finansovy menedzhment [Financial Management]. Kiev, (in Ukrainian)
4. Humeniuk O.O (2015) Funktsionuvannya analitychnoho zabezpechennia diialnosti pidpriemstva. [Operation of analytical support of the enterprise]. Kiev, *Sustainable economic development*. pp. 212-216 (in Ukrainian)
5. Denisenko M.P. (2017) Zarubizhnyi dosvid rehuliuвання ekonomichnoi bezpeky Foreign experience of regulation of economic security [Foreign experience of regulation of economic security]. Kiev, *Investment: practice and experience* pp.15-17 (in Ukrainian)
6. Izmailova K.V. (ed.) (2007) Finansovy analiz v budivnytstvi: [Financial Analysis in Construction]. Kiev
7. Puzentillo P.R. (2015) Analytical support of the enterprise. [Analitichne zabezpechennia diialnosti pidpriemstva]. *Sustainable economic development*.pp. 168-174. (in Ukrainian)

**ЕКОНОМИКО-АНАЛИТИЧЕСКАЯ РАБОТА В УПРАВЛЕНИИ
ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ**

Исследование финансово-хозяйственной деятельности носит комплексный характер обоснования уровня параметров, которые дают объективную картину финансовых результатов и эффективности использования ресурсов. Вопросы совершенствования экономико-аналитической работы на предприятии требуют исследования вопросов задач, принципов, методов и непосредственно организации выполнения этой работы на предприятии с учетом нестабильного рыночной среды. В процессе формирования рыночных отношений в экономике страны менеджмент предприятий иногда продолжает ориентироваться на устаревшую аналитическую базу экономических исследований и использует методики анализа деятельности предприятий, хотя условия деятельности субъектов хозяйствования изменились кардинальным образом. Для укрепления экономической основы деятельности предприятий крайне необходимо поднимать уровень экономической работы на предприятиях.

Ключевые слова: хозяйствование, предприятие, диагностика, финансы, управление, экономико-аналитическая работа.

ECONOMIC AND ANALYTICAL WORK IN THE MANAGEMENT OF FINANCIAL – ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

The study of financial and economic activities is a comprehensive justification of the level of parameters that give an objective picture of financial results and resource efficiency. The issues of improving the economic and analytical work at the enterprise require studying the issues of tasks, principles, methods and directly organizing the implementation of this work at the enterprise, taking into account the unstable market environment. In the process of forming market relations in the country's economy, enterprise management sometimes continues to focus on the outdated analytical base of economic research and uses methods for analyzing the activities of enterprises, although the conditions for the activities of business entities have changed dramatically. In order to strengthen the economic basis of enterprises, it is imperative to raise the level of economic work in enterprises. The analytical work at the enterprise must be based on clearly defined principles, must take into account the specific nature of the business entity's activity and be consistent with the goals and strategies of the activity. The economic – analytical work of any enterprise is aimed at forming a sound basis with the aim of making effective management decisions regarding the activity of the enterprise itself. The source of economic information is both the external and internal environment of the enterprise. The urgency of the chosen topic is that there is a need to improve the economic and analytical work of the enterprise in order to improve the level of financial stability, financial and economic security and competitiveness of enterprises. Economic – analytical work in the modern conditions of functioning of the enterprise is an important component of management activity of the enterprise. Its purpose is comprehensive preservation of stability of economic development of the enterprise and in general financial and economic security in the modern market unstable environment. By taking an intermediate position between information formation and decision-making, economic and analytical work influences the quality of management decisions made, facilitates the identification of links between individual management objects, the proper justification of the goal and the selection of an effective management decision.

Key words: management, enterprise, diagnostics, finance, management, economic-analytical work.

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-5-42>

УДК 338.314.2

Хаврук В.О.

асистент кафедри технічної експлуатації автомобілів та автосервісу,
Національний транспортний університет

Khavruk Volodymyr

National Transport University

МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ ЕКОНОМІЧНОГО ЕФЕКТУ ВІД УПРОВАДЖЕННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗАПАСАМИ АВТОМОБІЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ В СТО

У статті наведено розрахунок економічної ефективності від упровадження автоматизованої системи управління (АСУП) запасами автомобільних компонентів на прикладі конкретної станції технічного обслуговування автомобілів. Припускається, що розроблення й упровадження АСУП здійснюється в СТО внутрішніми ресурсами – без залучення сторонніх спеціалістів. З'ясовано, що економічний ефект від використання АСУП визначається як різниця між річною економією коштів і одноразовими капітальними витратами на розроблення програмного продукту з урахуванням нормативного коефіцієнта. Здійснено табличні структуризації капітальних витрат і тривалості робіт з упровадження АСУП в СТО «Nissan МЕДИКОР». Представлено у графічному вигляді організацію робіт з упровадження АСУП на СТО. Знайдено величину річного економічного ефекту від використання АСУП, яка враховує сезонні коливання попиту на автомобільні компоненти. Охарактеризовано основні причини утворення неліквідних запасів автомобільних компонентів та надано рекомендації щодо вчинення дій, спрямованих на їх зменшення.

Ключові слова: автоматизована система управління, автомобільні компоненти, витрати, економічний ефект, запаси, індекс сезонності, програмний продукт, станція технічного обслуговування.

Постановка проблеми. Для станцій технічного обслуговування (СТО) першочерговим завданням є забезпечення автосервісних робіт усіма необхід-

ними автомобільними компонентами. Але у своїй діяльності СТО досить часто стикаються із ситуаціями діаметрально протилежними, а саме: в одних

випадках відсутні автомобільні компоненти (АК) для ремонту і тим самим збільшується час перебування автомобіля в ремонті у зв'язку із замовленням і доставкою відсутніх АК; а в інших випадках за деякими позиціями АК формуються надмірні їх запаси і тим самим наявні «заморожені» кошти. Одним із напрямів підвищення ефективності управління запасами АК в СТО є установка нового і(або) вдосконалення наявного програмного забезпечення електронного обліку АК, яке, по суті, й є автоматизованою системою управління (АСУП). АСУП запасами АК в СТО має враховувати нерівномірність попиту на певні види автосервісних послуг, оскільки протягом року відбуваються коливання витрат АК. Удосконалення ж програмного забезпечення електронного обліку АК з урахуванням сезонних коливань та його використання в діяльності відділу запасних частин дасть змогу певною мірою оптимізувати складські запаси АК в СТО. Запровадження АСУП запасами потребує витрат коштів, переконливим аргументом для таких витрат може бути наведена нижче методика розрахунку економічного ефекту від використання даної АСУП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методики розрахунку економічної ефективності від запровадження науково обґрунтованих заходів у виробничу діяльність СТО представлені в дослідженнях багатьох науковців, зокрема: Р.В. Абаїмова [1, с. 91–114], О.В. Агафонова [2, с. 149–157], С.В. Афанасьєва [3, с. 156–159], Н.В. Рибалко [4, с. 168–186], А.Є. Чернишова [5, с. 160–176] та ін. Хоча дані методики і базуються на порівнянні економічних показників за попередній період і «нових», але вони не є універсальними у застосуванні. Зважаючи на дану обставину і беручи до уваги важливість проблеми підвищення ефективності управління запасами АК, доцільно розглянути методику розрахунку економічного ефекту від застосування АСУП запасами АК в СТО.

Формулювання цілей статті. Мета статті – розглянути методику розрахунку економічного ефекту від удосконалення автоматизованої системи управління запасами автомобільних компонентів на прикладі діяльності конкретної станції технічного обслуговування.

Виклад основного матеріалу. Основними статтями для обчислення економічної ефективності від запровадження алгоритмів прогнозування потреби в автомобільних компонентах (АК) є витрати на розроблення, впровадження і супровід автоматизованої системи управління (АСУП), а також прибуток, який отримується від запровадження досконалішої системи управління запасами складу.

Для розрахунку економічної ефективності від запровадження АСУП переважно використовують такі методи [2, с. 150]:

– якщо СТО користується послугами сторонніх фірм-розробників, то, як правило, оцінюється майбутня робота виходячи зі складності проекту в нормо-годи-

нах. Вартість нормо-години розраховується розробником виходячи з витрат на заробітну плату, машинний час, вартість амортизації, електроенергії, обладнання і т. д. У результаті між СТО, на якому відбувається впровадження програмного забезпечення, і розробником укладається контракт із фіксованою сумою витрат;

– якщо СТО для розроблення й запровадження АСУП використовує свої сили, тоді економічний ефект можна розрахувати так [2, с. 150]:

$$E_p = B - E_H \times S_{\text{ПП}}, \quad (1)$$

де B – річна економія коштів, що витрачаються на розроблення програмного продукту в результаті його впровадження; $S_{\text{ПП}}$ – одноразові капітальні витрати на розроблення програмного продукту; E_H – нормативний коефіцієнт [$E_H = 0,25$ (25%)].

Капітальні витрати на етапі розроблення програмного продукту $S_{\text{ПП}}$ складаються із [2, с. 150]: заробітної плати розробників, Z_H ; витрат на використання комп'ютерів і оргтехніки, S_M ; витрат на придбання витратних матеріалів (дисків, папіру, картриджив для принтерів і т. д.), $S_{\text{ВМ}}$; накладних витрат, $S_{\text{НВ}}$.

Загалом витрати на розроблення програмного продукту будуть визначатися за формулою [2, с. 151]:

$$S_{\text{ПП}} = \underbrace{T_M \times c_M}_{S_M} + S_{\text{PM}} + \sum_{j=1}^m \overbrace{\underbrace{Z_{jd} T_{j\text{П}}}_{Z_{\text{ОСН}}} \left[\left(1 + \frac{W_d}{100\%} \right) \right]}^{Z_{\text{ДОД}}} \times \left(1 + \frac{W_c}{100\%} \right) + \frac{W_{\text{НВ}}}{100\%}, \quad (2)$$

де T_M – машинний час, год.; c_M – вартість однієї години машинного часу; m – кількість розробників; Z_{jd} – денна заробітна плата j -го розробника; $T_{j\text{П}}$ – кількість днів роботи j -го розробника; W_d – відсоток додаткової заробітної плати (10–20%); W_c – відсоток відрахувань на соціальні потреби (ЄСВ = 22,0% + військовий збір = 1,5%) [6; 7]; $W_{\text{НВ}}$ – накладні витрати (100–200%).

Усі дані для розрахунку витрат на розроблення програмного продукту наведено в табл. 1.

Для розрахунку витрат на розроблення програмного продукту необхідно визначити тривалість кожної робочої операції (починаючи зі складання технічного завдання і закінчуючи оформленням документації). Оскільки інформаційна система вже впроваджена в СТО, тоді тривалість робіт у цьому разі відома (табл. 2).

Можливо представити виконання робіт графічно (рис. 1). За графіком знаходиться тривалість етапу проектування $T_{\text{П}}$ ($T_{\text{П}} = 13,3$ дня).

За допомогою отриманих даних розраховуються витрати на розроблення програмного продукту:

$$S_{\text{ПП}} = (75 \times 10 + 1500) + \left[\left(\frac{15000}{22} \right) \times 2 + \left(\frac{12000}{22} \right) \times 13,3 \right] \times \left[\left(1 + \frac{20}{100} \right) \times \left(1 + \frac{23,5}{100} \right) + \frac{200}{100} \right] \approx 32258,51 \text{ грн}$$

Ця інформаційна система розроблялася з розрахунку на те, що в організації вже є комп'ютери та інші апаратні засоби і функціональна версія програмного продукту, а для обслуговування у штаті є співробітник. До експлуатаційних витрат включаються: витрати на заробітну плату інформаційних працівників; витрати на заробітну плату персоналу; витрати на функціонування програми. Оскільки автоматизованого аналога немає, порівняння ведеться ручним методом розрахунку. Вирішення завдання з упровадження займало близько 16 годин, а після впровадження, як показало вирішення контрольних прикладів, воно стало займати дві години. Це завдання виконується в середньому 12 разів на рік (дорівнює кількості замовлень). Отже, у рік цей час становитиме:

$$T_a = 16 \times 12 = 192 \text{ години}; T_p = 12 \times 12 = 24 \text{ години.}$$

До впровадження запропонованих алгоритмів і модернізації програмного забезпечення в роботі був

здіяний один працівник – менеджер центрального складу, заробітна плата якого становила 15 тис грн. Тому витрати на заробітну плату в рік (за 22 робочих дні в місяці) становили [3, с. 156]:

$$S_E = Z_E \times T_a \times \left[\left(1 + \frac{W_D}{100\%} \right) \times \left(1 + \frac{W_C}{100\%} \right) + \frac{W_{HB}}{100\%} \right] \quad (3)$$

$$S_E = \left[\left(\frac{15000}{22 \times 8} \right) \times 192 \right] \times$$

$$\times \left[\left(1 + \frac{20}{100} \right) \times \left(1 + \frac{23,5}{100} \right) + \frac{200}{100} \right] = 56978,18 \text{ грн.}$$

Після впровадження методики і модернізації програмного забезпечення, вирішення завдання становило 24 години на рік. Для обслуговування програмного продукту необхідний інженер із заробітною платою 12 тис грн/міс. Для обслуговування розробленої мето-

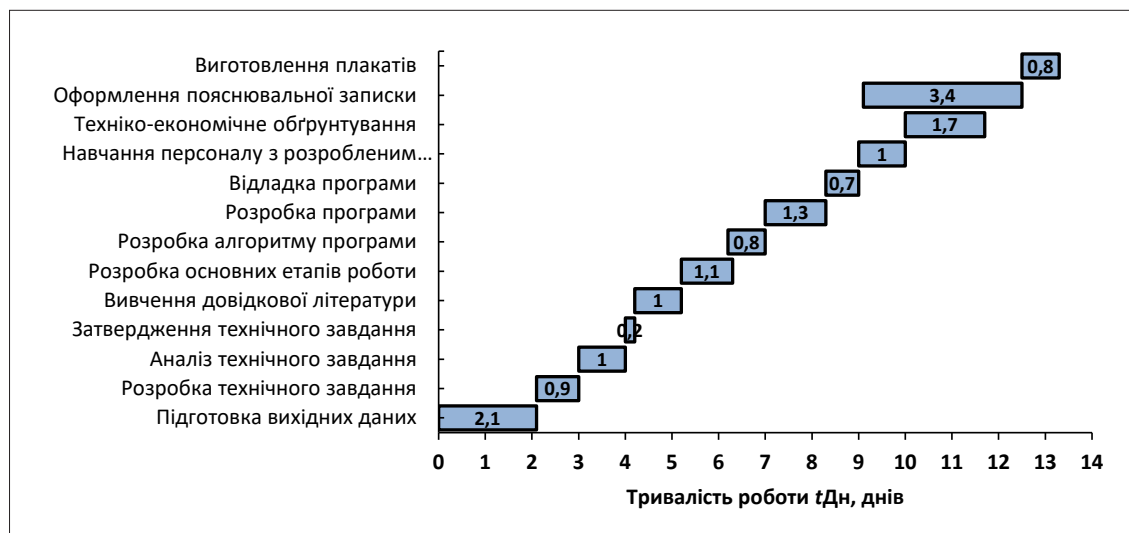

Рис. 1. Графік організації робіт з упровадження АСУП на СТО

Таблиця 1

Витрати на впровадження АСУП для СТО «Nissan МЕДИКОР»

№	Параметр	Позначення	Значення
1	Машинний час	T_M , год.	75,0
2	Вартість 1 години машинного часу	c_M , грн./год.	10
3	Кількість розробників	M	2
4	Заробітна плата розробника (інженера)	Z_r , грн.	12000
5	Заробітна плата начальника відділу	Z_{HB} , грн.	15000
6	Середня заробітна плата «оператора»	Z_{OE} , грн.	7000
7	Кількість днів роботи інженера-розробника	T_r , днів	16
8	Кількість днів начальника відділу	T_{HB} , днів	2
9	Витрати на придбання витратних матеріалів (папір)	S_{BM} , грн.	1500
10	Витрати на придбання витратних матеріалів (заправка картриджа і т. п.)	$S_{BM}^{ПП}$, грн.	1700
11	Відсоток додаткової заробітної плати	W_D , %	20
12	Відсоток відрахувань із заробітної плати	W_C , %	23,5
13	Накладні витрати	W_{HB} , %	200

Таблиця 2

Тривалість робіт з упровадження АСУП на СТО «Nissan МЕДИКОР»

№	Найменування робіт	Виконавець	Тривалість робіт, днів t	Машинний час, год. t'
1	Підготовка вихідних даних	Інженер	2,1	–
2	Розроблення технічного завдання	Начальник відділу	0,9	–
3	Аналіз технічного завдання	Інженер	1,0	–
4	Затвердження технічного завдання	Начальник відділу	0,2	–
5	Вивчення довідкової літератури	Інженер	1,0	–
6	Розроблення основних етапів роботи	Інженер	1,1	–
7	Розроблення алгоритму програми	Інженер	0,8	–
8	Розроблення програми	Інженер	1,3	16,8
9	Налаштування програми	Інженер	0,7	14,8
10	Навчання персоналу щодо роботи з розробленим програмним продуктом	Інженер	1,0	4,5
11	Техніко-економічне обґрунтування	Інженер	1,7	2,9
12	Оформлення пояснювальної записки	Інженер	3,4	31,6
13	Виготовлення плакатів	Інженер	0,8	3,4
Всього:			16	75

Таблиця 3

Порівняння основних результатів роботи складу СТО за вересень 2019 р.

№	Показник	Позначення	Старий метод, грн	Новий метод, грн
1	Обсяг замовлення	$Q_{\text{зам.}}$	1688672	1679531
2	Обсяг реалізації запасних частин	$Q_{\text{реал.}}$	1434343	1589313
3	Втрачені продажі	$Q_{\text{втр.пр.}}$	141550	100250
4	Запаси іммобілізовані	$Q_{\text{іммоб.}}$	259329	29218
5	Витрати на здійснення замовлення	D	157115	150404
6	Витрати на зберігання	E	47614	46371

дики і одного комп'ютера витрачалося 10% робочого часу інженера. Крім того, виникають додаткові витрати на процес введення інформації про втрачені продажі. На процес уведення потрібно приблизно 15,4 години, при цьому базу даних утрачених продажів ведуть одночасно чотири оператори (комірники, приймальники, диспетчери). Звідси, витрати на утримання персоналу становитимуть:

$$S_p = (24 \times 10 + 15000) \left[\left(\frac{15000}{22 \times 8} \right) \times 24 + \left(\frac{12000}{22 \times 8} \right) \times (24 \times 0,1) + \left(\frac{7000}{22 \times 8} \right) \times (4 \times 184,8) \right] \times \left[\left(1 + \frac{20}{100} \right) \times \left(1 + \frac{23,5}{100} \right) + \frac{200}{100} \right] = 125302,85 \text{ грн./рік}$$

Для розрахунку ефективності системи управління запасами використовувався експеримент, який був поставлений у вересні 2019 р. При цьому старе замовлення здійснювалося за методом «найв-ного передбачення», але з урахуванням сезонності попиту. Тобто за прогноз майбутніх продажів брався аналогічний період попереднього року, але без урахування тенденцій розвитку ринку. Були отримані такі дані (табл. 3).

Необхідно зазначити, що дані по втрачених продажах АК стали вноситися у базу даних тільки за два тижні перед початком експерименту, і вони є однаковими в обох методах (приблизно 16–17% від загальних продажів). Після накопичення інформації про потреби в з/ч можна точніше спрогнозувати попит і підвищити коефіцієнт задоволення попиту до 96–97%.

Сумарні витрати на замовлення і зберігання АК становитимуть:

$$S = D + E \quad (4)$$

Для старого методу розрахунку: $S_1 = 157115 + 47614 = 204729$ грн; для нового методу: $S_2 = 150404 + 46371 = 196775$ грн.

Можна порівняти показники обох методів:

$$S_{\text{склада}} = (Q_{\text{зам.1}} - Q_{\text{зам.2}}) + (Q_{\text{реал.1}} - Q_{\text{реал.2}}) + (Q_{\text{втр.пр.1}} - Q_{\text{втр.пр.2}}) + (Q_{\text{іммоб.1}} - Q_{\text{іммоб.2}}) + (S_1 - S_2) \quad (5)$$

$$S_{\text{склада}} = (1688672 - 1679531) + (1434343 - 1589313) + (141550 - 100250) + (159329 - 19218) + (204729 - 196775) = 43536 \text{ грн.}$$

Індекс сезонності для вересня місяця становить 86,9% (табл. 4), отже, показник підвищення ефективності для даного місяця:

$$S_{\text{склада річ.}} = (12 \times S_{\text{склада}}) / (i_{\text{сез.}}/100\%) \quad (6)$$

$$S_{\text{склада річ.}} = (12 \times 43536)/(86,9/100) = 601187,572 \text{ грн.}$$

Річна економія коштів від використання нової методики визначається за формулою [2; с. 157; 3, с. 156]:

$$B = S_E - S_P + S_{\text{склада річ.}} \quad (7)$$

$$B = 56978,18 - 125302,85 + 601187,572 = 532862,902 \text{ грн.}$$

Звідси, річний економічний ефект становить:

$$E_p = B - 0,25 \times S_{\text{III.}},$$

$$\text{отже: } E_p = 532862,902 - 0,25 \times 32258,51 \text{ грн.} = 524798,274 \text{ грн.}$$

Річний економічний ефект (E_p) від запровадження АСУП досить високий, але методика його розрахунку повністю базується на статистичних даних сезонних коливань попиту на АК за попередній рік діяльності СТО і застосовується така методика для оцінки результатів роботи складу АК в СТО за поточний рік. Окрім того, необхідно враховувати різні чинники, що негативно впливають на збільшення неліквідних запасів. Зокрема, для зменшення ризиків утворення неліквідних запасів щорічно або частіше (цей критерій установлюється керівництвом СТО) проводиться контроль стану складу. Це необхідно для вжиття заходів із прискорення реалізації, тобто вивільнення «заморожених» в АК засобів для подальшого використання і запобігання утворенню неліквідних запасів, що перетворюються найчастіше на збитки.

Неліквідні запаси АК можуть утворюватися з таких причин [2; с. 158]:

- падіння попиту через появу конкуренції – з'явився великий постачальник неоригінальних АК, дилери проводять розпродаж частини складу АК;
- падіння попиту через ліквідацію споживача – клієнт став експлуатувати автопарк в іншому районі і там же ремонтує;
- помилкові закупівлі зайвих кількостей – з особистого досвіду можна відзначити, що закупівля зайвих кількостей АК виникає, як правило, з двох причин: не аналізується зміна тенденції розвитку попиту (загальної тенденції, сезонних коливань), повторне замовлення непоставлених АК (не враховується значення $Q_{\text{пл.}}$) та помилкові закупівлі АК застарілої конструкції;

– псування АК через ушкодження, підвищену вологість та брак, не замінений постачальником по рекламациях;

– поява нової модифікації АК, що замінює старі;

– зміна технології ремонту – наприклад, у районі з'явився майстер із ремонту генераторів, і нові генератори у зборі припинили купувати;

– помилкове оприходування АК; пересорт у поставці; неспісування реалізованих АК; пересорт через невірне розміщення, виявлене під час пошуку іншої АК;

– втрати на складі через недбалість під час розміщення в складських адресах або нанесення їх нестійкою фарбою, виявлені у процесі інвентаризації;

– розуккомплектовування вузла і неможливість продати некомплектний.

Унаслідок цього для забезпечення оперативної реакції на зміну попиту на АК, фахівцям необхідно, крім аналізу запасів, досить професійно розбиратися в ринковій кон'юктурі.

Якщо під час аналізу запасів фахівцями були виявлені неліквіди або бездіяльні запаси, то необхідно вчинити такі дії (в порядку черговості) [8, с. 211–214]:

- припинення замовлень цього найменування;
- відміна попередніх замовлень цього найменування у постачальника $Q_{\text{пл.}}$;
- реалізація за зниженою ціною;
- повернення постачальникові за собівартістю;
- переміщення на склад із меншою вартістю контролю запасів;
- списання у брухт, здача в металобрухт.

Після ліквідації на складі бездіяльних запасів фахівці мають ужити заходів, що запобігатимуть можливості появи таких запасів у майбутньому.

Висновки. Оскільки попит на автомобільні компоненти в СТО протягом року є нерівномірним, виникає необхідність удосконалювати АСУП запасами, яка б давала змогу на основі попереднього періоду діяльності СТО оптимізувати обсяг запасів АК. На прикладі СТО «Nissan МЕДИКОР» була впроваджена така АСУП. Розрахунок річного економічного ефекту від запровадження вдосконаленої АСУП у діяльність СТО становитиме 524 798,274 грн. Необхідно вказати, що на величину річного економічного ефекту великий вплив мають різноманітні чинники, а саме: кон'юнктура ринку АК, поява нових моделей автомобілів і конкуру-

Таблиця 4

**Середні коефіцієнти сезонності реалізації запасних частин на СТО «Nissan МЕДИКОР»
(за всією номенклатурою для марки Nissan) за 2016–2019 рр.**

	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень*	листопад*	грудень*
Середній коефіцієнт сезонності реалізації, %	94,4	88,5	109,4	129,4	87,2	94,2	84,5	83,5	86,9	119,4	129,4	93,3

Примітка: прийняті середні значення коефіцієнтів сезонності за період 2016–2018 рр.

ючих СТО, професійність і досвід менеджерів відділу запасних частин і т. д.

Одним із головних завдань діяльності СТО є зменшення обсягів неліквідних запасів АК, тому тільки завдяки поєднанню АСУП і практичних заходів щодо зменшення неліквідних запасів стає можливим в умовах СТО підвищувати ефективність управління запасами АК. При цьому АСУП є основним засобом контролю рівнів запасів АК, економічний ефект від використання якої знаходиться в прямій залежності

від обсягів і сезонних коливань продажів АК за минулий період.

Подальші дослідження проблеми підвищення ефективності управління запасами АК та оцінку економічного ефекту використання АСУП в СТО необхідно здійснювати на основі використання більш «точних» математичних моделей, які б урахували як сезонні коливання попиту на окремі АК протягом року, так і переваги автовласників щодо походження АК (оригінальні, аналоги).

Список літератури:

1. Абаимов Р.В. Повышение эффективности производственной деятельности станций технического обслуживания легковых автомобилей : дис. ... канд. техн. наук : 05.22.10. Орел, 2011. 136 с.
2. Агафонов А.В. Определение потребности дилерских станций технического обслуживания автомобилей в запасных частях и повышение эффективности управления запасами : дис. ... канд. техн. наук : 05.22.10. Москва, 2003. 221 с.
3. Афанасьев С.В. Разработка методики управления потенциалом производственной мощности предприятия автосервиса : дис. ... канд. техн. наук : 05.22.10. Москва, 2003. 207 с.
4. Рибалко Н.В. Управління якістю послуг на підприємствах автосервісу : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Донецьк, 2007. 226 с.
5. Чернышов А.Е. Комплексная оценка эффективности функционирования автосервисных предприятий: на примере СТО легковых автомобилей : дис. ... канд. техн. наук : 05.22.10. Москва, 2005. 217 с.
6. Військовий збір – 2018. URL : <http://www.buhoblik.org.ua/nalogi/nalog-na-doxody-fizicheskix-licz/2445-vijskovij-zbir.html> (дата звернення: 10.10.2019).
7. Мінфін: Єдиний соціальний внесок. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/social/> (дата звернення: 10.10.2019).
8. Шрайбфедер Дж. Эффективное управление запасами / пер. с англ. ; 2-е изд. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2016. 304 с.

References:

1. Abaimov R. V. (2011). Povysheniye effektivnosti proizvodstvennoy deyatel'nosti stantsiy tekhnicheskogo obsluzhivaniya legkovykh avtomobiley. Diss. [Improving the efficiency of production activities of passenger car service stations. Diss.]. Orel. 136 p.
2. Agafonov A. V. (2003). Opredeleniye potrebnosti dilerskikh stantsiy tekhnicheskogo obsluzhivaniya avtomobiley v zapasnykh chastyakh i povysheniye effektivnosti upravleniya zapasami. Diss. [Determining the need for car dealership service stations in spare parts and improving inventory management. Diss.]. Moscow. 221 p.
3. Afanasev S. V. (2003). Razrabotka metodiki upavleniya potentsialom proizvodstvennoy moshchnosti predpriyatiya avtoservisa. Diss. [Development of a methodology for managing the potential of the production capacity of a car service enterprise. Diss.]. Moscow. 207 p.
4. Rybalko N. V. (2007). Upravlinnia yakistu na pidpriemstvakh avtoservisu. Diss. [Service quality management at car service enterprises. Diss.]. Donetsk. 226 p.
5. Chernyshov A. E. (2005). Kompleksnaya otsenka effektivnosti funktsionirovaniya avtoservisnykh predpriyatiy: na primere STO legkovykh avtomobiley. Diss. [Comprehensive assessment of the effectiveness of the operation of car service enterprises: the example of service stations of cars. Diss.]. Moscow. 217 p.
6. Viiskoyi zbir – 2018 [Military Collection – 2018]. Available at: <http://www.buhoblik.org.ua/nalogi/nalog-na-doxody-fizicheskix-licz/2445-vijskovij-zbir.html> (accessed: 11.10.2019).
7. Minfin: Yedyniy sotsialnyi vnesok [Ministry of Finance: The only social contribution]. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/social/> (accessed: 11.10.2019).
8. Jon Schreibfeder (2016). Effektivnoe upravlenie zapasami [Achieving Effective Inventory Management]. Moscow, Alpina Biznes Buks Publ. 304 p.

МЕТОДИКА РАСЧЕТА ЭКОНОМИЧЕСКОГО ЭФФЕКТА ОТ ВНЕДРЕНИЯ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ АВТОМАТИЗИРОВАННОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ЗАПАСАМИ АВТОМОБИЛЬНЫХ КОМПОНЕНТОВ В СТО

В статье приведен расчет экономической эффективности от внедрения автоматизированной системы управления (АСУП) запасами автомобильных компонентов на примере конкретной станции технического обслуживания автомобилей. Предполагается, что разработка и внедрение АСУП осуществляются в СТО внутренними ресурсами – без привлечения сторонних специалистов. Выяснено, что экономический эффект от использования АСУП определяется как разница между годовой экономией средств и одноразовыми капитальными затратами на разработку программного продукта с учетом нормативного коэффициента. Осуществлены табличные структуризации капитальных затрат и продолжительности работ по внедрению АСУП в СТО «Nissan МЕДИКОР». Представлены в графическом виде организации работ по внедрению АСУП на СТО. Найдена величина годового экономического эффекта от использования АСУП, которая учитывает сезонные колебания спроса на автомобильные компоненты. Охарактеризованы основные причины образования неликвидных запасов автомобильных компонентов и указаны рекомендации по совершению действий, направленных на их уменьшение.

Ключевые слова: автоматизированная система управления, автомобильные компоненты, расходы, экономический эффект, запасы, индекс сезонности, программный продукт, станция технического обслуживания.

METHOD FOR CALCULATING THE ECONOMIC EFFECT OF IMPLEMENTATION AND IMPROVEMENT OF THE AUTOMATED SYSTEM OF MANAGEMENT OF RESERVES OF AUTOMOBILE COMPONENTS IN CAR SERVICE STATION

For car service stations, there is always the problem of improving inventory management efficiency. The overwhelming majority of car service enterprises are not able to maintain a wide range of automotive components because of the risks of accumulation of illiquid assets and as a result of “freezing” of working capital. Under such conditions, there are always more “running” automotive components in the service center, but lost sales arise due to the lack of spare parts demanded by car owners. The production activity of the car service confirms the existence of uneven demand during the calendar year, that is, the costs of automotive components are characterized by seasonal fluctuations. In their production activities, car service stations do not always take into account the seasonality factor of demand, and therefore it became necessary to give a methodology for calculating the economic effect of introducing and improving an automated inventory system for automotive components and on the example of a specific car service. At the initial stage of calculating the economic efficiency from the introduction of an automated inventory management system, it is believed that the car service uses its internal resources, since, as a rule, the station's spare parts department managers already use the appropriate software from electronic accounting for inventory management of automotive components. It was found that for car service station the Nissan MEDIKOR, the duration of the implementation of the automated inventory management system is 13.3 days. Economic efficiency is defined as the difference in the annual savings of funds spent on the development of a software product as a result of its implementation and the one-time capital costs for the development of a software product, taking into account the regulatory coefficient. Annual savings are defined as the difference between the amount of expenses on wages, the amount of increase in the efficiency of the warehouse and the costs of maintaining staff. The costs of developing a software product depend on such components as: machine time, the cost of one hour of machine time; number of developers; Developer's daily salary the number of days the developer works; percentage of additional wages; percentage of deductions for social needs; overhead. Among the main reasons for the formation of illiquid stocks are the erroneous actions of the personnel of the spare parts department and the loss of buyers – car owners through pricing policy.

Key words: automated control system, automotive components, expenses, economic effect, stocks, seasonality index, software product, car service station.

Шпатакова О.Л.аспірантка кафедри фінансів, обліку і маркетингу,
ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»**Shpatakova Oksana**

Prydniprov's'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture

ДОСЛІДЖЕННЯ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА НА НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

У статті здійснено дослідження, націлене на методичне забезпечення та практичну оцінку негативного впливу досліджуваних будівельних підприємств Дніпропетровської області на навколишнє природне середовище. Розроблено авторське методичне забезпечення оцінки негативного впливу досліджуваних будівельних підприємств на навколишнє природне середовище, що передбачає п'ять етапів. Наукова новизна запропонованої методики полягає у тому, що в ній уперше на основі нормативного та порівняльного методів визначено методичне забезпечення для підприємств будівельної галузі, тоді як здебільшого оцінка здійснюється відповідно до методик розрахунку певних оціночних показників. Керуючись положеннями авторської методики, проведено оцінку досліджуваної проблематики на прикладі двох суб'єктів будівельної галузі. Встановлено, що рівень негативного впливу цих суб'єктів будівельної галузі на навколишнє природне середовище був нижчим нормативного за основними напрямками, управління відходами було ефективним.

Ключові слова: негативний вплив, екологізація, будівельна галузь, навколишнє природне середовище, викиди, будівельна продукція, нормативні дані, житлові території.

Постановка проблеми. Будівельна галузь є сферою потужного антропогенного впливу на навколишнє природне середовище. Дія на це середовище відбувається як у процесі здійснення будівництва, оскільки для його забезпечення потрібна велика кількість будівельних матеріалів, сировини, водних, енергетичних, інших ресурсів, так і під час експлуатації житлових, нежитлових об'єктів, інженерної інфраструктури тощо. Кожний етап будівництва потребує відповідної комплексної оцінки, яку необхідно здійснювати на професійному рівні, оскільки неврахування впливу будівельної діяльності може нанести шкоду навколишньому природному середовищу, стати причиною великого податкового навантаження для підприємства у вигляді штрафів за порушення встановленої законодавством України гранично допустимої концентрації викидів. Зважаючи на зазначене, дослідження проблеми методичного забезпечення та практичної оцінки негативного впливу будівельних підприємств (на прикладі суб'єктів Дніпропетровської обл.) на навколишнє природне середовище є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам методичного забезпечення оцінки негативного впливу підприємств на навколишнє природне середовище присвячено наукові праці В. Хобти, О. Рудневої [6], М. Светунькова, В. Смолькіна [4], О. Латишевої [3], аналітичні та звітні матеріали за вказаною проблематикою. Незважаючи на існування наукових досліджень за

даним напрямом, є потреба методичного забезпечення оцінки, яка б урахувала особливості функціонування підприємств будівельної галузі.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є методичне забезпечення та практична оцінка негативного впливу досліджуваних будівельних підприємств Дніпропетровської обл. на навколишнє природне середовище. Для досягнення вказаної мети встановлено такі завдання:

1) створення методичного забезпечення оцінки негативного впливу досліджуваних будівельних підприємств на навколишнє природне середовище;

2) здійснення оцінки негативного впливу досліджуваних будівельних підприємств Дніпропетровської обл. на навколишнє природне середовище.

Виклад основного матеріалу. Для вивчення стратегічного управління екологізацією необхідно встановити фактичний рівень впливу цих підприємств на навколишнє природне середовище регіону впродовж останніх років (2015–2017 рр.). Здійснення такого виду оцінки потребує визначення відповідного методичного забезпечення. На нашу думку, оцінка зазначеної проблематики повинна бути здійснена із застосуванням методу порівняльного аналізу, нормативного методу. На рис. 1 представлено авторську методику оцінки негативного впливу досліджуваних будівельних підприємств на навколишнє природне середовище, яка передбачає п'ять етапів. У складі основних оціночних

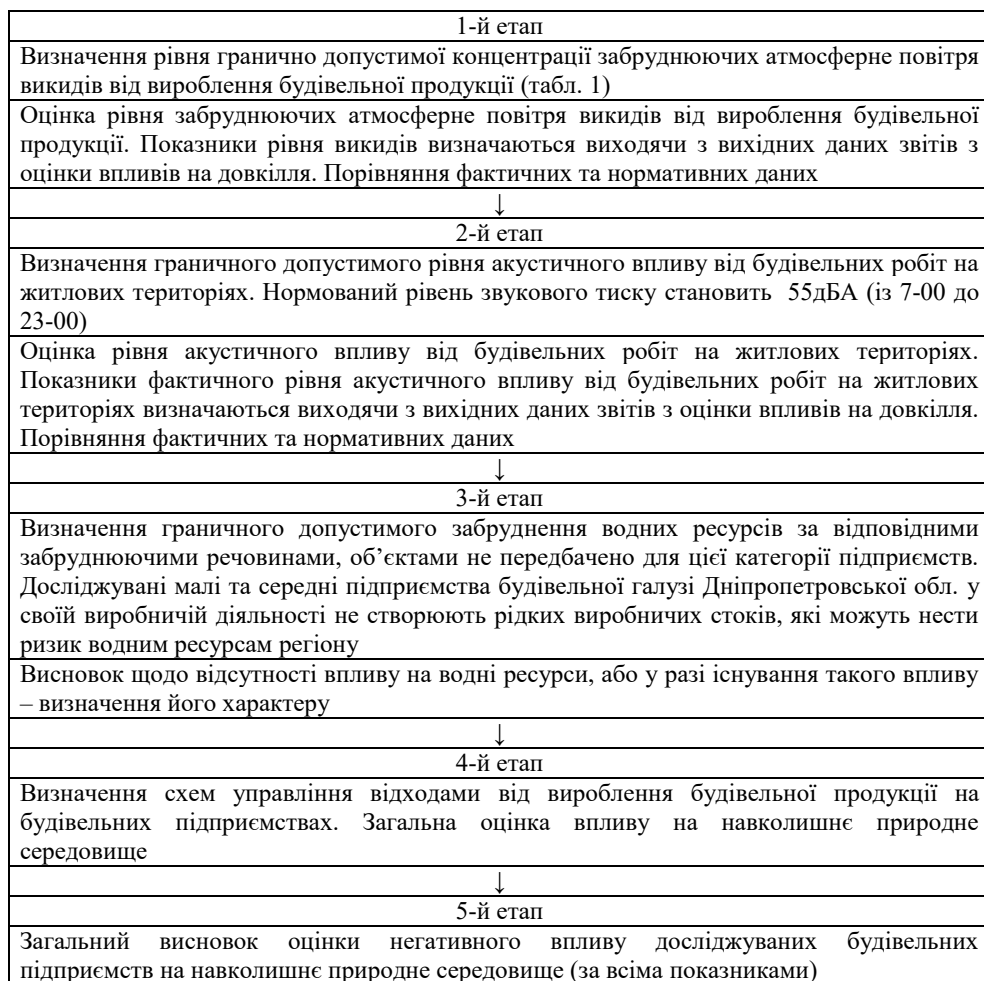

Рис. 1. Методика оцінки негативного впливу досліджуваних будівельних підприємств на навколишнє природне середовище

Джерело: авторська розробка

показників використано такі, що найбільшою мірою характеризують негативний вплив на навколишнє природне середовище від діяльності будівельних підприємств. Наукова новизна запропонованої методики полягає у тому, що в ній уперше на основі нормативного та порівняльного методів визначено методичне забезпечення для підприємств будівельної галузі, тоді як здебільшого оцінка здійснюється відповідно до методик розрахунку певних оціночних показників. Указане методичне забезпечення може бути використано для розвитку методичної бази аналізу, практичних цілей дослідження.

Авторською методикою оцінки (рис. 1) передбачено визначення рівня гранично допустимої концентрації забруднюючих атмосферне повітря викидів від вироблення будівельної продукції (табл. 1).

Аналіз стану стратегічного управління екологізацією будівельного виробництва здійснюється на прикладі двох будівельних підприємств Дніпропетровської області, які декларують та здійснюють упровадження екологічних стратегій розвитку. У складі вказаних досліджуваних підприємств виділено ПрАТ «НВО

«Созидатель» (м. Дніпро) [2], ПрАТ «Металургпром-житлобуд» (м. Кам'янське) [5].

У табл. 2 представлено оцінку негативного впливу ПрАТ «НВО «Созидатель» (м. Дніпро) на навколишнє природне середовище за період 2015–2017 рр.

Досліджуване підприємство займається будівництвом житлових та нежитлових об'єктів у м. Дніпро. Як свідчать результати табл. 2, фактичний рівень впливу забруднюючих атмосферне повітря викидів від вироблення будівельної продукції впродовж досліджуваного періоду 2015–2017 рр. був меншим нормативного за всіма видами забруднюючих речовин. Слід відзначити, що фактичний рівень від граничного нормативу на рік за цими речовинами за 2015–2017 рр. мав тенденцію до зростання, а саме: у 2016 р. порівняно з 2015 р. він зріс з 0,3% до 9,5% (найбільше зростання шкідливих викидів відзначалося за фтористим воднем (на 9,3%), титану діоксидом (на 6,6%), погано розчинними фторидами (на 5,5%)); у 2017 р. порівняно з 2016 р. збільшився з 0,4% до 5,7% (найбільше зростання шкідливих викидів відзначалося за фтористим воднем (на 4,8%), титану діоксидом (на 8,6%)). Відповідно, хоча найбільший

**Рівень гранично допустимої концентрації забруднюючих атмосферне повітря викидів
від вироблення будівельної продукції**

№ п/п	Назва виду забруднюючих речовин, які виникають від вироблення будівельної продукції	Нормативне значення гранично допустимої концентрації (ГДК, мг/м ³) для населених територій
1	Оксиди азоту	0,5 мг/м ³
2	ВСТЧ	0,5 мг/м ³
3	Оксид вуглецю	5 мг/м ³
4	Сірки діоксин	0,5 мг/м ³
5	Бенз(а)пірени	0,1 мкг/100 м ³
6	НМЛОС	0,2 мг/м ³
7	Фтористий водень	0,02 мг/м ³
8	Залізо і його сполуки	0,04 мг/м ³
9	ПРФ	0,2 мг/м ³
10	Манган і його сполуки	0,001 мг/м ³
11	Титану діоксид	0,5 мг/м ³
12	ЛРФ	0,03 мг/м ³

Де: ВСТЧ – викиди суспендованих твердих частинок; НМЛОС – неметанові леткі органічні сполуки; ПРФ – погано розчинні фториди; ЛРФ – легко розчинні фториди.

Джерело: складено автором за матеріалами [1]

рівень атмосферних викидів від будівельної діяльності підприємства за шкідливими речовинами і не перебільшив у 2017 р. рівня 28,2%, спостерігається поступове зростання негативного впливу.

Відповідно до результатів табл. 2, рівень акустичного впливу від будівельних робіт підприємства на житлових територіях упродовж досліджуваного періоду 2015–2017 рр. був меншим нормативного, але також зростав із 27,6% до 31,5% від норми 55дБА. Встановлено, що забруднення водних ресурсів за відповідними забруднюючими речовинами, об'єктами будівництва вказаного підприємства відсутнє. Управління всіма видами відходів від вироблення будівельної продукції на будівельному підприємстві передбачає їх регулярне вивезення завдяки співпраці зі спеціалізованою компанією на умовах аутсорсингу (договірні відносини).

У цілому можна констатувати, що рівень негативного впливу ПрАТ «НВО «Созидатель» (м. Дніпро) на навколишнє природне середовище за період 2015–2017 рр. характеризується як такий, що нижче нормативного за основними напрямками; управління відходами було ефективним, не створювало загроз для довкілля. Щодо управління відходами, то слід відзначити, що підприємство не здійснює його на власних потужностях, не передбачено впровадження інноваційних за основними напрямками, управління відходами було ефективним, не створювало загроз для довкілля. Щодо управління відходами, то слід відзначити, що підприємство не здійснює його на власних потужностях, не передбачено впровадження інноваційних заходів вторинної переробки певних видів відходів.

У табл. 3 наведено оцінку негативного впливу ПрАТ «Металургпромжитлобуд» (м. Кам'янське) на навколишнє природне середовище за період 2015–2017 рр.

Указане підприємство належить до категорії малих підприємств, здійснює будівництво, ремонт житлової та нежитлової інфраструктури. Незважаючи на

категорію, до якої віднесено підприємство, на управлінському рівні здійснюється оцінка негативної дії будівельної діяльності на навколишнє природне середовище. Відповідно до результатів розрахунків, можемо відзначити, що фактичний рівень впливу забруднюючих атмосферне повітря викидів від вироблення будівельної продукції впродовж досліджуваного періоду 2015–2017 рр. був меншим нормативного за всіма видами забруднюючих речовин. При цьому впродовж досліджуваного періоду 2015–2017 рр., як і у випадку попереднього підприємства, відбувається зростання викидів таких шкідливих речовин, а саме: у 2016 р. зростання становило від 0,2% до 5,5% (найбільше збільшення викидів відбулося за бенз(а)піренами (6,9%), манганом і його сполуками (5,5%)); у 2017 р зріст дорівнював від 1% до 3,4% (найбільше збільшення викидів було за бенз(а)піренами (6%)).

Згідно з даними табл. 3, рівень акустичного впливу від будівельних робіт підприємства на житлових територіях упродовж досліджуваного періоду 2015–2017 рр. був меншим нормативного і демонстрував тенденцію до скорочення (з 18,5% до 16,8% від норми 55дБА). Вказане пов'язане з використанням нових інструментів, придбаних раніше. Доведено, що забруднення водних ресурсів за відповідними забруднюючими речовинами, об'єктами будівництва вказаного підприємства відсутнє. Процес управління всіма видами відходів від вироблення будівельної продукції на будівельному підприємстві передбачає їх регулярне вивезення завдяки співпраці зі спеціалізованими компаніями (договірні відносини).

Необхідно зробити висновок, що рівень негативного впливу ПрАТ «Металургпромжитлобуд» (м. Кам'янське) на навколишнє природне середовище за період 2015–2017 рр. був нижчим нормативного за основними напрямками; управління відходами було ефективним, не створювало загроз для довкілля. Сто-

Оцінка негативного впливу ПрАТ «НВО «Созидатель» (м. Дніпро)
на навколишнє природне середовище за період 2015–2017 рр.

№ п/п	Оціночні показники	Нормативні значення	Фактичні звітні значення					
			2015 р.	% від ГН на рік	2016 р.	% від ГН на рік	2017 р.	% від ГН на рік
I	РВ АТМ		11,748526 т	від 8 до 13%	12,294486 т	від 8,3 до 22,5%	13,305713 т	від 8,7 до 28,2%
1.1	Оксиди азоту	0,5 мг/м ³	1,578 т	9	1,621 т	9,2	1,77 т	10,1
1.2	Викиди суспендованих твердих частинок	0,5 мг/м ³	0,668 т	12	0,69 т	12,4	0,72 т	12,9
1.3	Оксид вуглецю	5 мг/м ³	6,818 т	8	7,1 т	8,3	7,4 т	8,7
1.4	Сірки діоксин	0,5 мг/м ³	0,873 т	12	0,95 т	13,1	1,1 т	15,1
1.5	Бенз(а)пірени	0,1 мкг / 100 м ³	0,0000111 т	8	0,000012 т	9,1	0,000016 т	12,1
1.6	НМЛОС	0,2 мг/м ³	1,800 т	9,5	1,92 т	10,1	2,3 т	12,1
1.7	Фтористий водень	0,02 мг/м ³	0,001 т	9	0,0014 т	22,5	0,0017 т	27,3
1.8	Залізо і його сполуки	0,04 мг/м ³	0,005 т	8	0,0055 т	8,1	0,0062 т	9,2
1.9	ПРФ	0,2 мг/м ³	0,002 т	12	0,0024 т	17,5	0,0027 т	19,7
1.10	Манган і його сполуки	0,001 мг/м ³	0,00041 т	12	0,00045 т	13,1	0,00053 т	15,4
1.11	Титану діоксид	0,5 мг/м ³	0,00001 т	13	0,000016 т	19,6	0,000023 т	28,2
1.12	ЛРФ	0,03 мг/м ³	0,003 т	12	0,0036 т	13,1	0,0044 т	16,1
II	РА	55 дБА	15,2 дБА	27,6	16,3 дБА	29,6	17,4 дБА	31,6
III	РВ ВР		0		0		0	
IV	Схема управління відходами від вироблення будівельної продукції на будівельному підприємстві							
4.1	ВММ, т		3,8		4,1		4,3	
4.2	ВПММ, т		12,1		13,5		15	
4.3	ВБМ, т		47		48,5		50,2	
4.4	ВЛ, т		3,2		3,9		4,4	
	Разом відходи, т		66,1		70		73,9	
V	Загальний висновок щодо негативного впливу		Вплив знаходиться на рівні нижче нормативного. Управління відходами ефективне		Вплив знаходиться на рівні нижче нормативного. Управління відходами ефективне		Вплив знаходиться на рівні нижче нормативного. Управління відходами ефективне	

Де: ВММ – відходи металевого лому від монтажів конструкцій (відходи IV класу небезпеки) – управління передається на аутсорсинг спеціалізованій компанії (регулярне вивезення), т; ВПММ – відходи паливно-мастильних матеріалів (відходи IV класу небезпеки) – управління передається на аутсорсинг спеціалізованій компанії (регулярне вивезення), т; ВБМ – відходи будівельних матеріалів (відходи IV класу небезпеки) – управління передається на аутсорсинг спеціалізованій компанії (регулярне вивезення), т; ВЛ – відходи лісоматеріалів (відходи IV класу небезпеки) – управління передається на аутсорсинг спеціалізованій компанії (регулярне вивезення), т.

Джерело: розраховано за даними [2]

совно управління відходами можна відзначити відсутність інноваційності за вказаним напрямом, будівельне підприємством не впроваджує новітніх методів вторинної переробки певних видів відходів.

Висновки. Розроблено авторську методику оцінки негативного впливу досліджуваних будівельних підприємств на навколишнє природне середовище. Керуючись її положеннями, проведено оцінку досліджуваної проблематики на прикладі двох суб'єктів галузі Дніпропетровської обл. за 2015–2017 рр. Встановлено, що рівень негативного впливу цих суб'єктів буді-

вельної галузі на навколишнє природне середовище був нижчим нормативного за основними напрямками, управління відходами було ефективним. Визначено, що всі досліджувані підприємства не впроваджували інноваційних аспектів управління екологізацією в рамках управління відходами будівельної діяльності. Можемо констатувати, що представлена методика дала змогу оцінити рівень негативного впливу зазначених суб'єктів будівельної галузі регіону впродовж указанного періоду, визначити загальну картину управління екологізацією.

**Оцінка негативного впливу ПрАТ «Металургпромжитлобуд» (м. Кам'янське)
на навколишнє природне середовище за період 2015–2017 рр.**

№ п/п	Оціночні показники	Нормативні значення	Фактичні звітні значення					
			2015 р.	% від ГН на рік	2016 р.	% від ГН на рік	2017 р.	% від ГН на рік
I	РВ АТМ		17,5797 т	від 10 до 16%	19,068431 т	від 10,2 до 21,5%	20,857543 т	від 11,2 до 24,9%
1.1	Оксиди азоту	0,5 мг/м3	2,6292 т	15	2,813 т	16,0	2,99 т	17,1
1.2	Викиди суспендованих твердих частинок	0,5 мг/м3	0,7792 т	14	0,844 т	15,2	0,93 т	16,7
1.3	Оксид вуглецю	5 мг/м3	11,0796 т	13	12,05 т	14,1	13,4 т	15,7
1.4	Сірки діоксид	0,5 мг/м3	0,7273 т	10	0,745 т	10,2	0,811 т	11,2
1.5	Бенз(а)пірени	0,1 мкг / 100 м3	0,00002 т	13	0,000025 т	18,9	0,000033 т	24,9
1.6	НМЛОС	0,2 мг/м3	2,3489 т	12,4	2,6 т	13,7	2,7 т	14,3
1.7	Фтористий водень	0,02 мг/м3	0,0009 т	15	0,00095 т	15,3	0,00099 т	15,9
1.8	Залізо і його сполуки	0,04 мг/м3	0,0081 т	12	0,0084 т	12,4	0,0096 т	14,2
1.9	ПРФ	0,2 мг/м3	0,0019 т	14	0,0022 т	16,1	0,0027 т	19,7
1.10	Манган і його сполуки	0,001 мг/м3	0,0006 т	16	0,00074 т	21,5	0,0008 т	23,2
1.11	Титану діоксид	0,5 мг/м3	0,000013 т	16	0,000016 т	19,6	0,00002 т	24,5
1.12	ЛРФ	0,03 мг/м3	0,0038 т	14	0,0041 т	15,0	0,0052 т	19,0
II	РА	55 дБА	18,5 дБА	33,6	17,9 дБА	32,5	16,8 дБА	30,5
III	РВ ВР		0		0		0	
IV	Схема управління відходами від вироблення будівельної продукції на будівельному підприємстві							
4.1	ВММ, т		3,2		3,9		5,1	
4.2	ВПММ, т		10,1		16		18	
4.3	ВБМ, т		44		47		49	
4.4	ВЛ, т		5		7		8	
	Разом відходи, т		62,3		73,9		80,1	
V	Загальний висновок щодо негативного впливу		Вплив знаходиться на рівні нижче нормативного. Управління відходами ефективне		Вплив знаходиться на рівні нижче нормативного. Управління відходами ефективне		Вплив знаходиться на рівні нижче нормативного. Управління відходами ефективне	

Джерело: розраховано за даними [5]

Список літератури:

1. Збірник показників емісії (питомих викидів) забруднюючих речовин в атмосферне повітря. URL : http://mlp.net.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=70&Itemid=30 (дата звернення: 14.08.2019).
2. Компанія «ЧАО «НПО «Созидатель». URL : <http://sozidatel.dp.ua/rus/about/today> (дата звернення: 14.08.2019).
3. Латишева О.В. Особливості екологічних стратегій сучасних промислових підприємств. URL : http://www.rusnauka.com/36_PWMN_2010/Economics/76400.doc.htm (дата звернення: 06.07.2019).
4. Светуньков М.Г., Смолькин В.П. Экологические стратегии в системе управления организацией. *Вестник Самарского государственного экономического университета*. 2014. № 1(111). С. 13–16.
5. Фінансовий звіт / Приватне акціонерне товариство «Металургпромжитлобуд». URL : <http://mpjbud.pat.ua/emitents/reports> (дата звернення: 14.08.2019).
6. Хобта В.М., Руднева О.Ю. Концептуальні положення регулювання екологічних наслідків діяльності підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 6. Т. 3. С. 308–310.

References:

1. Zbirnyk pokaznykiv emisii (pytomykh vykydiv) zabrudniuiuchykh rehovyn v atmosferne povitria [Collection of pollutants (pollutants) into the air]. Available at: <http://mlp.net.ua/index.php?option=view&i&Itemid=30> (accessed: 14.08.2019).
2. Kompaniya AO "NPO "Sozidatel" [Company JSC NPO Sozidatel]. Available at: <http://sozidatel.dp.ua/rus/about/today> (accessed: 14.08.2019).
3. Latysheva, O.V. Osoblyvosti ekologichnykh stratehii suchasnykh promyslovykh pidpriemstv [Features of environmental strategies of modern industrial enterprises]. Available at: www.rusnauka.com/36_PWMN_2010/Economics/76400.doc.htm (accessed: 06.07.2019)
4. Svetunkov, M.G., Smolkin, V.P. (2014). Ekologicheskie strategii v sisteme upravleniya organizatsiei [Environmental strategies in the organization management system]. Sama: Vestnik Samarskogo gosudarstvennogo ekonomicheskogo universiteta, 1(111), 13-16.
5. Finansovyi zvit Pryvatne aktsionerne tovarystvo "Metalurhpromzhytlobud" [Financial Report Metallurgpromzhitlobud, Private Joint Stock Company]. Available at: <http://mpjbud.pat.ua/emitents/reports> (accessed: 06.07.2019)
6. Khobta, V.M., Rudnieva, O.Iu. (2009). Kontseptualni polozhennia rehuliuвання ekologichnykh naslidkiv diialnosti pidpriemstva [Conceptual provisions of regulation of environmental consequences of the enterprise]. Khmelnyts: Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, 6, 308-310.

ИССЛЕДОВАНИЕ НЕГАТИВНОГО ВЛИЯНИЯ СТРОИТЕЛЬНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ

В статье проведено исследование, нацеленное на методическое обеспечение и практическую оценку негативного влияния исследуемых строительных предприятий Днепропетровской области на окружающую среду. Разработано авторское методическое обеспечение оценки негативного влияния исследуемых строительных предприятий на окружающую среду, которое предусматривает пять этапов. Научная новизна предложенной методики заключается в том, что в ней впервые на основе нормативного и сравнительного методов определено методическое обеспечение для предприятий строительной отрасли, тогда как в большинстве случаев оценка осуществляется в соответствии с методиками расчета определенных оценочных показателей. Руководствуясь положениями авторской методики, проведена оценка исследуемой проблематики на примере двух субъектов строительной отрасли. Установлено, что уровень негативного влияния этих субъектов строительной отрасли на окружающую среду был ниже нормативного по основным направлениям, управление отходами было эффективным.

Ключевые слова: негативное влияние, экологизация, строительная отрасль, окружающая природная среда, выбросы, строительная продукция, нормативные данные, жилые территории.

INVESTIGATION OF THE NEGATIVE IMPACT OF THE CONSTRUCTION COMPANY ON THE ENVIRONMENT

The article deals with the methodological support and practical assessment of the negative impact of the studied construction enterprises of Dnipropetrovsk region to the environment. To achieve this goal, the following tasks were set, in particular: 1) creation of methodological support for the assessment of the negative impact of the studied construction enterprises on the environment; 2) carrying out an assessment of the negative impact of the investigated construction enterprises of Dnipropetrovsk region to the environment. The author's methodological support for the assessment of the negative impact of the investigated construction enterprises on the environment was developed, which includes five stages. The main evaluation indicators used indicators that most characterize the negative impact on the environment from the activities of construction companies. The scientific novelty of the proposed methodology is that it provides, for the first time, on the basis of regulatory and comparative methods, methodological support for construction industry enterprises, while in most cases the assessment is carried out according to the methods of calculation of certain evaluation indicators. Based on the provisions of the author's methodology, an assessment of the investigated problems was carried out on the example of five subjects of the construction industry of Dnipropetrovsk region for 2015-2017. It was found that the level of negative impact of these subjects of the construction industry on the environment was lower than the normative in the main directions, waste management was effective. It is determined that all the surveyed enterprises did not introduce innovative aspects of greening management within the framework of construction waste management. The conducted assessment of these issues allowed us to establish a picture of the negative impact of the subjects of the construction industry of Dnipropetrovsk region to the environment for 2015-2017. It is proved that the mentioned methodological support can be used for the development of methodological base of analysis, practical purposes of the study.

Key words: negative impact, greening, construction industry, environment, emissions, construction products, regulatory data, residential areas.

Яковенко О.І.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри управління підприємницькою та туристичною діяльністю, Ізмаїльський державний гуманітарний університет

Yakovenko Olena

Ismail State Humanities University

ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ЗМІСТУ ДЕФІНІЦІЇ «СТРАТЕГІЯ» ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто погляди науковців на зміст категорії «стратегія» підприємства, надано їх класифікацію. Проаналізовано сучасні тенденції глобалізації. Акцентовано увагу на перевагах і недоліках процесу глобалізації, що мають бути враховані під час вибору і формування стратегії підприємства. Проаналізовано доцільність та ефективність застосування запропонованих теоретиками менеджменту та маркетингу стратегій просування вітчизняними підприємствами. Виявлено їх неповну відповідність щодо використання в умовах глобалізаційних економічних процесів. Саме тому запропонована інша, більш вузька класифікація, проте яка підходить під вихід і утримання підприємств на міжнародних ринках, та в подальшому вона потребує більшої деталізації залежно від специфіки діяльності підприємств, їхніх цілей та завдань, вироблення продукції чи послуг тощо, на що будуть спрямовані подальші дослідження автора.

Ключові слова: глобалізація, економічне співробітництво, конкуренція, міжнародний бізнес, стратегія підприємства.

Постановка проблеми. Сьогодні спостерігається стрімкий економічний розвиток світового господарства, економічна взаємодія між різними країнами, проте подібні процеси вимагають постійної адаптації до зовнішніх змін.

Глобальні економічні відносини розширюють можливості для підприємств, разом із цим значно зростають вимоги до рівня конкурентоспроможності їхнього потенціалу, підвищується невизначеність, з'являються усе нові загрози та ризики для підприємств на глобальних ринках.

В умовах євроінтеграції, глобалізації посилюється увага до дослідження проблематики формування та застосування конкурентних переваг підприємств, що вийшли на міжнародні ринки, а це вимагає використання нових, більш удосконалених підходів у сфері стратегічного управління підприємством, розроблення відповідних стратегій розвитку та підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання. За таких умов керівництву підприємства дуже важливо зважено підійти до процесу розроблення та реалізації стратегії конкуренції, врахувати багато як внутрішніх, так і зовнішніх чинників.

У сучасних геополітичних умовах для підприємств однією з найбільш гострих проблем є ефективний вихід на зовнішні ринки, що неможливо здійснити без розроблення стратегії міжнародного розвитку підприємства.

У зв'язку із цим питання формування, оптимізації та реалізації стратегії розвитку вітчизняних підприємств в умовах глобалізації ринку є вкрай актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та зарубіжній літературі досить багато уваги приділено питанням теоретичного дослідження та практичного впровадження стратегічного управління в діяльність організацій, вони розроблялися такими науковцями, як І. Ансофф [1], О. Виханський [5], О. Гарафонов [7], О. Гевко [8], І. Ігнатієва [11], Є. Кайлюк [12], Г. Мінцберг [13], М. Портер [14] та ін. Проте в умовах глобалізації окремі аспекти формування стратегії підприємств потребують дослідження та уточнення, що зумовлює актуальність вибраної теми дослідження.

Акцентуємо увагу, що в більшості зазначених робіт розглядаються стратегії внутрішнього розвитку підприємств або вихід на зовнішні ринки зводиться до однієї з маркетингових стратегій, зазвичай за допомогою просування товарів за рахунок низьких цін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження теоретичних та практичних підходів до визначення сучасного змісту дефініції «стратегія» щодо діяльності вітчизняних підприємств в умовах розвитку міжнародних ринків та глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Відзначимо, що наразі не існує єдиного визначення дефініції «стратегія підприємства». Вважаємо, що стратегію підприєм-

ства можна розглядати як сукупність його принципів та засобів, що забезпечать досягнення мети існування та діяльності підприємства. Однак цікавою для нашого дослідження є думка провідних науковців щодо трактування дефініції «стратегія» (табл. 1).

Таким чином, на думку науковців, стратегія діяльності підприємства визначається як модель певних рішень, дій, довгостроковий план підприємства, мистецтво мати необхідних фахівців та активи з метою досягнення конкурентних переваг.

Маємо ще зупинитися на дослідженні Є. Кайлюка [12, с. 6–10], який дослідив трансформацію трактування дефініції «стратегія». Автор розподіляє її визначення на старе та нове:

– старе розуміння – стратегічне планування, для цього підходу характерним є визначення стратегії як «плану», а процес формування стратегії – як довгострокове планування;

– нове – полягає у реалізації довгострокових ідей діяльності організації, способу досягнення цілей, який вона визначає для себе, керуючись власними міркуваннями в межах умов, які надає зовнішнє середовище.

Із приводу класифікації стратегій у науковців також не існує єдиної думки, аналіз різноманітних стратегій та їх класифікацій дав змогу згрупувати їх схематично на рис. 1.

Отже, залежно від класифікаційної ознаки розрізняють стратегії: за рівнем управління, на якому розробляється стратегія, за стадією життєвого циклу підприємства, за характером поведінки на ринку та за способом досягнення конкурентних переваг.

Слід наголосити, що висвітлені стратегії більше підходять для просування та розвитку підприємства на внутрішніх ринках.

У рамках глобалізаційних процесів не кожна із зазначених стратегій може бути застосована для забезпечення розвитку та просування підприємства, адже міжнародний бізнес має певні особливості.

Характерною ознакою сьогодення є динамічне поглиблення інтеграції політичного, економічного, культурного життя країн світу. У широкий ужиток увійшов термін «глобалізація» як характеристика єди-

ного суспільства, особливо він поширюється в економічній сфері.

Акцентуємо увагу, що у процесі глобалізації вміння працювати на ринках із різними соціокультурними особливостями та завойовувати економічні переваги є запорукою високої конкурентоспроможності на міжнародному ринку. Своєю чергою, даний процес цілком сприятливий і для локальних компаній, адже це можливість вийти на новий рівень управління і відкриває доступ до впровадження успішних міжнародних стратегій та напрацювань. Відзначимо, що основною рушійною силою процесу глобалізації є конкуренція. Саме вона зумовлює необхідність створення та впровадження глобальних стратегій.

За характеристикою О. Грішнєвої [9], сутність глобалізації полягає у такому: взаємозалежність національних економік та їх взаємопроникнення; інтернаціоналізація світової економіки під впливом поглиблення міжнародного поділу праці; послаблення можливостей національних держав щодо формування незалежної економічної політики; розширення масштабів обміну та їх інтенсифікація; формування метапростору в умовах утворення та функціонування транснаціональних компаній; становлення єдиної системи зав'язків та нової конфігурації світової економіки; тяжіння світової економіки до єдиних стандартів, цінностей, принципів функціонування під впливом обміну товарами, робочою силою, капіталом, культурними цінностями.

Слід зазначити, що глобалізація має як свої плюси, так і мінуси (табл. 2).

Наголосимо, що глобалізаційні процеси в економіці дуже важливі, оскільки дають вітчизняним підприємствам значний поштовх до росту та розвитку.

Теоретичний аналіз наукових джерел дав змогу зробити висновок, що більшість науковців, за умов глобалізації, висвітлюють переважно маркетингову стратегію діяльності на зовнішніх ринках (залежно від галузі, досвіду підприємства, фінансових та інших можливостей).

Головне, що додала маркетингова стратегія до управління у цілому і на зовнішніх ринках зокрема, – це прагнення до збалансованості, гармонізації інтер-

Таблиця 1

Визначення дефініції «стратегія» науковцями

Автор	Визначення
І. Ансофф	Стратегія – це набір правил для прийняття рішень, якими підприємство керується у своїй діяльності [1, с. 68].
І. Буляєв	Стратегія – це комплекс системних заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування підприємств [3, с. 95].
М. Бутко	Стратегія – це цілеспрямована послідовність зміни пропозиції продукції (продукту, послуги, технології тощо) з визначенням вимог до якості, витрат ресурсів та цінності щодо споживання [4, с. 18].
З. Галушка	Стратегія – спосіб розвитку ключових конкурентних переваг підприємства [6 с. 42].
О. Гевко	Стратегія – це конкретизована у певних показниках позиція в середовищі, яку займає підприємство [8 с. 25].
Є. Кайлюк	Стратегія – це набір правил для прийняття рішень, якими організація може керуватися у своїй діяльності [12, с. 8].
Г. Мінцберг	Стратегія – це принцип поведінки або дотримання певної моделі поведінки [13, с. 16].
М. Портер	Стратегія являє собою створення завдяки різноманітним діям унікальної і цінної позиції [14, с. 15].
А. Томпсон, Д. Стрікланд	Стратегія – це комбінація із запланованих дій і швидких рішень з адаптації до нових досягнень промисловості та нової диспозиції на чолі конкурентної боротьби [15, с. 20].

есів підприємств, споживачів і суспільства у цілому, партнерства всіх учасників ринкових відносин і некомерційного розподілу суспільних благ [9, с. 269].

Разом із тим маркетинг дав змогу більш повно реалізувати тенденції і принципи сучасного управління – його глобалізм, активність, інноваційність, інтегрованість, переваги структурних досліджень ринку, активне використання зав'язків із громадськістю. Тенденція глобалізму виникла як реакція на зростаючу взаємозалежність національних ринків, на посилення однорідності потреб під впливом успіхів технологій комунікації та транспорту, на розвиток міжнародної стандартизації, на тенденції об'єднання країн, міждержавних угод і розвиток міжнародної конкуренції [10, с. 271].

Стратегічна концепція припускає зсув акценту з продукції і споживача в бік зовнішніх умов функціонування підприємств. Актуальність стратегічного підходу до маркетингу викликана необхідністю враховувати і за можливості контролювати ті аспекти зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства, що найбільшою мірою впливають на майбутнє підприємства.

Зазначимо, що сутність стратегічного маркетингу полягає у тому, що підприємство повинне вкладати більше коштів у такі заходи, що надаватимуть йому можливість вчасно виявляти найважливіші зміни в зовнішньому середовищі і пристосовуватися до них, відповідним чином перегруповувати наявні ресурси.

Ми дотримуємося думки, що стратегія конкурентних переваг – одна з найліпших для просування на будь-яких ринках, так, вона діє там, де зберігається тверда конкуренція. Проте сьогодні багато ринків перестали бути конкурентними в результаті добровільних і довго-

строкових угод між колишніми конкурентами. Спільні підприємства, франшиза, субконтракти, вертикальна інтеграція, спільні науково-дослідні роботи – ці нові форми діяльності підприємств сприяють зменшенню невизначеності, скороченню витрат і згладжуванню чітких меж між підприємством і його оточенням.

Наголосимо, що такий розвиток вимагає зовсім іншої стратегії управління. Отже, зважаючи на різні шляхи виходу національних компаній на міжнародні ринки, їх завдання та цілі, вважаємо, що найбільш актуальними будуть стратегії виходу на міжнародний ринок (вона найбільш важка) та утримання на ньому.

Дана класифікація враховує різні сфери діяльності компаній (фінансова, промислова, туристична, торговельна тощо), різні шляхи та цілі виходу й утримання на вітчизняних і міжнародних ринках, адже глобалізація в економічній діяльності передбачає не лише завоювання інших ринків збуту, а й утримання вже існуючих, напрями – залишити вже існуючі ринки та зайняти нові. Такий підхід обґрунтовується нами тим,

Рис. 1. Класифікація стратегій підприємств

Джерело: узагальнено автором за [1; 5; 6; 8; 13]

Таблиця 2

Переваги та недоліки глобалізації

Переваги глобалізації	Недоліки глобалізації
1. розширення та поглиблення міжнародного розподілу праці	1. взаємозалежність фінансових ринків
2. ефективний розподіл коштів, що в кінцевому підсумку сприяє підвищенню якості трудового життя	2. зростання обсягів спекулятивних, валютних потоків між державами
3. посилення ефекту «економії на масштабах виробництва», що потенційно може призвести до стійкого економічного зростання, підвищення рівня зайнятості	3. платіжна і торговельна розбалансованість
4. підвищення продуктивності праці за рахунок раціоналізації виробництва на глобальному рівні і поширення впровадження передової технології та посилення конкуренції	
5. вільне розповсюдження капіталів, зростання зарубіжних інвестицій, розширення можливостей для розвитку інфраструктури, контактів між різними країнами	

Джерело: узагальнено автором за [2; 4; 8; 11; 12]

що новостворена, ще не досвідчена компанія навряд чи зможе вийти та втриматися у міжнародному бізнес-середовищі, адже попри всі домовленості (економічні, правові тощо), існує жорстка конкуренція й кожному підприємству необхідно бути готовим до непередбачених криз за рахунок дій конкурентів чи партнерів.

Отже, підприємство, яке вже деякий час працює, має досвід, практику вирішення проблемних питань, пов'язаних із його безпосередньою діяльністю, ресурси та фінансові можливості для розширення бізнесу, зв'язки з іноземними партнерами, може побудувати свою стратегію виходу на зовнішні ринки, тобто підготуватися до глобалізації.

Після цього йде стратегія утримання ринку. На ньому організації необхідно затриматися, не втратити клієнтів та споживачів, не віддати свій уже освоєний сегмент та виділити низку пріоритетів, які дадуть змогу розвивати підприємству свою діяльність. Саме тут і доречна маркетингова стратегія, адже вона дає змогу більш активно просувати товар або послуги на ринку, будь то внутрішній чи зовнішній, головне, щоб виробник розумів потреби споживачів та намагався їм відповідати. Проте за наявності умов, що на даному ринку діє багато конкурентоспроможних підприємств, є загроза втратити ринок збуту. Якщо ж підприємство знаходиться під франшизою, в умовах домовленості з іноземними партнерами, йому варто хоча б підтримувати заявлену якість продукції для підтримання своєї позиції на глобальному ринку, щоб відповідати підприємству-донору, і тоді воно не втратить ані свій імідж, ані знизить імідж компанії-партнера.

І це дві різні стратегії, але стратегічний маркетинг допоможе в обох випадках. Тільки в першому він буде більш агресивним та наполегливим, у другому – більш лояльним. Але й у першому й у другому випадку організація підтримує більш конкретизовані стратегії в умовах глобалізації.

Так, базова стратегія повинна орієнтуватися на діяльність в усьому світу та враховувати деякі особливості іноземних країн, стратегія щодо вироблення продукції передбачає розміщення основного виробництва у країнах із найменшими витратами на створення продукту, постачальники також вибираються з різних країн, головне – найбільш вигідні умови постачання; збут також

повинен враховувати та адаптуватися під різні країни світу, і в маркетинговій стратегії це особливо повинно бути враховано; деякі особливості за глобалізації торкаються й організаційної структури організації (її керівництва, головних офісів, уніфікації, співпраці тощо).

Висновки. Аналіз наукової літератури показав, що найбільш часто науковці класифікують стратегії підприємства за чотирма ознаками: за рівнем управління, на якому розробляється стратегія, за стадією «життєвого циклу» підприємства, за характером поведінки на ринку, за способом досягнення конкурентних переваг.

Розгляд сучасних глобалізаційних процесів, їхніх переваг та недоліків дав змогу зробити висновок, що подібні стратегії не завжди відповідають потребам міжнародних ринків. У зв'язку із цим проаналізовано основні економічні процеси в міжнародному розширенні підприємницької діяльності. Встановлено, що в процесі глобалізації вони оперують різними цілями, проте це завжди додатковий прибуток та розширення ринку збуту. Підприємства виходять на даний рівень різними шляхами, а отже, у них є різні стратегії. Запропоновано ці стратегії розподілити на дві групи: стратегії виходу на міжнародні ринки та стратегії утримання на них.

У даному дослідженні обґрунтовано лише основні стратегічні напрями щодо формування міжнародних стратегій: вихід на ринок та утримання на ньому. Наголошено, що для кожного підприємства це буде своя особиста стратегія, яка залежатиме від сфери діяльності підприємств, від їх способу виходу на міжнародні ринки, від змоги реалізації своєї місії та цілей.

У світі існують значні національні відмінності у потребах споживачів та їхніх звичках, уподобаннях, традиціях тощо. Тому відпрацювання глобальної стратегії – досить кропіткий елемент просування бізнесу (в роботі були визначені основні аспекти, на які повинна бути звернута увага саме за побудови стратегії, розрахованої на глобалізацію). Отже, подальші дослідження будуть спрямовані на визначення особливостей формування міжнародних стратегій для підприємств окремих галузей національної економіки, розроблення окремих стратегій для національних підприємств, які мають пріоритет та змогу виходу і роботи на міжнародних ринках.

Список літератури:

1. Ансофф І. Стратегическое управление / сокр. пер. с англ. Москва : Экономика, 1989. 519 с.
2. Бровкова О. Стратегічний менеджмент : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2017. 224 с.
3. Булеев І.П., Прокопенко Н.Д., Мельникова М.В. Стратегия повышения эффективности функционирования производства : монография. Донецк : Ин-т экономики, 2004. 278 с.
4. Бутко М.П., Дітковська М.Ю., Задорожна С.М. Стратегічний менеджмент : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 376 с.
5. Виханский О.С. Стратегическое управление : учебник. Москва : Гардарики, 1998. 296 с.
6. Галушка З.І., Комарницький І.Ф. Стратегічний менеджмент : навчально-методичний посібник. Чернівці : Рута, 2006. 248 с.
7. Гарафонов О.І. Конкурентна стратегія: сутність та особливості формування на підприємствах легкої промисловості. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції*. 2015. № 18(7). С. 16–20.

8. Гевко О.Б., Шведа Н.М. Стратегічне управління : навчальний посібник. Тернопіль : ФОП Паляниця В.А., 2016. 152 с.
9. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник. Київ : Знання, 2007. 535 с.
10. Дикий О.В. Конвергенція маркетингу та стратегії підприємства в умовах глобалізації бізнесу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2009. Вип. 84. Ч. II. С. 268–273.
11. Ігнатієва І.А. Стратегічний менеджмент : підручник. Київ : Каравела, 2008. 480 с.
12. Кайлюк Є.М. Стратегічний менеджмент : навчальний посібник. Харків : ХНАМГ, 2010. 279 с.
13. Минцберг Г. Школы стратегий. Москва : Книга по Требованию, 2017. 330 с.
14. Портер М.Е. Конкуренция. Москва : Вильямс, 2001. 495 с.
15. Томпсон А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации. Москва : ЮНИТИ, 1998. 576 с.

References:

1. Ansoff I. (1989) Strategicheskoye upravlenie [Strategic management] Moscow: Economica, pp. 519.
2. Brovkova O. (2017) Strategichnyy menedzhment [Strategic management] Nav. Posibnyk Kiev: Tsentr Navchalnoi Literatry, pp. 224.
3. Buleev I.P., Prokopenko N.D., Melnikova M.V. (2004) Strategia povysheniya effektivnosti funktsionirovaniya proizvodstva: monografiya. [Strategy improving the efficiency of production: monograph] Donetsk: Institut Economics, pp. 278.
4. Butko M.P., Ditkovska M.Yu., Zadorozhna S.M. (2016) Strategicheskyy menedzhment [Strategic Management] Nav. posibnyk. Kyiv: Tsentr Uchbovoi Literatry, pp.376.
5. Vikhansky O. S. (1998) Strategicheskoye upravlenie [Strategic management] uchebnik Moscow: Gardarika, pp. 296.
6. Galushka Z.I., Komarnitsky I.F. (2006) Strategicheskyy Menedzhment [Strategic Management] Nav.method. posibnyk. Chernivtsi: Ruta, pp. 248.
7. Garafonova O. I. (2015) Konkurentna Strategia: sutnist ta osoblyvosti formuvannya na pydpryemstvakh legkoi promyslovosti. Sotsialno – ekonomichny rozvytok regioniv v konteksty myzhnarodnoi integratsii. [Competitive Strategy Daily and Special Features form on the enterprises of easy industrial production. Social and economic Development of regions in the context of international integration], no18 (7), pp. 16-20.
8. Gevko O.B., Shveda N.M. (2016) Strategichne upravlinnia [Strategic Management] Nav. posibnyk. Ternopil: FOP Palyanitsya V.A., pp. 152.
9. Grishnoea O. A. (2007) Economica pratsy ta sotsialno-trudovy vidnosyny [Economic and social work] pidruchnik. Kiev: Znannia, pp. 535.
10. Wild O.V. (2009) Convergentsia marketyngu ta strategii pydpryemstva v umovah globalizatsii byznesu. Aktualny problemy myzhnarodnyh vydnosyn [Convergence of marketing and marketing strategies in minds of globalization business. Actual problems of international relations], vol. 84 (Chastina II), pp. 268-273.
11. Ignatieva I. A. (2008) Strategichnyy menedzhment. [Strategic management: financial management] Kiev: Caravela, pp. 480.
12. Kailuk E. M. (2010) Strategichnyy menedzhment. [Strategic Management] Nav. posibnyk. Kharkiv: KHNAMG, pp. 279.
13. Mintzberg G. (2017) Shkoly strategy [School of Strategy] Moscow: Kniga po trebovaniyu, pp. 330.
14. Porter M. E. (2001) Kokurentsia [Competition] Moscow: Williams, pp. 495.
15. Thompson A. (1998) Strategicheskyy menedzhment. Iskustvo razrabotki i realizatsii. [Strategic mediation. Art of development and implementation.] Moscow: Unity, pp. 576.

ИССЛЕДОВАНИЕ НЕКОТОРЫХ АСПЕКТОВ СОДЕРЖАНИЯ ДЕФИНИЦИИ «СТРАТЕГИЯ» И ОСОБЕННОСТЕЙ ИХ ПРИМЕНЕНИЯ ОТЕЧЕСТВЕННЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В статье рассмотрены взгляды ученых на современные стратегии предприятий, представлена их классификация. Проанализированы современные тенденции глобализации. Акцентировано внимание на преимуществах и недостатках процесса глобализации, которые должны быть учтены в ходе выбора и формирования стратегии предприятия. Проанализирована целесообразность и эффективность применения предложенных теоретиками менеджмента и маркетинга стратегий продвижения отечественными предприятиями. Выявлено их неполное соответствие относительно использования в условиях глобализационных экономических процессов. Именно поэтому предложена их более узкая классификация, которая акцентирует внимание на выходе предприятия на международный рынок и удержании своей позиции, которая требует дальнейшей детализации в зависимости от специфики деятельности предприятий, их целей и задач, изготовления продукции и т. д., на что и будут направлены дальнейшие исследования автора.

Ключевые слова: стратегия предприятия, глобализация, экономическое сотрудничество, конкуренция, международный бизнес.

**RESEARCH OF SOME ASPECTS OF THE CONTENT OF THE DEFINITION
“ENTERPRISE STRATEGY” AND FEATURES OF THEIR APPLICATION DOMESTI**

Today there is a rapid economic development of the world economy, economic interaction between different countries, however similar processes require monitoring of external changes and adaptation to them the activities of the enterprise. Global Economic Relations Expands Opportunities for enterprises, along with this, significantly increase the level requirements the competitiveness of their potential, increasing uncertainty, ever new threats and risks for enterprises in global markets. In the context of European integration, globalization increased attention to research the problems of formation and application of competitive advantages of enterprises, that entered international markets, and this requires the use of new, more improved approaches in the field of strategic enterprise management, developing appropriate development strategies and improving performance business entities. Under such conditions, the management of the enterprise is important to carefully approach the process of developing and implementing a strategy competition, take into account a lot of both internal and external factors. In modern conditions of functioning of enterprises one of the most acute problems have effective access to foreign markets, which is not possible implement without developing a strategy for the international development of the enterprise. In this regard, the issues of formation, optimization and implementation of the strategy development of domestic enterprises in a globalized market relevant. In domestic and foreign literature a lot of attention is paid theoretical research and practical implementation strategic management in the activities of organizations. Note that in most these works are considered strategies for the internal development of enterprises, or access to foreign markets comes down to one of the marketing strategies, usually by promoting products at low prices. However, in the context of globalization, certain aspects of strategy formation enterprises require research and refinement, which determines the relevance selected topic. In connection with this, the purpose of the study is determined by the study theoretical and practical approaches to determining the current content of the definition "Strategy" on the activities of domestic enterprises in the context of development of international markets and globalization.

Key words: globalization, economic cooperation, competition, international business, enterprise strategy.

3. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-5-45>

УДК 336.22(094.4):504:657

Самусевич Я.В.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування,
Сумський державний університет

Теницька І.А.

магістрантка,
Сумський державний університет

Samusevych Yaryna, Tenyts'ka Iryna

Sumy State University

ДОСЛІДЖЕННЯ ФІСКАЛЬНИХ ТА РЕГУЛЯТИВНИХ ЕФЕКТІВ ДІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОДАТКІВ

Статтю присвячено дослідженню фінансової та регулятивної функцій екологічного податку. За результатами аналізу статистичних даних визначено, що екологічний податок не виконує фінансову функцію у повному обсязі, що впливає на низьку кількість природоохоронних заходів, які фінансуються за кошти державного та місцевих бюджетів України. Дослідження стримуючих та стимулюючих ефектів регулюючої функції екологічного податку було проведено з використанням інструментів кореляційно-регресійного аналізу за період 2002–2018 рр. Оцінені тісні зв'язки між досліджуваними змінними свідчать, що в Україні екологічний податок має регулятивний ефект у збереженні навколишнього природного середовища. Виявлені закономірності створюють підґрунтя для реформування екологічного податку в Україні в напрямі підвищення ефективності виконання його основних функцій.

Ключові слова: екологічний податок, функції податків, навколишнє природне середовище, фінансова функція, регулятивна функція, природоохоронні заходи.

Постановка проблеми. Останніми роками питання сталого розвитку та охорони навколишнього середовища займають центральне місце серед проблем національного розвитку економіки України через зростаючий рівень забруднення повітря та водних ресурсів, відсутність ефективних практик поводження з відходами тощо. У межах екологічної політики існують різні типи інструментів для реалізації цілей охорони навколишнього середовища та сталого розвитку. Водночас, незважаючи на широкий перелік цих інструментів, міжнародний досвід показує найбільшу ефективність саме економічних інструментів. Екологічні податки набувають усе більшого значення серед економічних інструментів у зв'язку з їх високою результативністю у досягненні цілей економічної та екологічної політики. Поширення екологічних податків на рівні держави відображає рівень доходів, які вони забезпечують. Так, за 2018 р. в Україні частка екологічних податків у податкових надходженнях державного бюджету України становила лише 0,37%. Існує безліч екологічних

бар'єрів і контраргументів щодо необхідності реформування даного виду податку, встановлення вищих ставок чи зміни об'єкта оподаткування, у зв'язку з чим набуває актуальності дослідження стримуючих, стимулюючих та фінансових ефектів екологічного податку з погляду визначення сильних та слабких місць ефективності його дії в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема дослідження екологічної ефективності на даному етапі розвитку є актуальною, про що свідчить значна кількість наукових публікацій у даному напрямі. Зокрема, А.І. Накай стверджує, що збільшення фінансового потенціалу податкової системи найчастіше відбувається за рахунок зменшення регулятивного потенціалу, і навпаки. При цьому доведено, що податкова система України не відповідає вимогам сталого розвитку [3]. Н.В. Новицька визначає позитивні зміни модернізації екологічного податку та наголошує на необхідності розроблення механізму акумуляції екологічних коштів на державному рівні [4]. І.С. Волохова

зазначає, що збільшення ставок екологічних платежів повинно здійснюватися відповідно до розміру заподіяної шкоди навколишньому середовищу [5, с. 339]. Також дослідженням екологічних питань займалися Д.М. Серебрянський, досліджуючи регулюючу функцію збору за забруднення навколишнього середовища [6], С. Сучек, аналізуючи вплив фінансово-екологічних інструментів на становлення «зеленої» економіки [7], та багато інших. Однак досі не приділялася увага комплексному дослідженню фіскальних та регулятивних ефектів дії екологічного податку.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у дослідженні виконання фіскальної та регулятивної функцій екологічного податку в Україні на основі аналізу надходжень від екологічного податку та взаємозв'язків між екологічними податками, рівнем забруднення навколишнього природного середовища та витратами підприємств на природоохоронні заходи.

Виклад основного матеріалу. Податки можуть бути названі ефективними, якщо вони виконують основні функції, які на них покладено. За допомогою аналізу екологічних податкових інструментів можна оцінити прямий чи опосередкований вплив держави на екологію, простежити кількісний внесок податку у забезпечення зменшення рівня забруднення, визначити наявність економічних стимулів для платників податків щодо розроблення заходів зменшення деструктивного техногенного впливу на навколишнє природне середовище. Фіскальна функція екологічного податку полягає у забезпеченні наповнення та збільшення доходів бюджетів різних рівнів за рахунок оподаткування діяльності юридичних осіб, яка здійснює шкідливий вплив на стан навколишнього природного середовища. Акумуляовані ресурси формують фінансове забезпечення для здійснення природоохоронних заходів. З іншого боку, регулююча функція податку призначена для зниження негатив-

ного техногенного впливу на навколишнє природне середовище шляхом стимулювання підприємств як до зменшення рівня забруднення, так і до здійснення діяльності у напрямі збереження природних ресурсів. Відповідно, завдання ефективного реформування екологічного податку полягає у пошуку рівноваги між формуванням фінансового забезпечення ефективної природоохоронної діяльності та недопущенням надмірного податкового навантаження на суб'єктів господарювання.

Аналізуючи досвід України, відзначимо, що функції екологічного податку зафіксовані нормами податкового законодавства. Однак існуючі проблеми екологічного оподаткування свідчать, що сьогодні працює лише фіскальна функція, тобто екологічні надходження за видами забруднення сплачуються підприємствами та організаціями, які є його платниками, проте значного регулятивного ефекту не досягається. Однією з причин цього є відсутність в Україні єдиного екологічного фонду, який би акумулював усі екологічні надходження з метою використання їх лише за цільовим призначенням, тобто на екологічні потреби (будівництво сміттєпереробних заводів, очисних споруд тощо). Крім того, не розроблено єдиної системи дотацій та субвенцій для підприємств сміттєпереробної галузі, яка була б стимулюючим чинником для відкриття такого виду бізнесу в Україні, не визначено орган, який би перевіряв відповідність реального рівня забруднення навколишнього середовища даним звітів платників екологічного податку.

На рис. 1 представлено еволюцію частки доходів від оподаткування навколишнього середовища до загальної кількості податкових надходжень протягом 2011–2018 рр.

Дані рис. 1 демонструють відносну стабільність показників у 2011–2012 рр., при цьому відношення доходів від екологічного податку до податкових надхо-

Рис. 1. Динаміка часток екологічного податку в податкових надходженнях бюджетів різних рівнів та сум податкових надходжень за 2011–2018 рр.

Джерело: складено та розраховано авторами за даними [1]

джень збільшилося протягом наступних років (до 0,9% у 2013 р. та до 1,29% у 2014 р.). Таке підвищення відбулося за рахунок упровадження пропорційного розподілу між державним та місцевим бюджетами (державний – 65%, місцевий – 35% [8, с. 447]). Починаючи з 2015 р. ситуація з обсягом екологічних надходжень стабілізувалася і варіювалася на $\pm 0,2\%$, проте спостерігається стрімке зростання загального рівня податкових надходжень до бюджетів.

Аналіз статистичних даних засвідчив, що з кожним роком прослідковується тенденція до збільшення екологічних податкових платежів до державного бюджету. У зв'язку із цим було досліджено фінансові ефекти екологічного податку в Україні (табл. 1).

За результатами табл. 1 видно, що протягом аналізованих років прослідковуються негативні зміни не лише в частині частки екологічних податків у податкових надходженнях бюджету та загальної суми отриманих державою податків, а й у темпах приросту сум екологічного податку, які демонструють тенденцію до скорочення з 2015 по 2016 р. Також варто відзначити, що з року в рік бюджетом передбачається більша кількість екологічних надходжень, аніж виконується насправді, що може свідчити про шляхи застосування заходів мінімізації сплати екологічних податків їх платниками у зв'язку з недосконалістю податкового законодавства та відсутністю контролюючих органів за кількістю викидів підзвітних організацій. Таким чином, дослідження фінансових ефектів екологічного податку засвідчує недосконалість існуючої системи екологічного оподаткування.

Наступним етапом є визначення стимулюючих ефектів регулюючої функції. Для цього дослідження було вибрано чотири результативні показники надходжень екологічного податку до Зведеного бюджету України, які відображають ефективність здійснення природоохоронних заходів підприємствами України:

- сукупні надходження екологічного податку (ЕП);
- надходження екологічного податку від викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення (ЕПап);
- надходження екологічного податку від скидів забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти (ЕПв);

– сумарні надходження екологічного податку від розміщення відходів та утворення та/або тимчасове зберігання радіоактивних відходів (ЕПрв).

Водночас факторними показниками стали параметри витрат підприємств на охорону навколишнього середовища, згруповані за категоріями поточних витрат і капітальних інвестицій та за видами витрат.

Період аналізу включає 2011–2017 рр. У процесі розрахунків було побудовано 20 багатфакторних регресійних рівнянь, які дають змогу оцінити загальні взаємозв'язки витрат підприємств на охорону навколишнього середовища та надходжень екологічного податку, а також структурні взаємозв'язки за видами природоохоронних заходів та складниками екологічного податку з різною тривалістю часового лагу (від 0 до 5 років), а також розраховано коефіцієнти кореляції між факторними та результативними ознаками. Результати проведених розрахунків демонструє табл. 2. Для визначення часового лагу за кожним напрямом дослідження було вибрано таку модель, параметри адекватності та статистичної значущості якої є найвищими.

Відповідно до результатів розрахунків, можна зробити такі висновки:

- між витратками підприємств на охорону довкілля та надходженнями екологічного податку існує прямий кореляційний зв'язок;
- поточні витрати підприємств на охорону навколишнього природного середовища мають прямий вплив на надходження екологічного податку як у цілому так і за окремими видами, тоді як збільшення капітальних інвестицій зумовлює скорочення сукупних надходжень екологічного податку з часовим лагом в один рік;
- капітальні інвестиції підприємств на охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату надходження мають статистично значимий вплив на надходження екологічного податку за забруднення атмосферного повітря на рівні 95% із часовим лагом у п'ять років;
- збільшення поточних витрат на очищення зворотних вод пов'язане зі зростанням надходжень екологічного податку за забруднення води з часовим лагом у два роки, а зростання поточних витрат на поводження з відходами призводить до збільшення екологічного податку за утворення та розміщення відходів із лагом в один рік.

Таблиця 1

Визначення фінансових ефектів регулятивної функції екологічного податку

Показники	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Частка екологічного податку в сукупних податкових надходженнях, %	0,46	0,90	1,29	0,27	0,32	0,27	0,37
Темп приросту сум екологічного податку, %	0,35	0,74	0,96	-0,64	-0,22	0,44	0,69
Надходження екологічного податку до державного бюджету України							
Абсолютний приріст, млн грн	-36903	-20551	-20473	3685	-15146	-3323	-18601
Відносний приріст, %	90,33	94,26	-94,55	100,70	97,59	99,58	98,02
Надходження екологічного податку до місцевих бюджетів України							
Абсолютний приріст, млн грн	-558	-7312	-21305	10242	15077	3851	-2433
Відносний приріст, %	99,75	93,50	91,58	103,60	104,29	100,77	99,57

Джерело: складено та розраховано авторами на основі [8]

Таблиця 2

Визначення стимулюючих ефектів регулятивної функції екологічного податку

Результативна ознака	Факторні ознаки		Коефіцієнт кореляції	Коефіцієнт впливу факторної ознаки	Значимість коефіцієнта впливу	Часовий лаг
ЕП	Сукупні видатки на охорону навколишнього природного середовища	ПВ	0,592	0,677	3,886**	1 рік
		КІ	0,701	-0,362	-2,282**	
ЕПап	Видатки на охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	ПВ	0,581	-0,093	-0,089	5 років
		КІ	0,318	1,146	3,287**	
ЕПв	Видатки на очищення зворотних вод	ПВ	0,769	0,039	5,448***	2 роки
		КІ	0,884	0,102	2,384	
ЕПрв	Видатки на поводження з відходами	ПВ	0,879	0,173	5,179***	1 рік
		КІ	0,740	0,160	1,851	

Примітка: ЕП – екологічний податок; ПВ – поточні витрати; КІ – капітальні інвестиції; значимість коефіцієнта впливу показує t-статистика Стюдента; *** – значимість на рівні 99%; ** – значимість на рівні 95%; * – значимість на рівні 90%.

Джерело: авторські розрахунки за даними [1; 2]

Таблиця 3

Визначення стримуючих ефектів регулятивної функції екологічного податку

Результативні ознаки		Факторні ознаки	Коефіцієнт кореляції	Коефіцієнт впливу факторної ознаки	Значимість коефіцієнта впливу	Часовий лаг
Викиди в атмосферне повітря	Загальні викиди забруднюючих речовин	ЕПап	-0,762	-0,0006	-2,632**	Без лагу
	у т. ч. діоксиду сірки		-0,401	-0,0003	-4,119***	1 рік
	оксидів азоту		-0,720	-0,0001	-2,317*	Без лагу
	діоксиду вуглецю		-0,671	-0,00004	-2,842**	1 рік
Обсяги забруднених зворотних вод	Всього	ЕПв	-0,787	-0,009	-2,851**	Без лагу
	Без очищення		-0,944	-0,002	-6,390***	Без лагу
Обсяги розміщених відходів		ЕПрв	0,841	1,788	3,073**	1 рік

Примітка: ПН – податкові надходження; значимість коефіцієнта впливу показує t-статистика Стюдента; *** – значимість на рівні 99%; ** – значимість на рівні 95%; * – значимість на рівні 90%.

Джерело: розраховано авторами на основі [1; 2]

Ураховуючи особливості функціонування екологічного податку в Україні, існує необхідність у визначенні також стримуючих ефектів регулюючої функції. Згідно із цим, було визначено сім результативних показників, серед яких:

- забруднення атмосферного повітря у розрізі викидів: діоксиду сірки, оксидів азоту, викидів забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю;
- забруднення водних об'єктів: загальний обсяг забруднених вод та обсяг вод без очищення;
- сумарні податкові надходження екологічного податку від розміщення відходів.

Факторними показниками стали три параметри надходжень екологічного податку, серед яких: надходження екологічного податку від викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення (ЕПап); надходження екологічного податку від скидів забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти (ЕПв); сумарні надходження екологічного податку від розміщення відходів та утворення та/або тимчасове зберігання радіоактивних відходів (ЕПрв).

Період аналізу включає 2011–2018 рр. Для оцінювання взаємозв'язків викидів у навколишнє середовище та надходжень екологічного податку за їх видами було побудовано 35 багатофакторних регресійних рівнянь із різною тривалістю часового лагу (від 0 до 3 років) та розраховано коефіцієнти кореляції. Результати проведених розрахунків демонструє табл. 3, у якій за кожним напрямом дослідження було вибрано таку модель, параметри адекватності та статистичної значущості якої є найвищими.

Вищенаведені результати розрахунків за кожним видом забруднення свідчать про обернений кореляційний зв'язок між ознаками, крім екологічного податку від розміщення відходів та утворення та/або зберігання радіоактивних відходів. Аналізуючи регресійні моделі, можна зробити такі висновки:

- екологічний податок має статистично значимий регулятивний ефект у скороченні рівня викидів в атмосферне повітря. Так, збільшення сум екологічного податку за викиди в атмосферне повітря на 1 тис грн через рік призведе до зменшення викидів діоксиду сірки та діоксиду вуглецю у середньому на 3 та 4 т відповідно.

У поточному періоді за умови підвищення сум зазначеного податку на 1 тис грн викиди оксидів азоту скоротяться на 1 т, а забруднюючих речовин – на 6 т;

– скорочення рівня забруднення водних об'єктів відбувається од-ночасно зі зростанням сум екологічних податків. При цьому найбільший регулятивний ефект екологічні податки мають у забезпеченні очищення зворотних вод підприємствами;

– спостерігається відсутність регулятивного ефекту екологічного оподаткування у зниженні рівня утворення та зберігання відходів. Так, за зростання надходжень екологічного податку від розміщення відходів та утворення та/або тимчасове зберігання радіоактивних відходів на наступний рік спостерігається подальше збільшення обсягів утворених та розміщених відходів.

Таким чином, результати дослідження дають змогу підтвердити, що екологічний податок значною мірою впливає на скорочення рівня забруднення навколишнього природного середовища за окремими видами його забруднення.

Висновки. Аналіз фіскальної та регулятивної функцій екологічного податку дав змогу визначити, що

екологічний податок не повністю виконує фіскальну функцію, адже отримані доходи не дають змоги повноцінно фінансувати природоохоронні заходи. Розрахунков стримуючих та стимулюючих ефектів регулюючої функції продемонстрував значимість виявлених зв'язків між вибраними факторними та результативними ознаками. Зокрема, найбільший вплив на рівень надходжень екологічного податку мають видатки на охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату та поточні витрати на очищення зворотних вод. Отримані результати можуть бути використані як підґрунтя для реформування екологічного податку в напрямі збільшення його фіскальної та ефективної результативності.

Дослідження виконане в межах науково-дослідної роботи «Структур-но-функціональна мультиплексивна модель розбудови системи екологічних податків в Україні» (номер державної реєстрації 0119U100759) та Гранту Президента України «Екологічне оподаткування у забезпеченні сталого розвитку України: дорожня карта імплементації європейських стандартів» (но-мер державної реєстрації 0119U103198).

Список літератури:

1. Витрати на охорону навколишнього природного середовища. *Ukrstat.org*. URL : https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/ns.htm (дата звернення: 07.10.2019).
2. Державна казначейська служба України. Звітність. URL : <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> (дата звернення: 07.10.2019).
3. Накай А.І. Податкові важелі забезпечення сталого економічного розвитку в Україні : дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01. Ірпін', 2005. 182 с.
4. Новицька Н.В. Причини і наслідки реформування екологічного податку в Україні. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2011. № 1. С. 187–194.
5. Волохова І.С. Трансформаційні процеси у податковій системі України : монографія. Одеса, 2018. 383 с.
6. Серебрянський Д.М., Новицька Н.В. Збір за забруднення навко-лишнього природного середовища: дослідження семантики терміну, аналіз економічної дієвості. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2009. № 2. С. 320–331.
7. Сучек С. Екологічне оподаткування: європейський досвід та перспективи його застосування в українських реаліях. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки*. 2018. С. 85–93.
8. Матвійчук Н.М. Екологічне оподаткування як інструмент фінан-сування природоохоронних заходів держави. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 15. С. 445–450.

References:

1. Ukrstat.org. Vytraty na okhoronu navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyshcha. [Ukrstat.org. Costs for environmental protection] Available at: https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/ns.htm. (accessed: 07.10.2019).
2. Derzhavna kaznacheys'ka sluzhba Ukrainy. Zvitnist' [State Treasury Service of Ukraine. Reporting] Available at: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>. (accessed: 07.10.2019).
3. Nakay A. I. (2005) Podatkovi vazheli zabezpechennya staloho ekonomichnoho rozvytku v Ukraini [Tax levers for sustainable economic development in Ukraine] Irpin', 182 p.
4. Novyts'ka, N. V. (2011) Prychyny i naslidky reformuvannya ekolohichnoho podatku v Ukraini [Reasons and consequences of reforming the environmental tax in Ukraine] Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu DPS Ukrainy (ekonomika, pravo). p. 187–194.
5. Volokhova I. S. (2018) Transformatsiyni protsesy u podatkoviy systemi Ukrainy [Transformation processes in the tax system of Ukraine] Odessa, 383 p.
6. Serebryans'ky D. M., Novyts'ka N. V. (2009) Zbir za zabrudnennya navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyshcha : doslidzhennya semantky terminu, analiz ekonomichnoyi diyevosti [Charge for environmental pollution: a study of the semantics of the term, analysis of economic efficiency] Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noho universytetu derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby Ukrainy. p. 320–331.

7. Suchek S. Ekolohichne opodatkuvannya (2018): Yevropeys'kyy dosvid ta perspektyvy yoho zastosuvannya v ukrayins'kykh realiyakh [Environmental taxation: European experience and prospects for its application in Ukrainian realities]. Ekonomichnyy chasopys Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky, p. 85-93.

8. Matviychuk N. M. (2017) Ekolohichne opodatkuvannya yak instrument finansuvannya pryrodookhoronnykh zakhodiv derzhavy [Environmental taxation as a tool for financing the state's environmental protection measures]. Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky, pp. 445–450.

ИССЛЕДОВАНИЕ ФИСКАЛЬНЫХ И РЕГУЛЯТИВНЫХ ЭФФЕКТОВ ДЕЙСТВИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ НАЛОГОВ

Статья посвящена исследованию фискальной и регулятивной функций экологического налога. По результатам анализа статистических данных определено, что экологический налог не выполняет фискальную функцию в полном объеме, что влияет на низкое количество природоохранных мероприятий, которые финансируются за счет средств государственного и местных бюджетов Украины. Исследование сдерживающих и стимулирующих эффектов регулирующей функции экологического налога было проведено с использованием инструментов корреляционно-регрессионного анализа за период 2001–2018 гг. Обнаруженные тесные связи между исследуемыми переменными свидетельствуют, что в Украине экологический налог имеет регулятивный эффект в сохранении окружающей среды. Выявленные закономерности создают основу для реформирования экологического налога в Украине в направлении повышения эффективности выполнения его основных функций.

Ключевые слова: экологический налог, функции налогов, окружающая естественная среда, фискальная функция, регулятивная функция, природоохранные мероприятия.

RESEARCH OF THE FISCAL AND REGULATORY EFFECTS OF ENVIRONMENTAL TAXES

The article is devoted to the study of the fiscal and regulatory function of environmental tax. Effective implementation of the regulatory and fiscal function of environmental taxes will allow society not only to contribute to the compensation of environmental damage, but also to the polluting enterprise to participate directly in the development of environmentally balanced industries and activities. At the present stage of development of Ukraine, environmental taxation is one of the most important incentives for sustainable environmental management. To form a balanced impact of the state on the state of the environment and the tax burden on economic entities, it is necessary for the environmental tax to effectively perform its functions. The period of research includes 2011-2017. The analysis of statistical data shows that the environmental tax does not fulfill the fiscal function on the high level, which affects the low number of environmental measures financed by the State and Local Budgets. The study of the moderating and stimulating effects of the regulating function was performed using correlation-regression analysis tools. The close links between the studied variables indicate that in Ukraine the environmental tax has a regulatory effect on environmental conservation. The calculations confirm the existence of environmentally-driven enterprise initiatives through capital investment, while current environmental expenditures are intended solely to reduce the effects of destructive man-made impact and have no preventive effect. Therefore, initiatives to reform the environmental tax should include not only setting limits on targeted spending on environmental activities, but also monitoring and quality control of such activities. On the other hand statistically significant effects of the environmental taxes influence on the quality of environmental sources allow confirming that the environmental tax has a significant effect on reducing the level of environmental pollution. The identified linkage creates the basis for reforming the environmental tax in Ukraine in order to increase its fiscal and regulatory performance.

Key words: environmental tax, tax function, environment, fiscal function, regulatory function, environmental measures.

4. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-5-46>

УДК 314.748

Винничук Р.О.

кандидат економічних наук, доцент кафедри
менеджменту персоналу та адміністрування,
Національний університет «Львівська політехніка»

Yunnychuk Roksolana

National Lviv Polytechnic University

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ МІГРАЦІЇ ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНИХ УКРАЇНСЬКИХ КАДРІВ

У статті подано порівняльний аналіз стану та тенденцій розвитку науково-дослідних робіт в Україні та інших країнах як основний чинник розвитку інтелектуального капіталу. Встановлено основні мотиви та чинники, які формують міграцію української еліти, зокрема автор наголошує на тому, що трудова імміграція відіграє ключову роль у просуванні економічного розвитку в довгостроковій перспективі та вирішенні поточних і майбутніх демографічних проблеми в ЄС. В контексті цього проаналізовано динаміку та структуру видачі Синіх карт, тобто стандартизованого дозволу на проживання для висококваліфікованих осіб із третіх країн, які планують працювати в ЄС, українським фахівцям. Також автор проаналізував міграційну політику США щодо висококваліфікованих працівників з України, встановив тенденцію видачі спеціалізованих віз та їх частку у структурі віз, виданих усім європейським країнам.

Ключові слова: міграція, трудова міграція, висококваліфіковані працівники, міграційна політика, імміграція.

Постановка проблеми. Конкурентна сила в постіндустріальній економічній системі полягає в оволодінні науково-технологічною моделлю економічного розвитку. Основою досягнення цього пріоритету є наявність висококваліфікованих спеціалістів в галузях розроблення нових матеріалів, біології, радіоелектроніки, фізики, хімії та інформаційних технологій, які забезпечують можливість розвитку високотехнологічного виробництва за найвищими міжнародними стандартами. Нинішній етап розвитку світових економічних зв'язків визначається зростаючою залежністю національних економік від технологій та інформації. Інновації, виробництво та розвиток фундаментальних наукових дисциплін вимагають великого фінансового та матеріального ресурсного забезпечення, потужної підтримки персоналу та інфраструктури. Проте ключовим чинником інноваційних проривів є інтелектуальний капітал країни, який формує її конкурентоспроможність на світовому ринку, інноваційний імідж та інвестиційну привабливість. Зважаючи на це, вважаємо міграцію висококваліфікованих кадрів негативним показником, який загрожує економічному зростанню та науково-технічному прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжнародну міграцію трудових ресурсів досліджують такі вітчизняні науковці, як А. Гайдуцький, С. Дорогунцов, І. Івахтюк, А. Доценко, Я. Жупанський, Ф. Заставний, С. Копчак, Ю. Корчак-Чепурківський, О. Малиновська, І. Ольшевська, Т. Петрова, Ю. Пітюренко, С. Пирожков, О. Піскун, Ю. Римаренко, У. Садова, С. Стеценко, В. Товкун, О. Хомра, М. Шаленко, А. Філіпенко, С. Якубський. Проте дослідженням щодо міграції висококваліфікованих та високоінтелектуальних працівників бракує комплексності та плановірності.

Формулювання цілей статті. Метою статті є встановлення тенденції міграційних потоків висококваліфікованих працівників, виявлення основних напрямів їх міграції, характеристика міграційної політики основних країн-реципієнтів щодо української робочої сили.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні розвиток міграційних процесів формує негативні фактори в економіках країн-реципієнтів, які розглядають це явище виключно як небезпеку економіці [1]. Це безпідставно, якщо говорити про імміграцію висококласних працівників у країни з вищим рівнем достатку та можливостей для розвитку й зростання. З іншого боку,

переоцінка міграції допомагає підвищити розуміння стратегій життєдіяльності людей на основі різноманітного та активного способу. Міграція є частиною активних стратегій життєдіяльності, але також визначається соціальним контекстом і визначається соціальними нормами й структурами. Мігранти є агентами змін економічно, технологічно, соціально та політично [2].

На основі загальноприйнятих міжнародних критеріїв Україна має достатній потенціал для розвитку інновацій (щодо основної та прикладної науки). Однак нині це використовується мінімально. Є кілька причин цього явища. По-перше, Україна гостро потребує технологічних і структурних оновлень та збільшення фінансової підтримки інновацій. По-друге, це вимагає великих і різноманітних форм міжнародного наукового технологічного співробітництва з іншими країнами. Щодо цього одним з актуальних питань для України є залучення венчурного капіталу, який спеціалізується на проєктах фінансування нових наукових проєктів з потенційними високими показниками розвитку, проте з великим ризиком. Міжнародний економічний досвід показує, що в країнах з добре розвиненими ринками венчурні підприємства відіграють активну роль у задоволенні потреб населення для нових продуктів та підвищенні загального наукового й технологічного рівня виробництва, створюючи конкурентне середовище в галузях науки і наукових послуг.

Наявність та тенденцію розвитку проблеми фінансування НДДКР України можна прослідкувати за допомогою аналізу частки коштів, спрямованих на розвиток науки у загальній частці ВВП (рис. 1) [3].

Витрати на дослідження та розробки у структурі ВВП України формують спадну тенденцію, що негативно впливає на рівень розвитку науки та техніки в державі. Це спонукає програмістів, технологів, науковців та інженерів шукати перспективу за межами країни. Високорозвинені країни світу спрямовують все більший грошовий потік у розвиток технологій. Якщо у ЄС відсоток коливається внаслідок різної політики стосовно інвестицій у науку членів Союзу, то Китай та Південна Корея

відображають чітке зростання витрат на дослідження та розробки. Певною мірою коливаються показники Японії, проте залишаються на високому рівні. США рухаються майже плавною лінією, яку можна пояснити адаптованістю країни саме до такого рівня частки ВВП внаслідок аналізу перспектив та стратегічних рішень.

Міграція висококваліфікованих фахівців з країн, що розвиваються, є сильно поширеною та руйнівною проблемою для держав, що є вихідцями цієї категорії людських ресурсів.

Основними драйверами міграції освітньої еліти українського суспільства є корумпованість держави, відсутність можливостей для гідного працевлаштування, низький рівень оплати праці, відсутність перспектив розвитку, нестабільність економічної системи.

Серед основних мотивів, що штовхають фахівців до виїзду за кордон, можна виділити потребу в безпеці та впевненості в завтрашньому дні, якість послуг в інституціях (школа, лікарня), інфраструктуру, можливість самореалізації.

Точної статистики стосовно працевлаштування висококваліфікованих українських кадрів не існує. Проте цілком справедливо можна стверджувати, що найбільш привабливими для працевлаштування «мізків» є США та Європейський Союз.

Трудова імміграція відіграє ключову роль у просуванні економічного розвитку в довгостроковій перспективі та вирішенні поточних і майбутніх демографічних проблеми в ЄС. Отже, ЄС працює над низкою взаємопов'язаних заходів, які спільно спрямовані на створення гнучкої системи залучення кваліфікованих трудових ресурсів з країн, що не перебувають у складі ЄС, задля зміцнення конкурентоспроможності ЄС. Однією з реалізації цієї стратегії є «Blue card».

Синя карта ЄС – це стандартизований дозвіл на проживання для висококваліфікованих осіб з третіх країн, які планують працювати в ЄС. Її власникам надаються пільги та цінні папери, але отримання дозволів може бути дуже важким [4]. Синя карта ЄС дає змогу громадянам третьої країни, які мають відповідний університетський рівень

або подібну кваліфікацію, отримати дозвіл на проживання задля роботи в ЄС. Власники можуть подати заявку на постійне поселення в Європі через певний проміжок часу. Табл. 1 ілюструє кількість Синіх карт, виданих країнами ЄС українським фахівцям протягом 2012–2017 років.

Основними напрямками використання можливості полегшеного працевлаштування висо-

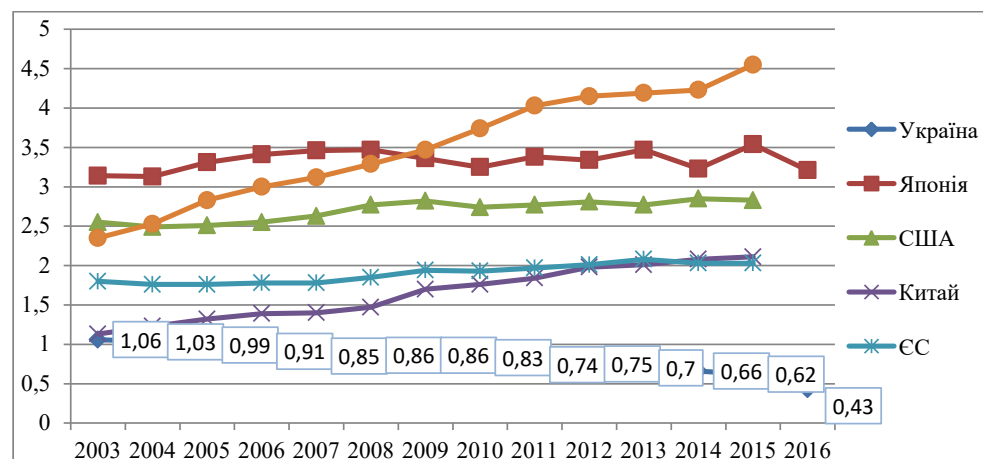

Рис. 1. Витрати на дослідження та розробки в Україні та інших країнах світу, % ВВП

кокваліфікованих кадрів України за програмою Є Чехія, Польща та Німеччина. Німеччина – це беззаперечний лідер із залучення українського людського потенціалу за Синіми картами, що зображено на рис. 2.

Рис. 3 ілюструє рейтинг країн за кількістю власників “Blue card”.

Основну частину висококваліфікованих мігрантів, які отримали Синю карту, становлять громадяни Індії. Фахівці з Китаю розташовані на другій позицію. Наступне місце посідає Росія. Україна розташовується на четвертій лідерській позиції, що характеризує високий рівень залучення висококваліфікованих українців до процесів розвитку ЄС, а також чітко відображає тенденцію людського потенціалу нашої держави до зміни місця проживання задля покращення власного добробуту. П'ятірку лідерів замикає Туреччина.

США для залучення мігрантів застосовують політику, керовану попитом. У нинішніх умовах розвитку країна найбільше зацікавлена у висококваліфікованих мігрантах із третіх країн. Висококваліфіковані працівники-мігранти можуть виходити на ринок праці США на тимчасовій основі або як законні постійні жителі (із Зеленою картою) [6].

Якщо працедавці США хочуть найняти кваліфікованих робітників за тимчасовою американською

візою, вони використовують візу H1B та візу L1 (L1A та L1B). H1B і L1 – це тимчасові американські візи, які дають змогу іноземцям офіційно працевлаштуватись у США на висококваліфіковані посади. Американські компанії можуть спонсорувати іноземних співробітників

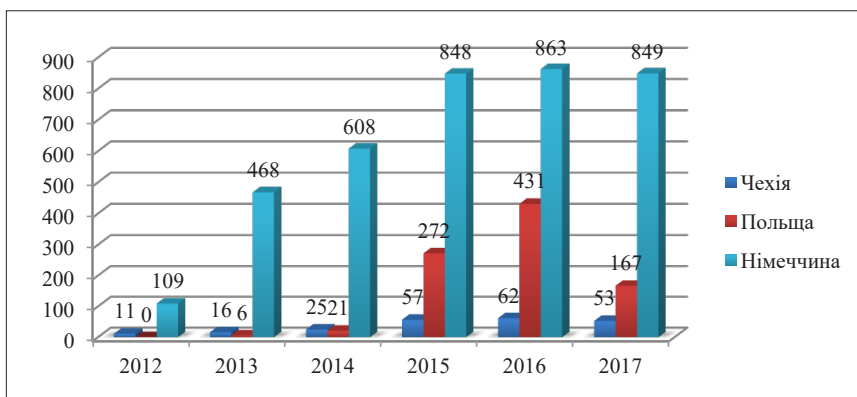

Рис. 2. Динаміка видачі “Blue card” для українців серед найпопулярніших напрямків

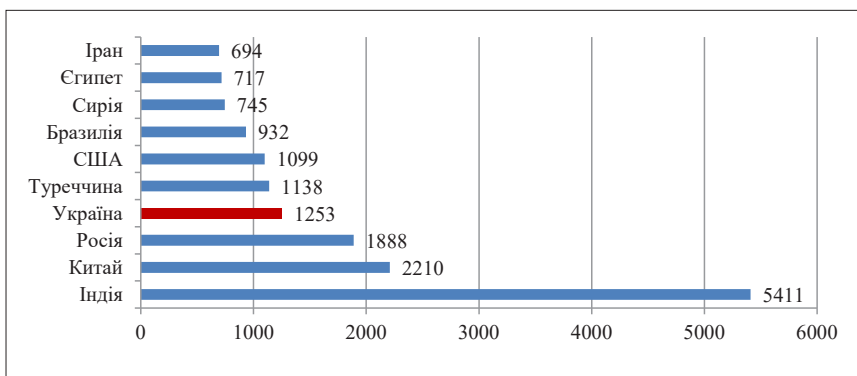

Рис. 3. Рейтинг кількості власників “Blue card”, осіб

Таблиця 1

“Blue Card” для українських фахівців

Країна/рік	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Австрія	15	14	20	13	10	8
Бельгія	0	0	1	0	1	3
Болгарія	0	0	7	36	25	22
Естонія	2	3	8	12	7	5
Іспанія	2	5	0	1	1	0
Італія	0	0	6	9	14	8
Латвія	6	6	20	49	40	48
Литва	0	4	31	54	33	41
Люксембург	0	3	4	12	19	16
Німеччина	109	468	608	848	863	849
Польща	0	6	21	272	431	167
Румунія	0	1	20	30	12	6
Словаччина	2	5	3	3	2	4
Словенія	0	0	0	4	1	4
Угорщина	0	0	1	0	1	0
Фінляндія	0	1	0	0	5	3
Франція	2	4	6	22	12	15
Хорватія	0	0	0	3	0	1

Джерело: сформовано автором на основі джерела [5].

ників візою H1B. Після затвердження власники візи H1B повинні працювати тільки для цієї корпорації або роботодавця, якщо вони не подають заявку на передачу H1B. Віза H1B розроблена для в'їзду в країну фахівців, що володіють цінними знаннями. Претендент повинен володіти принаймні ступенем бакалавра за тією спеціальністю, за якою він хоче влаштуватися у США. За такими візами у Сполучених Штатах Америки працюють також висококваліфіковані фахівці з України, кількість яких охарактеризована у табл. 2. Загалом тенденція видачі для українських громадян спадна, проте їх частка у структурі віз, виданих усім європейським країнам, зростає. Це зумовлене насамперед труднощами видачі американської візи внаслідок політики квотування. Візи L-1 надаються провідним

спеціалістам, керівникам та менеджерам філій або дочірніх компаній, головний офіс яких розташований у США, тобто в межах службової міграції. Аналітика кількості даних віз подана в табл. 2, проте охарактеризоване число включає також тип L-2, що видається членам родини власника візи.

Рис. 4 яскраво зображає тенденцію видачі віз H1B висококваліфікованим українським спеціалістам протягом останніх п'яти років.

Рис. 5 чітко ілюструє тенденцію видачі віз типу L українським кваліфікованим мігрантам у 2014–2018 роках.

Нині «відтік мізків» є серйозним викликом для України як країни, що розвивається. Процес міграції висококваліфікованих кадрів особливо активно спосте-

рігається у країнах Європи, яка створює системи для забезпечення гідних можливостей для трудового мігранта. Потік освічених та кваліфікованих трудових ресурсів не припиняється також у напрямку США. Україні потрібно реагувати на цю проблему, адже поки економіка нашої держави занепадає, її людські ресурси розбудовують економіку інших країн.

Висновки. Підсумовуючи, можемо сказати, що проблема імміграції висококласних фахівців з України має бути одним з першочергових напрямів трудової політики нашої держави. Створення позитивного інноваційного клімату, розвиток креативних індустрій, зростання частки вкладень у розвиток науки, тісна співпраця бізнесу та закладів освіти тощо є тими заходами, вжиття яких допоможе врегулювати та стабілізувати вищеописані процеси. Перспективами подальших досліджень є формування рекомендацій для державних органів усіх рівнів щодо зменшення відтоку українського інтелектуального капіталу за кордон.

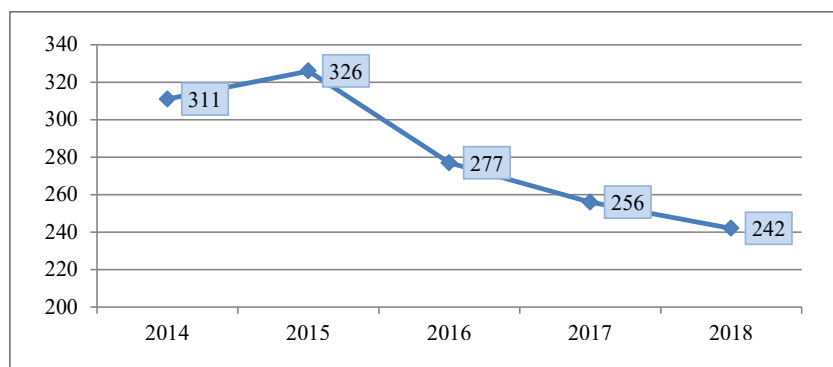

Рис. 4. Кількість українських громадян, що отримали візу типу H1B протягом 2014–2018 років, осіб

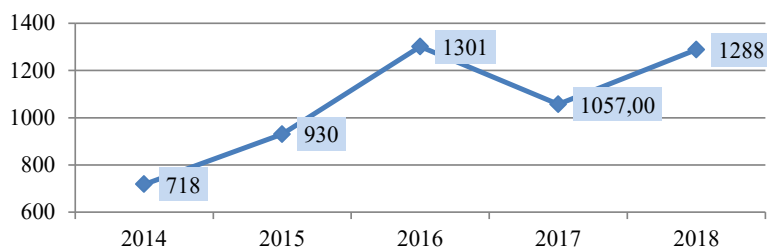

Рис. 5. Кількість українських громадян, що отримали візу типу L за 2014–2018 роки, осіб

Таблиця 2

Аналіз кількості виданих віз типу H1B, L та H для українців

Показник/рік	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість виданих віз типу H1B для українців, шт.	311	326	277	256	242
Загальна кількість H1B, шт.	131 369	172 748	180 057	179 049	179 660
Частка українців, що отримали візу в загальній структурі виданих дозволів, %	0,24	0,19	0,15	0,14	0,13
Кількість населення Європи, що отримала візу H1B	14 109	12 826	11 450	9 543	9 126
Частка українців, що отримала візу в структурі Європи виданих дозволів, %	2,20	2,54	2,42	2,68	2,65
Загальна кількість виданих віз типу L, шт.	149 621	164 604	165 178	163 432	153 099
Кількість виданих віз типу H для українців, шт.	718	930	1 301	1 057,00	1 288
Частка українців, що отримала візу в загальній структурі виданих дозволів, %	0,48	0,56	0,79	0,65	0,84

Джерело: дані сформовано автором на основі джерела [7]

Список літератури:

1. Ковальчук А. Сучасне розуміння міграції та міграційних процесів в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 1. С. 182–185.
2. Чайка-Петегрич Л. Трудова міграція та її взаємозв'язок з безробіттям в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2012. № 3 (36). С. 5–9.
3. Main Science and Technology Indicators. URL: https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?Datasetcode=MSTI_PUB&lang=en (дата звернення: 25.07.2019).
4. Blue card. URL: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (дата звернення: 3.08.2019).
5. Eurostat. URL: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> (дата звернення: 4.08.2019).
6. Фарінья К. Розвиток креативних та культурних індустрій в Україні. 2017. URL: https://www.culturepartnership.eu/upload/editor/2017/Research/Creative%20Industries%20Report%20for%20Ukraine_UA.pdf (дата звернення: 6.08.2019).
7. Nonimmigrant Visa Statistics Research and development expenditure (% of GDP. URL: <https://travel.state.gov/content/travel/en/legal/visa-law0/visastatistics/nonimmigrant-visa-statistics.htm> (дата звернення: 10.08.2019).

References:

1. Kovalchuk A. (2015) Suchasne rozuminnja migracii ta migraciinyh procesiv v Ukraini [Current understanding of migration and migration processes in Ukraine]. *Comparative and analytical right*, no. 1, pp. 182–185.
2. Chajka-Petegyrych L. (2012) Trudova migraciia ta ii vzajemovv'язok z bezrobittiam v Ukraini [Labor migration and its interconnection with unemployment in Ukraine]. *Galician Economic Herald*, no. 3 (36), pp. 5–9.
3. Main Science and Technology Indicators. Available at: https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?Datasetcode=MSTI_PUB&lang=en (accessed: 25 August 2019).
4. Blue card. Available. at: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (accessed: 3 August 2019).
5. Eurostat. URL: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> (accessed: 4 August 2019).
6. Farinya K. (2017) Rozvytok kreatyvnyx ta kulturnyx industrij v Ukrayini [Development of creative and cultural industries in Ukraine]. Available at: https://www.culturepartnership.eu/upload/editor/2017/Research/Creative%20Industries%20Report%20for%20Ukraine_UA.pdf (accessed: 6 August 2019).
7. Nonimmigrant Visa Statistics Research and development expenditure (% of GDP. Available at: <https://travel.state.gov/content/travel/en/legal/visa-law0/visastatistics/nonimmigrant-visa-statistics.htm> (accessed: 10 August 2019).

СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ МИГРАЦИИ ВЫСОКОКВАЛИФИЦИРОВАННЫХ УКРАИНСКИХ КАДРОВ

В статье предоставлен сравнительный анализ состояния и тенденций развития научно-исследовательских работ в Украине и других странах как основной фактор развития интеллектуального капитала. Установлены основные мотивы и факторы, которые формируют миграцию украинской элиты, в частности автор делает акцент на том, что трудовая иммиграция играет ключевую роль в продвижении экономического развития в долгосрочной перспективе и решении текущих и будущих демографических проблем в ЕС. В контексте этого проанализированы динамика и структура выдачи Синих карт, то есть стандартизированного разрешения на проживание для высококвалифицированных лиц из третьих стран, которые планируют работать в ЕС, украинским специалистом. Также автор проанализировал миграционную политику США касательно высококвалифицированных работников из Украины, установил тенденцию выдачи специализированных виз и их долю в структуре виз, выданных всем европейским странам.

Ключевые слова: миграция, трудовая миграция, высококвалифицированные работники, миграционная политика, иммиграция.

MIGRATION STATUS AND TRENDS OF UKRAINIAN HIGHLY-QUALIFIED WORKERS

The main objectives of the study were to identify the main tendency of migration flows of highly skilled workers, to identify the basic directions of their migration and to characterize the migration policy of the leading recipient countries regarding the Ukrainian labor force. The article presents a comparative analysis of the current state and tendencies of development of research works in Ukraine and other countries, as the main factor of intellectual capital development. The author emphasized the importance of highly qualified specialists for the development of any branch of economy and formation of the country's competitiveness in the world market. The main motives and factors that shape the migration of the Ukrainian elite have been identified; in particular, the author argued that labor immigration plays a key role in promoting long-term economic development and in addressing current and future demographic problems in the European Union. In this context, the dynamics and structure of the issuance of Blue Cards, a standardized residence permit for highly qualified third-country nationals planning to work in the European Union for Ukrainian professionals, have been analyzed. It was revealed that Ukraine is in the fourth leading position, which characterizes the high level of involvement of highly qualified Ukrainians in the European Union development processes. It was found that the main areas of utilization of the possibility of facilitated employment of highly qualified personnel of Ukraine under the program – the Czech Republic, Poland and Germany. The author also analyzed the United States migration policy for highly skilled workers from Ukraine, established the tendency to issue specialized visas and their share in the structure of visas issued to all European countries, in particular the number and proportion of issued visas H1B, L and H for Ukrainians; share of Ukrainians granted visas in the structure of Europe permits issued. As a result, the main conclusion of the article is that nowadays, “brain drain” is a serious challenge for Ukraine as a developing country and the next steps of the government should be clear and concrete steps to regulate this process and create a favorable innovation climate in Ukraine.

Key words: migration, labor migration, highly skilled workers, migration policy, immigration.

5. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-5-47>

УДК 336.225

Князькова В.Я.

кандидат економічних наук, доцент,
Одеський торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Башинська М.І.

кандидат економічних наук,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет

Буруков В.В.

студент,
Одеський торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Knyazkova Valentina, Burukov Vyacheslav

Odessa Institute of Trade and Economics of
Kyiv National University of Trade and Economics

Bashynska Maryna

Izmail State University of the Humanities

СУТНІСТЬ ПОДАТКОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

У сучасних реаліях реформування та швидких змін господарського устрою нашої держави, метою якого є утвердження сучасної України як країни високих економічних, політичних та соціальних стандартів, особливо актуальною стає проблема забезпечення фінансовими ресурсами дохідної частини бюджету. Податкові надходження посідають центральне місце у системі доходів держави. У зв'язку з цим у статті досліджено принципи адміністрування податків, розкрито механізми податкового адміністрування, запропоновано заходи щодо підвищення його ефективності. Визначено роль Державної фіскальної служби України в мобілізації доходів бюджету. Підкреслено, що від ефективності роботи податкових органів залежить формування фінансової бази органів місцевого самоврядування. Зазначено, що можливість держави вчасно та в належному стані виконувати свої функції залежить від результативності та ефективності податкового адміністрування.

Ключові слова: податки, адміністрування податків, бюджет, податкові органи, фіскальна служба, орган державної влади, митна політика, податкова політика.

Постановка проблеми. Податкові надходження складають найбільшу частину фінансового запасу кожної держави. Саме за їх рахунок формується більшість доходів бюджетів, що дає змогу накопичувати кошти задля створення якісних суспільних благ. Однак платники податків, бажаючи збільшити свої фінансові результати, намагаються мінімізувати податковий тягар законними або незаконними методами, тому фіскальні органи вимушені вживати необхідних заходів для підтримки та покращення функціонування системи податкового адміністрування, основним завданням якої є мобілізація податкових надходжень згідно з вимогами чинного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми податкового адміністрування привернули увагу таких науковців, як О.М. Дзюба, В.Ф. Межейнікова,

В.М. Мельник, Т.Р. Яроцька. Проте роль податкового менеджменту у зміцненні фінансової бази регіонів висвітлена недостатньо та заслуговує на подальше обговорення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення ролі податкового адміністрування у формуванні фінансової незалежності регіонів та пошук рішень щодо підвищення його ефективності.

Виклад основного матеріалу. Нині в Україні відбуваються дуже різкі зміни в політичній ланці та соціально-економічній сфері, тому значна увага приділяється створенню досконалої та ефективної системи оподаткування. Актуальність вибраної проблеми є очевидною, тому що від якості процесу збирання податків залежить ступінь формування дохідної частини бюджету, а це є головною фінансовою базою держави.

Головним чином податкова система забезпечує регулярні, стабільні та повноцінні надходження коштів до бюджету.

Державну фіскальну службу України створено Рішенням Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 року. Вона функціонує як інститут-організація, що реалізує податкову політику, політику у сфері державної митної справи, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску [1].

Категорія соціальної організації в широкому розумінні характеризує способи регулювання, упорядкування, а також дії окремих індивідів та цілих соціальних груп. Характерною рисою таких організацій є спеціалізований персонал, що пройшов відповідну підготовку й виконує функцію менеджменту [2].

З наведеної дефініції організації, яка збігається з визначенням поняття «інститут», випливає, що організація є комплексним багаторівневим соціальним явищем (відповідно, комплексним поняттям). Стосовно ДФС це означає, що вона є інститутом-організацією, де можна виділити такі рівні:

1) особистісний (група, колектив, сукупність людей, між якими існують певні взаємовідносини);

2) нормативний (сукупність цілей, процедур, правил, норм (інституту-встановлення), які визначають характер взаємин і взаємодій учасників організації, а також взаємин і взаємодій організації як цілого та її окремих представників із зовнішнім оточенням, тобто іншими організаціями та індивідами);

3) структурний;

4) матеріально-технічний (комплекс матеріальних умов та засобів, за допомогою яких здійснюється функціонування організації) [3, с. 51].

На Державну фіскальну службу України безпосередньо покладається провадження фіскальної діяльності. Систему органів управління фіскальною діяльністю складають ДФС України, а саме центральний апарат у складі 20 департаментів та 3 управлінь, територіальні органи, а саме Головні управління ДФС в областях, спеціалізовані департаменти [1].

Головними завданнями ДФС є:

- виконання державної податкової політики та політики у сфері державної митної справи, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, здійснення в межах повноважень, передбачених законом, контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків і зборів, митних та інших платежів, державної політики у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, державної політики з адміністрування єдиного внеску, а також боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань сплати єдиного внеску, державної політики у

сфері контролю за своєчасністю здійснення розрахунків в іноземній валюті в установленний законом строк, дотриманням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), а також наявністю ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону, торгових патентів;

- внесення на розгляд міністра фінансів пропозицій щодо забезпечення формування державної податкової політики, державної політики у сфері державної митної справи, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, здійснення контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків і зборів, митних та інших платежів, державної політики у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів [1].

Сукупність завдань та вимог, поставлених перед органами ДФС України, зумовлена цілями та змістом податкової та митної політики, а також вектором державної діяльності у сфері внутрішньої та зовнішньої політики. ДФС України виконує поставлені завдання як необхідний та обов'язковий елемент державно-правового механізму податкової та митної політики, під яким розуміють сукупність державних інституцій, задіяних у процесі формування та впровадження податкової та митної політики, їхню роль та відносини, що підпорядковані чіткій ієрархії правових норм та принципів [1].

Організація процесу адміністрування податків обов'язково повинна передбачати, по-перше, мінімальні витрати на саме організацію процесу адміністрування, по-друге, мінімізацію спілкування податкових органів з платниками податків, тому дуже важливо визначити, які види робіт мають належати до сфери адміністрування податків загалом та до сфери адміністрування податкових зобов'язань зокрема.

О.М. Дзюба, Т.Р. Яроцька визначають, що в рамках податкового адміністрування відбувається вжиття таких заходів:

- постановка на облік;
- декларування податкових зобов'язань;
- стягнення несплачених податків;
- визначення податкових зобов'язань контролюючими органами;
- зміна термінів виконання податкових зобов'язань;
- повернення зайво сплачених податків;
- забезпечувальні заходи (податкова застава, адміністративний арешт активів);
- оскарження рішень контролюючих органів тощо [4; 5].

Наведені вище види діяльності стосуються такого напряму адміністрування податків, як адміністрування податкових зобов'язань.

В.М. Мельник обґрунтовує таку думку: адміністрування включає такі напрями роботи, як облікова робота (облік платників податків та облік надходжень податків); масово-роз'яснювальна та консультативна робота;

прогнозно-аналітична робота; контрольно-перевірочна робота [6, с. 228].

Всі напрями робіт, пропонувані В.М. Мельником, безпосередньо перетинаються зі сферою адміністрування податкових зобов'язань, окрім прогнозно-аналітичної роботи. Прогнозно-аналітична робота може виконуватися як у рамках фіскального адміністрування (прогнозування надходжень податків та зборів за зміни ставок оподаткування, введення податкових пільг, складання бюджету держави на наступний рік тощо), так і в рамках адміністрування податкових зобов'язань (прогнозування податкових надходжень в розрізі регіональних податкових органів) [6, с. 230].

Т.Р. Яроцька вважає, що визначення терміну адміністрування податків обумовлене особливістю об'єкта управління. Представлений об'єкт управління характеризується, по-перше, нематеріальною сферою виробництва, по-друге, великими обсягами інформації, а також специфікою праці. З огляду на це податкове адміністрування містить шість елементів, таких як підготовка опису податку; визначення податкової бази податку; розрахунок та грошовий переказ податку; перевірка відповідності дій платника податку податковому законодавству; опротестування; примушення, санкції [5, с. 13].

Основою фінансової бази органів місцевого самоврядування є місцеві бюджети, щодо надходження яких центральне місце посідають податки та збори, контроль за сплатою яких покладено на фіскальну службу України.

Рис. 1, на якому зображено динаміку надходжень коштів до місцевих бюджетів Одеської області у 2014–2018 роках, демонструє позитивну динаміку надходжень до місцевих бюджетів, що досягнута не лише внаслідок інфляційних процесів, але й завдяки покращенню зовнішнього контролю за наглядом щодо сплати податків. Протягом усього періоду зафіксовано перевиконання плану надходжень.

Основними джерелами наповнення місцевих бюджетів у 2018 році були ПДФО (59%), плата за землю (17%), єдиний податок (15%) та акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю (3%) (рис. 2).

Ефективність податкової системи є одним із головних чинників сталого економічного розвитку країни

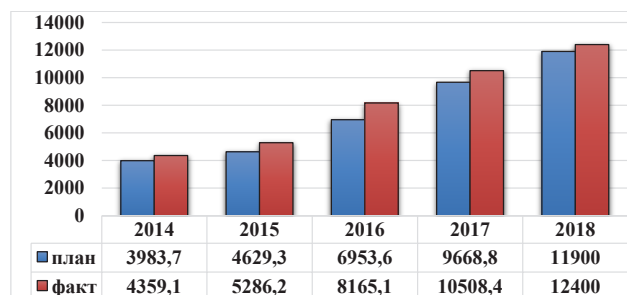

Рис. 1. Динаміка надходження коштів до місцевих бюджетів за 2014–2018 роки, млн. грн.

Джерело: побудовано на основі джерела [7]

та фактором її фінансової стійкості. Фіскальна політика вимагає низки цілеспрямованих та координованих дій щодо забезпечення ринкових перетворень податкових відносин та наповнення бюджетів усіх рівнів [8, с. 88].

Вирішення багатьох проблемних питань, пов'язаних з адмініструванням податків, сьогодні є важливим науковим напрямом, пов'язаним із практичною діяльністю органів оподаткування.

Бажання, з одного боку, досягти довіри платників податків, а з іншого боку, забезпечити фіскальні потреби держави приводить до ситуації, в якій органи, які забезпечують податкові надходження для розв'язання практично необхідних задач, вимушені шукати абсолютно нові шляхи для підвищення ефективності своєї роботи та подолання наявних проблем, а саме:

- проблем, які вирішуються покращенням внутрішнього управління;
- проблем, які потребують вдосконалення прийомів, спрямованих на процеси оподаткування.

Саме в таких умовах з'явилося поняття «адміністрування податків в Україні» та почало поширюватись у контексті вирішення раніше згаданих проблем органів оподаткування й виконання фіскальної складової забезпечення діяльності держави.

Висновки. Проведений аналіз дає змогу дійти висновку, що адміністрування податків у нашій країні поки що має низку недоліків організаційного та методичного характеру.

Проблема настання відповідальності за скоєння податкового правопорушення нині є однією з найбільш дискусійних у сфері податкового права. Частково це можна пояснити комплексом певних питань, що часто виникають при цьому, адже санкції за скоєнні податкові злочини та проступки, окрім фінансового, ще регулюються трудовим, адміністративним та кримінальним правом.

Згідно з даними Головного управління ДФС в Одеській області за останні 5 років показники Зведеного бюджету України демонструють сталу тенденцію до підвищення доходів державного та місцевих бюджетів, зокрема від податкових надходжень, тому можна стверджувати, що податкова політика в Головному управлінні ДФС в Одеській області реалізується досить ефективно.

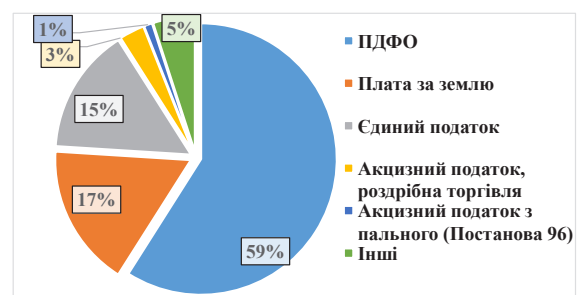

Рис. 2. Структура податкових надходжень до місцевого бюджету у 2018 році

Джерело: побудовано на основі джерела [7]

Податкові органи мусять докласти максимальних зусиль для формування серед прошарків населення та ділових кіл усвідомлення позитивної ролі держави шляхом надання достовірної інформації про свої дії та запровадження прозорого механізму стягнення податків.

Таким чином, податкове адміністрування в усіх його аспектах є предметом вивчення та наукових досліджень для забезпечення комплексного підходу до вирішення проблем оподаткування, інноваційної активності у сфері оподаткування, забезпечення структурних реалій української економіки.

Список літератури:

1. Структура Державної фіскальної служби України. URL: <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/struktura> (дата звернення: 02.10.2019).
2. Про Державну фіскальну службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 року № 236. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF> (дата звернення: 04.10.2019).
3. Бейкун А. Позитивна тенденція розвитку категорії «система» як елемента структурно-функціональної побудови органів державного управління. *Право України*. 2001. № 12. С. 51–54.
4. Дзюба О.М., Гуцалюк О.І. Реформування Державної фіскальної служби України: що зміниться для платників податків. *Економіка та управління на транспорті*. 2018. Вип. 6. С. 121–124.
5. Яроцька Т.Р. Шляхи вдосконалення системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08. «Гроші, фінанси і кредит» ; Національний університет державної податкової служби України. Ірпінь, 2007. 18 с.
6. Мельник В.М. Оподаткування: наукове обґрунтування та організація процесу : монографія. Київ : НАН України, ДУ «Ін-т економіки та прогнозування», 2006. 277 с.
7. Звіти про виконання Плану роботи Головного управління ДФС в Одеській області на 2014–2018 роки. URL: <http://od.sfs.gov.ua/diialnist/plani-ta-zviti-roboti> (дата звернення: 07.10.2019).
8. Межейнікова В.Ф. Сутнісні аспекти податкового адміністрування в Україні. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2005. Т. 13. С. 88–97.

References:

1. Struktura Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy [Structure of the State Fiscal Service of Ukraine]. URL: <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/struktura> (accessed: 02.10.2019).
2. Pro Derzhavnu fiskalnu sluzhbu Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.05.2014 roku № 236 [About the State Fiscal Service of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 21.05.2014, № 236]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF> (accessed: 04.10.2019).
3. Beikun A. (2001) Pozytyvna tendentsiia rozvytku katehorii “systema” yak elementa strukturno-funktsionalnoi pobudovy orhaniv derzhavnoho upravlinnia. *Pravo Ukrainy* [The positive tendency of the development of the category “system” as an element of structural and functional construction of public administration. *Law of Ukraine*], № 12, pp. 51–54.
4. Dziuba O.M., Hutsaliuk O.I. (2018) Reformuvannia Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy: shcho zminytsia dlia platnykiv podatkov. *Ekonomika ta upravlinnia na transporti* [Reforming the State Fiscal Service of Ukraine: What will change for taxpayers. *Economics and management in transport*], vyp. 6, pp. 121–124.
5. Yarotska T.R. (2007) Shliakhy vdoskonalennia systemy opodatkovannia dokhodiv fizychnykh osib v Ukraini [Ways to improve the personal income tax system in Ukraine] : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk. 08.00.08. “Hroshi, finansy i kredyt” ; Nats. un-t derzh. podatkov. sluzhby Ukrainy. Irpin. 18p.
6. Melnyk V.M. (2006) Opodatkovannia: naukovе obhruntuvannia ta orhanizatsiia protsesu [Taxation: scientific background and organization of the process] : monohrafiia. Kyiv : NAN Ukrainy, DU “In-t ekonomiky ta prohnouzuvannia”. 277 p.
7. Zvity pro vykonannia Planu roboty Holovnoho upravlinnia DFS v Odeskii oblasti na 2014–2018 roky [Reports on the implementation of the Work Plan of the Main Directorate of the State Fiscal Service in the Odessa region for 2014–2018]. URL: <http://od.sfs.gov.ua/diialnist/plani-ta-zviti-roboti> (accessed: 07.10.2019).
8. Mezheynikova V.F. (2005) Sutnisni aspekty podatkovoho administruvannia v Ukraini [Essential aspects of tax administration in Ukraine]. *Problemy i perspektivy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, vol. 13, pp. 88–97.

СУЩНОСТЬ НАЛОГОВОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ И ЕГО РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ ДОХОДОВ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ

В современных реалиях реформирования и быстрых изменений хозяйственного устройства нашего государства, целью которого является утверждение современной Украины как страны высоких экономических, политических и социальных стандартов, особенно актуальной становится проблема обеспечения финансовыми ресурсами доходной части бюджета. Налоговые поступления занимают центральное место в системе доходов государства. В связи с этим в статье исследованы принципы администрирования налогов, раскрыты механизмы налогового администрирования, предложены меры по повышению его эффективности. Определена роль Государственной фискальной службы Украины в мобилизации доходов бюджета. Подчеркнуто, что от эффективности работы налоговых органов зависит формирование финансовой базы органов местного самоуправления. Указано, что возможность государства своевременно и в надлежащем состоянии выполнять свои функции зависит от результативности и эффективности налогового администрирования.

Ключевые слова: налоги, администрирование налогов, бюджет, налоговые органы, фискальная служба, орган государственной власти, таможенная политика, налоговая политика.

THE ESSENCE OF TAX ADMINISTRATION AND ITS ROLE IN THE FORMATION OF LOCAL BUDGET INCOME

In today's realities of reforming and rapid changes in the economic structure of our state, the purpose of which is to affirm modern Ukraine as a country of high economic, political and social standards, the problem of securing the financial resources of the revenue part of the budget becomes especially urgent. Tax revenues are central to the state's revenue system. With their help, the mobilization of the main part of the state's financial resources is achieved through the formation of budgetary and extra-budgetary funds necessary for financial support of the fulfillment of the functions entrusted to it by the state. Therefore, improving the efficiency of tax administration and improving tax work are aimed at maximizing budgetary fill. But taxpayers who seek to maximize the financial performance of their activities naturally try to minimize tax liabilities (by legal or illegal methods). In such circumstances, the state is compelled to take measures (including by organizing appropriate financing) to support the functioning of the tax administration system. In this regard, the article explores the principles of tax administration, reveals the mechanisms of tax administration and proposes measures to improve its effectiveness. The purposes of tax administration are also disclosed and the characteristics of the current state of economic relations in the sphere of taxation are given. The role of tax administration by the bodies of the State Fiscal Service of Ukraine in mobilizing budget revenues based on the analysis of their activity. Local budgets are the basis of the financial base of local governments, and taxes and fees, the control over the payment of which is entrusted to the fiscal service, also play a leading role in the formation of their incomes. It was emphasized that the financial independence of the regions also depends on the efficiency of the tax authorities. It is noted that the ability of the state to ensure the creation of public goods in a timely and proper manner, and therefore to perform its functions, depends on the effectiveness and efficiency of tax administration and compliance with the enforcement discipline in the implementation of tax legislation.

Key words: taxes, tax administration, budget, tax authorities, fiscal service, state authority, customs policy, tax policy.

Лаврук В.В.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів, банківської справи,
страхування та електронних платіжних систем,
Подільський державний аграрно-технічний університет

Покотильська Н.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту,
публічного управління та адміністрування,
Подільський державний аграрно-технічний університет

Lavruk Vitalii, Pokotylska Nataliia

State Agrarian and Engineering University in Podillya

СТРАТЕГІЯ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ ТВАРИННИЦТВА

У статті досліджено проблемні питання ефективності наявних обсягів та обґрунтованості наявних джерел фінансової підтримки галузі тваринництва. Систематизовано нормативно-законодавчу базу та наявні програми, які покликані сприяти розвитку аграрного сектору економіки загалом і тваринництва зокрема в перспективі. Проаналізовано структуру державної фінансової підтримки, запропоновано концептуальну модель її стратегії для тваринницьких підприємств. Розглянуто динамічний стан надання коштів державної підтримки середнім та великим сільськогосподарським підприємствам. Виявлено недоліки наявного порядку державної підтримки подальшого розвитку й технічного оновлення тваринництва. Встановлено напрями посилення фінансового забезпечення виробництва тваринницької продукції за виділення додаткових коштів у державному бюджеті.

Ключові слова: фінансова підтримка, тваринництво, розвиток, модернізація, субсидії, дотації, фінансування.

Постановка проблеми. Сталий розвиток тваринництва пов'язаний насамперед із потребою докорінної перебудови потужного й водночас надвитратного, неефективного виробництва як результату тривалої структурної кризи. Така перебудова повинна мати не вибірково, а максимально поширений інноваційно-модернізаційний характер. За цих умов державна фінансова підтримка виробничого процесу є важливим інструментом забезпечення реалізації стійких темпів розвитку галузі, зростання ефективності виробництва тваринницької продукції, її якості та асортименту, як наслідок, забезпечення продовольчої безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Істотний внесок у дослідження значення та ролі бюджетної підтримки в економічному розвитку тваринницької галузі, обґрунтування специфіки бюджетного фінансування виробництва тваринницької продукції здійснили О. Гудзинський, І. Бланк, М. Дем'яненко, О. Крисальний, М. Кропивка, П. Макаренко, М. Малік, П. Саблук, В. Борисова, Т. Мельник, А. Гайдуцький, О. Гудзь, Г. Лайко, М. Кісіль, О. Олійник, Б. Пасхавер, Д. Полозенко, О. Скидан, А. Чупіс та інші вчені. Незважаючи на велику увагу, приділену розгляду проблематики фінансової підтримки агропромислового виробництва, досі існує низка невіршених завдань, які стримують

темпи зростання виробництва тваринницької продукції. В умовах недостатнього рівня капіталовкладень у тваринницьку галузь проблемними питаннями сьогодення залишаються формування дієвої системи фінансового забезпечення модернізаційних процесів, їх теоретичне обґрунтування, пошук оптимальної структури форм і джерел залучення фінансових ресурсів та їх оптимізація, системне спрямування бюджетних ресурсів на впровадження інновацій.

Формулювання цілей статті. Метою статті є критичний аналіз основних проблеми системи державної фінансової підтримки тваринництва, визначення її місця в системі державного регулювання відродження галузі та пропозиції щодо вдосконалення механізму державної фінансової підтримки ефективної реалізації програм розвитку.

Виклад основного матеріалу. Слід відзначити, що кожного року на забезпечення сталого розвитку, модернізацію та підтримку техніко-технологічного забезпечення тваринництва виділяється обмаль (з огляду на скорочення виконання плану надходжень коштів до спеціального фонду на технічне оновлення аграрного виробництва) бюджетних коштів, тому підприємства шукають грошові ресурси з інших джерел. У 2018 та 2019 роках із загального фонду Державного бюджету

Україні виділено 7,3 млрд. грн. коштів на розвиток тваринництва, особливо на часткову компенсацію вартості фермських машин та обладнання.

Безсумнівно, значне місце у фінансовій підтримці сільськогосподарських товаровиробників посідають дотації та субсидії, які здійснюють посильний вклад у підвищення ефективності виробництва тваринницької продукції та зміцнення фінансового стану тваринницьких підприємств. Не менше значення мають субсидії на будівництво виробничих приміщень на тваринницьких та птахівничих фермах, субсидування процентних ставок по інвестиційних кредитах тощо.

Зокрема, Державним бюджетом на 2017 рік передбачено пряму дотацію (4 млрд. грн.) на стимулювання виробництва молока, розвиток тваринництва й галузей рослинництва відповідно до державної програми «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі». Якщо будуть ще додатково виділені кошти (2–2,3 млрд. грн.) за цією програмою, то вони будуть спрямовані на формування високопродуктивного стада великої рогатої худоби (500 млн. грн.), надання підтримки фінансування у банківській системі (300 млн. грн.), створення фонду гарантування кредитів (700 млн. грн.), підтримку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування (500 млн. грн.) тощо. Вже у 2019 році на Мінагрополітики передбачені видатки в обсязі 12,3 млрд. грн., з них за програмами підтримки розвитку АПК здійснюватимуться 5,9 млрд. грн, зокрема державна підтримка галузі тваринництва складатиме 3,5 млрд. грн. (табл. 1).

На перший погляд, обсяги державної фінансової підтримки АПК (за рахунок дотацій, субсидій) дещо зростають, хоча на тваринництво спрямовуються менші фінансові ресурси. Водночас їхній позитивний вплив оцінити дуже важко, оскільки механізм непрозорої сплати коштів держбюджету більшою мірою перетворюється на засіб мізерної підтримки менш ефективних підприємств, де не практикуються різні форми й методи стимулювання зростання продуктивності праці та якості тваринницької продукції, зниження її собівартості й підвищення ефективності виробництва. У цьому разі застосування різних форм та методів фінансування господарської діяльності підприємств має залежати від застосування вираженої та ефективної цінової полі-

тики, удосконалення окремих положень кредитної та стимулюючої системи.

Слід зазначити, що рівень державної підтримки галузей сільського господарства у США складає 40% від загальної вартості виробленої сільськогосподарської продукції, у країнах ЄС – 35%, у Японії та Франції – 72%, а в Україні – лише 8,3%. У країнах ЄС державна підтримка сільського господарства надається аграрним товаровиробникам у вигляді дешевих кредитів та підтримання стійких цін [5, с. 19].

Відповідно до Закону України [10] державній підтримці сільськогосподарського виробництва вітчизняні вчені відводять особливо важливу роль [1; 7; 9]. У цьому контексті державна підтримка розвитку тваринництва покликана забезпечити кожному регіоні його стабільність, конкурентоспроможність та прибутковість, що дасть можливість у подальшому сприяти підвищенню рівня зайнятості сільського населення, задоволення його потреб у достатніх та якісних продуктах харчування, створення відповідних умов для відродження сільських територій.

Зазначимо, що сталий розвиток та економічна модернізація тваринництва практично неможливо здійснювати в регіонах без державної фінансової підтримки. Відсутність рівномірної та стабільної державної підтримки виробників тваринницької продукції, слабозрозумений експортний потенціал галузі, непрогнозована й мінлива податкова та цінова політика значно знижують можливості розвитку та економічної модернізації тваринництва. Сформовані результати дали змогу розробити концептуальну модель стратегії державної фінансової підтримки тваринницьких підприємств (рис. 1).

Усі ці види державної фінансової підтримки тваринництва дають можливість забезпечити ефективне функціонування галузі, продовольчу безпеку й попит населення в калорійних продуктах харчування. В умовах дефіциту бюджетних фінансових ресурсів основними видами державної фінансової підтримки є пряма (дотації, пільгове оподаткування, фінансова підтримка, формування державних страхових товарних запасів і резервів), кредитна (здешевлені кредити, списання й реструктуризація боргів тваринницьких підприємств перед банками), соціальні програми та фінансування

Таблиця 1

Державна підтримка галузі тваринництва в Україні, млн. грн.

Показник	2018 рік	2019 рік	Відхилення 2019 року від 2018 року (+, -)
Часткова компенсація відсоткової ставки за банківськими кредитами	185	50	-135
Часткова компенсація вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів	2 100	1 800	-300
Спеціальна бюджетна дотація за утримання корів молочного, молочном'ясного та м'ясного напрямів продуктивності й молодняка ВРХ	1 215	1 400	+185
Часткове відшкодування вартості закуплених для подальшого відтворення племінних тварин	300	250	-50
Всього державної підтримки галузі тваринництва	3 800	3 500	-300

Джерело: складено авторами за джерелом [8]

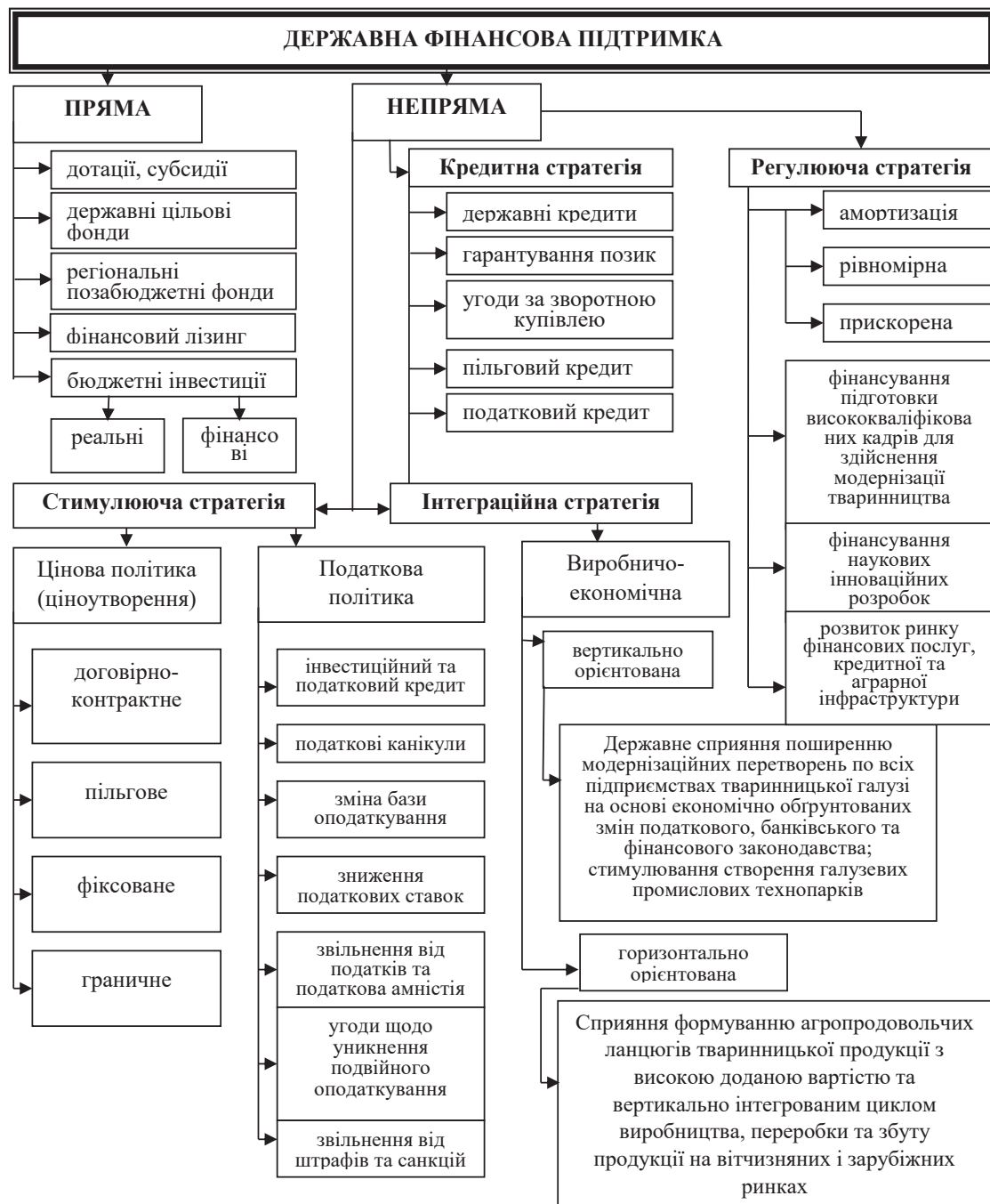

Рис. 1. Концептуальна модель побудови стратегії державної фінансової підтримки тваринницьких підприємств

Джерело: складено авторами

державних, регіональних і галузевих цільових програм розвитку досліджуваного об'єкта.

Значення цих видів фінансової підтримки у забезпеченні економічної модернізації, зміцненні та стабільності функціонування тваринництва практично важко оцінити. Однією з особливостей прямої державної підтримки, що є сукупністю інструментів державного регулювання, є пріоритетне фінансування інноваційно-інвестиційних проектів, які реалізуються у тваринництві, а також надання субсидій на розширення виробництва, компенсацію частини

витрат товаровиробників на придбання матеріально-технічних ресурсів, фермських машин, отримання кредитів. Водночас непряма бюджетна підтримка забезпечує можливість проведення закупівлі сільськогосподарської продукції та продовольства для державних потреб, розвитку аграрної науки, соціальної сфери та сільських територій, регулювання ринку продукції, захисту економічних інтересів тваринників за їхньої участі у зовнішньоекономічній діяльності. На виконання таких операцій держава дозволяє залишати частину прибутку (без його оподаткування),

даючи можливість економії фінансових ресурсів для здійснення різних видів діяльності.

Основним призначенням державної підтримки тваринництва є застосування різних методів впливу держави на забезпечення:

- відновлення та збереження стада високопродуктивних тварин і птиці;
- стійкого розвитку тваринницьких галузей та підвищення обсягів виробництва конкурентоспроможної тваринницької продукції;
- техніко-технологічного оновлення тваринництва й економічної модернізації його виробничих процесів;
- прибутковості основних галузей тваринництва;
- ефективного використання трудового потенціалу, розвитку соціальної та захисту екологічної сфер сільських територій.

Формування системи державної підтримки тваринництва проводиться задля відтворення, збереження й раціонального використання генетичного потенціалу сільськогосподарських тварин і птиці, здійснення економічної модернізації виробничих процесів на тваринницьких фермах і комплексах, підвищення ефективності та конкурентоспроможності продукції, отримання прибутку.

Незважаючи на те, що фінансова підтримка має ефективний стимулюючий вплив на функціонування тваринництва, його економічна модернізація відбувається вкрай повільно. Це переважно є наслідком нестійкого фінансового стану підприємств тваринницького спрямування виробничої діяльності, неправильного підходу до розподілу бюджетних коштів. Підвищити ефективність виробничої діяльності у тваринництві можна за оптимального забезпечення його виробничими та грошовими ресурсами, переоснащення сучасною фермською технікою, використання новітніх технологій виробництва продукції. За результатами вибіркового опитування керівників сільськогосподарських підприємств України рівень забезпечення сучасними фермськими машинами та устаткуванням коливається в межах 40–55% від установленої потреби, однак майже 80% потребують модернізації. Відчуваючи нестачу грошових коштів для сплати близько 70% вартості необхідної техніки, підприємства розраховують на отримання державної підтримки (часткової

компенсації вартості придбання нової техніки, проведення операцій з її лізингу, компенсації відсотків щодо кредитів) модернізації тваринництва.

Однак здебільшого малі й збиткові підприємства не в змозі відшкодувати витрати, які були передбачені пільговим механізмом здешевлення кредиту на трирічний період [2], тому, зрештою, результативність державної підтримки техніко-технологічного оновлення тваринництва залишається зовсім низькою. Не випадково вчені вважають, що досі наявний існуючий порядок державної підтримки технічного оновлення аграрного виробництва (зокрема, тваринництва) має низку недоліків (не спостерігається позитивна динаміка щодо зростання асигнувань, недостатньо обґрунтована структура програм і заходів фінансування, неефективний механізм контролю цільового використання коштів), тому потребує вдосконалення [6].

Отже, за виділення додаткових коштів у державному бюджеті необхідно посилити фінансове забезпечення:

- модернізації технологічних процесів відповідно до пріоритетних напрямів розвитку тваринництва;
- оптимальної структури генетичного потенціалу тварин;
- виробництва інноваційних видів тваринницької продукції;
- формування інфраструктури внутрішнього продовольчого ринку;
- заходів щодо вдосконалення фінансово-кредитного механізму обслуговування тваринників;
- нових форм організації виробництва й мотивації праці;
- налагодження системи страхування ризиків у тваринницькій діяльності.

Сучасне промислове тваринництво забезпечує можливість отримання прогнозованих позитивних економічних результатів, хоча потребує необхідної фінансової підтримки з боку держави. Розглянемо прогнозовані показники фінансування розвитку аграрного сектору економіки (табл. 2).

Можна побачити, що в перспективі загальний обсяг фінансування аграрного сектору зменшиться порівняно з 2016 роком майже на 20%. Переважно фінансова підтримка поступово буде переадресовуватися на місцеві бюджети та інші джерела, оскільки спостерігається

Таблиця 2

Обсяги й джерела фінансування аграрного сектору України, млн. грн.

Рік	Загальний обсяг фінансування	Зокрема, за джерелами			
		державний бюджет	частка до загального обсягу, %	місцеві бюджети	інші
2016	5 821,27	4 095,02	70,3	77,75	1 648,5
2017	6 759,2	4 874,01	72,1	139,52	1 745,67
2018	11 738,58	9 581,76	81,6	273,04	1 883,78
2019	12 872,67	10 320,62	80,2	545,68	2 006,37
2020 (прогноз)	9 887,96	6 780,22	68,6	852,64	2 255,1
Відсоток до 2016 року	169,9	165,6	–	11 разів	136,8

Джерело: складено авторами за даними джерела [8]

скорочення частки (до 68,6%) фінансування з державного бюджету щодо його загального обсягу. Бюджетні кошти спрямовуються на часткове відшкодування вартості закупленої племінної худоби, зокрема корів молочного, молочно-м'ясного й м'ясного напрямів, племінних свиней, вівець (переважно класу «еліта»); відсоткової ставки за залученими банківськими кредитами, покриття витрат на закупівлю молодняку сільськогосподарських тварин та обладнання для тваринництва; вартості реконструкції та будівництва тваринницьких ферм і комплексів. Не менше значення щодо цього мають програми, які є складовими «Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року» [11], й сама програма «Державна цільова програма розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року», заходи якої забезпечують [3]:

- публічність та прозорість використання державних фінансів;
- фінансову підтримку (75,7% за рахунок коштів державного бюджету, 4% за рахунок місцевих бюджетів, 20,3% за рахунок інших джерел) сімейних фермерських господарств (щодо спрощення системи оподаткування на період до 5 років), малих та середніх виробників сільськогосподарської продукції та створених ними сільськогосподарських кооперативів;
- створення пріоритетних умов проведення модернізації наявних потужностей тваринництва, доступу до системи державної підтримки, пільгового кредитування, міжнародних програм підтримки;
- часткове відшкодування вартості будівництва й реконструкції тваринницьких та птахівничих ферм, доїльних залів;
- оновлення матеріально-технічного забезпечення на основі пріоритетного фінансування інноваційно-інвестиційних проєктів;
- сприяння розвитку племінних (генетичних) ресурсів молочного та м'ясного скотарства, свинарства, вівчарства, козівництва та кролівництва;
- стимулювання зростання обсягів виробництва нових видів (індиків, страусів, нутрії) продукції тваринництва;
- надання державної підтримки пріоритетним галузям шляхом запровадження середньострокового бюджетного планування (не менше 1% від вартості обсягу виробництва валової продукції тваринництва);
- вдосконалення системи кредитного забезпечення;
- проведення комплексу науково-дослідних робіт задля економічної модернізації та створення новітніх

технологій, а також розроблення програм проведення селекційно-племінних робіт.

Водночас модернізаційні виробничо-технологічні аспекти функціонування тваринництва повинні передбачати зниження витрат на виробництво продукції та підвищення її якості. Окрім цього, економічна модернізація повинна сприяти зниженню собівартості виробленої продукції тваринництва, стабілізації цін на неї та підвищенню рівня рентабельності її виробництва. Усе це можна забезпечити за рахунок ефективно діючої фінансово-кредитної системи, що базується на функціональних можливостях грошово-кредитного, бюджетного й митного механізмів та її політики.

Висновки. Вважаємо, що надалі підвищення ефективності виробництва продукції тваринництва прямо залежить від ефективної державної фінансової підтримки, кредитної та податкової політики, удосконалення організації та технології виробництва продукції. Щодо цього, на нашу думку, важливими є заходи державної політики, серед яких слід назвати державне регулювання визначених пріоритетних питань, що відображаються у збільшенні обсягів фінансування процесу виробництва тваринницької продукції та забезпеченні повного контролю за розподілом виділених грошових коштів, визначенні оптимальної доплати тваринникам за якісну й органічну тваринницьку продукцію, встановленні єдиних цін відповідно до стандартів її якості, забезпеченні рівного доступу працівників тваринництва до участі в програмах державної фінансової підтримки тваринництва задля цільового й ефективного використання грошових коштів. У цьому контексті державі необхідно постійно здійснювати моніторинг доцільності впровадження та виконання бюджетних програм, формування довгострокових пріоритетів, які слугуватимуть основою їх подальшого розвитку, розроблення й реалізації програм пільгового кредитування виробників тваринницької продукції та спрямування фінансових ресурсів на виконання тих програм, які забезпечують інноваційний та ефективний розвиток тваринництва. Доцільно збільшувати дотації на реалізовану тваринницьку продукцію високої якості з огляду на можливості та умови її виробництва в кожному регіоні країни, продовжувати вжиття заходів щодо компенсації підприємствам частини витрат на придбання племінних тварин, селекційну роботу, а також надавати фіксовані субсидії тим господарствам, які відтворюють поголів'я рідкісних та високопродуктивних порід сільськогосподарських тварин і птиці.

Список літератури:

1. Бабко В. Державна підтримка сільськогосподарського виробництва як чинник забезпечення його конкурентоспроможності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 7. С. 79–81.
2. Гудзь О., Сомих А. Державна програма фінансової підтримки підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів. *Економіка АПК*. 2008. № 11. С. 54–63.
3. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. URL: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822> (дата звернення: 4 жовтня 2019 року).
4. Лаврук В. Формування інноваційної політики аграрних підприємств. *Збірник наукових праць Уманського державного аграрного університету*. 2009. Вип. 71: Економіка. Ч. 2. С. 143–151.

5. Малий І. Про романтизацію приватної власності на землю і кризу аграрного сектора. *Економічна теорія*. 2008. № 3. С. 11–20.
6. Маренич Т., Луценко О. Державне регулювання технічного оновлення сільськогосподарських підприємств. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства*. 2010. Вип. 104: Економічні науки. С. 155–160.
7. Мельник Т., Головачова О. Оцінка державної підтримки аграрного сектору України. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 3. С. 169–184.
8. Державна служба статистики України : офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 04 жовтня 2019 року).
9. Положенко Д. Прямі та непрямі форми державної підтримки сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 40–44.
10. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 червня 2004 року № 1877-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1877-15> (дата звернення: 04 жовтня 2019 року).
11. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : Розпорядження КМУ від 17 жовтня 2013 року № 806-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80> (дата звернення: 04 жовтня 2019 року).

References:

1. Babko V. (2010) Derzhavna pidtrymka sil'skohospodars'koho vyrobnytstva yak chynnyk zabezpechennya yoho konkurentospromozhnosti. [State support for agricultural production as a factor in ensuring its competitiveness]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, no. 7. pp. 79–81 (in Ukrainian).
2. Gudz O., Somyk A. (2008) Derzhavna prohrama finansovoyi pidtrymky pidpryyemstv APK cherez mekhanizm zdeshevlennya kreditiv [State program of financial support for agricultural enterprises through the mechanism of cheaper loans]. *Ekonomika APK*, no. 11. pp. 54–63 (in Ukrainian).
3. Kontseptsiya Derzhavnoyi tsil'ovoyi prohramy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku [The Concept of the State Target Program for the Development of the Agricultural Sector for the Economy until 2020]. Available at: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822> (accessed: 4 October 2019).
4. Lavruk V. (2009) Formuvannya innovatsynoyi polityky ahrarnykh pidpryyemstv [Formation of innovation policy of agricultural enterprises]. *Zbirnyk naukovykh prats' Umans'koho derzhavnoho ahrarnoho universytetu*. *Ekonomika*. Vol. 71. P. 2. P. 143–151 (in Ukrainian).
5. Malyy I. (2008) Pro romantyzatsiyu pryvatnoyi vlasnosti na zemlyu i kryzu ahrarnoho sektora [On the romanticization of private land ownership and the crisis of the agricultural sector]. *Ekonomichna teoriya*, no. 3. pp. 11–20 (in Ukrainian).
6. Marenych T., Lutsenko O. (2010) Derzhavne rehulyuvannya tekhnichnoho onovlennya sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv [State regulation of technical updating of agricultural enterprises]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva*. *Ekonomichni nauky*, no. 104, p. 155–160 (in Ukrainian).
7. Mel'nyk T., Holovachova O. (2013) Otsinka derzhavnoyi pidtrymky ahrarnoho sektoru Ukrayiny [Estimation of state support of agrarian sector of Ukraine]. *Marketynh i menedzhment innovatsiy*, no. 3. pp. 169–184 (in Ukrainian).
8. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2019). Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 4 October 2019).
9. Polozenko D. (2008) Pryami ta nepryami formy derzhavnoyi pidtrymky sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv [Direct and indirect forms of state support for agricultural enterprises]. *Ekonomika APK*, no. 5, pp. 40–44.
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004). Zakon Ukrayiny [The Law of Ukraine]. Pro derzhavnu pidtrymku sil's'koho hospodarstva Ukrayiny [On State Support to Agriculture in Ukraine]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1801-19> (accessed: 4 October 2019).
11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013) Rozporyadzhennya KМУ [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. Stratehiya rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku [On approval of the Strategy of development of the agricultural sector for the period 2020]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p> (accessed: 4 October 2016).

СТРАТЕГИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ФИНАНСОВОЙ ПОДДЕРЖКИ ЖИВОТНОВОДСТВА

В статье исследованы проблемные вопросы эффективности имеющихся объемов и обоснованности существующих источников финансовой поддержки отрасли животноводства. Систематизированы нормативно-законодательная база и существующие программы, которые призваны способствовать развитию аграрного сектора экономики в целом и животноводства в частности в перспективе. Проанализирована структура государственной финансовой поддержки, предложена концептуальная модель ее стратегии для животноводческих предприятий. Рассмотрено динамическое состояние предоставления средств государственной поддержки средним и крупным сельскохозяйственным предприятиям. Выявлены недостатки существующего порядка государственной поддержки дальнейшего развития и технического обновления животноводства. Установлены направления усиления финансового обеспечения производства животноводческой продукции при выделении дополнительных средств в государственном бюджете.

Ключевые слова: финансовая поддержка, животноводство, развитие, модернизация, субсидии, дотации, финансирование.

STATE FINANCIAL SUPPORT STRATEGY FOR ANIMAL HUSBANDRY

The problems of efficiency of available volumes and validity of existing sources of financial support to the livestock industry are investigated. It is noted that every year insufficient budget funds are allocated for the sustainable development, modernization and support of the technical and technological support of animal husbandry due to the shortfall in the implementation of the plan for the technical updating of agricultural production, which is why enterprises seek financial resources from various sources. The legal framework and the existing programs are designed to promote the development of the agricultural sector in general and animal husbandry in particular in the future. The structure of the state financial support is analyzed and a conceptual model of its strategy for livestock enterprises is proposed. The proposed mechanism of state financial support for animal husbandry makes it possible to ensure the efficient functioning of the industry, food security and public demand in calorie foods. The dynamic state of providing state support funds to medium and large agricultural enterprises is considered. It is proved that the main directions of state support of animal husbandry are the application of various methods of financial support of the state to ensure the recovery and preservation of herds of highly productive animals and poultry, technical and technological upgrading of animal husbandry and economic modernization of its production processes, sustainable development of livestock industries and increase the production of competitive products of animals. Weaknesses of the existing order of state support for the further development and technical updating of livestock have been identified. The results of the study showed that to increase the efficiency of production activity in animal husbandry is possible with optimal provision of its production and monetary resources, re-equipment with modern farm equipment, use of the latest production technologies. The directions of strengthening financial support for the production of livestock products while allocating additional funds in the state budget were established.

Key words: financial support, animal husbandry, development, modernization, subsidies, subsidies, financing.

Рулінська О.В.кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу,
Одеський національний економічний університет**Зінковська Д.В.**кандидат економічних наук, викладач кафедри маркетингу,
Одеський національний економічний університет**Rulinska Olha, Zinkovska Daria**

Odessa State Economic University

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ АНАЛІТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ МАРКЕТИНГОВОГО АУДИТУ В СТРАХОВИХ КОМПАНІЯХ

У статті розглянуто основні тенденції, які характерні для українського ринку страхових послуг. Визначено вагому соціальну та економічну роль даної сфери економіки у функціонуванні держави, а також підкреслено її значущість за допомогою показника частки галузі у ВВП країни. Розглянуто структуру ринку страхових послуг України та визначено перспективні напрями його розвитку. На основі дослідженого теоретичного матеріалу вітчизняних та зарубіжних авторів узагальнено поняття страхового маркетингу. Автори підкреслюють першочергову роль вибору найбільш ефективного аналітичного інструментарію маркетингу в успішному функціонуванні українських страхових компаній, який дасть змогу найбільш комплексно дослідити маркетингове середовище функціонування та розробити програму адаптивних заходів. Для досягнення визначених цілей може бути використано інструментарій маркетингового аудиту, який включає широкий спектр методів, розглянутих у статті.

Ключові слова: маркетинг, страхування, страховий маркетинг, маркетинговий аудит, маркетинговий інструментарій.

Постановка проблеми. На даному етапі економічного розвитку України сфера страхових послуг має значний потенціал та при використанні правильно вибраного маркетингового інструментарію може призвести до поліпшення загальноекономічної ситуації. Слід зазначити, що страхування має свої особливості, які мають бути враховані під час вибору інструментів маркетингової політики, серед них – вагомий вплив зовнішнього середовища на діяльність компаній та його стабільності в країні, недовіра з боку вітчизняних споживачів, недостатня державна підтримка. Перш за все необхідно детально дослідити визначені чинники маркетингового середовища для подальшого ефективного реагування на їх зміни. Для цього може бути використано аналітичний інструментарій маркетингового аудиту, а саме методи маркетингового дослідження зовнішнього середовища, конкурентного аналізу, галузевого дослідження тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Страховий ринок, основні його тенденції та особливості досліджували такі українські та зарубіжні науковці, як О.Д. Вовчак, Н.В. Зозуля, Н.В. Кучерова, С.С. Осадець, Р.В. Пікус, А.Н. Зубець, А.В. Решетников. Перелічені автори досліджують основні проблеми розвитку даного ринку, особливості маркетингового інструмен-

тарію на ньому та шляхи вдосконалення маркетингової політики вітчизняних підприємств. Однак через активний розвиток ринку та методів маркетингових досліджень актуальним є питання ефективності маркетингового аналітичного інструментарію та особливостей їх застосування в сучасних реаліях.

Формулювання цілей статті. Мета статті – визначити особливості застосування аналітичного маркетингового аудиту для компаній страхової сфери України та можливість їх упровадження у діяльність вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Страхування відіграє важливу соціальну та економічну роль у функціонуванні держави. Охарактеризувати значення та вплив страхування на соціально-економічний розвиток країни можна за допомогою аналізу частки сукупних страхових премій у ВВП. Так, за даними звіту Інституту страхової інформації за 2017 р. [1], частка страхових премій у ВВП у середньому в усьому світі становила 6,23%. Серед лідерів за цим показником присутні такі країни, як Кайманові Острови – 20,24%, Тайвань – 18,97%, Гонконг – 14,76%, Фінляндія – 11,86% та ін.

В Україні достатньо невисокий рівень співвідношення сукупних страхових премій до ВВП. Так, за період 2014–2018 рр. частка валових страхових премій

у відношенні до ВВП характеризувалася скороченням на 0,3 в. п. та коливалася у межах від 1,7% до 1,4% (рис. 1) [2]. Це свідчить, що вітчизняний страховий ринок на даному етапі недостатньо ефективно виконує свою роль в економіці країни, водночас цей факт говорить і про достатньо високий потенціал його розвитку.

Саме на користь значного потенціалу свідчить і той факт, що надходження валових страхових премій вітчизняних страховиків за період 2014–2018 рр. (рис. 1) збільшилося на 22 600,2 млн грн та середньорічний темп приросту дорівнював 16,63% [2], тоді як, за даними Ernst & Young, у середньому у світі збільшення обсягу страхових премій становило 3% [3]. На особливу увагу в даному контексті заслуговує той факт, що український ринок страхування життя увійшов до ТОП-3 динамічних ринків країн світу, продемонструвавши одну з найкращих динамік (+22,2%) надходження страхових премій зі страхування життя у валютному еквіваленті з урахуванням інфляції за 2018 р. [3].

Протягом останніх років кількість страхових компаній на вітчизняному ринку має тенденцію до зменшення. Так, у 2018 р. порівняно з 2017 р. кількість компаній зменшилася на 13 гравців, а порівняно з 2016 р. – на 29, однак, незважаючи на це, показники концентрації ринку залишаються достатньо стабільними: топ-3 компаній зі страхування життя акумулюються більше 50% ринку, а топ-20 компаній із ризикового страхування акумулюють понад 60% ринку [2]. Водночас слід відзначити тенденцією до посилення конкуренції не тільки серед вітчизняних, а й серед світових гравців на українському страховому ринку.

Слід звернути особливу увагу й на тенденцію до підвищення значущості сегменту фізичних осіб на українському страховому ринку. Так, ринок страхування фізичних осіб в Україні за січень–червень 2019 р. виріс на 18,5%, до 10,2 млрд грн, а найбільші темпи зростання спостерігалися за добровільними видами страхування: КАСКО – приріст на 20,8%; ДМС – на 34,4%; страхування від нещасних випадків – на 13,6% [2].

Високий потенціал розвитку вітчизняного страхового ринку, посилення процесів глобалізації та

загострення конкуренції між страховими компаніями викликають необхідність застосування в їхній діяльності маркетингу як провідного інструменту для залучення й утримання клієнтів та збереження конкурентної позиції.

Необхідність упровадження маркетингу в діяльності страховиків зумовлена сучасною орієнтацією на задоволення потреб споживачів в індивідуальній і суспільній безпеці в умовах зростаючої конкуренції. Метою страхового маркетингу є економічний захист від наслідків випадкових, непередбачених обставин, що несуть у собі загрозу добробуту, а інколи й існуванню людей і підприємств, задоволення суспільних потреб та водночас забезпечення прибутковості страховика. У цьому контексті важливим проявом страхових потреб є забезпечення економічної безпеки держави, бізнесу, різних верств населення. При цьому економічна безпека передбачає захищеність економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз. Основні шляхи досягнення економічної безпеки пов'язані зі збалансуванням інтересів кожного з учасників ринкових відносин.

Визначення об'єктивності відносин між страховиком і страхувальником, на думку О.Н. Зубця, зумовлює використання спеціальної системи понять і прийомів для кращого порозуміння цих сторін за рахунок оптимізації їх фінансово-економічних відносин задля найкращого задоволення потреб страхувальників [5, с. 6].

Отже, страховий маркетинг являє собою систему взаємозв'язків між страховиком, страхувальниками та іншими учасниками страхового ринку щодо задоволення потреб визначених типів клієнтів у страхових продуктах шляхом прийняття їх ризиків із метою оптимізації фінансових потоків страховика в конкурентному середовищі. Страховий маркетинг передбачає, з одного боку, досягнення прибутковості за рахунок залучення оптимального з погляду ризиків збитковості вхідного грошового потоку страхових премій, а з іншого – максимально повне задоволення потреб страхувальників за рахунок страхових виплат [6, с. 10].

Значний вплив на формування системи страхового маркетингу мають особливості фінансових взаємозв'язків страхової компанії зі споживачами. Страхувальник протягом терміну дії договору фінансово пов'язаний зі страховиком зобов'язаннями та гарантіями, які він придбав. У часовому просторі такі зв'язки можуть тривати від декількох днів до багатьох років, що визначається терміном дії договору. Наявність такого роду зв'язків потребує від страхових компаній використання інструментів, які дадуть змогу забезпечити стабільність конкурентних переваг страховиків у довгостроковій перспективі. Вод-

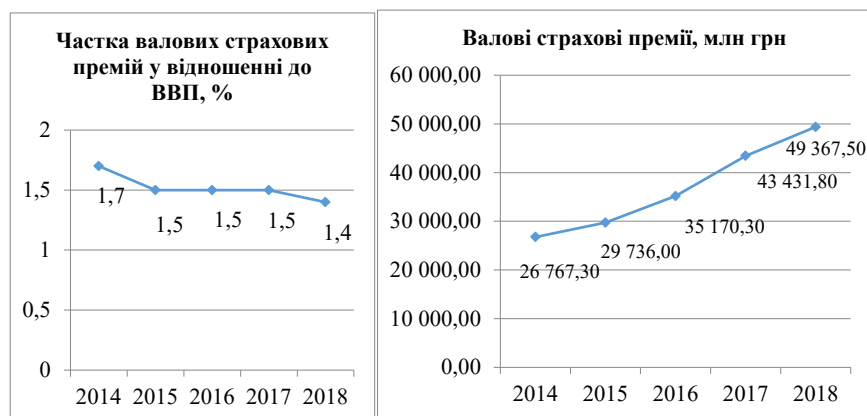

Рис. 1. Динаміка основних показників розвитку вітчизняного страхового ринку

ночас нестабільна макроекономічна ситуація в державі та світі призводить до необхідності пристосування до умов мінливого середовища, стабілізації діяльності страховиків та підвищення її ефективності. Найбільш придатним для виконання цих завдань є використання різноманітних інструментів стратегічного управління.

Стратегічне управління страховика передбачає створення перспективної програми розвитку страхового бізнесу та постійну підтримку її відповідності до умов зовнішнього середовища компанії. Стратегічна програма розвитку страховика повинна бути спрямована на постійне зростання рівня задоволення потреб клієнтів в економічному захисті та оптимізацію фінансових потоків страхової компанії.

Стратегічне управління дає змогу встановити образ страхового бізнесу в майбутньому з урахуванням стану зовнішнього середовища в ракурсі правильного вибору місця й цілей страховика з погляду їх відповідності сильним сторонам та інтересам клієнтури, з'ясувати перспективність і альтернативність розвитку страхових компаній з урахуванням ситуації, що складається, як у макро-, так і мікросередовищі, підсилити стратегічний контроль відносно маркетингових програм або бізнес-проектів.

За суттю це є процес вибору, організації та контролю найбільш ефективного виду діяльності, яка б задовольняла потреби акціонерів, страховальників та суспільства у цілому в довгостроковій перспективі шляхом виявлення ключових компетенцій компанії та глибокого аналізу факторів мікро- та макромаркетингового середовища.

Стратегічне управління страховиків ґрунтується на стратегічних рішеннях, що приймаються в результаті оцінки основних параметрів фактичних конкурентних позицій бізнесу, а також на сформульованих маркетингових стратегіях розвитку діяльності.

У міру реалізації стратегії страхова компанія повинна відстежувати проміжні результати і контролювати зміни в середовищі. Контроль над результатами включає порівняння планованих показників із реально досягнутими впродовж певного періоду часу.

Провідним інструментом маркетингового контролю та стратегічної оцінки є маркетинговий аудит, що являє собою систематичний процес комплексного аналізу та об'єктивної оцінки діяльності підприємства на основі сукупності фінансових, соціальних, екологічних і ринкових показників, який забезпечує визначення місця фірми на ринку, виявлення маркетингових можливостей, слабких сторін фірми, формування ефективної стратегії маркетингу для повного задоволення потреб споживачів, одержання максимального рівня прибутку і задоволення суспільних потреб [7, с. 12].

Найважливішим складником стратегічного маркетингового планування у страховій сфері є ефективний аналіз зовнішнього середовища та взаємодія з чинниками, що мають найбільший вплив на діяльність компаній даної галузі. На основі проведеного аналізу

можна виділити чотири основні групи факторів:

- *зовнішні* – зумовлені зовнішніми чинниками, такими як природні умови, економічна та політична ситуація в країні;

- *галузеві* – зумовлені особливістю галузі в певній країні. Для України це перспективність галузі, велика кількість страхових компаній і, як наслідок, підвищення рівня конкуренції. Також із негативних тенденцій – недовіра з боку споживачів до страхових послуг;

- *конкурентні* – особливо важливі під час виходу підприємства на міжнародний ринок. Передбачає рівень розвитку конкурентів, їхню поведінку на ринку, ступінь задоволення ними потреб споживачів і т. д.;

- *внутрішні* – включають чинники, пов'язані із самим підприємством, а саме ефективність маркетингової, фінансової та управлінської діяльності.

Таким чином, перед підприємством стоїть питання вибору інструментів, які дають змогу його керівництву отримувати інформацію про зміни у факторах, що впливають на діяльність їхньої фірми, а також для розроблення плану заходів для ефективної взаємодії з ними (табл. 1).

Із наведеної вище таблиці бачимо, що маркетинговий інструментарій для дослідження чинників впливу на функціонування підприємств галузі є досить широким і дає змогу розглядати їх із декількох боків. Це дасть змогу керівництву прийняти найбільш оптимальне рішення щодо системи заходів з адаптації діяльності підприємства до тенденцій ринку, потреб споживачів та ефективно реагувати на дії конкурентів [9, с. 98].

Висновки. Таким чином, слід зазначити, що страхування є перспективною сферою економічної діяльності України та за ефективної державної політики з підтримки даної галузі, а також вираженої маркетингової політики самих страховиків може позитивно вплинути на добробут держави у цілому.

Для ефективного ведення маркетингової політики та стратегічного планування діяльності компаній страхової сфери перш за все необхідно враховувати особливості їхньої діяльності в Україні, а саме: недовіру з боку споживачів через нестабільність у країні і, як наслідок, серед страховиків; велику кількість страхових компаній, що призводить до високого рівня конкуренції, іноді й недобросовісної; недостатню поінформованість населення щодо необхідності різних видів страхування; залежність від зовнішнього середовища.

Для урахування визначених вище особливостей необхідно вибрати аналітичний інструментарій, який би дав змогу найбільш ефективно проаналізувати зовнішнє середовище функціонування компанії, основні тенденції галузі, конкурентне середовище, а також оцінити основні показники діяльності компанії. До таких інструментів можна віднести маркетинговий аудит, який дасть змогу не тільки провести комплексне дослідження, а й розробити програму адаптивних заходів.

Застосування маркетингових інструментів для взаємодії з чинниками впливу на підприємства галузі

Група чинників	Маркетинговий інструментарій	
	Метод	Сутність
Зовнішні	SWOT	полягає у виявленні чинників внутрішнього і зовнішнього середовища організації й поділі їх на чотири категорії: сильні сторони, слабкі сторони, можливості і загрози
	STEP	опис чотирьох груп чинників: соціальних, технологічних, економічних та політичних
	SPACE	включає оцінку зовнішніх (стабільність зовнішнього середовища та привабливість ринку) та внутрішніх (конкурентні переваги, фінансову стійкість) чинників
Галузеві	Маркетингові дослідження галузі	Можуть включати [8, с. 52]: метод експертних оцінок (виявлення думки експертів щодо основних тенденцій галузі); кабінетні дослідження (збір інформації з джерел вторинної інформації: державна статистика, ЗМІ); проведення власного маркетингового дослідження галузі для отримання первинної інформації
Конкурентні	Матриця Ансофа	матриця є інструментом маркетингового планування, який допомагає підприємству визначити стратегію розвитку продукту і зростання ринку
	Модель Портера	передбачає аналіз загрози появи продуктів-замінників та нових гравців; аналіз ринкової влади постачальників та споживачів; аналіз рівня конкурентної боротьби
	Матриця БКГ	ця модель дає змогу визначити місце підприємства на ринку відносно основних конкурентів; матриця будується на основі двох показників: відносної частки ринку та темпів росту ринку
	Матриця Мак Кінзі	матриця складається з 9 сегментів; розподіл відбувається за показниками «конкурентоспроможність підприємства» та «привабливість галузі (ринку)»
	Shell/DPM	показники «конкурентоспроможність бізнесу», «перспективи галузі бізнесу»
Внутрішні	Анкетування	опитування респондентів здійснюється за заздалегідь розробленою анкетною методом самозаповнення або методом інтерв'ю – інтерв'юер зачитує респондентові питання й записує його відповіді
	Метод фокус-груп	спеціально організована компетентним модератором групова дискусія, мета якої полягає у виявленні мотивів поведінки й особливостей сприйняття споживачами рекламної чи іншої інформації, що розповсюджує виробник (продавець) товару
	Аналіз ефективності маркетингової діяльності	розрахунок основних показників ефективності маркетингової діяльності підприємства: рентабельність маркетингових заходів, збільшення обсягів продажу та обсягу прибутку до маркетингових заходів і після і т. д.

Список літератури:

1. 2017 Insurance Fact Book. URL : https://www.iii.org/sites/default/files/docs/pdf/insurance_factbook_2017.pdf (дата звернення: 10.09.2019).
2. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України. URL : <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.html> (дата звернення: 10.09.2019).
3. Global insurance trends analysis 2018. URL : [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-global-insurance-trends-analysis-2018/\\$File/ey-global-insurance-trends-analysis-2018.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-global-insurance-trends-analysis-2018/$File/ey-global-insurance-trends-analysis-2018.pdf) (дата звернення: 10.09.2019).
4. Страховий ринок України в 2019 році. Основні тренди у страхуванні. URL : <https://www.insa.com.ua/uk/blog/chto-zhdyot-strahovoj-rynok-ukrainy-v-2019-godu-osnovnye-trendy/> (дата звернення: 10.09.2019).
5. Зубец А.Н. Страховой маркетинг в России. Москва : Центр экономики и маркетинга, 1999. 336 с.
6. Стратегічне маркетингове планування в страхових компаніях / О.В. Рулінська та ін. Одеса : ИНВАЦ, 2014. 280 с.
7. Андреева Н.М., Зінковська Д.В. Роль маркетингу в системі аудиторської діяльності підприємства: сучасний погляд на проблематику. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2015. Вип. 1. № 56. С. 11–18.
8. Балабанова Л.В. Управління маркетинговим потенціалом підприємства : навчальний посібник. Київ : Професіонал, 2006. 288 с.
9. Зінковська Д.В. Аналіз динаміки та перспектив розвитку олійно-жирової галузі України. *Економічний потенціал країни: наукові підходи та практика реалізації* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 26–27 лютого 2016 р. Одеса : ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2016. С. 98–100.

References:

1. 2017 Insurance Fact Book. Available at: https://www.iii.org/sites/default/files/docs/pdf/insurance_factbook_2017.pdf (accessed: 10.09.2019).
2. Informatsiia pro stan i rozvytok strakhovoho rynku Ukrainy [Information about state and development of the insurance market in Ukraine]. Available at: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.html> (accessed: 10.09.2019).

3. Global insurance trends analysis 2018. Available at: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-global-insurance-trends-analysis-2018/\\$File/ey-global-insurance-trends-analysis-2018.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-global-insurance-trends-analysis-2018/$File/ey-global-insurance-trends-analysis-2018.pdf) (accessed: 10.09.2019).
4. Strakhovyi rynek Ukrainy v 2019 rotsi. Osnovni trendy u strakhuvanni [The insurance market of Ukraine in 2019. The main trends in insurance]. Available at: <https://www.insa.com.ua/uk/blog/chto-zhdyot-strahovoj-rynok-ukrainy-v-2019-godu-osnovnye-trendy/> (accessed: 10.09.2019).
5. Zubec A.N. (1999) Strahovoi marketing v Rossii. Prakt. Posobie [Insurance marketing in Russia. Practical Guide]. Moscow: Center for Economics and Marketing, 336 p.
6. Rulinska O.V., Lytovchenko I. L., Novoshinska L. V., Baranova V. H. (2014) Stratehichne marketynhove planuvannya v strakhovykh kompaniyakh [Strategic marketing planning in insurance companies]. Odessa: INVAC, 280p.
7. Andryeyeva N. M., Zinkovska D. V. (2015) Rol' marketynhu v systemi audytors'koyi diyal'nosti pidpryyemstva: suchasnyy pohlyad na problematyku [The role of marketing in the audit system of the enterprise: a modern look at the problem]. Bulletin of socio-economic research. Odessa: Odessa National Economic University, Vol. 1, № 56, 11–18 pp.
8. Balabanova L. V. (2006) Upravlinnya marketynhovym potentsialom pidpryyemstva [Management of the marketing potential of the enterprise]. Kyiv: Professional, 288 p.
9. Zinkovska D. V. (2016) Analiz dynamiky ta perspektyv rozvytku oliyno-zhyrovoyi haluzi Ukrayiny [Analysis of the dynamics and prospects of development of the oil and fat industry in Ukraine]. «Economic potential of the country: scientific approaches and practice of realization»: materials international scientific-practical conference. Odessa: ONU named by I.I. Mechnikov, 98-100 pp.

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ АНАЛИТИЧЕСКОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ МАРКЕТИНГОВОГО АУДИТА В СТРАХОВЫХ КОМПАНИЯХ

В статье рассмотрены основные тенденции, характерные для украинского рынка страховых услуг. Определена весомая социальная и экономическая роль данной сферы экономики в функционировании государства, а также подчеркнута ее значимость с помощью показателя доли страховых премий в ВВП страны. Рассмотрена структура рынка страховых услуг Украины и определены перспективы его развития. На основе исследованного теоретического материала отечественных и зарубежных авторов были обобщены понятия страхового маркетинга. Авторы подчеркивают первостепенную роль выбора наиболее эффективного аналитического инструментария маркетинга в успешном функционировании украинских страховых компаний, который позволит наиболее комплексно исследовать маркетинговую среду функционирования и разработать программу адаптивных мероприятий. Для достижения поставленных целей может быть использован инструментарий маркетингового аудита, который включает широкий спектр методов, рассмотренных в статье.

Ключевые слова: маркетинг, страхование, страховой маркетинг, маркетинговый аудит, маркетинговый инструментарий.

APPLICATION FEATURES OF MARKETING AUDIT ANALYTICAL TOOLS IN INSURANCE COMPANIES

The article describes the basic trends of the Ukrainian insurance market. The significant social and economic role of insurance in the functioning of the state is determined. Its significance is highlighted using the indicator of the share of insurance premiums in the country's GDP. The structure of the insurance market of Ukraine is considered and the prospects for its development are determined. Thus, for the period 2014-2018, gross insurance premiums of Ukrainian insurers increased by UAH 22600.2 million, while the average annual growth rate of this indicator was 16.63%, while the worldwide average increase in insurance premiums amounted to 3%. The Ukrainian life-assurance market entered the TOP-3 dynamic markets of the world, showing one of the best dynamics (+ 22.2%). On the basis of the studied theoretical material of domestic and foreign authors, the concepts of insurance marketing is generalized. According to the authors, insurance marketing is a system of relationships between the insurer, insurers and other participants in the insurance market to meet the needs of certain types of customers in insurance products by taking their risks in order to optimize the financial flows of the insurer in a competitive environment. Insurance marketing involves, on the one hand, the achievement of profitability by attracting the optimum, from the point of view of the risk of loss, the incoming cash flow of insurance premiums, and on the other – the most complete satisfaction of the needs of insurers through insurance payments. The authors emphasize the paramount role of choosing the most effective analytical marketing tools in the successful functioning of Ukrainian insurance companies, which will allow the most comprehensive research of the marketing environment and develop a program of adaptive activities. To achieve these goals, marketing audit tools can be used. The authors determine that marketing audit is a systematic process of comprehensive analysis and objective evaluation of the enterprise based on a set of financial, social, environmental and market indicators, which provides the determination of the firm's place in the market, identify marketing opportunities, weaknesses of the company, formulates an effective marketing strategy to fully meet consumer needs, maximize profits, and meet public needs.

Key words: marketing, insurance, insurance marketing, marketing audit, marketing tools.

Ткачик Ф.П.

кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний економічний університет

Гуцул І.А.

кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний економічний університет

Tkachyk Fedir, Hutsul Inna

Ternopil National Economic University

МИТНИЙ КОНТРОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті здійснено теоретичне обґрунтування економічної безпеки, висвітлено її складові елементи. Обґрунтовано сутність та роль митного контролю як одного з ключових чинників формування економічної безпеки України. Акцентовано увагу на сучасних особливостях забезпечення митної та економічної безпеки України. Встановлено, що модель системи забезпечення економічної безпеки України слід формувати, враховуючи міжнародний досвід провідних країн світу. Констатовано, що базовим імперативом реалізації митного контролю у світовій фіскальній практиці є максимальне спрощення процедур митного контролю. Наголошено на вирішенні проблем подвійного громадянства в Україні в контексті посилення економічної безпеки держави. Значну увагу приділено перспективам розвитку митного постаудиту. Систематизовано вектори ефективного здійснення митного контролю під час експорту та імпорту товарів.

Ключові слова: митна політика, економічна безпека, митна безпека, митний контроль, зовнішньоекономічна діяльність.

Постановка проблеми. У сучасній світогосподарській системі жодна країна не здатна розвиватися ізольовано. Еволюція міжнародного ринкового середовища, посилення економічного співробітництва та інтеграційних процесів у міжнародному просторі супроводжуються поглибленням конкуренції, що зумовлює необхідність гарантування економічної безпеки держави. У таких умовах дослідження процесу здійснення митного контролю набуває вагомого значення в контексті протидії митним деліктам, ризикам та загрозам. Зазначене актуалізує вибрану проблематику наукового дослідження та зумовлює потребу в систематизації векторів модернізації митного контролю для забезпечення економічної безпеки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження митної компоненти економічної безпеки держави зробили наукові праці вчених та фахівців, зокрема: Д. Ірвіна, Е. Колодзей, М. Лаффера, В. Петті, А. Сміта, також І. Бережнюка, М. Білухи [6], М. Губи [4], О. Гребельника, Є. Додіна, Я. Жаліло [1], І. Квеліашвілі, Л. Копцевої [7], А. Крисоватого, В. Мартинюка, В. Науменка, Н. Осадчої, П. Пашка, О. Скорока [2], С. Юрія, І. Яромія [10] та ін.

Віддаючи належне науковим досягненням учених та оцінюючи їхній вагомий внесок у досліджувану проблематику, констатуємо, що результати проведених досліджень повною мірою не забезпечують

належного рівня обґрунтування ролі митного контролю у забезпеченні економічної безпеки держави з урахуванням сучасних міжнародних фінансово-економічних відносин.

Формулювання цілей статті. Основною метою роботи є дослідження актуальних аспектів митного контролю та систематизація перспектив його розвитку в контексті забезпечення економічної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Спрямування України на досягнення європейських стандартів у сфері митно-тарифного регулювання, реалізація стратегії забезпечення економічної безпеки держави спонукають до моніторингу ризиків у митній справі. Значні вияви контрабанди, з одного боку, і порушень митних правил під час митного оформлення товарів – з іншого, продукують необхідність розроблення ефективного регуляторного механізму, який забезпечить економічну безпеку. Фіскальні втрати державного бюджету внаслідок недоотриманих значних сум митних платежів мають привернути увагу і знизити до мінімуму ризики можливих порушень митних правил. Разом із цим важливо ефективно використовувати митний інструментарій для мінімізації загроз економічній безпеці України з урахуванням сучасних аспектів міжнародних відносин та дієвих заходів контрольної роботи митних органів.

На думку Я. Жаліло, економічна безпека – це «...складна багатфакторна категорія, що характеризує

здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб і власного населення, і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу стійкому збалансованому розвитку країни; забезпечення кредитоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання» [1, с. 143].

О. Скорук називає економічною безпекою стан економіки держави, для забезпечення якого створюються стійкі та науково обґрунтовані методи нейтралізації негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, визначаються необхідні умови для стабільного соціально-економічного розвитку держави, захисту національних економічних інтересів та підвищення добробуту громадян [2, с. 41].

Економічну безпеку доцільно розглядати як багатоаспектну категорію: стійкість і стабільність; протидія внутрішнім та зовнішнім загрозам; економічна самостійність; пріоритетність національних інтересів; ефективність соціально-економічної політики тощо. Митна безпека – це домінуюча компонента розвитку національної економіки, для реалізації якої фінансові органи здійснюють контрольні дії щодо мінімізації негативного впливу митних ризиків внутрішнього та зовнішнього характеру, а також створюють необхідні умови для ефективного функціонування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності [3, с. 79]. Уважаємо, що об'єктом митної безпеки є митні інтереси держави, які забезпечують як зовнішньоекономічну, так і економічну безпеку.

Аналізуючи роль митного контролю у системі економічної безпеки, варто констатувати, що, з одного боку, на економічну безпеку впливають фінансова безпека та зовнішньоекономічна безпека, а з іншого – компонентний набір митної безпеки, у т. ч. митний контроль (рис. 1).

Із теоретичного погляду митний контроль є різновидом державного як правової форми митної діяльності.

Митний контроль також розглядають як один із засобів реалізації митної політики держави та водночас як сукупність заходів, що здійснюються органами ДМС України. Така сукупність заходів реалізується з метою забезпечення дотримання учасниками митних відносин вимог норм митного законодавства. Його основна мета – визначення за допомогою різного роду контрольних заходів відповідності проведених суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності дій у сфері митної справи вимогам норм митного законодавства та виявлення на основі цього митних правопорушень [5, с. 183].

Ключовим регулятивним сегментом реалізації фіскальних реформ у сфері здійснення митного контролю для якісного забезпечення визначених цілей

є вдосконалення інструментарію щодо забезпечення дієвих заходів належного формування економічної безпеки в Україні. Посилення відповідних загроз та ризиків відбулося з початком гібридної війни, анексією та окупацією державою-агресором української території. У цьому контексті нарізла актуальна проблема забезпечення наявності відповідних знань та навичок як власне самих службовців, так і законодавчої влади, а також необхідності митними органами виконувати безпосередні завдання щодо ефективного наповнення бюджету та гарантувати його стабільність у відповідних умовах функціонування держави [6, с. 148].

Ключовим завданням митних органів від початку їх становлення було захищати державу від зовнішніх та внутрішніх економічних загроз. Сьогодні органи Державної митної служби України, що реалізують свою діяльність у сфері митного контролю, повинні забезпечувати економічну безпеку країни у багатьох напрямках, передусім щодо виконання фіскальної та регулятивної функцій. Значення останньої важко переоцінити, оскільки ефективність її реалізації позначається на стані економіки держави загалом, її конкурентоспроможності, обороноздатності та забезпеченні безпеки її громадян. Саме завдяки виконанню митного контролю над дотриманням митно-тарифних і нетарифних правил можна впливати на здійснення зовнішньоекономічної діяльності, проводити політику протекціонізму, а також впливати на галузеву кон'юнктуру економіки.

Усупереч загально визнаному в усьому світі положенню про пріоритет правоохоронного складника діяльності митних органів перед фіскальною для вітчизняних митних органів першочерговим завданням залишається саме формування державного бюджету. Можливо, це тимчасові орієнтири, тому що розвинуті країни, наприклад Німеччина, Велика Британія, США, Японія та ін., спрямовують національні митні органи передусім на боротьбу з наркобізнесом, незаконними операціями зі зброєю та іншими злочинними проявами. Перший їхній обов'язок – правоохоронна

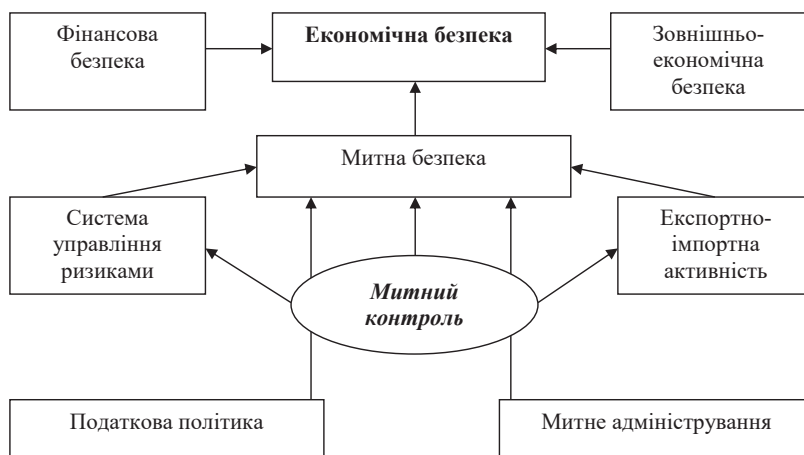

Рис. 1. Взаємозв'язки структурних елементів митного контролю та економічної безпеки

Джерело: побудовано автором на основі [3; 4]

робота. Українське законодавство також не залишає без уваги цей важливий напрям діяльності митних органів, але сучасна ситуація в країні фактично висуває на перший план економічну діяльність. У контексті цього слід зазначити, що базовим пріоритетом реалізації митного контролю у світовій фіскальній практиці є максимальне спрощення процедур митного контролю.

Велика кількість порушень митних правил свідчить про недостатній рівень забезпечення митної безпеки України, тому комплексне розв'язання цих проблем можливе лише за умови вжиття на державному рівні заходів, спрямованих на підвищення ефективності здійснення державної митної справи, складниками яких є профілактична діяльність щодо недопущення контрабанди і порушень митних правил та ефективний митний контроль.

Водночас у країнах ЄС широко використовується практика проведення перевірок не тільки в момент перетину митного кордону та митного оформлення, а й до та протягом визначеного часу після митного оформлення товарів та транспортних засобів. Наприклад, у Франції митний контроль по відношенню до суб'єктів зовнішньої торгівлі здійснюється за двома напрямками: формальним та фундаментальним. У момент перетину митного кордону представниками митних органів Франції фундаментально перевіряється близько 5% імпорту та 1% експорту вантажів. Інші 95% підлягають контролю протягом одного-трьох років після оформлення митних документів [7, с. 62–71].

Також позитивним аспектом у діяльності України щодо розвитку системи боротьби зі злочинністю у митній сфері є створення Національного антикорупційного бюро, яке, зокрема, здійснюватиме досудове розслідування злочинів, учинених за ст. 209 КК України, – легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом [8].

Актуальною у боротьбі з митною злочинністю є проблема подвійного громадянства, коли, використовуючи прогалини міграційного законодавства, особи порушують митне законодавство України, маніпулюючи статусами «громадянин-резидент» та «громадянин-нерезидент» з метою ухилення від сплати митних платежів під час увезення ними транспортних засобів.

Нині можна без застереження стверджувати про сталий механізм ухилення такими особами від дотримання митних правил, адже, відповідно до ст. 380 Митного кодексу України, тимчасове ввезення громадянами-резидентами транспортних засобів дозволяється на строк до одного року під письмове зобов'язання про їх зворотне вивезення за умови письмового декларування в порядку, передбаченому законодавством України для громадян, після сплати всіх митних платежів, які, відповідно до закону, підлягають сплаті під час імпорту таких транспортних засобів [9].

Проте наявність у громадянина України паспорта громадянина іншої держави не надає йому статусу нерезидента та не звільняє його від сплати всіх митних платежів, які, відповідно до законодавства, підлягають

сплаті під час тимчасового ввезення транспортного засобу, який зареєстрований в уповноважених органах іноземних держав, для особистого користування на митну територію України.

На нашу думку, доцільно було б урегулювати питання подвійного громадянства у міграційному законодавстві і зобов'язати відповідні органи відслідковувати такі правопорушення, оскільки це негативно впливає на національну безпеку та економічний потенціал нашої країни, а також вимагає підвищеної уваги від працівників митних органів, коли такі особи переміщують транспортні засоби через митний кордон України.

Досить важливою складовою частиною в процесі підвищення ефективності митного контролю є вдосконалення процедури митного постаудиту та оцінки ризиків. У зв'язку зі збільшенням товарообігу та для підтримки зовнішньої торгівлі митні органи розвинених країн усе більше спрощують процедури митного контролю під час митного оформлення на митному кордоні, при цьому їх оптимізація здійснюється не за рахунок скорочення контрольних заходів, а за допомогою збільшення частки постаудиту в діяльності митниць. Митний постаудит проводиться після завершення митного оформлення з метою перевірки правомірної діяльності учасників зовнішньоекономічних відносин та є одним із дієвих заходів установлення порушень митних правил [10, с. 211].

З огляду на зазначене, пріоритетним для структурних підрозділів ДМС України сьогодні є запровадження системи митного постаудиту, що дасть змогу значно прискорити оформлення і випуск товарів у вільний обіг, перешкодити втратам державного бюджету, забезпечити високий рівень адміністрування мита та інших платежів, гарантувати захист внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції під час імпорту товарів тощо.

Ключове місце в процесі запобігання та протидії порушенням митних правил займає міжнародне співробітництво. Основою міжнародного співробітництва в процесі запобігання та протидії порушенням митних правил є обмін інформацією щодо діяльності злочинних груп, які діють на території інших держав, діяльності працівників правоохоронних органів під прикриттям, фактів незаконного переміщення підакцизних товарів, особливостей здійснення транскордонного спостереження. Результати запобігання та протидії порушенням митних правил указують на те, що, незважаючи на застосування комплексу заходів, які здійснюються органами державної влади, зокрема й органами ДМС, митні правопорушення є одним із ключових чинників, які дестабілізують процес розвитку економіки держави, зокрема її стратегічних сфер, сприяють підвищенню рівня злочинності у сфері економіки.

Висновки. Модернізація системи митного контролю є базовим напрямом реформування митної системи України та має реалізовуватися через: мінімізацію митних і прикордонних формальностей; спрощення

митного оформлення транзиту товарів; створення комфортних умов для громадян під час перетину митного кордону тощо. Необхідно також спростити процедури митного оформлення товарів, зменшуючи їх кількість і тривалість та сприяючи поширенню електронного декларування. У сучасних умовах розвитку митної політики варто активізувати вектори вдосконалення митного контролю як під час імпорту товарів на тери-

торію України, так і під час експорту за її межі. В останньому разі доцільно зосередити увагу на регулюючих інструментах щодо вивезення стратегічної продукції та сировини. Таким чином, забезпечення економічної безпеки України в сучасних умовах є актуальним завданням державних органів, важливу роль у цьому контексті відіграє контрольна діяльність митних, прикордонних та інших правоохоронних органів.

Список літератури:

1. Жаліло Я.А. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. Київ : Сатсанга, 2001. 224 с.
2. Скорук О.В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2016. Вип. 6(3). С. 39–42.
3. Кривіцький В.Б. Мінімізація ризиків у контексті забезпечення митної безпеки України. *Інноваційна економіка*. 2018. Вип. 7–8. С. 76–83.
4. Губа М.О. Місце митної безпеки держави серед основних складових її забезпечення. *Бізнес Інформ*. 2014. № 11. С. 19–23.
5. Новосад І.В. Митна безпека як важлива складова економічної безпеки держави. *Світ фінансів*. 2015. Вип. 2. С. 145–155.
6. Білуха М.Т., Микитенко Т.В. Митний контроль: організація і методологія. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2014. № 1(64). С. 181–187.
7. Копцева Л.О. Вплив міжнародних правил на законодавство України щодо митного аудиту. *Митна справа*. 2010. № 4(70). С. 62–71.
8. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» № 1698-VII від 14.10.2014. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698-18> (дата звернення: 27.09.2019).
9. Митний кодекс України № 4495-17 від 13.03.2012. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 27.09.2019).
10. Яромій І.В. Проблемні аспекти діяльності суб'єктів запобігання та протидії порушенням митних правил. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 4. С. 209–213.

References:

1. Zhalilo Ya.A. (2001) Strategiya nacionalnoyi bezpeki Ukrayini v konteksti dosvidu svitovoyi spilnoti [Ukraine's national security strategy in the context of the experience of the world community]. Kyiv : Satsanga, 224 p.
2. Skoruk O.V. (2016) Ekonomichna bezpeka derzhavi: sutnist, skladovi elementi ta problemi zabezpechennya [Economic security of the state: the nature, components and problems of security]. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy*. 6(3). Pp. 39-42.
3. Krivickij V.B. (2018) Minimizaciya rizikiv v konteksti zabezpechennya mitnoyi bezpeki Ukrayini. [Minimizing risks in the context of Ukraine's customs security]. *Innovative economy*. Issue 7-8. Pp. 76-83.
4. Guba M.O. (2014) Misce mitnoyi bezpeki derzhavi sered osnovnih skladovih yiyi zabezpechennya. [The place of customs security of the state is among the main components of its security]. *Business Inform*. 11. P. 19-23.
5. Novosad I.V. (2015) Mitna bezpeka yak vazhлива skladova ekonomichnoyi bezpeki derzhavi. [Customs security as an important component of economic security of the state]. *World of finance*. Vol. 2. P. 145-155.
6. Biluha M.T., Mikitenko T.V. (2014) Mitnij kontrol: organizaciya i metodologiya. [Customs control: organization and methodology]. *Scientific Bulletin of the National University of the State Tax Service of Ukraine (Economics, Law)*. 1(64). Pp. 181-187.
7. Kopceva L. O. (2010) Vpliv mizhnarodnih pravil na zakonodavstvo Ukrayini shodo mitnogo auditu. [The influence of international rules on the customs legislation of Ukraine]. *Customs business*. 4 (70). P. 62-71.
8. Zakon Ukrayini «Pro Nacionalne antikorupecijne byuro Ukrayini» № 1698-VII vid 14.10.2014 r. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698-18> (accessed 27 September 2019)
9. Mitnij kodeks Ukrayini № 4495-17 vid 13.03.2012. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (accessed 27 September 2019)
10. Yaromij I.V. (2018) Problemni aspekti diyalnosti sub'yektiv zapobigannya ta protidiyi porushennyam mitnih pravil. [Problematic aspects of the activities of the subjects of prevention and counteraction to violation of customs rules]. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*. 4. P. 209-213.

ТАМОЖЕННЫЙ КОНТРОЛЬ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

В статье осуществлено теоретическое обоснование экономической безопасности, освещены ее составляющие элементы. Обоснованы сущность и роль таможенного контроля как одного из ключевых факторов формирования экономической безопасности Украины. Акцентируется внимание на современных особенностях обеспечения таможенной и экономической безопасности Украины. Установлено, что модель системы обеспечения экономической безопасности Украины следует формировать, учитывая международный опыт ведущих стран мира. Констатируется, что базовым императивом реализации таможенного контроля в мировой фискальной практике является максимальное упрощение процедур таможенного контроля. Указано на необходимость решения проблем двойного гражданства в Украине в контексте усиления экономической безопасности государства. Значительное внимание уделено перспективам развития таможенного постаудита. Систематизированы векторы эффективного осуществления таможенного контроля при экспорте и импорте товаров.

Ключевые слова: таможенная политика, экономическая безопасность, таможенная безопасность, таможенный контроль, внешнеэкономическая деятельность.

THE CUSTOMS CONTROL IN ENSURING OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

The article substantiates the essence of economic security of the state. The elements of economic security and customs control are systematized: financial security, foreign economic security, risk management system, export-import activity, tax policy, customs administration. The essence and role of customs control as one of the key factors of formation of economic security of Ukraine are substantiated. It is proved that the key task of customs authorities is to protect the state from external and internal economic threats. At the same time, it is stated that a comprehensive solution to the problems of ensuring the customs security of Ukraine is possible only if measures are taken at the state level aimed at improving the efficiency of carrying out state customs affairs (preventive activities to prevent smuggling and violations of customs rules and effective customs control). It was established that the system of economic security of Ukraine should be determined taking into account the international experience of the leading countries of the world. It was stated that the basic imperative of the implementation of customs control in the world fiscal practice is the maximum simplification of customs control procedures. This is due to the desire of governments to accelerate international trade, which will have a positive impact on the socio-economic development of the state. The problems of dual citizenship in Ukraine in the context of strengthening the economic security of the state are emphasized. It is proved that international cooperation plays a key role in preventing and counteracting customs offenses. Considerable attention was paid to the prospects for the development of customs post-audit in Ukraine. The vectors of effective customs control during export and import of goods in the context of ensuring the economic security of Ukraine have been systematized. In this context, it is important to simplify the procedures for customs clearance of goods (reduce their quantity and duration) and to facilitate the spread of electronic declarations. It has been established that customs control through interconnection and influence on the national interests of the state plays an important role in ensuring the customs security of Ukraine.

Key words: customs policy, economic security, customs security, customs control, foreign economic activity.

6. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-5-51>

УДК 657:331.2

Машевська А.А.

асистент кафедри бухгалтерського обліку,
Вінницький національний аграрний університет

Mashevska Anzhelika

Vinnitsa National Agrarian University

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ОПЛАТИ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У статті розглянуто облік організації заробітної плати та її елементи, зазначено фактори, що приводять до несправедливої системи оплати праці. Названо завдання, які існують у процесі організації обліку розрахунків з оплати праці, а також проблемні питання організації обліку праці та її оплати, що виникають під час здійснення господарських операцій. Наголошено на важливості Наказу (положення) про облікову політику, що визначає альтернативні підходи до відображення в обліку та звітності інформації про виплати працівникам. Розглянуто пропозиції щодо вдосконалення регістрів бухгалтерського обліку з обліку оплати праці. Автор зробив наголос на тому, що організація обліку оплати праці, її розмір та структура є загальним інтересом для власників підприємства та працівників. Запропоновано власні шляхи вдосконалення обліку оплати праці, зокрема використання програмних продуктів, призначених спеціально для ведення обліку оплати праці, постійне оновлення бази даних та проведення постійного контролю за нарахуванням заробітної плати.

Ключові слова: оплата праці, організація обліку оплати праці, інструментарій державного регулювання, розрахунки за виплатами працівникам, оплата праці.

Постановка проблеми. Розрахунки з оплати праці є важливим економічним процесом на будь-якому підприємстві та ефективним засобом мотивації працівників до високої продуктивності праці. Важливою складовою управління оплатою праці є її облік, а його належна організація забезпечує чітку, достовірну та правильну інформацію про нарахування заробітної плати. Вона є найбільш трудомістким та відповідальним етапом у подальшому веденні бухгалтерського обліку. В сучасному веденні бізнесу існує багато різних недоліків, зокрема щодо правильної та ефективної організації обліку оплати праці, що обумовлює актуальність вибраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика обліку розрахунків із заробітної плати завжди викликала та викликає інтерес науковців. Питання вдосконалення організації обліку оплати праці на підприємстві розкрили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Н.А. Ткаченко, С.О. Кузнецова, Л.В. Мельянова, Ю.М. Крот, О.І. Лінник, О.О. Григоревська, І.В. Шепель, О.Ф. Томчук, О.А. Подолянчук, Т.Ф. Плахтій.

Однак звертаємо увагу на те, що, незважаючи на велику кількість статей та інших наукових робіт з удосконалення організації обліку розрахунків з оплати

праці на підприємствах, все ж таки залишаються не до кінця вирішені питання, що пов'язані з автоматизацією обліку та запровадженням справді ефективних шляхів щодо покращеної та легшої організації обліку оплати праці.

Формулювання цілей статті. Метою статті є надання рекомендацій щодо вдосконалення організації обліку оплати праці.

Виклад основного матеріалу. Під організацією заробітної плати розуміємо її побудову, тобто приведення її елементів у певну систему, що забезпечує взаємозв'язок кількості та якості праці з розмірами заробітної плати. Організація заробітної плати на підприємстві визначається трьома елементами, а саме тарифною системою, нормуванням праці та формами оплати праці [1, с. 151].

Застосування неефективної або несправедливої системи оплати приводить до зниження продуктивності праці, якості продукції, порушень трудової дисципліни, виникнення соціально-трудових конфліктів між працівниками й роботодавцем, негативно відображається на кінцевих результатах діяльності підприємства. Кожне підприємство характеризується особливостями діяльності, ставить перед собою спе-

цифічні цілі, а кожен працівник має свої цінності й установки [2, с. 824].

В процесі організації обліку розрахунків з оплати праці існують такі завдання:

- забезпечення у встановлені терміни проведення розрахунків з оплати праці (нарахування заробітної плати та інших виплат, розрахунок утримань);
- забезпечення своєчасності й правильності віднесення суми нарахованої заробітної плати та відрахувань до собівартості продукції;
- забезпечення контролю за дотриманням кількісного складу працівників, використанням робочого часу й додержанням трудової дисципліни;
- групування показники задля оперативного контролю та складання необхідної звітності [3, с. 763].

Доцільно зазначити проблемні питання організації обліку праці та її оплати, які виникають під час здійснення операцій (рис. 1).

Однією з особливостей обліку оплати праці є розроблення на підприємстві окремого документа, а саме Положення про оплату праці, яке визначає застосування на підприємстві оплати праці та містить:

- загальні принципи організації оплати праці на підприємстві, системи й форми оплати праці, які застосовують для різних категорій працівників;
- штатний розпис працівників підприємства;
- побудову основної (тарифної) оплати праці за посадами та професіями;
- розміри тарифних ставок та окладів або порядок розрахунку виплат залежно від показників роботи працівника й підприємства загалом;
- інші преміальні системи, що використовують на підприємстві [5, с. 311].

Наказ (положення) про облікову політику визначає альтернативні підходи до відображення в обліку та звітності інформації про виплати працівникам та формування забезпечень виплат. Слід також називати

елементи облікової політики, а саме методи бухгалтерського обліку оплати праці, перелік носіїв облікової інформації на всіх етапах обліку, їх строк подання, резерви на виплату відпусток. Як додаток варто прикріпити робочий план рахунків.

Ю.М. Крот вважає, що важливими завданнями вдосконалення розрахунків з оплати праці є прискорення науково-технічного прогресу, механізація трудомістких робіт, оптимізація використання трудових ресурсів, зменшення втрат робочого часу. Науковець також надав діючу модель аналітичного обліку оплати праці, яку слід упорядкувати та вдосконалити. Задля цього він запропонував ввести відповідні субрахунки до рахунку 66 «Розрахунки за виплатами працівникам»:

- 661 «Розрахунки за заробітною платою»;
- 6611 «Розрахунки за нарахованими виплатами»;
- 66110 «Поточні виплати»;
- 66111 «Заробітна плата за окладами і тарифами»;
- 66112 «Інші нарахування з оплати праці»;
- 66113 «Виплати за невідпрацьований час»;
- 66114 «Премії та інші заохочувальні виплати»;
- 66115 «Комісійні винагороди»;
- 6612 «Виплати при звільненні»;
- 6613 «Виплати після закінчення трудової діяльності»;
- 6614 «Розрахунки за виплатою відпустки» [10, с. 245].

Для зручнішого ведення обліку розрахунків з оплати праці його доцільно розробити шляхом деталізації субрахунку 661 «Розрахунки за заробітною платою», для формування якого слід використати фасетний спосіб групування інформації, що «дасть змогу отримати інформацію для різних цілей шляхом запису інформації одночасно у кількох аналітичних розрізах». Для групування заробітної плати за категоріями працівників потрібно відкрити рахунки третього порядку, такі як 6611 «Розрахунки за заробітною платою адміністративно-управлінського персоналу», 6612 «Розрахунки за заробітною платою інженерно-технічних працівників структурних підрозділів», 6613 «Розрахунки за заробітною платою робітників». Склад кожного аналітичного рахунку варто деталізувати в розрізі виплат, а саме посадовий оклад, доплати (за видами) та надбавки (за видами) [6, с. 289].

Згідно з особливостями своєї спеціалізації підприємство також може розробляти реєстри синтетичного та аналітичного обліку за допомогою використання спеціальних комп'ютерних програм. Однією з найголовніших складових організації обліку розрахунків з оплати праці є організація контролю, що полягає в систематичному спостереженні за використанням фонду оплати праці, нарахуванням заробітної плати по кожному працівнику та вчасними тер-

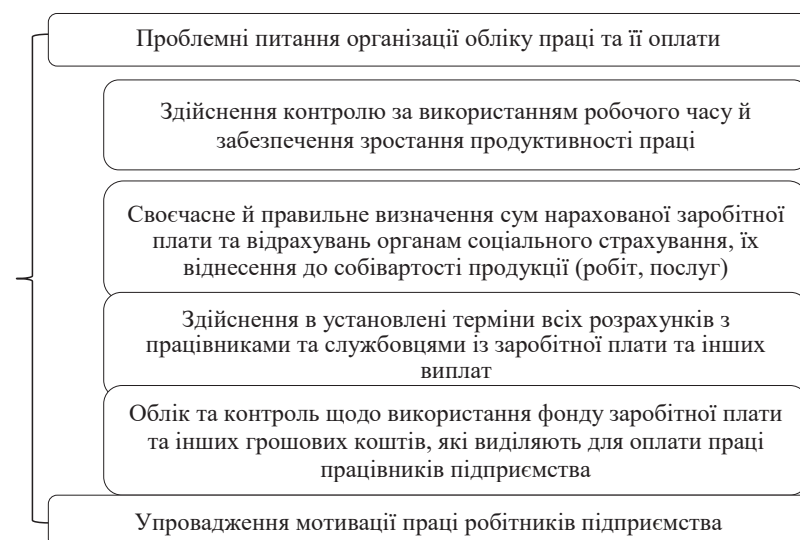

Рис. 1. Проблемні питання організації обліку праці та її оплати

Джерело: [4, с. 122]

мінами її виплати, тому організація обліку розрахунків з оплати праці має забезпечувати високий рівень продуктивності праці й точний розрахунок сум заробітної плати. Поставлені завдання мають відповідати спеціалізації підприємств, а дії щодо ведення обліку розрахунків з оплати праці повинні відображатися в обліковій політиці, адже від раціональної організації обліку залежать мотивація працівників та достовірність інформації.

Відповідно до нововведень, які внесені до П(С)БО 26 та низки інших нормативних документів, зокрема Плану рахунків та Інструкції до його застосування, І.В. Шепель пропонує ввести зміни до тексту Методичних рекомендацій щодо застосування регістрів журнально-ордерної форми обліку для сільськогосподарських підприємств (наказ № 390) [7].

Отже, ці зміни стосуються Журналів-ордерів щодо узагальнення інформації в них із виплат працівникам. Згідно з Методичними рекомендаціями з організації та ведення бухгалтерського обліку за журнально-ордерною формою на підприємствах агропромислового комплексу І.В. Шепелем наведені контрольні процедури щодо перевірки записів у журналі-ордері № 5 Б с.-г. і загалом синтетичного обліку виплат працівникам (табл. 1).

Цілком погоджуємося з думкою Л.В. Васюренка про те, що єдина тарифна сітка за всієї своєї недосконалості може стати фундаментним інструментом, взятим за основу для вдосконалення розрахунків щодо оплати праці в комерційних, недержавної форми влас-

ності підприємствах та організаціях. Єдина тарифна сітка, розроблена для кожного окремого підприємства з належним обґрунтуванням, повинна бути затверджена керівництвом та зафіксована в окремому пункті наказу про облікову політику та в положенні про організацію бухгалтерського обліку на підприємстві. Такий механізм з організації розрахунків по оплаті праці буде ланкою вдосконалення трудових відносин.

Організація обліку праці та її оплати повинна враховувати, що оплата праці, особливо її розмір та структура, є точкою перетину інтересів різних користувачів, а саме власників та підприємства. Широкий спектр операцій, які підпадають під формуючі фактори праці та її оплати, обумовлює необхідність їх організаційного забезпечення [1, с. 158].

Важливо зауважити, що ведення бухгалтерського обліку в Україні найбільше регулює держава, тому варто звернути увагу на те, що саме вона має забезпечувати належне регулювання та впроваджувати його дієвий та ефективний механізм. Отже, цілком погоджуємося з думкою Л.В. Васюренка про інструментарій державного регулювання організації оплати праці (табл. 2).

О.О. Григоревська вважає, що, вдосконалюючи або будуючи основні організаційні положення бухгалтерського обліку операцій із заробітною платою, підприємства мають обґрунтовано та виважено підходити до вирішення цього питання, враховувати напрацьовані наукові результати попередніх досліджень. Розробляючи внутрішні документи (положення про оплату

Таблиця 1

Пропозиції з удосконалення регістрів бухгалтерського обліку з обліку оплати праці

Назва й призначення регістрів	Запропоновані зміни
<i>Журнал-ордер 5 Б с.-г.</i>	
Журнал-ордер 5 Б с.-г. по кредиту рахунків 65 «Розрахунки за страхуванням» на таких субрахунках, як 651 «За пенсійним забезпеченням», 652 «За соціальним страхуванням», 653 «За страхуванням на випадок безробіття», 656 «За страхуванням від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань», та 66 «Розрахунки за виплатами працівникам».	Журнал-ордер 5 Б с.-г. по кредиту рахунків 65 «Розрахунки за страхуванням» на таких субрахунках, як 651 «За розрахунками із загальнообов'язкового державного соціального страхування», 652 «За соціальним страхуванням», 654 «За індивідуальним страхуванням», 655 «За страхуванням майна», та 66 «Розрахунки за виплатами працівникам».
<i>Відомість 5.1 с.-г.</i>	
Зведена відомість нарахування та розподілу оплати праці та відрахувань від неї за об'єктами обліку витрат.	За уточненими субрахунками відрахувань.
<i>Відомість 5.2 с.-г.</i>	
Книга обліку розрахунків з депонентами.	—
<i>Відомість 5.3 с.-г.</i>	
Зведена відомість за розрахунками з робітниками та службовцями.	
<i>Відомість 5.4 с.-г.</i>	
Відомість аналітичного обліку по рахунку 65 «Розрахунки за страхуванням» на таких субрахунках, як 651 «За пенсійним забезпеченням», 652 «За соціальним страхуванням», 653 «За страхуванням на випадок безробіття», 656 «За страхуванням від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань».	Відомість аналітичного обліку по рахунку 65 «Розрахунки за страхуванням» на таких субрахунках, як 651 «За розрахунками із загальнообов'язкового державного соціального страхування», 652 «За соціальним страхуванням», 654 «За індивідуальним страхуванням».

Джерело: [1, с. 155]

Інструментарій державного регулювання організації оплати праці

Ланки механізму державного регулювання організації оплати праці	Консолідована детермінанта організації оплати праці	Інструменти, проєктовані до відповідної детермінанти
Постійний вплив та моніторинг державними інститутами	Соціальна	Встановлення розміру мінімальної заробітної плати; встановлення норм та гарантій оплати праці.
	Фіскальна	Встановлення рівня оподаткування заробітної плати.
	Нормативно-правова	Законодавчі документи (Кодекс законів про працю України, постанови уряду тощо), що регламентують робочий час, час відпочинку тощо; методичні акти, які регламентують встановлення норм та гарантій оплати праці.
Змінний вплив за виникаючої потреби під час постійного моніторингу державними інститутами	Управління фондом заробітної плати	Визначення розрядів, тарифних сіток, коефіцієнтів та умов оплати праці в різних системах оплати праці.
	Ново виникаючі ланки оперативного регулювання	Використання інструментів консолідованої детермінанти за потреби.

Джерело: [8, с. 55]

праці, преміювання тощо), вважаємо необхідним розширення застосування практики використання персоналізованих ставок та окладів найбільш кваліфікованим робітникам, зорієнтованим на зростання продуктивності праці; врахування галузевої особливості, зокрема виявлення специфічних факторів оцінювання роботи для методів бальної системи преміювання для кожної категорії персоналу шляхом підсилення регуляторних та стимулюючих функцій заробітної плати; внесення до переліку факторів та критеріїв оцінювання умов нарахування премій рівнів кваліфікації, ступенів відповідальності за виконану роботу, рівнів майстерності, ініціативності, стажу роботи, тобто критеріїв, що відповідають сучасному стану, тактичним та стратегічним планам діяльності й засобам управління [9, с. 102].

Ефективна організація бухгалтерського обліку оплати праці, правильна класифікація складових оплати праці, своєчасне проведення аналізу операцій за розрахунками із заробітної плати забезпечують пошук та підбір шляхів підвищення зарплати й вмотивованості працівників до виконання роботи. Важливо враховувати нормування праці, динаміку її показників, контроль за виконанням поставлених завдань та функцій. Користувачі такої інформації мають можливість реалізувати контрольні функції у структурних елементах використання робочого часу, запровадження такої системи шляхів удосконалення, де буде дотримане раціональне співвідношення зростання продуктивності праці та заробітної плати. Отже, необхідно зменшити обсяг паперових примірників документів обліку оплати праці та повністю перейти на автоматизовану систему бухгалтерського обліку.

О.С. Крючко вважає, що формування концептуальних підходів до вдосконалення оплати праці в контексті соціально-економічного розвитку регіонів має базуватись на таких засадах:

– удосконалення оплати праці з урахуванням результатів моніторингу галузевого та регіонального рівнів оплати праці;

– поєднання системного та індивідуального підходів в оплаті праці, що дасть змогу знизити суб'єктивізм в оцінюванні результатів праці та вдосконалити індивідуалізацію щодо оплати праці;

– відповідність цілей системи оплати праці та мотивації стратегічним цілям діяльності підприємства й соціально-економічного розвитку регіону;

– усунення демотивуючих чинників, а саме конфліктності, внутрішнього дискомфорту, недосяжних цілей та завдань, відсутності необхідних ресурсів для виконання завдань, залежності оплати праці від індивідуального вкладу працівника;

– прозорість та зрозумілість системи оплати праці;

– справедливість в оплаті праці;

– своєчасність виплати винагороди;

– тотальність системи оплати праці, яка поєднує матеріальну й нематеріальну винагороду;

– надання повноважень підприємствам регіону й покладання на них контролю за дотриманням гендерної рівності [11, с. 109].

І.В. Димеденко запропонувала систему преміювання, до якої входять такі види премій:

– поточне преміювання за основні фінансові показники діяльності підприємства за звітний період;

– премії за виконання певних завдань, які мають виняткове значення для досягнення підприємством високих результатів, у вигляді бонусів, комісійних;

– одноразові премії за трудові досягнення або значні заслуги працівника;

– премія за підсумками роботи за рік;

– премія за підсумками виконання виробничої програми підприємства, розрахованої на три-п'ять років [12, с. 76].

Для вдосконалення системи оплати праці в сучасних умовах господарювання необхідно:

– забезпечити підвищення рівня організації робочого місця;

– забезпечити своєчасну видачу робочого завдання;

- поліпшити технічний стан робочого місця, проведення своєчасного профілактичного й поточного ремонту-модернізації;

- вдосконалити координацію робіт на певному робочому місці з роботою структурного підрозділу загалом і технологічно взаємопов'язаного робочими місцями;

- інтенсивно упроваджувати ефективні моделі організації праці;

- розробити адаптовану для підприємства гнучку єдину тарифну сітку, власну прогресивну шкалу між розрядних коефіцієнтів, що враховують складність праці, рівень кваліфікації та відповідальність;

- забезпечити механізм послідовного встановлення мінімальної ставки першого тарифного розряду на рівні прожиткового мінімуму;

- забезпечити облік у системі оплати праці умов праці, змінності, професійної майстерності, продуктивності, інтенсивності, складності, якості праці, ритмічності, дотримання режиму економії, трудової та технологічної дисципліни [13, с. 21].

Проаналізувавши вищенаведену інформацію, вважаємо доцільним запровадження таких шляхів удосконалення організації обліку оплати праці:

- використовувати програмні продукти, призначені спеціально для ведення обліку оплати праці;

- постійно оновлювати базу даних;

- проводити регулярний контроль за нарахуванням зарплати.

Висновки. Підбивши підсумки, ми можемо зазначити, що процес удосконалення організації обліку та розрахунків із заробітної плати – це сукупність правил і вимог керівника-власника організації, які забезпечують реєстрацію фактів господарського життя задля одержання перевіреної інформації, за допомогою якої формується звітність та приймаються необхідні управлінські рішення.

Звертаємо увагу на такі головні моменти організації обліку розрахунків з оплати праці працівникам на підприємствах, як недостатня забезпеченість деяких ділянок обліку автоматизованими системами, незначна різниця в окладах різних розрядів працівників. Таким чином, для вдосконалення нарахування та організації обліку оплати праці робітників на підприємстві необхідно запровадити індивідуальну систему оплати з використанням установлених розцінок за якісно виконану роботу працівника або встановленням тарифів, які будуть сприяти підвищенню ефективності стимулювання працівників.

Список літератури:

1. Шепель І.В. Організація обліку і контролю оплати праці на аграрних підприємствах та запропоновані шляхи їх удосконалення. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 35 (2). С. 151–158.
2. Васюренко Л.В. Проблеми та шляхи удосконалення організації оплати праці як ланки системи організації обліку. *Молодий вчений*. 2017. № 10. С. 824–826.
3. Каткова Н.В., Маслова К.В. Особливості обліку оплати праці в сучасних умовах та шляхи його вдосконалення. *Економіка та суспільство*. 2017. № 8. С. 762–767.
4. Миронова Ю.Ю., Панасенко В.А. Проблеми організації обліку розрахунків з оплати праці на підприємстві. *Економіка і регіон*. 2016. № 1. С. 121–126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2016_1_20 (дата звернення: 30.09.2019).
5. Саух І.В. Документальне забезпечення розрахунків з оплати праці. *Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз*. 2011. Вип. 1 (19). С. 311–319.
6. Островерха Р.Е. Теоретичні засади удосконалення організації обліку заробітної плати. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2014. № 797. С. 284–291. URL: <http://nbuv.gov.ua> (дата звернення: 30.09.2019).
7. Методичні рекомендації щодо застосування реєстрів журнально-ордерної форми обліку для сільськогосподарських підприємств : Наказ Міністерства аграрної політики України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0390555-09> (дата звернення: 26.09.2019).
8. Васюренко Л.В. Теоретично-методологічні засади формування інструментарію державного регулювання організації оплати праці. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 28 (1). С. 53–56.
9. Григоревська О.О., Христос І.В. Шляхи удосконалення організації бухгалтерського обліку розрахунків з оплати праці на підприємстві. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз*. 2015. Вип. 2. С. 97–105.
10. Крот Ю.М., Наконечна Д.М. Шляхи удосконалення розрахунків з оплати праці. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2012. Вип. 30 (1). С. 244–247. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2012_30\(1\)_56](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2012_30(1)_56) (дата звернення: 30.09.2019).
11. Крючко О.С. Удосконалення оплати праці в контексті соціально-економічного розвитку регіонів. *Фінансовий простір*. 2013. № 1. С. 106–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2013_1_24 (дата звернення: 30.09.2019).
12. Димеденко І.В., Димеденко К.В. Оцінка системи оплати праці та шляхи її удосконалення на промисловому підприємстві. *Економічний аналіз*. 2012. Т. 10 (4). С. 73–76. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2012_10\(4\)_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2012_10(4)_18) (дата звернення: 27.09.2019).
13. Варакута Ю.М., Бобиль В.В. Шляхи удосконалення організації оплати праці в системі управлінського обліку на підприємствах залізничного транспорту. *Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна*. 2012. Вип. 3. С. 18–22.

References:

1. Shepel' I.V. (2018) Orhanizatsiya obliku i kontrolyu oplaty pratsi na ahrarnykh pidpryyemstvakh ta zaproponovani shlyakhy yikh udoskonalennya. [Organization of accounting and control of remuneration at agricultural enterprises and suggested ways of their improvement. Black Sea Economic Studies]. Black Sea Economic Studies, vol. 35 (2), pp. 151–158.
2. Vasyurenko L.V. (2017) Problemy ta shlyakhy udoskonalennya orhanizatsiyi oplaty pratsi yak lanky systemy orhanizatsiyi obliku. [Problems and ways to improve the organization of remuneration as a part of the accounting system]. Molodyy vchenyy. [Young scientist], no. 10, pp. 824–826. Available at: <http://nbuv.gov.ua> (accessed: 29.09.2019).
3. Katkova N.V., Maslova K.V. (2017) Osoblyvosti obliku oplaty pratsi v suchasnykh umovakh ta shlyakhy yoho vdoskonalennya. [Features of accounting of wages in modern conditions and ways of its improvement]. Economy and society, no. 8, pp. 762–767.
4. Myronova Yu.Yu., Panasenko V.A. (2016) Problemy orhanizatsiyi obliku rozrakhunkiv z oplaty pratsi na pidpryyemstvi [Problems of organization of accounting of payments on labor at the enterprise]. *Ekonomika i rehion* [Economy and region], no. 1, pp. 121–126. Available at: <http://nbuv.gov.ua> (accessed: 30.09.2019).
5. Saukh I.V. (2011) Dokumental'ne zabezpechennya rozrakhunkiv z oplaty pratsi. [Documentary provision of payroll calculations]. *International collection of scientific works. Series: Accounting, Control and Analysis*, vol. 1 (19), pp. 311–319.
6. Ostroverkha R.E. (2014) Teoretychni zasady udoskonalennya orhanizatsiyi obliku zarobitnoyi platy. [Theoretical foundations for improving the organization of payroll] *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivska politekhnika". Menedzhment ta pidpryyemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennya i problemy rozvytku* [University "Lviv Polytechnic". Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of development and development problems], no. 797. pp. 284–291. Available at: <http://nbuv.gov.ua> (accessed: 30.09.2019).
7. Pro zatverdzhennya spetsializovanykh form rehistriv zhurnal'no-ordernoyi formy obliku dlya sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv ta Metodichnykh rekomendatsiy shchodo yikh zastosuvannya [Methodical recommendations for the use of registers of log-order accounting form for agricultural enterprises] : Nakaz [order] of Ministerstvo ahrarnoyi polityky Ukrainy [Ministry of Agrarian Policy of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0390555-09> (accessed: 26.09.2019).
8. Vasyurenko L.V. (2018) Teoretychno-metodolohichni zasady formuvannya instrumentariyu derzhavnoho rehulyuvannya orhanizatsiyi oplaty pratsi. [Theoretical and methodological principles of forming the instruments of state regulation of the organization of remuneration]. *Prychornomors'ki ekonomichni studiyi* [Black Sea Economic Studies], vol. 28 (1), pp. 53–56. Available at: <http://nbuv.gov.ua> (accessed: 25.09.2019).
9. Hryhorevs'ka O.O., Khrystos I.V. (2015) Shlyakhy udoskonalennya orhanizatsiyi bukhhalters'koho obliku rozrakhunkiv z oplaty pratsi na pidpryyemstvi. [Ways to improve the organization of accounting for payroll at the enterprise]. *Problemy teorii ta metodolohiyi bukhhalters'koho obliku, kontrolyu i analizu. Ser.: Bukhhalters'kyi oblik, kontrol' i analiz*. [Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis. Avg.: Accounting, control and analysis]. Vol. 2, pp. 97–105. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ptmbo_2015_2_10 (accessed: 25.09.2019).
10. Krot Yu.M., Nakonechna D.M. (2012) Shlyakhy udoskonalennya rozrakhunkiv z oplaty pratsi. [Ways to improve payroll calculations. Collection of scientific works of Cherkasy State Technological University]. *Zbirnyk naukovykh prats' Cherkas'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky* [Collection of scientific works of Cherkasy State Technological University. Avg.: Economic Sciences], vol. 30 (1), pp. 244–247. Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2012_30\(1\)_56](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2012_30(1)_56) (accessed: 30.09.2019).
11. Kryuchko O.S. (2013) Udokonalennya oplaty pratsi v konteksti sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku rehioniv [Improvement of remuneration in the context of socio-economic development of regions]. *Finansovyyi prostir* [Financial space], no. 1, pp. 106–110. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2013_1_24 (accessed: 30.09.2019).
12. Dymedenko I.V., Dymedenko K.V. (2012) Otsinka systemy oplaty pratsi ta shlyakhy yiyi udoskonalennya na promyslovomu pidpryyemstvi [Assessment of the remuneration system and ways of its improvement at an industrial enterprise]. *Ekonomichnyy analiz* [Economic analysis], vol. 10 (4), pp. 73–76. Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2012_10\(4\)_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2012_10(4)_18) (accessed: 27.09.2019).
13. Varakuta Yu.M., Bobyl' V.V. (2012) Shlyakhy udoskonalennya orhanizatsiyi oplaty pratsi v systemi upravlyns'koho obliku na pidpryyemstvakh zaliznychnoho transportu. [Ways to improve the organization of remuneration in the management accounting system at the railway enterprises]. *Collection of scientific works. of Dnepropetrovsk. nat. un-that of iron. trans. them. acad. V. Lazaryan*, vol. 3, pp. 18–22.

НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕТА ОПЛАТЫ ТРУДА НА ПРЕДПРИЯТИИ

В статье рассмотрены учет организации заработной платы и ее элементы, указаны факторы, которые приводят к несправедливой системе оплаты труда. Названы задания, существующие в процессе организации учета расчетов по оплате труда, а также проблемные вопросы организации учета труда и его оплаты, возникающие при осуществлении хозяйственных операций. Сделан акцент на важности Приказа (положения) об учетной политике, который определяет альтернативные подходы к отражению в учете и отчетности информации о выплатах работникам. Рассмотрены предложения по совершенствованию регистров бухгалтерского учета по учету оплаты труда. Автор сделал акцент на том, что организация учета оплаты труда, ее размер и структура являются общим интересом для собственников предприятия и работников. Предложены собственные пути совершенствования учета оплаты труда, в частности использование программных продуктов, предназначенных специально для ведения учета оплаты труда, постоянное обновление базы данных и проведение постоянного контроля за начислением заработной платы.

Ключевые слова: оплата труда, организация учета оплаты труда, инструментарий государственного регулирования, расчеты по выплатам работникам, оплата труда.

DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF THE ACCOUNTING ORGANIZATION LABOR PAYMENT AT ENTERPRISE

The article examines what the organization of wages and its elements are which leads to an unfair pay system. The tasks that are in the process of organizing the accounting for payroll, as well as the problematic issues of the organization of accounting and pay, which arise in the course of economic transactions. Describes one of the features of payroll accounting, namely the development of a separate document at the enterprise – Regulations on remuneration, which defines the application at the enterprise of remuneration and contains all the necessary elements. The importance of the Accounting Policy Order (Regulation), which defines alternative approaches to the presentation of accounting information and payments to employees, is indicated. It is noted that keeping records of payroll calculations will facilitate the detailing of the subaccount 661 “Payroll Payments”. Effective organization of payroll accounting, proper classification of payroll amounts, and timely analysis of payroll operations ensures the search and selection of ways to increase the pay and motivation of employees to perform work. It is important to take into account the normalization of labor, the dynamics of its performance, monitoring the performance of tasks and functions. Users of such information have the opportunity to exercise control functions in the structural elements of the use of working time, the introduction of such a system of ways of improvement, which will maintain a rational ratio of labor productivity growth to increase wages. Therefore, of course, it is necessary to reduce the volume of paper copies of payroll accounting documents and fully switch to an automated accounting system. Proposals for improving the payroll accounting registers are also being considered. The author emphasizes that the organization of accounting and remuneration should take into account that remuneration, and especially its size and structure, is the point of intersection of interests of different users: owners and businesses. The instruments of state regulation of the organization of remuneration are considered. The author proposes his own ways of improving the accounting of wages, in particular, the use of software products specially designed for keeping records of wages, constant updating of the database and carrying out constant control over the calculation of wages.

Key words: remuneration, organization of accounting of remuneration, tools of state regulation, calculations on payments to employees, pay.

Томчук В.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку, аналізу і аудиту,
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Платовський А.М.

студент,
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Tomchuk Viktor, Platovsky Anton

Vasyl' Stus Donetsk National University

КОМП'ЮТЕРИЗАЦІЯ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ІТ-ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглянуто автоматизований облік як послідовний процес отримання, узагальнення та зберігання облікової інформації. Проаналізовано ринок програмних продуктів та виділено найбільш популярні серед них. Розглянуто автоматизацію обліку й аудиту нематеріальних активів із використанням системи «ІС: Підприємство». Обґрунтовано переваги застосування комп'ютерної техніки під час проведення обліку та аудиту нематеріальних активів. Удосконалення аудиторської роботи відповідно до вимог ринку певним чином залежить від комп'ютеризації облікових та аналітичних систем, автоматизованого видавання документів та їх збереження. Виділено найбільш популярні програмні продукти для проведення аудиту нематеріальних активів. Окреслено обліковий механізм в автоматизованому середовищі з формування інформаційної бази про наявність нематеріальних активів.

Ключові слова: облік, аудит, нематеріальні активи, автоматизований облік, електронні довідники, документ.

Постановка проблеми. Вектор розвитку сучасних економічних відносин, вибраний Україною, вимагає адаптації існуючої системи бухгалтерського обліку відповідно до міжнародних стандартів, мета якої – оперативне задоволення потреб менеджменту, інвесторів, кредиторів та підготовку інформативної бухгалтерської фінансової звітності для прийняття ефективних управлінських рішень. Будь-яке управлінське рішення ґрунтується на інформації, тому жодна система управління не може без неї функціонувати. Формування ефективної інформаційної системи підприємства ґрунтується на використанні технічних засобів автоматизованої обробки текстової і цифрової інформації про активи підприємства, тому у сучасному економічному середовищі (якому притаманні нестабільність, турбулентність, динамічність і, як наслідок, кризовість), з одного боку, і зростаючий ступень інформатизації суспільства, рівнів комунікацій у всіх сферах економіки – з іншого, набуває все більшої значущості в системі управління підприємством саме управління необоротними активами як інструменту інноваційного розвитку компанії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем автоматизації бухгалтерського обліку й аудиту нематеріальних активів приділяється велика увага з боку науковців-економістів: М.Т. Білухи, Ф.Ф. Бутинця, С.Ф. Голова, А.П. Грінько,

М.Я. Дем'яненко, С.В. Івахненко, О.В. Клименка, Г.Г. Кірейцева, Н.М. Ткаченко та багатьох інших. У працях вітчизняних учених-економістів досліджувалися організаційні та методичні питання. Однак із розвитком інформаційних систем та технологій, удосконаленням наявних програмних продуктів, появою нових проблема автоматизації бухгалтерського обліку й аудиту нематеріальних активів не втрачає своєї актуальності та потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета статті – вивчити особливості обліку та аудиту нематеріальних активів під час застосування ІТ-технологій та дослідити найбільш популярні програмні продукти для їх обліку й аудиту.

Виклад основного матеріалу. Автоматизована форма бухгалтерського обліку реалізується за допомогою програмних алгоритмів, які формують як вигляд регістрів, так і послідовність облікових записів. Отже, особливістю комп'ютерних форм бухгалтерського обліку є те, що вони не існують без конкретної комп'ютерної програми [1].

Однією з переваг застосування автоматизованої форми обліку є налаштування програмного продукту під вимоги та потреби конкретного підприємства. Так, у процесі здійснення діяльності встановлюється не лише можливість доступу того чи іншого корис-

тувача до програми, а й сфера його функціональних можливостей. Автоматизований облік як послідовний процес отримання, узагальнення та зберігання облікової інформації можна представити таким алгоритмом (рис. 1).

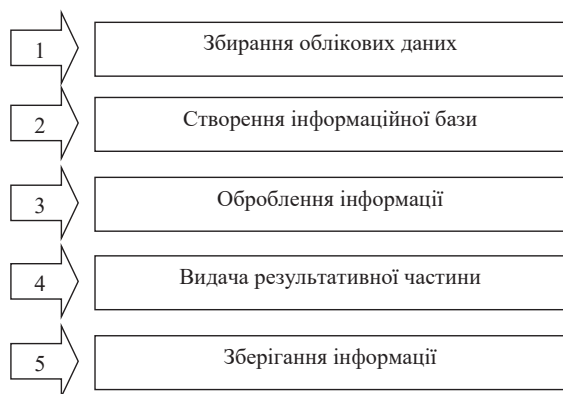

Рис. 1. Алгоритм формування електронної інформаційної бази бухгалтерського обліку

Хронологія та систематизація облікових записів у відповідних регістрах, журналах та сукупність вимог, які висуваються до них у частині задоволення потреб управління щодо надання необхідної облікової інформації, визначають форму автоматизованого обліку та відповідність програмного продукту [2].

Комп'ютеризацію облікового процесу можна поділити на три етапи [3]:

1. Початковий етап – передбачає збір та реєстрацію первинних даних для подальшого їх опрацювання. Для цього передбачено і створено АРМ у кожному структурному підрозділі підприємства, не тільки в бухгалтерії, а й на складі, у цеху. Для економії часу, крім комп'ютерів, використовуються також планшети, сканери, касові апарати та ін.

2. Поточний етап включає формування журналу господарських операцій, синтетичних та аналітичних рахунків, довідників аналітичних об'єктів тощо.

3. На підсумковому етапі відбувається отримання результатів за запитом користувача у формі реєстрів синтетичного обліку, аналітичних таблиць, довідок із бухгалтерських рахунків за звітний період.

Отже, комп'ютеризація бухгалтерського обліку суттєво змінює організацію облікового процесу завдяки використанню електронних носіїв первинної інформації, створенню електронних первинних документів і автоматичному складанню первинних документів.

Можливості бухгалтерських програм можуть слугувати критерієм для якісних оцінок і вибору для застосування підприємствами. До цих критеріїв потрібно віднести можливість програмного забезпечення – інформаційної бази:

– вести синтетичний та аналітичний облік активів, капіталу, зобов'язань з елементами управлінського обліку;

– формувати фінансову, податкову, статистичну звітність;

– надавати іншу довідкову інформацію для потреб ведення господарської діяльності;

– на базі цих можливостей проводити автоматизований аналіз-прогноз і контроль над діяльністю підприємства. Крім того, програмне забезпечення повинне задовольняти відповідні технічні, комерційні й ергономічні потреби.

Нині будь-яка облікова система – не просто інструмент формування звітності. Це джерело інформації, аналіз якої дає змогу керівнику підприємства відстежувати тенденції і приймати обґрунтовані управлінські рішення. Тому коло користувачів облікової системи з часом розширюється [4].

Розвиток інформаційних технологій, а головне – формування необхідної законодавчої і нормативної бази створили передумови для переходу до наступної стадії розвитку форм обліку, а саме електронної форми обліку [5]. Вітчизняний ринок програмних продуктів пропонує сьогодні десятки пакетів програм для комп'ютеризації бухгалтерського обліку. Слід зазначити, що комп'ютерні програми суттєво спрощують ведення бухгалтерського обліку і складання звітності. Разом із тим деякі програми є дуже дорогими і складними в користуванні, потребують додаткових витрат на сервісне обслуговування висококваліфікованими програмістами. Актуальним залишається питання, яка з програм, запропонованих на ринку, є найбільш потужною, універсальною і здатною забезпечити весь процес обліку підприємств. Вітчизняний ринок сьогодні пропонує програмні продукти для малого, середнього і великого бізнесу. Втім, якщо програмний продукт для малого бізнесу розв'язує переважно облікові завдання й автоматизує бухгалтерський облік, то для середніх і великих підприємств програмний продукт має передбачити забезпечення процесу управління підприємством, чіткий розподіл функцій та обов'язків, а також контроль і консолідацію інформації, орієнтацію на паралельну роботу великої кількості працівників (рис. 2) [3].

Ринок інформаційних систем репрезентований великою кількістю бухгалтерських програм. Кожне підприємство вибирає певний програмний продукт відповідно до власної структури та особливостей господарської діяльності.

Для того щоб не помилитися у виборі програми, необхідно зробити порівняльний аналіз тих, які є на ринку [4].

Інформаційні системи «1С: Підприємство» та «1С: Бухгалтерія» – це універсальні програми масового призначення для автоматизації бухгалтерського обліку, які мають певні характерні риси і можуть використовуватися на підприємствах різних напрямів діяльності й форм власності.

Програмний продукт «MASTER: Бухгалтерія» призначений для ведення бухгалтерського та податкового обліку на підприємствах малого та середнього біз-

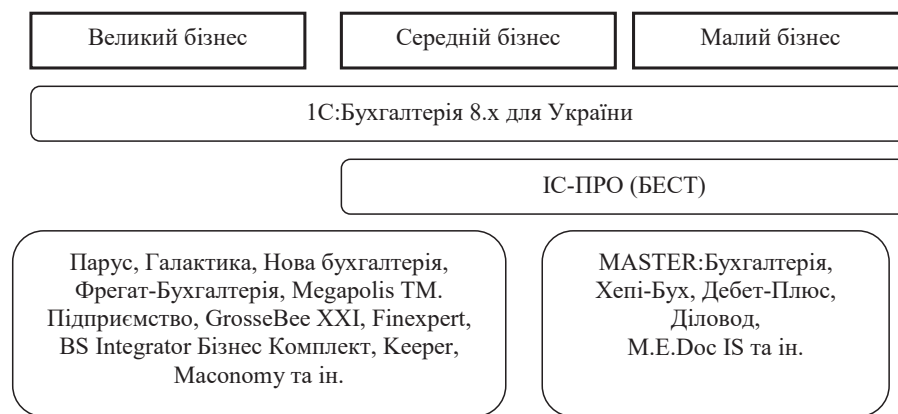

Рис. 2. Програмні продукти, які використовують вітчизняні підприємства різних організаційно-правових форм господарювання

Рис. 3. Автоматизація операцій з обліку й аудиту нематеріальних активів у підсистемі управління необоротними активами

несу, відповідає вимогам чинного законодавства України та повністю адаптований до українського ринку. Він доступний у хмарному та стаціонарному рішеннях і складається з функціональних модулів, що охоплюють усі ділянки бухгалтерського та податкового обліку: «Банк і каса», «Продажі», «Покупки», «Склад», «Виробництво», «ОЗ і НМА», «Податковий облік», «Зарплата», «Кадри», «Операції», «Звіти», та базових модулів «Довідники» та «Адміністрування» [6].

Система «Нова бухгалтерія» – це мережевий комплекс бухгалтерських програм, що підтримує звичний для бухгалтера стиль і темп роботи відповідно до нових бухгалтерських, податкових і фінансових стандартів. Можливості системи такі: обмін інформацією із системою електронних платежів «Клієнт-Банк»; одержання інформації на рівні проведення у баланс підприємства із зовнішніх систем із формуванням вихідних форм у вигляді RTF-файлів; розмежування прав доступу до інформації й адміністрування користувачів; виведення необхідної інформації у вигляді таблиць Microsoft Excel. Комплекс має простий інтерфейс із можливістю налаштування кожним користувачем «під себе» панелі інструментів (найбільше часто застосовувані режими). Основною перевагою є можливість візуалізації результатів бухгалтерської діяльності [7].

Автоматизована система управління підприємством «ДЕБЕТ Плюс» надає великі можливості для ведення бухгалтерського, оперативного і податкового обліку

на виробничих та переробних підприємствах різних галузей промисловості України. Система «ДЕБЕТ Плюс» розроблялася в Україні, тому вона максимально пристосована для роботи підприємств в умовах постійної зміни законодавчого поля. Використання такої інтегрованої системи підвищує оперативність, точність і якість одержуваної інформації, а також зменшує сукупні витрати на впровадження та підтримку в актуальному стані систем обліку й оперативного управління підприємством. Інформація в програмі зберігається у вигляді документів. Усю інформацію можна умовно поділити на первинну (первинні документи, початкові залишки, проведення та довідники), розрахункову (вихідні документи) і керуючу (параметри системи). Функціональне ядро системи розроблене з використанням сучасних Інтернет-технологій. Воно може бути розширене засобами стандартних мов програмування (HTML, JavaScript, VBScript, Java тощо).

Система управління підприємством «ДЕБЕТ Плюс» має модульну структуру, що дає можливість замовнику підібрати оптимальний комплект поставки з функціональністю, що відповідає потребам підприємства [8].

Програма «BS Integrator Бізнес Комплект» призначена не тільки для автоматизації обліку, сучасних технологій програмування, а й для управління підприємством. Як правило, цю програму створено для використання в середніх і великих підприємствах. Окрім розв'язання облікових завдань, вона дає змогу автоматизувати процеси планування і бюджетування, підвищити ефективність збуту і логістики, оперативно управляти виробництвом.

Не менш відомий програмний продукт KEEPER забезпечує якісний управлінський облік для середніх і великих організацій, що функціонують у сферах промислового та сільськогосподарського виробництва, торгівлі і побутової сфери послуг, державного управління і бюджету [3].

Облік і аудит операцій із нематеріальними активами мають певні особливості. Вони реалізуються на основі відповідної облікової інформації та за допомогою численних облікових механізмів.

Автоматизація відповідних облікових ділянок дасть змогу автоматизувати відповідні операції (рис. 3).

Розглянемо автоматизацію обліку й аудиту нематеріальних активів із використанням системи «ІС: Підпри-

ємство». Основним принципом обліку нематеріальних активів є використання спеціального документообігу підсистем. Інформація про необоротні активи зберігається в регістрах відомостей. Облік циклу використання необоротних активів потрібно описувати за допомогою спеціальних документів.

Облік нематеріальних активів у конфігурації ведеться тільки за допомогою спеціалізованого документообігу й тільки пооб'єктно через підсистему основних засобів. Для відображення прийняття нематеріальних активів до управлінського та регламентованого обліку у програмі призначений документ «Прийняття до обліку НМА».

Під час прийняття до обліку об'єкта нематеріальних активів визначають первинну ціну і деякі допоміжні параметри:

- період корисного використання НМА;
- метод нарахування амортизації;
- метод відображення витрат за нарахованою амортизацією;
- рахунок обліку амортизації, яка була нарахована;
- матеріально відповідальна особа;
- підрозділ.

Прийняття нематеріальних активів означає, що формування вартості об'єкта завершено. Вартість, яка буде вказана в документі, списується з рахунку обліку інвестицій та з регістра «Надходження НМА». Документ «Прийняття до обліку НМА» знаходиться в Розділі «Нематеріальні активи».

Отже, автоматизоване вирішення завдань із бухгалтерського обліку нематеріальних активів базується на створенні та веденні інформаційної бази про наявність нематеріальних активів, які формуються на основі інвентарної картотеки аналітичного обліку нематеріальних активів та регістрів їх обліку.

Функція автоматизованого робочого місця бухгалтера нематеріальних активів на базі програмного продукту «1С: Підприємство 8.x» полягає у виконанні таких системних обліково-контрольних операцій:

- упорядкування бухгалтерського обліку за рахунок запровадження електронного документообігу;
- підвищення оперативності обліку шляхом забезпечення швидкого доступу до документів, можливості оперативно їх обробляти та надійно зберігати в електронних архівах (на сервері організації або в «хмарі», тобто на сервері спецоператора);
- облік і контроль об'єктів нематеріальних активів за місцями зберігання та класифікаційними групами;
- облік і контроль над правильністю та своєчасністю відображення руху основних засобів (надходження, вибуття, переміщення);
- облік амортизації основних засобів і контроль над правильністю її нарахування й відображення;
- облік переоцінки нематеріальних активів (дооцінка, уцінка).

Інтенсивний розвиток комп'ютерної техніки і технологій, використання прикладних бухгалтерських програм забезпечили значний позитивний вплив на

ефективність аудиту й удосконалення його методів. Комп'ютерна обробка бухгалтерських даних забезпечує автоматизоване збирання й обробку інформації, необхідної для оптимізації управління в різних сферах діяльності. Вдосконалення аудиторської роботи відповідно до вимог ринку певним чином залежить від комп'ютеризації облікових і аналітичних систем, автоматизованого видавання документів та їх збереження. Найбільш ефективним шляхом вирішення проблеми є чітка, своєчасна і достовірна методика перевірки будь-якого об'єкта бухгалтерського обліку [9].

Комп'ютерні інформаційні системи аудиту – це середовище комп'ютерних прикладних програм, тісно взаємопов'язаних між обліком, аудитом та управлінням, за умови використання комп'ютера будь-якого типу або розміру в процесі оброблення суб'єктом господарювання фінансової інформації, суттєвої для аудиторської перевірки, незалежно від того, використовується програмний продукт або комп'ютер останнім чи третьою стороною (аудитором).

Використання комп'ютерів впливає на організацію фінансового обліку, управлінського обліку, аудиту, а також на методику і техніку внутрішньогосподарського контролю на підприємстві. Відповідно, система електронної обробки даних може суттєво впливати на процедури, які використовують аудитори під час вивчення й оцінки системи обліку і внутрішнього контролю, а також на зміст, час проведення та обсяг аудиторських процедур. Таким чином, методика аудиту з використанням комп'ютерів – це сукупність аудиторських комп'ютерних програм, за допомогою яких відбувається вивчення й оцінка об'єктів дослідження. Під час проведення аудиту аудитор може використовувати комп'ютер як у процесі бухгалтерського обліку вручну, так і під час автоматизації обліку. Отже, у першому випадку аудитору необхідно вирішувати проблему наявності необхідного програмного забезпечення для аудиту бухгалтерських записів по всіх господарських операціях або підсумкових записах відповідних підсумкових документів (регістрів). У другому випадку для аудиту економічного суб'єкта слід тільки застосувати відповідну програму відповідних інформаційних технологій.

Досвід показав, що під час проведення аудиту використовуються існуючі програми бухгалтерського обліку, юридичні бази даних, програми аналізу фінансово-господарської діяльності, деякі інші спеціалізовані програми. Таких широко розповсюджених програм декілька, а саме: «Грант», «Консультант Плюс», «Юрисконсульт», «Ліга: Закон». Ці програми виконують головну роль – дають змогу швидко відшукати і надають для перегляду та друку потрібний нормативний документ із бухгалтерського обліку, оподаткування різних видів діяльності, правового регулювання підприємництва тощо [9].

Аудитори також використовують електронні довідники різних ставок податків, банківських процентів,

курсів валют, допустимі норми витрат на рекламу, представницьких витрат, витрат на відрядження, розмірів мінімальної оплати праці, коефіцієнтів тарифної сітки та інших важливих свідчень. Такі довідники в юридичних базах відсутні, і необхідно переглянути багато документів, щоб відшукати одну-дві потрібні цифри, а в бухгалтерських програмах зазвичай подано тільки ті довідники, які використовуються в програмі напряму для бухгалтерського обліку. Необхідно відзначити, що сьогодні аудитори використовують не тільки програмні продукти, пов'язані безпосередньо з аудитом, а й найбільш зручні програми Microsoft Office і т. д. Усі ці показники характеризують рівень якості аудиторської програми та впливають на продуктивність та ефективність аудиторської перевірки. Для перевірки безпеки програм можуть використовуватися як загальні технології тестування і забезпечення якості, так і програми, які розроблені спеціально для цих напрямів.

Заслугує на увагу той факт, що зі зростанням кількості проведених аудиторських перевірок на базі використання прикладних програм витрати часу на

перевірку значно скорочуються, що є позитивним чинником в аудиторській діяльності аудиторських фірм.

Висновки. Таким чином, переваги застосування комп'ютерної техніки під час проведення обліку й аудиту нематеріальних активів полягають у: зменшенні обсягу даних, що оброблюються вручну; економії часу на виконання одноманітних прийомів порівняння фактичних даних з обліковими; зменшенні ризику появи арифметичних помилок, порушених під час відображення даних в облікових регістрах; перевірці тотожності чи взаємної ув'язки показників різних форм звітності в автоматичному порядку; компактному зберіганні і багаторазовому використанні даних бухгалтерського обліку.

Перспективою подальших досліджень є постійний моніторинг ринку автоматизованих програмних продуктів та впровадження ERP-систем, що забезпечить підвищення конкурентоспроможності та прибутковості, дасть змогу збільшити темпи розвитку підприємства шляхом залучення інвестицій та створити єдиний інформаційний простір, що в подальшому підвищить ефективність діяльності підприємства у цілому.

Список літератури:

1. Івахненко С.В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку : навчальний посібник ; 3-є вид., випр. і доп. Київ : Знання, 2006. 350 с.
2. Бурак І.О. Переваги автоматизованого обліку розрахунків на підприємствах торгівлі. *Економіка. Управління. Інновації*. 2015. № 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2015_1_8 (дата звернення: 20 вересня 2019 р.).
3. Кундря-Висоцька О.П., Москаленко О.В., Сулима О.М. Організація бухгалтерського обліку : навчальний посібник. Київ : УБС НБУ, 2015. 336 с.
4. Синявіна Ю.В. Аналіз українського ринку інформаційних систем бухгалтерського обліку. *Економічний аналіз*. 2015. Т. 21. № 2. С. 305–308.
5. Томчук В.В. Облік грошових потоків при застосуванні електронних форм обліку. *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія «Економічні науки»*. 2013. Т. 2. № 3(69). С. 190–197.
6. Офіційний сайт системи MASTER. URL : <https://masterbuh.com> (дата звернення: 22 вересня 2019 р.).
7. Офіційний сайт системи «Нова бухгалтерія». URL : <http://www.straf.kiev.ua>. (дата звернення: 24 вересня 2019 р.).
8. Офіційний сайт системи управління підприємством «Дебет Плюс». URL : <http://www.debet.kiev.ua> (дата звернення: 24 вересня 2019 р.).
9. Овчарик Р.Ю. Аудит на базі комп'ютерних програм: продуктивність, рентабельність та тенденції розвитку. *Інтернаука. Серія «Економічні науки»*. 2017. № 1. С. 68–72.

References:

1. Ivakhnenkov S. V. (2006) *Informatsiini tekhnologii v orhanizatsii bukhgalterskoho obliku* [Information technology in accounting organization]: *navchalnyi posibnyk*. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)
2. Burak I. O. (2015) *Perevahy avtomatyzovanoho obliku rozrakhunkiv na pidpriemstvakh torhivli* [Advantages of automated accounting of payments at trade enterprises]. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii*. no 1. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2015_1_8 (accessed 20 September 2019).
3. Kundria-Vysotska O. P. (2015) *Orhanizatsiia bukhgalterskoho obliku : navch. posibnyk* [Organization of accounting: training. manual]. Kyiv: UBS NBU. (in Ukrainian)
4. Syniavina Yu. V. (2015) *Analiz ukrainskoho rynku informatsiinykh system bukhgalterskoho obliku* [Analysis of the Ukrainian market of accounting information systems]. *Ekonomichnyi analiz : zb. nauk. prats*, vol 21. no 2. pp. 305-308.
5. Tomchuk V. V. (2013) *Oblik hroshovykh potokiv pry zastosuvanni elektronnykh form obliku* [Accounting for cash flows when using electronic forms of accounting]. *Zbirnyk naukovykh prats Vinnytskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky*, vol 2. no 3(69). pp. 190-197.
6. Ofitsiinyi sait systemy MASTER [MASTER official site]. Available at: <https://masterbuh.com>. (accessed 22 September 2019).
7. Ofitsiinyi sait systemy «Nova bukhhalteriiia» [The official site of the system «New accounting»]. Available at: <http://www.straf.kiev.ua> (accessed 24 September 2019).

8. Ofitsiyni sait systemy upravlinnia pidpriemstvom «Debet Plus» [The official site of the management system of the enterprise «Debet Plus»]. Available at: <http://www.debet.kiev.ua> (accessed 24 September 2019).

9. Ovcharyk R. Yu. (2017) Audyt na bazi kompiuternykh prohran: produktyvnist, rentabelnist ta tendentsii rozvytku [Computer-based audit: Performance, profitability, and development trends]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Seriya : Ekonomichni nauky*. no 1. pp. 68-72.

КОМПЬЮТЕРИЗАЦИЯ УЧЕТА И АУДИТА НЕМАТЕРИАЛЬНЫХ АКТИВОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИТ-ТЕХНОЛОГИЙ

В статье рассмотрен автоматизированный учет как последовательный процесс получения, обобщения и хранения учетной информации. Проанализирован рынок программных продуктов и выделены наиболее популярные среди них. Рассмотрена автоматизация учета и аудита нематериальных активов с использованием системы «IC: Предприятие». Обоснованы преимущества применения компьютерной техники при проведении учета и аудита нематериальных активов. Совершенствование аудиторской работы в соответствии с требованиями рынка определенным образом зависит от компьютеризации учетных и аналитических систем, автоматизированной выдачи документов и их сохранности. Выделены наиболее популярные программные продукты для проведения аудита нематериальных активов. Описан учетный механизм в автоматизированной среде по формированию информационной базы о наличии нематериальных активов.

Ключевые слова: учет, аудит, нематериальные активы, автоматизированный учет, электронные справочники, документ.

COMPUTERIZATION OF ACCOUNTING AND AUDIT OF INTANGIBLE ASSETS USING IT-TECHNOLOGIES

The article considers automated accounting as a sequential process of obtaining, generalizing and storing accounting information. The development and selection of the optimal management solution are possible under availability of high quality information content of the management process, and accounting holds a leading position in its formation. One of the benefits of using an automated form of accounting is to customize a software product to meet the needs and demands of a particular business. Thus, in the course of the activity, both the access of a particular user to the program and the scope of its functionality are established. Improving audit performance to meet market requirements depends, in part, on the computerization of accounting and analytical systems, the automatic issuance of documents and their storage. The most popular software for auditing intangible assets are highlighted. The accounting mechanism in the automated environment for the formation of information base on the presence of intangible assets is outlined. Accounting computerization significantly changes the organization of the accounting process through the use of electronic sources of primary information, creation of electronic primary documents and automatic preparation of primary documents. The software market is analyzed and its most popular products are highlighted. Today, the domestic software market offers dozens of software packages for computerized accounting. Computer programs greatly simplify accounting and reporting. However, some applications are very expensive and difficult to use, requiring additional service costs for highly skilled programmers. An urgent issue is what program offered on the market is considered the most powerful, versatile and capable of providing the entire enterprise accounting process. Today, the domestic market offers software for small, medium and large businesses. The automation of accounting and audit of intangible assets using the system “IC: Enterprise” is considered. The advantages of using computer technology in accounting and auditing of intangible assets are substantiated.

Key words: accounting, auditing, intangible assets, automated accounting, electronic directories, document.

7. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-5-53>

УДК 336.76

Запорожцев С.Ю.

кандидат технічних наук, доцент кафедри інформаційних технологій,
Харківський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Зміївська І.В.

старший викладач кафедри інформаційних технологій,
Харківський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Обоянська Л.А.

старший викладач кафедри інформаційних технологій,
Харківський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Zaporozhtsev Sergiy, Zmiivska Irina, Oboyanska Lubov

Kharkov Institute of Trade and Economics of
Kyiv National University of Trade and Economics

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПОКАЗНИКІВ СТІЙКОСТІ БІРЖОВИХ ТОРГОВИХ СТРАТЕГІЙ НА РЕЗУЛЬТАТИ ЇХНЬОЇ РОБОТИ

У статті розглянуто проблеми аналізу біржових торгових стратегій та інвестиційних інструментів щодо їх стійкості. Як вхідні дані використано показники прибутковості публічних інвестиційних рахунків одного з небіржових брокерів. Для спрощеного оцінювання стійкості стратегій запропоновано використовувати коефіцієнт асиметрії вибірки денних прибутковостей. Досліджені залежності прибутковості рахунків від стійкості. Встановлено, що більшість трейдерів застосовує занадто ризиковані методи торгівлі, що суттєво відображається на їх результатах. Запропоновано імітаційну модель відбору найстійкіших інвестиційних інструментів. Описаний підхід застосовувався не тільки для відбору активів, але й для мінімізації ризиків та управління ними в процесі здійснення інвестиційної діяльності. Отримані результати свідчать про ефективність запропонованого підходу за умови достатньої диверсифікації та активного управління ризиками.

Ключові слова: фінансові ринки, торгові стратегії, інвестиційні інструменти, фінансові часові ряди, стійкість торгових систем, асиметрія розподілу стохастичних величин.

Постановка проблеми. Сучасні фінансові ринки мають можливості, небачені в минулому столітті. Більшість бірж вже перейшла винятково на електронну форму торгівлі. Глобалізація та простота інвестування на таких ринках, знижені вимоги до фінансового забезпечення, можливість брокерів надавати кращі умови своїм клієнтам залучають до трейдингу найширші маси приватних інвесторів. Науково-технічний прогрес дає абсолютно нові можливості, такі як алгоритмізація трейдингу, створення інтелектуальних систем і систем високочастотної торгівлі ("high-frequency trading", HFT), оцінювання й аналіз великих сукупностей даних ("big data"). Все це поро-

джує й посилює вже наявні проблеми інвесторів, зокрема існує суттєва нестабільність волатильності, ліквідності та прибутковості інструментів і торгових стратегій.

Останнім часом спостерігається високий інтерес до інвестиційної діяльності з використанням нових як біржових, так і небіржових фінансових інструментів. З'являються не тільки похідні інструменти (на зразок ф'ючерсів та опціонів), але й синтетичні аналоги мікрофондів, у яких приватні особи можуть складати власні інвестиційні портфелі, вибираючи з публічних торгових рахунків та копіюючи їх операції з тим чи іншим рівнем ризику.

Проблема полягає в тому, що інвестор, як правило, не має інформації, знань та достатнього досвіду для оцінювання торгових стратегій, тому вибір «красивих» історичних графіків прибутковості, як правило, в реальності виявляється невдалим. Результатом є втрачені інвестиції та негативний інформаційний фон навколо індустрії.

Отже, питання дослідження торкаються не тільки отримання прибутку, але й уникнення катастрофічних збитків, що є актуальним для багатьох приватних інвесторів. Для вирішення проблеми необхідно на підставі доступної публічної інформації чисельним чином оцінювати стійкість вживаних трейдерами торгових систем і відмовлятися від інвестування в ті рахунки й стратегії, які є занадто ризикованими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо говорити безпосередньо про біржові торгові системи, то їх побудовою останнім часом активно займаються багато фахівців, зокрема Р. Колбі [1], Дж. Мерфі [2]. Дослідження стійкості (робастності) систем пов'язані з невизначеністю функціонування об'єкта та різними неврахованими факторами зовнішнього середовища. Питанням стійкості систем присвячені роботи таких авторів, як В. Нікіфоров [3], В. Охорзін [4].

Одним з нових методів є запропонований Н. Талебом ймовірнісний підхід до дослідження характеристик систем [5]. На його думку, системи потрібно оцінювати за характером нелінійності їх реакції на позитивні й негативні зовнішні фактори. При цьому система може проявляти себе в різних умовах як стійка, крихка й «антикрихка». Цей підхід було покладено в основу дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз показників стійкості публічних інвестиційних інструментів, виявлення можливих залежностей результатів від крихкості вживаних трейдерами стратегій, пропозиція моделі інвестиційних рішень, що є найбільш прийнятними щодо їх стійкості.

Виклад основного матеріалу. Біржова торгова стратегія (ТС) відрізняється від механічних, динамічних та інших систем, які описані в теорії автоматичного управління, класичній теорії стійкості тощо. ТС загалом є набором інформаційних функцій-тригерів, на вході яких поступає різноманітна інформація (дані графіків, стрічки операцій, дані про миттєву ліквідність або «стакани», стан власного рахунку, новини тощо), а на виходах виникають управляючі сигнали з дискретністю, рівною мінімально допустимому розміру операції (лот, контракт, тощо) певного фінансового активу. Отже, сама ТС не керує рахунком, а лише вибирає точки для входу в ринок і виходу з нього згідно із закладеними в стратегії правилами. Динаміка прибутковості рахунку, керованого ТС, буде деякою дискретно-часовою функцією від динаміки цін активів, що торгуються:

$$Q(t) = \sum_i^{i'} K_i(t) \times \Phi(C_i(t)), \quad (1)$$

де t – час; $i = (1 \dots i')$ – номер торгового інструменту; $K_i(t) \in Z$ – ціла величина, що показує те, скільки лотів і в якому напрямі відкрито зараз; $C_i(t)$ – часовий ціновий ряд (біржова ціна); $\Phi()$ – функція, яка залежить від типу біржового інструменту (наприклад, вона може бути лінійною в разі торгівлі базовими активами або нелінійною в разі використання деривативів).

Фінансові часові ряди (наприклад, біржові ціни) є стохастичними, дискретними, нестационарними, фрактальними. Як будь-яке економіко-соціально-історичне явище, фінансові ряди не повторюються, тобто неможливо провести науковий експеримент і довести дослідним шляхом якусь гіпотезу «що було б, якби...». Через свою нестационарність фінансові часові ряди погано піддаються прогнозуванню. Таким чином, спрогнозувати майбутні результати роботи ТС малоімовірно. Підсумковий результат роботи всієї ТС надає сума результатів окремих операцій. Проте треба розуміти, що майбутні розподіли ймовірностей відрізнятимуться від їх історичних значень, тому пошук параметрів системи, за яких результат був би історично кращим, як правило, приводить до того, що в реальності практично всі такі переоптимізовані системи показують суттєво гіршу торгівлю.

Дискретність біржових цін створює проблеми дискретизації не тільки за ціною, але й за часом (мінімальний тайм-фрейм). Крім того, брокери без згоди клієнта не розкривають дані про його торгівлю, тому доводиться обмежуватися доступними даними за коливаннями прибутковості в біржовому форматі OHLC у відсотках на вибраному тайм-фреймі. Існує також особливість оброблення даних про прибутковість, виражену у відносних величинах (відсотках). Для рівномірності масштабування на всіх інтервалах необхідно використовувати не лінійну, а логарифмічну шкалу.

Поширений підхід вимірювання волатильності активів як ступеня ризику недоцільно застосовувати безпосередньо до ТС. З одного боку, ТС може використовувати зростання волатильності на свою користь, наприклад варіації імпульсних систем, деривативні синтетичні позиції. З іншого боку, ТС може оперувати декількома фінансовими активами, а графік прибутковості буде відображати саме сукупну позицію, поведінка якої буде пов'язана не тільки з волатильністю активів, але й з їх взаємною кореляцією.

На відміну від поширених підходів через оптимізацію параметрів ТС для отримання щонайвищих значень статистичних коефіцієнтів (коефіцієнти Шарпа, Швагера, Сортіно тощо), автори застосували ідеї Н. Талеба [5].

Нехай є модель системи $f(x|\bar{\alpha})$, де $\bar{\alpha}$ – середня очікувана змінна при відомому розподілі $\phi(\alpha)$ в області $\wp_\alpha$

$$\bar{\alpha} = \int_{\wp_\alpha} \alpha \phi(\alpha) d\alpha. \quad (2)$$

Оскільки для параметра α відома тільки його оцінка, то, стохастизуючи його, ми можемо виміряти схильність функції до опуклості як різницю між її зна-

ченням в області, що інтегрується, та значенням для середнього α . Задавши при цьому межу K , отримаємо загальне рівняння неврахованої крихкості системи:

$$\omega_B(K) \equiv \int_{-\infty}^K \int_{\varphi_a} f(x|\alpha)\phi(\alpha)d\alpha dx - \int_{-\infty}^K f(x|\left(\int_{\varphi_a} \alpha\phi(\alpha)d\alpha\right))dx. \quad (3)$$

Для його вирішення Н. Талеб пропонує використовувати інтерполяцію або вивчати ω_B за допомогою точкових оцінок. Проте на практиці ми пропонуємо застосувати більш простий підхід через побудову розподілу, наприклад, різниць коливань денних прибутковостей та обчислення для цієї вибірки коефіцієнта асиметрії (рис. 1). Негативний коефіцієнт асиметрії покаже, що в системі присутня крихкість, а позитивний свідчитиме про малу вірогідність настання критичних подій. Розглянемо на практичному прикладі те, що такий простий підхід допомагає вибрати найстійкіші стратегії та отримати прибуток в разі інвестування.

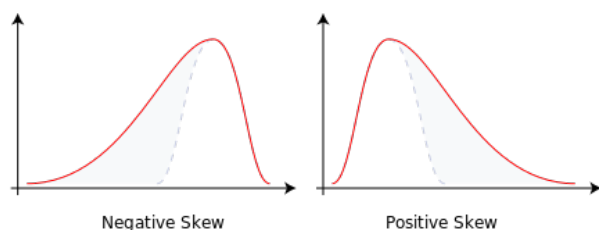

Рис. 1. Розподіл за різних коефіцієнтах асиметрії (крихкості)

Як вхідні дані для дослідження вибрана база клієнтів, що використовують так звані публічні ПАММ-рахунки торгового майданчика одного з брокерів на валютному ринку [6]. Брокер надає у відкритому доступі в реальному часі дані про прибутковість (у форматі OHLC денного й годинного тайм-фреймів) і деякі статистичні характеристики кожного публічного рахунку, не розкриваючи всіх подробиць торгівлі клієнта. В середньому кількість відкритих рахунків у цього брокера становить близько 4 000, при цьому є дані про архівні та вже закриті рахунки. Загалом такий сервіс існує на цьому ресурсі майже 10 років, завдяки чому створена досить суттєва база даних. Так, в архіві є інформація про більш ніж 80 000 рахунків, чого ціл-

ком достатньо для оброблення й здобуття необхідної статистики.

Завдання першого етапу дослідження полягало у відборі із загальної маси рахунків тих, які відповідають вимогам, таким як:

- рахунок повинен мати досить тривалу історію (не менше року);
- рахунок повинен бути закритим;
- максимум прибутковості не повинен потрапляти на початковий період існування рахунку (щоби була можливість пошуку кількісних характеристик до досягнення максимуму).

Застосувавши фільтр за перших двох умов, одержуємо вибірку з приблизно 4 300 рахунків. Більшість інших рахунків є збитковими, тобто не менше 90% рахунків терплять поразку впродовж першого ж року свого існування. Третя умова дала статистику за часом досягнення максимальної прибутковості, яка представлена на рис. 2.

Так, близько 700 рахунків досягли максимуму прибутковості в перший місяць свого існування (до 25 робочих днів). Періоди від 100–125 днів до приблизно річного інтервалу (250 робочих днів) складають практично рівномірний розподіл часу максимуму, після чого відбувається поступовий асимптотичний спад.

Пояснюється така форма залежності досить просто. Як правило, в перші тижні й місяці існування рахунку клієнтами застосовуються підвищені ризики для найрізкішого зростання, що виразилося у відсіві не менше 15–25% рахунків в перші місяці. Крім того, рахунки, що протрималися на ринку суттєвий час, свідчать про деякий професіоналізм їхніх трейдерів, велика частина яких ретельно тестує свої ТС перед постановкою в реальну торгівлю. Цей фактор забезпечує приблизну рівномірність досягнення максимумів у період від півроку до року (125–270 робочих днів), що видно на графіку. Після цього суттєву роль починають відгравати вже зміни в динаміці ринкових цін, і не всі трейдери можуть адекватно реагувати на такі виклики.

Виходячи з отриманих даних, ухвалюємо рішення, що час досягнення максимуму прибутковості рахунку не може бути меншим за півроку (приблизно 125 робочих днів). При цьому в розрахунках не повинні брати

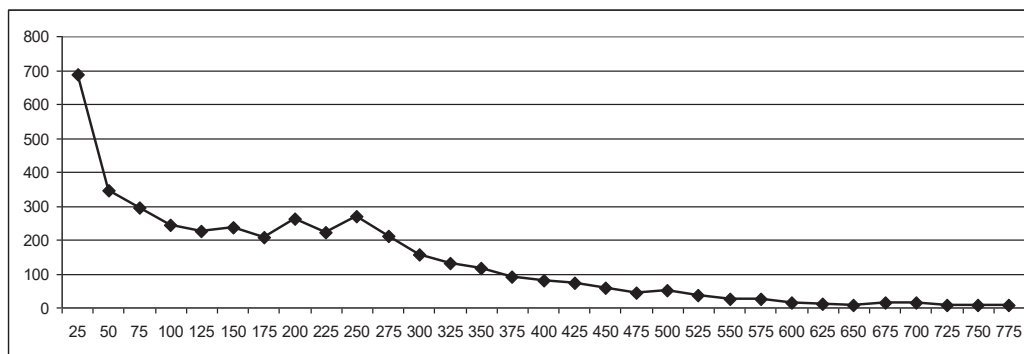

Рис. 2. Розподіл днів максимумів прибутковості

участь дані за перші 2–3 місяці існування рахунку. Цей фільтр залишив близько 2 500 рахунків. Попереднє оброблення їх статистики показало, що прибуткових та збиткових рахунків приблизно порівну, але середні показники є діаметрально різними. Так, збиткові рахунки в середньому втрачали в результаті близько 99% (практично цілком розорялися). Водночас прибуткові показали результат у середньому +110%. При цьому середні показники крихкості перших і других різняться більш ніж у 7 разів, а асиметрії – майже в 3 рази. Оскільки характеристики рахунку заздалегідь невідомі, а інвестування відбувається не в точці початку роботи рахунку, ці дані неможливо безпосередньо використовувати під час прийняття інвестиційних рішень. Розподіл результатів рахунків наведений на рис. 3. Добре видний лівий «важкий хвіст» підвищених ризиків, вживаних на рахунках стратегій.

Якщо розглянути залежність швидкості просідання рахунку після досягнення максимуму від волатильності денних прибутковостей (рис. 4) та побудувати лінію тренду, ми побачимо, що просідання має слабо виражену позитивну кореляцію з показником денної волатильності. Лінійний коефіцієнт тренду при цьому більше двох, а це вказує на те, що швидкість історичного просідання (фактичних збитків), як правило, перевищує волатильність зростання прибутковості. Це говорить про недооцінку ризику учасниками ринку.

Розподіл середніх позитивних та негативних денних прибутковостей підтверджує схильність трейдерів до утримання збитків та швидкого отримання прибутку (рис. 5). Форма розподілу з невеликою асиметрією в негативний бік свідчить про наявність крихкості у спостережуваних системах.

Нарешті, розглянемо результати роботи імітаційної моделі з наступними вхідними даними. Початком умовного «інвестування» в рахунок є 125-й день. При цьому відбираються рахунки з максимальною позитивною асиметрією денних коливань. Кількість рахунків у портфелі становить від 10 до 100. Оскільки не

існує сильної кореляції між показниками крихкості та остаточним результатом рахунку, а інвестиції поступають не з початку його існування, велика кількість інвестицій буде повністю втрачена. Для зменшення ризиків використана аналогія переміщення стоп-наказу в область беззбитковості. За кожного досягнення прибутку у 100% він повністю вилучається. Результати роботи цієї моделі представлені на рис. 6.

Видно, що такий підхід дає змогу отримати досить стійкі результати за прибутком у 20–35% за викорис-

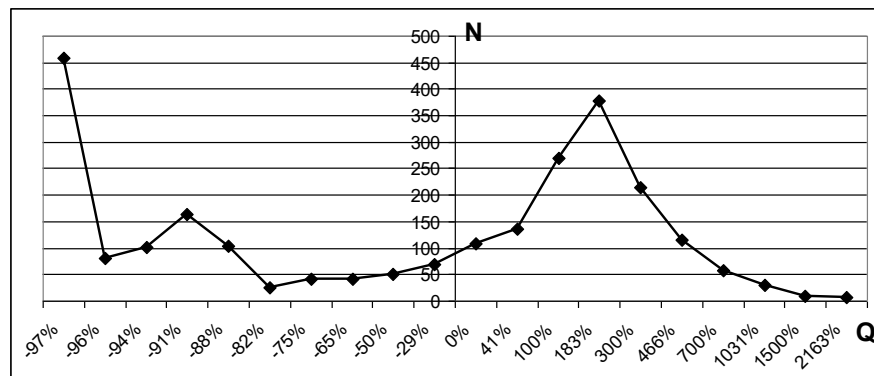

Рис. 3. Розподіл підсумкових результатів рахунків

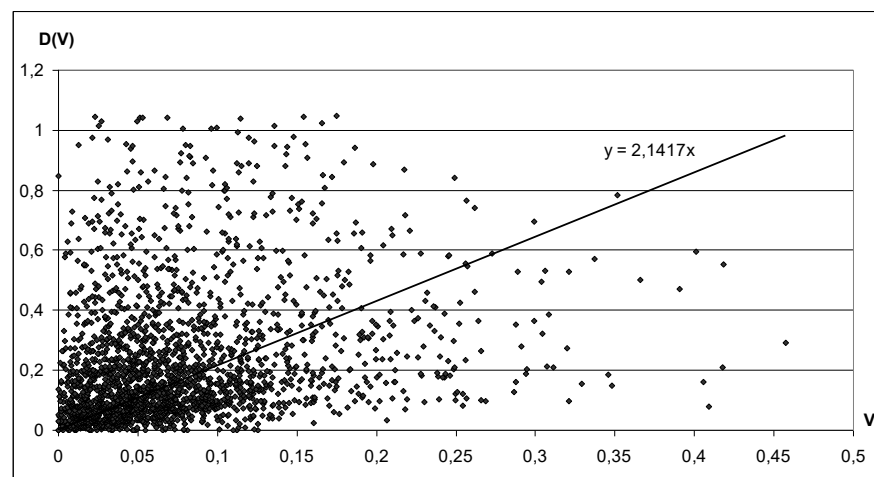

Рис. 4. Залежність швидкості просідання від волатильності

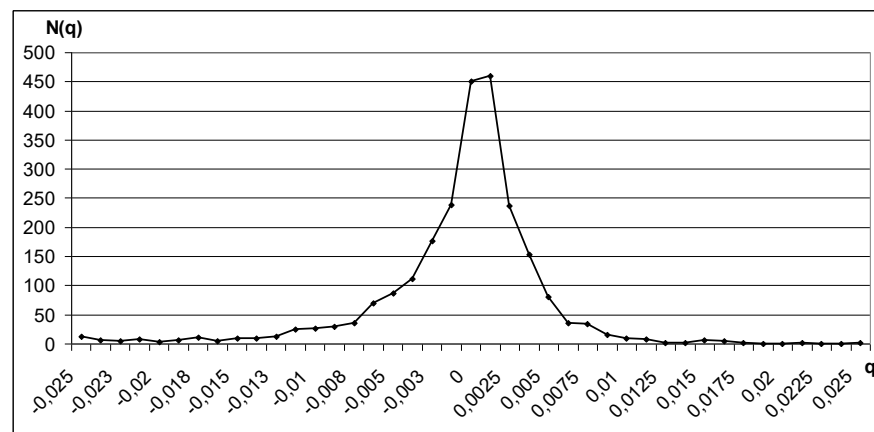

Рис. 5. Розподіл значень коефіцієнта крихкості

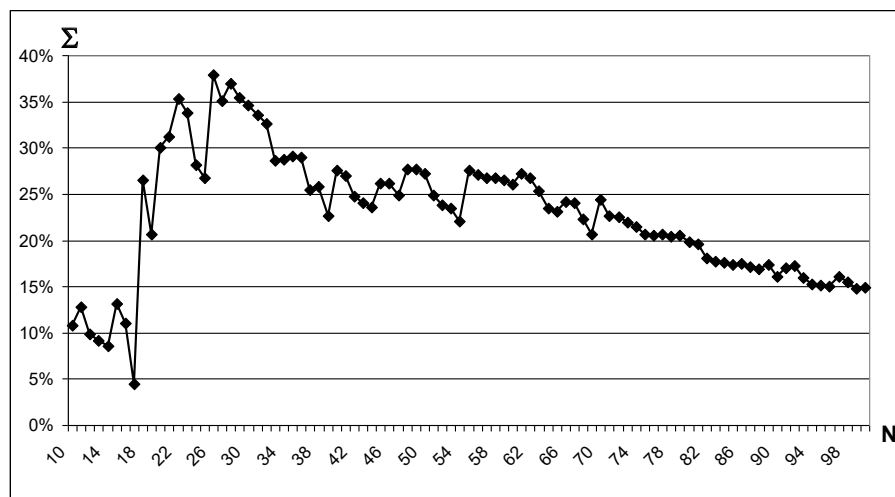

Рис. 6. Результати імітаційного моделювання

тання диверсифікації по декількох десятках рахунків (в приблизному діапазоні N від 20 до 80 рахунків). За малої диверсифікації є ризик підвищеної волатильності підсумкових результатів. За занадто великої диверсифікації сумарний прибуток закономірно знижується.

Висновки. Загалом підтверджується слабо виражена кореляція між волатильністю прибутковості в період зростання та швидкістю просідання.

Розподіл та асиметрія денних прибутковостей вказує на те, що більшість трейдерів схильна застосову-

вати нестійкі торгові системи й методи навіть в період зростання, даючи змогу своїм рахункам більше перебувати в областях збитків, ніж у прибуткових рухах. Такий підхід, з одного боку, суперечить ринковим постулатам «тренд – твій друг», «ріж збитки, накопичуй прибуток», а з іншого боку, лише підтверджує давню біржову істину про те, що більшість на ринку («ринковий натовп») втрачає свої гроші, використовуючи крихкі системи.

Побудована імітаційна модель свідчить про можливість позитивного резуль-

тату інвестування за достатньої диверсифікації та обов'язкового активного управління ризиками через регулярну часткову фіксацію прибутку.

Напрямом подальших досліджень може бути оцінювання статистичних показників волатильності прибутковості щодо їхньої кластеризації, а також побудова й перевірка моделей більш жорсткого відбору стратегій з урахуванням інших доступних характеристик (зокрема, левериджу, який використовується на рахунках).

Список літератури:

1. Колби Р. Энциклопедия технических индикаторов рынка / пер. с англ. 2-е изд. Москва : Альпина Паблишер, 2018. 837 с.
2. Мэрфи Дж. Технический анализ фьючерсных рынков / пер. с англ. Москва : Альпина Паблишер, 2014. 610 с.
3. Никифоров В. Адаптивное и робастное управление с компенсацией возмущений. Санкт-Петербург : Наука, 2003. 282 с.
4. Охорзин В. Оптимизация экономических систем. Москва : Финансы и статистика, 2005. 144 с.
5. Талеб Н. Антихрупкость. Как извлечь выгоду из хаоса / пер. с англ. Москва : Азбука-Аттикус, 2015. 762 с.
6. Рейтинг ПАММ-счетов – инвестиционный сервис от Альпари. URL: <https://alpari.com/ru/invest/pamm> (дата звернення: 05.10.2019).

References:

1. Kolbi R. (2018) Enciklopediya tekhnicheskikh indikatorov rynka : per. s angl. 2-e izd. [Encyclopedia of technical market indicators]. Moscow : Al'pina Publisher, 837 p. (in Russian).
2. Merfi Dzh. (2014) Tekhnicheskij analiz f'yuchersnyh rynkov : per. s angl. [Technical analysis of futures markets]. Moscow : Al'pina Publisher, 610 p. (in Russian).
3. Nikiforov V. (2003) Adaptivnoe i robastnoe upravlenie s kompensaciej vozmushchenij. [Adaptive and robust control with disturbance compensation]. Sankt-Peterburg : Nauka, 282 p. (in Russian).
4. Ohorzin V. (2005) Optimizaciya ekonomicheskikh sistem. [Optimization of economic systems]. Moscow : Finansy i statistika, 144 p. (in Russian).
5. Taleb N. (2015) Antihrupkost'. Kak izvlech' vygodu iz haosa : per. s angl. [Antifragility. How to capitalize on chaos]. Moscow : Azbuka-Attikus, 762 p. (in Russian).
6. Rejting PAMM-schetov – investicionnyj servis ot Alpari. [PAMM-accounts rating – investment service from Alpari]. Available at: <https://alpari.com/ru/invest/pamm> (accessed: 05.10.2019).

ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ПОКАЗАТЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОСТИ БИРЖЕВЫХ ТОРГОВЫХ СТРАТЕГИЙ НА РЕЗУЛЬТАТЫ ИХ РАБОТЫ

В статье рассмотрены проблемы анализа биржевых торговых стратегий и инвестиционных инструментов касательно их устойчивости. В качестве исходных данных использованы показатели прибыльности публичных инвестиционных счетов одного из небиржевых брокеров. Для упрощенного оценивания устойчивости стратегий предложено использовать коэффициент асимметрии выборки дневных прибыльностей. Исследованы зависимости прибыльности счетов от устойчивости. Установлено, что большинство трейдеров применяет слишком рискованные методы торговли, что существенно отражается на их результатах. Предложена имитационная модель отбора наиболее устойчивых инвестиционных инструментов. Описанный подход применялся не только для отбора активов, но и для минимизации рисков и управления ими в процессе осуществления инвестиционной деятельности. Полученные результаты свидетельствуют об эффективности предлагаемого подхода при условии достаточной диверсификации и активного управления рисками.

Ключевые слова: финансовые рынки, торговые стратегии, инвестиционные инструменты, финансовые временные ряды, устойчивость торговых систем, асимметрия распределения стохастических величин.

RESEARCH OF THE INFLUENCE OF INDICATORS OF STABILITY OF EXCHANGE TRADING STRATEGIES ON THE RESULTS OF THEIR OPERATION

Lately there are synthetic analogues of investment micro-funds, in which private investors can make own investment brief-cases, appear, choosing from the great number of public accounts and copying their transactions with that or other level of risk. A problem consists that an investor here, as a rule, does not have information, knowledges and sufficient experience for evaluation of trading strategies. The aim of this research is to analyze the indexes of stability of public investment instruments, to find out possible dependences of results on the indexes of fragility of the strategies used by traders, and also offer investment solution most acceptable from point of its stability. The methods of systems analysis, theory of chances, mathematical statistics and imitation design are applied in research. As an informative base the labors of domestic and foreign authors, and also statistical information, from the opened sources are used. Financial time series (exchange prices) are discrete, stochastic, stationary, fractal. The dynamics of profitableness of account, guided trading system will be to certain a discrete-time function from the dynamics of prices of trade assets. As risk measures unsurpassed to apply widespread approach of measuring of volatility assets directly to trading systems. It is proposed to apply a simple approach through building the distribution of differences in fluctuations of daily returns and calculating the asymmetry coefficient for this sample. This idea was used in the construction and testing of a simulation model for determining the stability of trading strategies based on open data of brokerage accounts. The correlation between volatility profitableness in the period of growth and speed of drawdown is confirmed poorly. Evaluation of stability from point of distributing and asymmetry of daily profits specifies on that most traders are inclined to apply the unsteady trading systems and methods, even in the period of growth allowing the abacuses anymore to be in the regions of losses, than in profitable motions. The built simulation model testifies to possibility of positive result of investing during sufficient diversification and obligatory active management by the risks through the regular partial fixing of profit.

Key words: financial markets, trading strategies, investment tools, financial time series, stability of the trade systems, asymmetry of distributing of stochastic values.

Підвальна О.Г.

кандидат економічних наук, здобувач ступеня доктора наук
кафедри економіки, підприємництва та природничих наук,
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Pidvalna Oksana

Tavrida National V.I. Vernadsky University

РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНІ КОМПЛЕКСИ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ КРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

Робота присвячена вивченню ролі рекреаційно-туристичних комплексів в соціально-економічному розвитку країни та її регіонів. Досліджено різні теоретичні підходи до визначення дефініцій «туризм», «рекреація», «рекреаційно-туристичний комплекс». Визначені основні елементи які входять до рекреаційно-туристичного комплексу регіону. Розглянуто поняття рекреаційно-туристичний сектор та основні його елементи. Проаналізовано основні фактори, які визначають структуру та динаміку розвитку туризму в регіоні. Досліджено роль внутрішнього туризму в розвитку рекреаційно-туристичного комплексу регіону. Проаналізовано основні фактори, які стримують розвиток рекреаційно-туристичного сектора в Україні та запропоновано ряд першочергових умов успішного розвитку як внутрішнього так і в'їзного туризму.

Ключові слова: туризм, рекреація, рекреаційно-туристичний комплекс, соціально-економічний розвиток, регіон.

Постановка проблеми. Останнім часом багато вітчизняних і зарубіжні фахівці звертають особливу увагу на динамічний розвиток рекреаційно-туристичної сфери в усьому світі, яка показує стійкі темпи зростання. При цьому, як зазначається в «Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» [5]: на відміну від багатьох інших галузей економіки туризм не призводить до виснаження природних ресурсів. Туризм є експортно-орієнтованою сферою та джерелом іноземної готівки і проявляє велику стабільність в порівнянні з іншими галузями в умовах нестійкої ситуації на світових ринках.

В той же час, існуючі на теперішній час дослідження з даної проблеми розглядають в основному вплив сектора рекреації і туризму на національному рівні. Не менш важливим, а іноді навіть більший інтерес, на наш погляд, викликає аналіз внеску сектора на регіональну економіку.

Аналіз останніх наукових досліджень. Різноманітні аспекти економіки туризму відображені в працях С. Білоуса, М. Бойка, Л. Дяченка, М. Мальської, Н. Мандюк, М. Рутинського, С. Харічкова, В. Худо, Л. Шпак та інших. Даній проблемі присвячені праці таких зарубіжних дослідників, як Б. Арчер, Г. Борден, П. Барнетт, Ф. Котлер, Дж. Мадден, М. Меис, М. Скотт, У. Едінгтон та інших.

Формулювання цілей статті. Метою наукового дослідження є визначення ролі рекреаційно-туристичних комплексів в соціально-економічному розвитку країни та її регіонів.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на помітну роль в масштабах світової економіки, в даний час поняття «туризм» ще не отримало однозначної і повного визначення. За визначенням, прийнятим ООН в 1954 році, «туризм – це активний відпочинок, що впливає на зміцнення здоров'я, фізичний розвиток людини, пов'язаний з пересуванням за межі постійного місця проживання». У матеріалах Всесвітньої конференції по туризму, проведеної Всесвітньою туристичною організацією (ВТО) в 1981 р в Мадриді, туризм визначено як – «один з видів активного відпочинку, що представляє собою подорожі, які здійснюються з метою пізнання тих чи інших районів, нових країн і поєднувані в ряді країн з елементами спорту». Пізніше Статистична комісія ООН прийняла більш широке визначення: «туризм – це діяльність осіб, які подорожують і здійснюють перебування в місцях, що знаходяться за межами їх звичайного середовища, протягом періоду, що не перевищує одного року підряд, з метою відпочинку, діловими та іншими цілями» [1, с. 6; 2].

Найбільш повним, на нашу думку, є визначення туризму Міжнародною конференцією по статистиці подорожей і туризму (Оттава, 1991 р.) і схвалене Всесвітньою туристичною організацією (ВТО) і Статистичною комісією ООН, яке знайшло відображення в різних методичних рекомендаціях ВТО і Всесвітньої ради з туризму та подорожей (World Travel & Tourism Council – WTTC). Відповідно до них, туризм визначається як «діяльність осіб, які подорожують і здійснюють перебування в міс-

цях, що знаходяться за межами їх звичайного середовища протягом періоду, що не перевищує одного року підряд, з метою відпочинку, діловими та іншими цілями, не пов'язаними з заняттям діяльністю, оплачуваною з джерела в відвідуваному місці» [1, с. 6; 2].

Під рекреаційно-туристичним комплексом (галуззю, господарством) мається на увазі сукупність підприємств і організацій, що безпосередньо надають туристичні товари і послуги. Будучи частиною територіально-виробничого комплексу, рекреаційно-туристичний комплекс являє собою складний елемент територіальної структури економіки, безпосередньо бере участь у відтворювальному процесі і володіє специфічним господарським механізмом. До даного комплексу відносяться готелі та інші об'єкти розміщення, транспортні засоби, об'єкти громадського харчування, об'єкти і засоби розваг, об'єкти пізнавального, ділового, оздоровчого, спортивного та іншого призначень, організації які здійснюють туристично-операторську і туристично-агентську діяльність, а також організації, що надають екскурсійні послуги і послуги гідів-перекладачів [2].

Рекреаційно-туристичний сектор є більш широким поняттям, ніж рекреаційно-туристичний комплекс і включає крім того ще й підприємства та організації суміжних галузей, продукція яких споживається в процесі туристичної діяльності і при виробництві туристичного продукту.

Існують різні підходи до визначення поняття «рекреаційно-туристичний регіон». ВТО визначає дане поняття як територію, яка має в своєму розпорядженні велику мережу спеціальних споруд і послуг, необхідних для організації відпочинку або оздоровлення. Однак, так як не кожна територія може розглядатися як рекреаційно-туристичний регіон, дамо більш повне визначення цьому поняттю: «під рекреаційно-туристичним регіоном розуміється територія, яка спеціалізується на наданні туристичних, рекреаційних та інших послуг, що відповідають потребам туристів, і володіє мережею спеціалізованих об'єктів і споруд, які надають такі послуги».

Причини, які впливають на структуру та динаміку туризму, та обумовлюють його специфіку на рівні регіонів і окремих країн, можна згрупувати у вигляді факторів розвитку (рис. 1) [4]. До них відносяться: природні, культурно-історичні, політичні, соціально-економічні, демографічні, науково-технічні фактори.

Рис. 1. Фактори, які визначають структуру та динаміку розвитку туризму в регіоні

Природні і культурно-історичні фактори розвитку туризму на території країни та/або регіону складають її рекреаційні ресурси, тобто використовуються для відпочинку і туризму.

Природний фактор можна визначити як природно-територіальні комплекси (природні зони), що представляють собою поєднання взаємопов'язаних компонентів природи (рельєфу, клімату, рослинності і тваринного світу).

Культурно-історичні особливості території обумовлені історією, яка збереглася в пам'ятках, традиціях і звичаях народів, архітектурному вигляді старих міст, гастрономічних вишуканостях національної кухні.

Серед політичних факторів, які впливають на розвиток туризму, слід зазначити політичні відносини між країнами, які можуть сприяти або, навпаки, перешкоджати туристичному обміну між ними. Розвитку туризму та інших форм зовнішньоекономічних відносин сприяють врегулювання розбіжностей між країнами, укладання договорів про співпрацю, відмова від територіальних домагань і визнання сформованих кордонів.

Соціально-економічні фактори мають найбільш важливий вплив на розвиток рекреаційно-туристичного комплексу. Зі зростанням доходів населення зростають і потреби в гідному відпочинку, активізації зовнішньоторговельного балансу. Рекреаційний комплекс має великий вплив на такі ключові галузі економіки, як транспорт і зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання та інше, тобто виступає своєрідним каталізатором соціально-економічного розвитку регіонів і країни в цілому [2].

На думку експертів Міжнародного союзу офіційних туристичних організацій (МСОТО) внутрішній туризм становить 80-90% від загального обсягу туризму в світі. Це вказує на значний потенціал і важливу роль внутрішнього туризму в розвитку рекреаційно-туристичного комплексу того чи іншого регіону або країни в цілому.

У той же час Україна, незважаючи на значний рекреаційно-туристичний потенціал, залишається однією з небагатьох країн з невисоким рівнем розвитку як внутрішнього, так і міжнародного туризму. Наша країна поки що не відноситься до тих країн, де на частку туризму і рекреації припадає значна частина ВВП.

Витрати уряду на сферу туризму і подорожей, в даний час оцінюються всього в 1,7% від загальних витрат уряду. Цих коштів явно недостатньо для швидкого розвитку індустрії. З огляду на потенційно високий економічний ефект капіталовкладень в цю сферу, уряду необхідно, на наш погляд, виділяти більше фінансових коштів і приділяти більшу увагу її розвитку.

В даний час Україна займає 25-е місце серед 181 країни, що потрапили в рейтинг Світового банку, щодо зацікавленості країною іноземними туристами.

Незважаючи на сприятливі базові прогнози розвитку туризму в Україні, зроблені Всесвітньою радою з

туризму і подорожей (ВРТП) і його дослідним партнером – Оксфордським центром економічного прогнозування (ОЦЕП), ще існують проблеми, від успіху вирішення яких залежать перспективи, рекреаційно-туристичного комплексу в нашій країні.

Необхідними умовами успішного розвитку як внутрішнього так і в'їзного туризму, на наш погляд, є: формування якісного туристичного продукту, наявність грамотної маркетингової стратегії просування внутрішнього туристичного продукту на українському ринку, створення системи професійної підготовки персоналу, залучення інвестицій в розвиток рекреаційно-туристичної інфраструктури.

Рекреаційно-туристичний сектор може зіграти істотну роль в розвитку економіки і створенні робочих місць в регіонах, але для цього індустрія туризму і рекреації повинна стати стратегічним пріоритетом регіонального розвитку та в державних програмах для об'єднаних територіальних громад.

До основних факторів, які стримують розвиток рекреаційно-туристичного сектора в Україні, відносяться:

- недостатньо розвинена туристична інфраструктура в більшості регіонів країни, мала кількість готелів і засобів розміщення туристів з сучасним рівнем комфорту і сервісу;
- низький ступінь розвитку транспортної інфраструктури, недостатність пропускної здатності яка перешкоджає збільшенню масштабів як внутрішнього, так і в'їзного туризму;
- висока вартість проживання в готелях, харчування, транспорту та інших послуг, які пропонуються туристам, що перевищує середньоєвропейський рівень при одночасно незрівнянно низькій якості послуг, що надаються;
- адміністративні та бюрократичні бар'єри, невідповідні умови для бізнесу, які перешкоджають залученню інвестицій в рекреаційно-туристичний комплекс;
- нестача кваліфікованих кадрів, що визначає невисоку якість обслуговування у всіх секторах індустрії;
- недостатні зусилля держави по просуванню відпочинку в Україні та рекреаційно-туристичних можливостей країни як на зарубіжних так і на внутрішньому ринках;
- складності в оформленні туристичних віз.

Очевидним є і те, що рекреаційно-туристичний потенціал країни використовується далеко не повною мірою, і створення умов для якісного відпочинку на території України місцевого населення та іноземних громадян вимагає більш активного проведення державної політики в сфері туризму.

До найбільш значущих проблем, які вимагають пильної уваги і серйозного підходу до їх вирішення, на нашу думку, відносяться недостатній розвиток рекреаційно-туристичної інфраструктури та відсутність, за рідкісним винятком, практики створення сприятливих умов для інвестицій в будівництво, розміщення та інші об'єкти туристичного комплексу.

Як зазначалося вище, вплив рекреаційно-туристичного сектора на соціально-економічний розвиток регіону носить комплексний характер. У складі галузей, так чи інакше пов'язаних з туризмом і рекреацією, присутні практично всі сфери економіки регіону. Рекреаційно-туристичний сектор надає комплексну дію на харчову та переробну промисловість, сільське господарство і АПК, транспорт і зв'язок, інформаційні технології і енергетику, житлове господарство, будівництво і інвестиції, роздрібну та оптову торгівлю, фінансовий сектор, рекламу і ЗМІ, освіту.

Поряд з позитивним впливом розвитку рекреаційно-туристичного комплексу на економіку і соціальний розвиток слід визнати і існування негативних наслідків. До них, зокрема, відноситься підвищення інфляційного тиску на економіку регіону. Приплив значної кількості туристів призводить до зростання платоспроможного попиту в регіоні і підвищення цін, що згодом може привести до уповільнення зростання рекреаційно-туристичного сектора, так і економіки регіону в цілому (табл. 1).

Зростання чисельності населення призводить до посилення навантаження на природне середовище, що породжує певні соціальні витрати і додаткові витрати на запобігання зубожіння і знецінення, природних і культурних ресурсів через їх надмірне використання. Порушення екологічної рівноваги в регіоні з плином часу може привести до падіння його привабливості для туристів.

Очевидно, що хоча туризм і має значний потенціал як інструмент економічного розвитку, необхідно брати до уваги ті витрати, які може спричинити за собою

Таблиця 1

Наслідки впливу розвитку рекреаційно-туристичного комплексу на економіку регіону

Позитивні	Негативні
• Створення нових робочих місць • Зростання доходів та рівня життя населення • Покращення транспортної інфраструктури • Приплив інвестицій (в т.ч. іноземних) • Приплив іноземної валюти • Створення нових можливостей для бізнесу • Збільшення податкових надходжень регіону • Зростання обсягу валового випуску	• Зростання цін на товари і послуги • Зростання цін на землю і житло • Збільшення величини прожиткового мінімуму • Зростання витрати на утримання доріг і транспортної інфраструктури • Зростання витрат на послуги громадської безпеки та рятувальних служб • Витрати на усунення наслідків надмірного навантаження на екологію • Конкуренція за ресурси з іншими галузями економіки

його розвиток. У зв'язку з цим, метою регіональної влади є, максимізація позитивних наслідків розвитку рекреаційно-туристичного комплексу з одночасною мінімізацією негативних.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В даний час туризм розвивається швидкими темпами і стабільно входить в першу трійку галузей за часткою в загальносвітовому ВВП займаючи 11% світового експорту товарів і послуг. Україна володіє унікальними природними ресурсами для розвитку туризму, однак не використовує свій потенціал на повну силу. У той же час українська галузь туризму демонструє непогані показники за темпами зрос-

тання, що дозволяє робити позитивні прогнози щодо розвитку туризму в країні. Основними стримуючими факторами розвитку туристичного сектора в країні є нерозвинена туристична і транспортна інфраструктура, бюрократичні та адміністративні бар'єри і недолік кваліфікованих кадрів.

Вплив рекреаційно-туристичного сектора на соціально-економічний розвиток території носить комплексний характер і впливає практично на всі галузі економіки. Розвиток туризму сприяє розвитку багатьох інших галузей. Однак при плануванні розвитку туризму необхідно, крім позитивного впливу на економіку, враховувати і негативні наслідки.

Список літератури:

1. Александрова А.Ю. Международный туризм. Учебник. М.: Аспект Пресс, 2002. 470 с.
2. Бабарицька В. К., Малиновська О. Ю. Менеджмент туризму. Туроперейтинг. Понятійно-термінологічні основи, сервісне забезпечення турпродукту: Навчальний посібник. К.: Альтерпрес, 2004. 288 с.
3. Величко В. В. Організація рекреаційних послуг: Навч. посібник Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Х.: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2013. 202 с.
4. Мармуль Л.О., Сарапіна О.А. Організаційно-економічний механізм функціонування туристично-рекреаційних підприємств. К.: ННЦ ІАЕ, 2006. 182 с.
5. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/168-2017-%D1%80> (дата звернення 10.09.2019 р.)
6. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія: Навч. посібник. К.: Центр навч.літ., 2007. 312 с.

References:

1. Alexandrova A.Yu. (2002) Mezhdunarodnyj turizm [International tourism], Aspect Press (in Russian)
2. Babaritskaya V.K., Malinovskaya O. Yu. Menedzhment turizmu. Turoperejtyng. Ponjatijno-terminologichni osnovy, servisne zabezpechennja turproduktu [Tourism management. Touring. Conceptual and terminological bases, service of the tourist product], Kiev: Alterpress (in Ukrainian)
3. Velychko V.V. (2013) Organizacija rekreacijnyh poslug [Organization of recreational services], manual Hark. nat. un-t the city. master in it. OM Beketova. – X.: KhNUMG them. OM Beketova (in Ukrainian)
4. Marmul L.O., Sarapina O.A. (2006) Organizacijno-ekonomichnyj mehanizm funkcionuvannja turystychno-rekreacijnyh pidpryjemstv [Organizational and economic mechanism of functioning of tourist and recreational enterprises], K.: NNC IAE (in Ukrainian)
5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017) Strategija rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku [Tourism and resort development strategy for the period up to 2026] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/168-2017-%D1%80> (accessed 10.09.2019 p.)
6. Fomenko N.V. (2007) Rekreacijni resursy ta kurortologija [Recreational resources and balneology], Center for the academic literature (in Ukrainian)

РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТИЧЕСКИЕ КОМПЛЕКСЫ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ СТРАНЫ И ЕЕ РЕГИОНОВ

Работа посвящена изучению роли рекреационно-туристических комплексов в социально-экономическом развитии страны и ее регионов. Исследованы различные теоретические подходы к определению дефиниций «туризм», «рекреация», «рекреационно-туристический комплекс». Определены основные элементы входящих в рекреационно-туристический комплекс региона. Рассмотрено понятие рекреационно-туристический сектор и основные его элементы. Проанализированы основные факторы, определяющие структуру и динамику развития туризма в регионе. Исследована роль туризма в развитии рекреационно-туристического комплекса региона. Проанализированы основные факторы, сдерживающие развитие рекреационно-туристического сектора в Украине и предложен ряд первоочередных условий успешного развития как внутреннего так и въездного туризма.

Ключевые слова: туризм, рекреация, рекреационно-туристический комплекс, социально-экономическое развитие, регион.

RECREATION-TOURIST COMPLEXES IN SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY AND ITS REGIONS

The tourism and recreation sector is one of the fastest growing sectors of the world economy, which, according to the World Tourism Organization, accounts for 11% of world exports of goods and services, ahead of international trade in food, textiles and chemicals. In Ukraine, despite the availability of all necessary resources for the successful development of both domestic and inbound tourism, the development potential of the recreational and tourist complex is not fully realized. The successful implementation of existing opportunities can have a significant impact on the dynamics of the main indicators of socio-economic development of the country's regions. Assessing the contribution of the recreational and tourist complex to the economy of the region is one of the key problems. Indicators of the impact of the sector on the economy of the region are necessary for the development of strategies and plans for regional development; evaluating the effectiveness of measures to develop the complex undertaken by authorities; identifying existing problems in tourism and identifying ways to address them; to make adequate management and investment decisions on the part of the business and so on. The work is devoted to the study of the role of recreational and tourist complexes in the socio-economic development of the country and its regions. Various theoretical approaches to the definition of definitions of "tourism", "recreation", "recreational and tourist complex" have been investigated. The main elements that are part of the recreational and tourist complex of the region are identified. The concept of recreational and tourism sector and its main elements are considered. The main factors that determine the structure and dynamics of tourism development in the region are analyzed. The role of inland tourism in the development of the recreational and tourist complex of the region is investigated. The main factors that hinder the development of the recreational and tourism sector in Ukraine are analyzed and a number of priority conditions for successful development of both domestic and inbound tourism are proposed.

Key words: tourism, recreation, recreational and tourist complex, socio-economic development, region.

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-5-55>

УДК 334.012:332

Радченко А.А.

голова правління ПАТ «Аграрний фонд»

Radchenko Andrii

PJSC "Agrarian Fund"

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ КРЕДИТУВАННЯ МАЛИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

Головною метою підтримки малого бізнесу на селі є формування групи банків, фінансових компаній, інвестиційних фондів, що працюють з суб'єктами малого бізнесу села, а також створення умов для здешевлення кредитних ресурсів, що спрямовуються на розвиток малого сільського бізнесу, сприяння залученню коштів приватних інвесторів у розвиток малих підприємств. Держава повинна заохочувати банки з кредитування малого бізнесу, створюючи їм режим благополучного існування. В статті розглядається кредитування комерційними та державними фінансовими установами, як один з головних факторів створення, підтримки розвитку малого бізнесу та сімейних форм господарювання в сільській місцевості регіону та діючі програми кредитування провідними банками України. Визначено основні проблеми в отриманні кредитування малих форм господарства в агропромисловому комплексі. Для досягнення розвитку малого бізнесу в агропромисловому комплексі запропоновано: кооперацію у фінансово-кредитних відносинах: «кредитні установи – малий бізнес – держава»; утворення Гарантійного фонду на регіональному рівні, мета якого не замінювати банківську систему, а виконувати по відношенню до банків стимулюючу роль, залучаючи їх в партнерські відносини у підтримці малого бізнесу на селі.

Ключові слова: фінансово-кредитні відносини, механізм, малий бізнес в АПК, підтримка, розвиток, кооперація, регіон, гарантії.

Постановка проблеми. В економіці країни та її регіонах склалася ситуація, коли фінансова підтримка з боку кредитно-банківської системи і орга-

нів влади відіграє незначну роль, як при створенні малих сільських підприємств, так і на етапі їх розвитку.

Одним з варіантів дієвого фінансування малого сільськогосподарського виробництва є його кредитування. І світова практика цьому підтвердження. В Україні ситуація виняткова. На сільське господарство зараз перепадає лише 7% кредитного портфелю банківської системи. І лише 5-6% капітальних інвестицій у АПК сформовано за рахунок банківських кредитів та подібних їм позикових коштів. В основному підприємства інвестували власні кошти – 74% за офіційною статистикою. За рівнем здоров'я вітчизняної банківської системи (soundness of banks) Україна посідає зараз 135 місце в світі. За цим показником нижче нашої країни в рейтингу The Global Competitiveness Report 2017-2018 від Давоського економічного форуму знаходяться тільки Мавританія та Лесото. Українські банки прокредитували на 813 млрд. грн. реальний сектор економіки, з них 60 млрд. грн. отримала аграрна галузь (за даними НБУ, станом на кінець листопада 2017 р.). Навіть власники найбільших українських агрохолдингів визнають, що одна з найсерйозніших проблем вітчизняних аграріїв – відсутність доступу до кредитних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми розвитку та вдосконалення банківського кредитування підприємств АПК в регіонах досліджували в своїх наукових працях багато науковців, зокрема О. Гудзь, М. Дем'яненко, П. Лайко, Р. Слав'юк, М. Малік, Б. Пасхавер, О. Непочатенко, Т. Майорова, П. Саблук, Т. Калашнікова, Г. Минкіна, М. Мустафа, А. Куйпер. Питанню державної підтримки сільського господарства приділили увагу такі науковці, як А. Головчук, Д. Семенда, В. Збарський, В. Горьовий, А. Череп, І. Кириленко, А. Діброва, О. Могильний, Н. Руденко, Г. Зайбел, М. Петрік та ін.

Основна частина суб'єктів малого бізнесу в сільському господарстві відчуває в даний час екстрену потребу в оновленні матеріально-технічної бази, придбанні нових і сучасних технологій. У зв'язку з цим для розвитку таких підприємств необхідні довгострокові і порівняно недорогі ресурси.

Постановка завдання. Теоретичне обґрунтування шляхів підвищення ефективності системи кредитування малого бізнесу в сільській місцевості.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день кредитуванням малого сільського бізнесу займаються багато банків, але це здебільшого формально. Фактично ж їх співпраця носить декларативний характер. Такий розвиток співпраці обумовлено декількома причинами, однією з яких є те, що в банківській системі не має визначення серед позичальників малих сільськогосподарських підприємств, як окремої групи клієнтів, по відношенню до яких здійснюється спеціальна кредитна політика.

Інший важливий момент полягає в тому, що вартість кредиту вище, ніж середній рівень рентабельності виробництва. В Україні ставки для малого бізнесу за валютними кредитами доходять до 25%, в національній валюти кредити – 22-35% річних. На думку фахівців, валютна ставка вище 20% річних робить кредит

марним, від 14% до 20% – це балансування на межі рентабельності, за ставкою 12-14% мало підприємство почуває себе спокійніше, але суттєвий розвиток неможливий [4].

Причинами ситуації, що склалася є з одного боку те, що банкам заважає нестача сучасних технологій і "довгих" грошей, а з іншого боку – банківські ризики. Непопулярність в банківському середовищі кредитування малого бізнесу на селі пояснюється також умовами Національного банку України, згідно норм якого резерви під незабезпечені заставою кредити створюються фактично за рахунок чистого прибутку, тому більшість банків вимагають у вигляді застави нерухомість. Фактором ризику називають і непрозорість роботи малих підприємств, які вважають за краще працювати в тіньовому секторі. Не має і цивілізованого механізму повернення кредиту у відносинах несумлінного позичальника. Таким чином, доступ малим підприємствам кредитних ресурсів утруднений або в існуючих умовах неможливий, а підвищення ролі банківського кредиту є важливим завданням в галузі фінансово-кредитної підтримки малого бізнесу села.

На сьогодні, державними банками України передбачена низка фінансових та консалтингових продуктів для малого і середнього підприємництва [2].

Так, наприклад, Ощадбанком запроваджено наступні фінансові продукти: акційне кредитування АПК; програма часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва; соціальне підприємництво кредитування спільно з WNISEF; програми підтримки МСБ від місцевих органів влади; банківська гарантія; бланкові (беззаставні) овердрафти Клієнтам ММСБ; кредитування ОСББ/ЖБК; авалування векселів; придбання нових та бувших у використанні транспортних засобів, с/г техніки та обладнання [2].

Укресімбанком запроваджена низка фінансових продуктів для малого і середнього підприємництва, зокрема.

Особливу увагу Укргазбанк, як соціально-орієнтований банк, приділяє представникам малого та середнього бізнесу, діяльність яких пов'язана з впровадженням екологічних та енергоефективних проектів, «зелених технологій», проектів з використанням вторинної сировини, альтернативних видів енергії, збереженням навколишнього середовища тощо. Окрему пріоритетність банком надано кредитуванню за наступними напрямками: в межах співпраці банку з Урядом Республіки Білорусь: кредитування клієнтів МСБ на придбання нового обладнання, сільськогосподарської техніки та транспортних засобів, що вироблені в Республіці Білорусь та реалізуються на території України. Програма передбачає відшкодування частини процентної ставки Урядом Республіки Білорусь; в межах співпраці банку з Німецько-Українським фондом (НУФ) (посилання на відповідну сторінку). Окремі програми кредитування за рахунок коштів НУФ передбачають встановлення процентних ставок кредитування, які є одними із найнижчих на фінансовому ринку України.

Банк одним із перших на ринку України запровадив лінійку ЕКО-продуктів та пропонує таким клієнтам скористатися додатковою лояльністю банку у вигляді ЕКО-надбавки до депозитних програм та зниженої процентної ставки по кредитним програмам [2].

Наразі банки почали вже визнавати, що аграрна галузь важлива та одна з пріоритетних. Деякі прогнози представників банківського середовища дають підстави вважати, що в 2019 році обсяг банківських кредитів аграріям зросте на 15%. Тобто, стратегія на плідну співпрацю з аграріями на 2019 рік залишається незмінною [1].

Разом з цим вимальовуються суттєві тактичні зміни. І мабуть, найголовніша з них полягає у тому, що фокус у кредитуванні поступово зміщується з великих компаній та агрохолдингів на середні і малі господарства.

Свідченням цього є те, що в сегменті «середняків» суттєво побільшало гравців. Чимало банків саме зараз розпочинають співпрацювати з невеликими агропідприємствами. А «старожили» знижують вимоги щодо розміру земельного банку потенційних позичальників. Якщо раніше за кредитом до банків могли звертатися тільки ті, у кого було в розпорядженні від 500 га угідь, то тепер деякі установи понижують поріг 300 га, а дехто – навіть до 100 га. Передбачається, що закон про ринок землі суттєво змінить і умови кредитування сільськогосподарських підприємств [2].

Додамо, що фінансування вже і зараз зростає. Наприклад, в Укрексімбанку обсяг фінансування аграрного сектору перевершив 50% від кредитного портфелю позик малому та середньому бізнесу. А в ПроКредит Банку частка кредитів, наданих агропідприємствам, вже досягла 45% від загального кредитного портфелю, і керівництво банку заявляє, що й надалі планує розвивати портфель «Агро» [1].

В Агропросперіс Банку вже зараз цільовим сегментом позичальників є малі та середні агровиробники, які мають від 100 га землі в обробітку [2].

Активно кредитує малий бізнес і Приватбанк. За підсумками 2017 року банк виділив за цим напрямком понад 3 млрд грн кредитних коштів, а у 2018 році виділив ще більш ніж 5 млрд грн. Всього за 2017 рік було профінансовано, за інформацією банку, 25 тис. проєктів МСБ, але скільки з них аграрних, на жаль, невідомо. Плідно співпрацює з фермерськими господарствами і ОТП Банк. У 2018 році він підписав фермерам 1 мільярд гривень кредитних лімітів [1].

Але існує ще одна проблема, пов'язана з високою вартістю робіт з межування земельних ділянок, тривалістю процедур постановки їх на кадастровий облік і реєстрацію прав власності на них в органах юстиції. Застава землі сільських ділянок не вважається нововведенням, але труднощі з оформлення прав власності на землю гальмують процес. Кредити під заставу землі видаються тільки під тривалі інвестпроєкти, а оформлення кредиту займає надто тривалий час.

Відзначимо, що проблема недостатньої фінансової підтримки і відсутність реальних фінансово-кредит-

них механізмів забезпечення підтримки є значущою, перш за все, для підприємців, які здійснюють свою діяльність в основному легально. Для підприємств ж працюючих не легально більш важливим, у порівнянні з доступністю кредитів, є оптимізація оподаткування та зниження рівня корупції (бюрократичні бар'єри). Таким чином, забезпечити доступ підприємців до кредитів – значить не тільки підтримати існуючий сектор малого бізнесу і вивести його з тіні, а й стимулювати появу нових підприємств, забезпечити розвиток існуючих, їх технічне переозброєння [2].

Непрямою мірою фінансово-кредитної підтримки малого бізнесу в сільському господарстві в країнах з розвинутою економікою, вважається надання державних гарантій за кредитами комерційних банків. Надання державних гарантій для України сьогодні стає найбільш дієвим механізмом підтримки малого бізнесу на селі і забезпечує поділ ризиків між державою, кредитними організаціями та малими підприємствами.

Висунуті комерційними банками умови кредитування часто не влаштовують підприємців, через необхідність надання в заставу суттєвих активів (нерухомості, обладнання), яких у підприємця, як правило, не має. Утруднений доступ до фінансових ресурсів, відсутність державної системи гарантування кредитів для малих підприємств істотно знижують активність населення, не дають стимулу до розвитку малих виробництв.

Але ситуація дещо змінюється в банківській галузі, прикладом може бути впровадження в сільському господарстві України такого відносно нового інструменту фінансування, як аграрні розписки [3].

Аграрних розписок за 2017 рік аграрії видали вдвічі більше, ніж за попередній. Популярність послуги швидко зростає. Проєкт в Україні впроваджує IFC, його дія розповсюджується на всі регіони країни. А незалежна асоціація банків нагадує, що аграрні розписки передбачають фінансування під заставу майбутнього врожаю, і покликані вони в першу чергу полегшити доступ до фінансових ресурсів саме для невеликих господарств. Для фермера, який не має ліквідного майна для надання у заставу під кредит, це іноді єдиний спосіб отримати фінансування [5].

Відзначимо, що досягнення мети розвитку малого бізнесу в АПК сільської місцевості можливе за допомогою гарантійного забезпечення первинних вкладень в підприємництво. Для банків малий бізнес в якості клієнта може стати привабливим в даний час тільки за однієї умови: якщо сама держава або уповноважена ним структура виступить гарантом малого бізнесу. Крім того, механізм гарантій є невід'ємним елементом цілісної системи об'єктів інфраструктури малого бізнесу на регіональному рівні та відповідних умов для розвитку малого бізнесу на селі. Державні гарантії і поручительства за кредитами, запитувані суб'єктами малого бізнесу в комерційних банках, значно збільшують кількість проєктів і програм, які отримують державну підтримку – в порівнянні з прямим наданням

позик з коштів державних і приватних джерел. Розмір кредитних ресурсів, які можуть бути надані комерційними банками на фінансування проєктів малого підприємства при наявності забезпечених гарантій, в 2-3 рази перевищує обсяг коштів, що виділяються державою за цільовими програмами.

На нашу думку, необхідне створення дієвого регіонального інституту фінансово-кредитної підтримки малого бізнесу на селі – Гарантійного фонду, який дозволить розширити доступ малих підприємств до фінансових ресурсів через надання державних гарантій фінансовим інститутам, які кредитують суб'єкти малого бізнесу. За рахунок коштів фонду забезпечити задоволення вимог кредитора у випадках невиконання боржником своїх зобов'язань.

Видаватися гарантії можуть у формі деяких умовних зобов'язань. Для зменшення комерційної ризику при наданні гарантійний Фонд підтримки малого бізнесу села може зажадати додаткові забезпечення або заставу, не обов'язково з повним забезпеченням. При видачі гарантій враховуються пріоритетність для розвитку економіки області, термін окупності, кількість створюваних робочих місць, показник ефективності реалізації проєкту, розмір робочих місць, розмір кредиту, а також величина відсотка по кредиту. Особлива увага приділяється потенціалу розвитку проєкту одержувача кредиту або гарантії, а також здатності керівництва підприємства або приватного підприємця успішно вести бізнес.

Основними джерелами створюваного в регіоні Гарантійного фонду, на наш погляд, можуть бути: кошти обласного бюджету, в т.ч. на оплатній основі; засоби обласного бюджету підтримки малого бізнесу; кошти регіональних комерційних і некомерційних структур, зацікавлених в реалізації Обласної програми підтримки малого бізнесу; кошти малих підприємств (внески в Гарантійний Фонд), зацікавлених в майбутньому в отримання гарантій.

В успіху функціонування запропонованої державної системи гарантування важлива роль буде належить банкам. Банкам повинна надаватися інформація про фінансовий стан Гарантійного Фонду. Важливо, щоб у

банків була повна довіра до цієї системи, і порядок її функціонування був відомий їх комерційним службам.

При відсутності державних гарантій або інших видів зниження ризику повернення суми кредиту, банки вимушені переносити вартість ризику на кредитний відсоток через збільшення процентної ставки за позиками, наданими в звітний період, щоб покрити загальну суму втрат, які вони можуть понести в разі судових розглядів по цих позиках. Цю вартість ризику частково може прийняти на себе Гарантійний фонд, таким чином, щоб залишена частка вартості ризику була прийнятною і для банків, і для кредитоотримувачів.

При виконанні розглянутих заходів держава не замінює банківську систему, а виконує по відношенню до банків стимулюючу роль, залучаючи їх в партнерські відносини з підтримки малого бізнесу на селі.

Висновки. Досконалість механізму кредитної кооперації сприяє вирішенню проблеми, коли банки з метою отримання прибутку ризикують засобами клієнтів, а клієнти, не маючи можливості контролювати напрями використання банками коштів, повністю поділяють з ними фінансові ризики. Члени кредитних кооперативів, будучи одночасно вкладниками, власниками і кредиторами, несуть відповідальність за діяльність кооперативів, одночасно контролюючи її і визначаючи фінансово-кредитну політику. Такі кооперативи та спілки є досить ефективним механізмом залучення вільних коштів громадян в розвиток малого бізнесу в сільській місцевості. Членами сільських кредитних кооперативів, як правило, будуть виступати члени фермерських господарств. До 80% і більше членів таких кооперативів можуть становити сільськогосподарські товаровиробники, у міру розширення діяльності кооперативів їх членами можуть ставати підприємства інших сфер (переробні, торговельні, обслуговуючі), які розташовані в зоні їх дії. Усвідомлюючи практичну необхідність створення в країні подібних структур, слід рекомендувати включення кредитних кооперативів нарівні з іншими кредитними організаціями в розробці та реалізацію державних програм підтримки малого бізнесу. Основним механізмом реалізації даного напрямку є субсидування процентної ставки по кредитах.

Список літератури:

1. Асоціація українських банків: офіційна інтернет-сторінка. URL: <http://www.aub.org.ua>. (дата звернення: 17.10.2019)
2. Фінансування аграрного сектору. 10 міфів, котрі не дають українським банкам розвивати цей напрям бізнесу. URL: <http://agroportal.ua/ua/publishing/lichnyi-vzglyad/finansirovanie-agrarnogo-sektora-10-mifov-kotorye-ne-dayut-ukrainskimbankam-razvivat-eto-napravlenie-biznesa>. (дата звернення: 16.09.2019)
3. Фінансова дієта: чим банки закінчують цей рік і що готують для АПК в наступному. URL: <http://directinvest.com.ua/ru/2017/12/20/finansova-diyeta-chim-banki-zakinchuyut-cej-rik-i-shho-gotuyut-dlya-apk-u-nastupnomu-ch-2>. (дата звернення: 24.09.2019)
4. Стецюк П. А. Модернізація механізмів фінансового забезпечення аграрного виробництва. *Облік і фінанси*. 2016. № 1. С. 132–136
5. Маслак Н. Банки та АПК України: співпраця триває! *Пропозиція*. 2017. № 5. С. 154–160.

References:

1. Asotsiatsiia ukrainskykh bankiv: ofitsiina internet-storinka [Association of Ukrainian Banks: official website]. Available at: <http://www.aub.org.ua>. (accessed 17.10.2019)
2. Finansuvannja agrarnogo sektoru. 10 mifiv, kotri ne dajut' ukrai'ns'kym bankam rozvyvaty cej naprjam biznesu [Financing of the agricultural sector. 10 myths that do not allow Ukrainian banks to develop this line of business]. Available at: <http://agroportal.ua/en/publishing/lichnyi-vzglyad/financing-agrarnogo-sektoru-10-mifov-kotorye-ne-dayut-ukrainskimbankam-razvivat-eto-napravlenie-biznesa>. (accessed 16.09.2019)
3. Finansova dijeta: chym banky zakinchujut' cej rik i shho gotujut' dlja APK v nastupnomu [The Financial Diet: How Banks Finish This Year and Prepare for AIC in the Next]. Available at: <http://directinvest.com.ua/en/2017/12/20/finansova-dijeta-chim-bank-zakinchuyut-cej-rik-i-shho-gotuyut-dlja-apk-in-in-progress-ch-2>. (accessed 24.09.2019)
4. Stetsyuk P.A. (2016) Modernizacija mehanizmv finansovogo zabezpechennja agrarnogo vyrobnyctva [Modernization of mechanisms of financial support of agricultural production]. *Accounting and finance*, № 1, P. 132–136.
5. Maslak N. (2017) Banky ta APK Ukrai'ny: spivpracija tryvaje [Banks and AIC of Ukraine: cooperation continues]. *Proposal*, № 5, P. 154–160.

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ СИСТЕМЫ КРЕДИТОВАНИЯ МАЛЫХ СУБЪЕКТОВ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА РЕГИОНА

Главной целью поддержки малого бизнеса на селе является формирование группы банков, финансовых компаний, инвестиционных фондов, работающих с субъектами малого бизнеса села, а также создание условий для удешевления кредитных ресурсов, направляемых на развитие малого сельского бизнеса, содействие вовлечению средств частных инвесторов в развитие малых предприятий. Государство должно поощрять банки по кредитованию малого бизнеса, создавая им режим благоприятствования. В статье рассматривается кредитования коммерческими и государственными финансовыми учреждениями, как один из главных факторов создания, поддержки развития малого бизнеса и семейных форм хозяйствования в сельской местности региона и действующие программы кредитования ведущими банками Украины. Определены основные проблемы в получении кредитования малых форм хозяйства в агропромышленном комплексе. Для достижения развития малого бизнеса в агропромышленном комплексе предложено: кооперацию в финансово-кредитных отношениях: «кредитные учреждения – малый бизнес – государство»; образования Гарантийного фонда на региональном уровне, цель которого не заменять банковскую систему, а выполнять по отношению к банкам стимулирующую роль, привлекая их в партнерские отношения в поддержке малого бизнеса на селе.

Ключевые слова: финансово-кредитные отношения, механизм, малый бизнес в АПК, поддержка, развитие, кооперация, регион, гарантии.

WAYS TO INCREASE THE EFFICIENCY OF THE LENDING SYSTEM OF SMALL ENTITIES OF AGRICULTURAL COMPLEX ECONOMY

Small business in agriculture is an integral part of the economic system, without which the state cannot function stably. The development of small business in agriculture reduces the negative trends of the industry in times of crisis and forms the basis for stabilization of the food complex during the formation of a mixed economy, despite the fact that the contribution of small businesses to the formation of gross agricultural product is significant. Along with this, it is essential to solve the problems of overcoming rural unemployment and raising the income level of the rural population. The main goal of supporting small business in the countryside is to form a group of banks, financial companies, investment funds working with rural small businesses, as well as to create conditions for cheapening credit resources allocated for the development of small rural businesses, and to facilitate the involvement of private investors in small businesses. The state should encourage banks to provide loans to small businesses, creating a welfare regime for them. Small business in agriculture is an integral part of the economic system, without which the state cannot function stably. The development of small business in agriculture reduces the negative trends of the industry during crisis periods and forms the basis for stabilization of the food complex during the formation of a mixed economy, despite the fact that the contribution of small businesses to the formation of gross agricultural product is significant. Along with this, it is essential to solve the problems of overcoming rural unemployment and raising the income level of the rural population. The article considers lending to commercial and public financial institutions as one of the main factors of creation, support of development of small business and family forms of management in rural areas of the region and operating programs of lending by leading banks of Ukraine. The main problems in obtaining small business lending in the agroindustrial complex are identified. In order to achieve the development of small business in the agro-industrial complex it is proposed: cooperation in financial and credit relations: "credit institutions – small business – state"; the creation of a Guarantee Fund at the regional level, which aims not to replace the banking system, but to exert a stimulating role in relation to banks by involving them in partnerships in support of small businesses in the countryside.

Key words: financial-credit relations, mechanism, small business in agroindustrial complex, support, development, cooperation, region, guarantees.

Стуглик Джоанна

кандидат економічних наук, здобувач ступеня доктора економічних наук
кафедри економіки, підприємництва та природничих наук,
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Stuglik Joanne

Tavrida National V.I. Vernadsky University

РЕГІОНАЛЬНИЙ ГОСПОДАРСЬКИЙ КОМПЛЕКС ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ: ДОСВІД УКРАЇНИ

Економіка України, незважаючи на певні позитивні зрушення і тенденції економічного розвитку, як і раніше знаходиться в стані нестійкої рівноваги. Сформована регіоналізація економічних відносин вимагає самостійного високоефективного розвитку всіх суб'єктів країни, що ускладнюється наслідками світової економічної кризи та політичною ситуацією в країні. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність у фундаментальних дослідженнях потенційних можливостей раціонального розвитку українських регіонів з урахуванням сформованих структурних пропорцій в їх в між-регіональних виробничих системах, в тому числі і в міжнародному поділі праці на світовому ринку. У статті запропоновано авторський підхід до дефініції «регіональний господарський комплекс», як до об'єкта управління регіональним розвитком. Регіональний господарський комплекс, на думку автора є просторово локалізованим співтовариством самостійних і відносно відокремлених господарюючих суб'єктів, що має єдину економічну базу, здатну до сталого розвитку.

Ключові слова: регіон, економіка, розвиток, регіональний господарський комплекс, державне регулювання.

Постановка проблеми. В сучасних умовах однією з найбільш актуальних проблем є пошук нових підходів і методів управління соціально-економічним розвитком регіонів. Це пов'язано з необхідністю узгодження інтересів господарюючих суб'єктів з метою підвищення якості та рівня життя населення, пошуком оптимальних пропорцій регіонального розвитку, які забезпечують збалансованість між різними секторами регіонального господарства. У науковій літературі і практиці використовуються такі поняття як регіон, регіональна економіка, регіональний господарський комплекс, часто вживаються як синоніми. Однак, на наш погляд, з метою підвищення ефективності управління соціально-економічним розвитком регіонів слід уточнити об'єкт регіонального управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розкриттям сутнісних характеристик регіонального господарського комплексу як об'єкта державного управління займалися Я. Корнаї, Х. Ламперт, В. Леонтьєв, О. Моргенштерн, О. Балацький, Б. Буркинський, Т. Галушкіна, В. Гєєць, Б. Данилишин, П. Саблукта ін. Але розгляд регіонального господарського комплексу в умовах нестабільності вимагає визначення його структури і уточненням його змістовних компонентів.

Мета статті. Розкрити сутність і зміст регіонального господарського комплексу як об'єкта державного управління

Виклад основного матеріалу. При всьому різноманітності визначень «регіон», не вироблено єдиного розу-

міння даної дефініції, однак Європейське економічне співтовариство рекомендує наступне його змістовне наповнення: регіон – це територія, що представляє собою відносно самостійну одиницю, що забезпечує соціально-економічну єдність з усією національною економікою, тобто економічні процеси, що в ній відбуваються, повинні відображати певні закономірності суспільного відтворення, що формуються під впливом взаємопов'язаних економічних, соціальних і природних факторів.

Відповідно, регіональна економіка являє собою сукупність видів господарської діяльності в межах регіону. Всі сучасні підходи до управління економікою на регіональному рівні базуються на системному підході.

Регіон як територіально локалізована відтворювальна система має яскраво виражену стратегічну спрямованість цілей, їх об'єктивну наближеність до інтересів населення, об'єднаних територіально. Сталий розвиток економіки регіону – домінанта формування гідного рівня життя населення, що проживає на даній території. Саме з цієї точки зору необхідно оцінювати властивість комплексності. Забезпечення комплексності реалізується, перш за все, за рахунок власних ресурсів регіону шляхом розвитку виробничого сектора, фінансової інфраструктури, регулюючих структур. При їх відсутності або недостатньо якісному рівні розвитку знижується ефективність діяльності і галузей безпосередньої спеціалізації і територіальної системи в цілому. Комплексність регіональної

економіки отримує своє вираження в пропорційному високоефективному розвитку всіх її елементів, що забезпечують міцну стиковку і синхронність фаз відтворювального процесу [2].

Однак слід також враховувати, що комплексність господарства регіону при задоволенні потреб його суб'єктів може забезпечуватися і за рахунок залучення зовнішніх по відношенню до нього ресурсів (товарних, фінансових, трудових, технологічних, інформаційних, інтелектуальних). При недостатній комплексності господарства, особливо інфраструктурної та інституційної, може виникнути відтік мобільних ресурсів з регіональної відтворювальної системи, приводячи до її диспропорційності і розбалансованості.

Поняття комплексу виникло завдяки потребами як практики, так і науки в категорії, в якій знайшли б відображення багато істотних сторін об'єктів дійсності від наукових теорій до соціально-економічних, організаційних і кібернетичних комплексів.

У більш формальній постановці проблеми при досить широкому рівні спільності під комплексом розуміється безліч об'єктів, на основі яких реалізується цілком визначення співвідношення з встановленими властивостями.

Складність у визначенні поняття «комплексу», пов'язана з коректним виділенням безлічі об'єктів, на яких реалізується комплекс, формулюванням властивостей відносини, що задає комплекс. Це завдання іноді буває настільки складним, що дослідники йдуть як би від протилежного – визначаючи комплекс не позитивно, а негативно – через перерахування не характерних для нього властивостей і відносин.

Отже, перейдемо безпосередньо до ідентифікації поняття господарського комплексу (ГК).

Багато економістів користуються поняттями «господарський комплекс» і «економічний комплекс», не розрізняючи їх і сподіваючись на те, що відповідний сенс зрозумілий з контексту.

Крім того, часто говорять про соціально-економічний комплекс або соціально-економічний лад. Х. Ламперт навмисно оперує поняттям «економічний лад», розуміючи під останнім сукупність правил, згідно з якими функціонує національна економіка.

На нашу думку, можна дати визначення господарського комплексу в контексті розширювального розуміння економічної діяльності, що пов'язана з теорією соціуму. Ми припускаємо, що слід розуміти під господарським комплексом функціонально відокремлену і певним чином структуровану сукупність соціально-економічних інститутів.

Звичайно, наведене розуміння – це не більше, ніж ще один погляд на об'єкт, що розглядається як господарський комплекс.

Наведені в сучасній літературі позиції вчених акцентують увагу на трьох моментах функціонування суспільного виробництва:

1. На економічному аспекті як процесі створення, розподілу і споживання цінності.

2. На організаційно-інституційній стороні, де упор здійснюється на тому, як влаштовано господарство.

3. На інформаційно управлінському процесі, що полягає в реалізації управлінських рішень.

Звісно, всі ці три аспекти і повинні бути покладені, якщо не в основу визначення, то в основу розуміння господарського комплексу. У цьому сенсі на наш погляд вірна формула:

господарство = економіка + організація + управління суспільно корисною діяльністю

З вищевикладеного випливає, що термін «господарський комплекс» коректніше терміну «економічний комплекс», оскільки економічним є тільки один блок розуміння господарського комплексу – перший. Проте, з огляду на це застереження, ми не схильні наголошувати на термінологічній різниці між двома термінами і далі господарський комплекс і економічний комплекс будуть вживатися як рівноправні поняття.

Наведене вище розуміння господарського комплексу володіє всією необхідною для нього атрибутикою. А саме, тут вказано на функціональну специфіку господарського комплексу – блок «економіка» має на увазі перетворення обмежених ресурсів в потреби, що є місією господарського комплексу.

Нарешті, береться до уваги управління і переробка інформації – останній блок формули.

У господарському комплексі можна виділити дві групи елементів (ідея О. Моргенштерна): одна група формує ядро – це структурні компоненти, руйнування яких зводить нанівець реалізацію функції комплексу; інша група не відноситься до ядра і руйнування його елементів не призводить до істотного зниження рівня реалізації функції. Якщо роль ядра виконує змінюваний набір елементів, тобто ядро переміщується по структурі, то пристосовність комплексу до проблемних ситуацій висока, а реалізація функції комплексу стійка.

Система управління регіональним господарським комплексом охоплює різноманітні сфери економічних відносин: відносини власності, фінансово-кредитну, податково-бюджетну системи, організаційно-управлінські, виробничо-економічні, аграрні відносини, законодавство, характер зв'язку між ними по вертикалі і горизонталі, заходи і дії регіональної влади з регулювання економічних процесів на території регіону, в системі міжрегіонального взаємодії і на рівні країни в цілому.

Принципами таких економічних відносин є наступні [3]:

- реальна рівність усіх регіонів країни у відносинах;
- однотипність умов (правових, податкових, майнових) і можливостей (організаційних, інфраструктурних) діяльності кожного регіону;
- врахування особливостей територіальної спеціалізації кожного регіонального суб'єкта в залежності від природних ресурсів, кліматичних, транспортних та інших умов;
- самостійність в засобах і діях регіонів щодо забезпечення повної або максимально можливої само-

достатності фінансово-бюджетних ресурсів і їх цільового використання;

- взаємодія з розширення співпраці між регіонами з метою укрупнення загального товарного ринку, технологічного та інформаційного простору;
- узгодження дій з взаємодопомоги регіонів в освоєнні природних ресурсів, вирішенні екологічних проблем, зайнятості, соціально-етнічних завдань;
- справедливість у вирішенні спорів та протиріч між регіонами, що виникають з адміністративно-територіальних, ресурсних, міжетнічних та інших питань;
- відповідальність керівників регіональних органів влади за прийняті або своєчасно не прийняті рішення і дії;
- незаангажованість регіональних суб'єктів влади в розподілі бюджетних і позабюджетних коштів, в підтримці приватного сектора, в боротьбі зі злочинністю та корупцією в регіональних і місцевих органах влади [3].

До найважливіших методів реалізації управління регіональним господарським комплексом відносять:

- системне прогнозування;
- постановка реальних середньострокових цільових завдань і методів ступеневої рішення довгострокових;
- ініціативний пошук фінансових, технологічних та інтелектуальних ресурсів;
- багатофункціональне регулювання економічних і соціальних процесів;
- координація цілей і дій на всіх рівнях відносин;
- дієвий оперативний контроль [3].

Більшість з названих принципів і методів не враховуються або реалізуються в регіоні частково, з серйозними порушеннями прав і обов'язків. Тому немає достатніх підстав вважати, що система управління регіональним господарським комплексом сформована.

Якщо розглядати систему управління розвитком регіонального господарського комплексу з кібернетичної точки зору, то слід зазначити наступне. Система управлінням розвитком регіонального господарського комплексу включає керуючу підсистему – суб'єкт управління і виконавчий орган та керовану підсистему – об'єкт управління. Керуючою підсистемою в даному випадку є регіональні органи всіх гілок влади. Керована підсистема – це господарюючі суб'єкти, організації, населення регіону. Всі елементи системи пов'язані між собою інформаційними зв'язками. Регіональні органи влади отримують інформують про поточний стан суб'єктів господарювання та надають інформацію із зовнішнього середовища від органів влади та організацій регіонального рівня, органів влади та організацій інших регіонів, від міжнародних організацій. Відхилення у функціонуванні господарюючих суб'єктів регіону відбуваються під впливом зовнішніх факторів. Регіональні органи влади оцінюють зовнішню і на основі цієї оцінки приймають і виробляють керуючий вплив, який ліквідує відхилення в діяльності підприємств.

Кібернетичний підхід дозволяє розглядати процес управління розвитком регіону як процес інформаційний, а в складі керуючої системи виділяти інформаційну підсистему. Необхідно відзначити відсутність такої інформаційної підсистеми в більшості регіонів.

Система управління регіональним господарським комплексом повинна формуватися і здійснюватися як на рівні країни, так і владою кожного регіону.

Висновок. Таким чином, регіональний господарський комплекс нами розуміється як просторово локалізоване співтовариство самостійних і відносно відокремлених господарюючих суб'єктів (що володіють автономними тенденціями розвитку), що має єдину економічну базу, здатну до сталого розвитку. А інтеграція господарюючих суб'єктів регіонів України в окремі сектори за функціональною ознакою визначає структуру регіонального господарського комплексу держави.

Звертаючись до змісту регіонального господарського комплексу, можна виділити його наступні структурні елементи:

- сукупність взаємодіючих суб'єктів, галузей і секторів;
- систему господарських зв'язків між суб'єктами регіонального господарства;
- регіональний господарський механізм (сукупність економічних і правових механізмів, форм і способів взаємодії, створених суб'єктами регіонального відтворення);
- розташовані на території регіону елементи виробничого потенціалу, що становлять матеріальну основу регіонального господарства;
- природне середовище життєдіяльності та протікання виробничих процесів;
- техніко-технологічну структуру бізнес-процесів (сукупність сформованих у цьому регіоні технологічних укладів);
- культурне середовище суспільства, що забезпечує сприйнятливості регіонального співтовариства до поширення стандартів якості життя та новацій відтворення.

Крім того, регіональному господарському комплексу властиві:

- цілеспрямованість (цілеспрямована поведінка в господарському комплексі є властивістю кожного його елемента);
- здатність адаптації до зовнішнього середовища. Основною такого способу – зміна внутрішньої структури господарського комплексу при зміні умов середовища;
- конкретне поєднання відносин, форм, методів і засобів, які забезпечують функціонування економіки, підтримання динамічної рівноваги відтворювальних процесів, що протікають в ній;
- зв'язки по вертикалі і горизонталі, що підкреслюють ієрархічну будову комплексу, наявність вищих і нижчих ланок в контурі управління, численних інших ознак системності господарства.

Список літератури:

1. Гриценко А., Песоцька Є. Формування інформаційно-мережевої економіки. *Економічна теорія*. 2013. № 1. С. 5–19.
2. Пєпа Т.В. Регіональні нерівності соціально-економічного розвитку та напрями їх пом'якшення і подолання. *Збірник наукових праць ВНАУ*. 2013. № 2(77). С. 67–81.
3. Нова регіональна політика для нової України. К.: Інститут суспільно-економічних досліджень, 2017. 76 с.
4. Модель соціально-економічного розвитку українських регіонів була представлена на Європейському бізнес-саміті. URL: <http://kfund.ua/uk/model-sotsialno-ekonomichnogorozvitku-ukrayinskih-regioniv-bula-predstavlena-na-yevropejskomu-biznes-samiti/> (дата звернення 09.09.2019)
5. Грига В., Рижкова Ю. Регіональний розвиток на основі розумної спеціалізації. *Стратегія розвитку*. 2018. № 7. С. 30–33.

References:

1. Grytsenko, A. and Pesotska, E. (2013). Formation of information and network economy [Formuvannia informatsiino-merezhevoi ekonomiky]. *Ekonomichna teotia*, 1, pp. 5–19. 2.
2. Pєpa, T. (2013). Regional inequalities of social and economic development and ways of their mitigation and overcoming [Regionalni nerivnosti sotsialno-ekonomichnogo rozvytku ta napriamy yikh pomiakshennia i podolannia]. *Zbirnyk naukovych prats VNAU*, 2(77), pp. 67–81.
3. New regional policy for a new Ukraine [Nova regionalna polityka dlia novoi Ukrainy"]. Kyiv : Instytut suspilno-ekonomichnykh doslidzhen.
4. Kfund.ua. (2016). The model of social and economic development of Ukrainian regions was presented at the European Business Summit. [online] Available at: <http://kfund.ua/uk/modelsotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-ukrayinskih-regioniv-bula-predstavlena-na-yevropejskomubiznes-samiti> (accessed 09.09.2019)
5. Gruga, V. and Ryzhkova, Yu. (2018). Regional development on the basis of reasonable specialization [Regionalnyi rozvytok na osnovi rozumnoi spetsializatsii]. *Strategy of development*, 7, pp. 30–33.

РЕГИОНАЛЬНЫЙ ХОЗЯЙСТВЕННЫЙ КОМПЛЕКС КАК ОБЪЕКТ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ: ОПЫТ УКРАИНЫ

Економіка України, незважаючи на певні позитивні змісти і тенденції економічного розвитку, по-прежнему знаходиться в стані неустойчивого рівноваги. Складившися регіоналізація економічних відносин вимагає самостійного високоєфективного розвитку всіх суб'єктів країни ускладнюється наслідками світового економічного кризи політичної ситуацією в країні. В зв'язі з цим виникає об'єктивна необхідність в фундаментальних дослідженнях потенціальних можливостей раціонального розвитку українських регіонів з урахуванням складившихся структурних пропорцій в їх виробничих системах в міжнародному розподілі праці. В статті запропоновано авторський підхід до дефініції «регіональний господарський комплекс», як до об'єкту управління регіональним розвитком. Регіональний господарський комплекс, по думці автора, є просторово локалізованим суспільством самостійних і відносно обособлених господарюючих суб'єктів, має єдину економічну базу, здатну до стійкого розвитку.

Ключевые слова: *регион, экономика, развитие, региональный хозяйственный комплекс, государственное регулирование.*

**REGIONAL ECONOMIC COMPLEX AS A PUBLIC GOVERNANCE:
THE EXPERIENCE OF UKRAINE**

In modern conditions, one of the most pressing problems is the search for new approaches and methods for managing the socio-economic development of regions. This is due to the need to harmonize the interests of business entities in order to improve the quality and standard of living of the population, the search for optimal proportions of regional development, ensuring a balance between different sectors of the regional economy. The Ukrainian economy, despite some positive changes and trends in economic development, is still in a state of unstable equilibrium. Formed regionalization of economic relations requires independent highly efficient development of all subjects of the country, which is complicated by the consequences of the global economic crisis, the political situation in the country. In this regard, there is an objective need for basic research of potential opportunities for the rational development of the regions of Ukraine, taking into account the prevailing structural proportions in their production systems. The process of managing the regional economy is an objective regularity of the development of productive forces and the strengthening of relations between subjects, industries, industries in the region. For the final withdrawal of the region from the state of instability and ensuring its further planned development, it is necessary to regulate the regional economy by the state, taking into account its structural features. The article reveals the essence and content of the regional economic complex as an object of public administration; The author's approach to the definition of "regional economic complex" as an object of regional development management is proposed. According to the author, the regional economic complex is a spatially localized community of independent and relatively separate economic entities that have a single economic base capable of sustainable development. And the integration of economic entities of the regions of Ukraine into separate sectors functionally determines the structure of the regional economic complex of the state. The management system of a regional economic complex should be formed and implemented both at the national level and by the authorities of each region.

Key words: region, economy, development, regional economic complex, state regulation.

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-5-57>

УДК 338.24

Бодрова Д.В.

магістр,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Bodrova Dariia

Kyiv National Taras Shevchenko University

**ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ
ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ**

У статті розглядаються актуальні проблеми, суперечності становлення та розвитку цифрової економіки в Україні, досліджуються особливості і шляхи їх вирішення у процесі інституціонально-структурної трансформації економічної системи. Метою статті є переосмислення зазначених процесів цифровізації економіки і капіталу з огляду на породжувані ними проблеми, виклики, можливості та особливості реалізації в контексті формування та інституціоналізації інформаційного суспільства в Україні. Проаналізовано інституціональні аспекти реалізації Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, розкрита роль та основні функції державного регулювання цифровізації економіки емерджентного типу, зокрема, створення інституціональної інфраструктури діджиталізації економіки і суспільства, перехід від електронного до цифрового врядування, стимулювання цифровізації виробничих процесів, інформаційна, цифрова безпека та подолання цифрової нерівності.

Ключові слова: інтернет, інституціональні трансформації, інформаційне суспільство, інформаційні технології, IT-індустрія, цифровізація, цифрове врядування, цифрова економіка.

Постановка проблеми. Одним з визначальних векторів розвитку сучасних економічних систем як на рівні національних, так і світового господарств, все

відчутніше виступає цифровізація соціогосподарських явищ і процесів на новій технологічній основі. Цифрова економіка, в якій кіберфізична система забезпечує

взаємодію віртуальної і реальної частин виробничих процесів, проявляється не тільки в якості виробника товарів або послуг, але і в становленні життєустрою на якісно новому технологічному рівні. Саме цифровізація (діджиталізація) економіки розглядається сьогодні як модель і стратегія сучасного світового інноваційного розвитку, в т.ч. і для країн з емерджентною економікою, що стали на шлях перебудови своїх господарських систем з метою підвищення їх ефективності і скорочення розриву з розвинутими країнами. Тому феномен цифрової економіки потребує детального дослідження з огляду на специфіку її становлення та інституціонального розвитку в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку багатьох відомих дослідників проблем і чинників економічного зростання, зокрема, Д. Белла [1], Е. Денісона [2], М. Кастельса [3], Ф. Махлупа [4], П. Друкера [5] та інших вже, починаючи з другої половини 20 ст. інформація стає основним ресурсом, фактором, предметом і продуктом виробництва найрозвинутіших країн. Протягом останнього десятиріччя промисловий капітал втрачає свої позиції і йому на зміну приходить цифровий капітал. Три найбільш капіталізовані компанії в світі на початок вересня 2018 року належать до технологічного сектору (Apple, Amazon, Google). Їх акції сукупно оцінюються в більш ніж 2,8 трлн. дол. США, а це в 25 рази перевищує ВВП України за 2017 рік [6, с. 63]. Десять років тому вони навіть не могли потрапити в ТОП-30 найдорожчих компаній світу, де домінували фінансові конгломерати (HSBC Holdings, Bank of America, JPMorgan Chase) і широко відомі промислові корпорації (General Electric, ExxonMobil, Royal Dutch Shell, BP, Toyota Motor і ін.).

Вибухова революція в інформаційних технологіях поряд з незаперечними перевагами, новою якістю економічної системи висуває низку проблем і викликів перед сучасною економічною наукою і господарською практикою. На думку британського науковця Дж. Веста, «мова тут йде не тільки про збір і громадження даних, але й про аналіз і перетворення величезних обсягів знову і знову виникаючої інформації у придатну для обробки форму, яка дозволяє робити спостереження, помічати закономірності або формулювати й перевіряти передбачення» [7, с. 489].

Мета статті полягає в переосмисленні зазначених процесів цифровізації економіки і капіталу з огляду на породжувані ними проблеми, виклики, можливості та особливості реалізації в контексті формування та інституціоналізації інформаційного суспільства в Україні.

Виклад основного матеріалу. У провідних країнах світу щорічний обсяг інвестицій в цифровізацію економіки вже налічує близько одного трильйона доларів на рік. До 2020 року економіки країн-лідерів витратять на цифровізацію майже 15 трл. дол. США. Так, наприклад, у Німеччині цифровізація промисловості визначена у 2013 р. Програмою переходу до цифрової економіки [8, с. 48]. Головною її метою є створення

виробництв винятково на цифровій основі для подолання можливих економічних криз 21 ст. Один з лідерів європейської економіки, її «локомотивів» здійснює процес діджиталізації як виробництва, так і невиробничої сфери, зокрема, повністю роботизовані: виробнича лінія заводу Porsche, склади інтернет-торгівлі компанії Amazon, безпілотний міні-автобус, екзоскелети, перчатки ProGlove, інтернет-банкінг і т.п.

У США вже зараз діють більше 9 тис. повністю автоматизованих виробництв, а на 10 тис. робочих місць у виробництві припадає 870 промислових робіт, у Японії – 400, в Південній Кореї – 270, в Китаї – 32. В Україні цей же показник не перевищує і 3 [9, с. 272]. За даними Європейської Комісії цифрова економіка оцінюється у 2,3 трлн. євро в групі країн «Великої двадцятки» і складає близько 8% ВВП. Інтернет сьогодні – один з найважливіших елементів економічного прогресу, він інституціонально забезпечує значну частину зростання економіки: внесок інтернету у ВВП розвинутих країн за 15-річний період 1995-2009 рр. сумарно склав 10%, причому за останні 6 років (2011-2017) він зріс більш, ніж у два рази – до 21% [10]. Частка цифрової економіки у ВВП України у 2018 р. становила 4% ВВП, що у 2–3 рази нижче американського, європейського й китайського показників [11]. Разом з тим, темпи збільшення частки цифрової економіки значно випереджають темпи зростання ВВП, тому розгортання вітчизняної ІТ-індустрії розглядається керівництвом держави в якості одного з основних драйверів зростання. Наприкінці 2017 р. Мінекономрозвитку презентувало «Цифрову адженду України – 2020», яка містить концептуальні засади, першочергові сфери, ініціативи, проекти «цифровізації» України до 2020 року. Цей документ став основою для схваленої Кабміном України «Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки» від 17.01.2018 № 67-р та затвердження плану заходів щодо її реалізації [12]. Концепція передбачає здійснення заходів щодо впровадження відповідних стимулів для цифровізації економіки, суспільної та соціальної сфер, усвідомлення наявних викликів та інструментів розвитку цифрових інфраструктур, набуття громадянами цифрових компетенцій, а також визначає критичні сфери та проекти цифровізації, стимулювання внутрішнього ринку виробництва, використання та споживання цифрових технологій. Важливим складником цифрової трансформації економіки України є цифровізація освітніх процесів та набуття цифрових компетенцій громадянами на шляху до поглиблення європейської інтеграції. «Цифрові рішення – це пріоритет розвитку... В Україні у сфері ІТ та у стартапах працює 150 тисяч осіб. Ми розвиватимемося у цьому напрямі», – заявив Президент України В.О. Зеленський. На сьогодні Україна увійшла у топ 40 країн світу за кількістю стартапів і посіла 31 місце [11].

Світовими трендами діджиталізації національних економічних систем виступають, у першу чергу, роз-

виток технологій створення мікроелектроме-ханічних систем (MEMS), когнітивної робототехніки, систем автоматизованого проектування (САПР), мехатроніки, високоточних приладів, надчутливих сенсорів, попередньої обробки сигналів, хмарних даних, інтернет-засобів і т.п. Це саме ті технології, які забезпечують матеріалізацію цифровізації виробничих процесів. Модернізацію промислового сектора економіки України також передбачається проводити на базі цифровізації основних систем і виробничих комплексів, створення віртуального середовища конкурентоспроможних товарів / послуг з їх подальшою матеріалізацією в «оцифрованому» виробництві. Ефективність такого підходу полягає в мінімізації управлінських витрат за рахунок освоєння «віртуального» етапу відпрацювання технологічних процесів виробництва. Однак сьогодні вітчизняна промисловість змушена застосовувати переважно старі, ще радянські, виробничі технології, далекі від прецизійності, які здатні створювати на наявному обладнанні деталі з точністю до 0,1 мм. У той же час в Німеччині, США та Японії на базі цифрових технологій вже виробляють обладнання для обробки деталей з точністю 0,0001 мм, і навіть 0,000001 мм. Більш того, всі необхідні компетенції в області MEMS були досягнуті, наприклад, Німеччиною ще до 2012 р.[8, с. 49].

Наведені приклади дозволяють зробити висновок про те, що реалізація зазначеної Концепції з подальшим розвитком її основних положень у стратегічних рішеннях з діджиталізації українського суспільства практично неможлива без спеціального технологічного обладнання, що забезпечує створення мікромашино- і приладобудування, наноелектроніки та нанофотоніки поза цифрової основи. Тому перш ніж «мріяти» про перехід до цифрової економіки як такої, необхідно спочатку забезпечити вітчизняні підприємства високотехнологічним обробним устаткуванням такого рівня, на якому можна було б створювати деталі розміром до 1 мікрона (0,001 мм). В цьому плані, насамперед, необхідно організаційно відтворити, крім відповідних освітнянських і наукових структур, промислові структури, які зможуть забезпечити розвиток технологій (методів і засобів) типу MEMS. Зробити це можливо навіть в умовах практично перманентної світової економічної кризи.

Широкомасштабне виробництво вітчизняних чіпів в країні так і не налагоджено, тим більше що конкурувати зараз в цій сфері, наприклад, з Китаєм, мабуть, навряд чи можливо. Проте, проголошений українською владою курс на цифровізацію економіки, «державу у смартфоні» може призвести в разі успішного розвитку подій до істотного переформатування, автоматизації та роботизації виробництва, створення наукомістких технологічних підприємств і висококваліфікованих робочих місць.

Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки і передбачувані нею заходи і складний процес їх реалізації поклали

початок, насамперед, інтенсивного використання органами державної влади та громадянами інформаційних і комунікаційних технологій, які намагаються впроваджувати як в традиційні, так і в народжувані нові галузі і сфери вітчизняної економіки. Слід віддати належне: повсюдно починають застосовуватися технології збору та обробки даних, обміну ними, навіть в побуті. Управління виробничими процесами на цифровій основі також має забезпечити потужний мультиплікативний ефект для розвитку всього національного господарства. Проте, важлива роль цифровізації як способу модернізації української економіки не виключає її основні проблеми:

1. Недооцінка соціального та інших вимірів розвитку сучасної економіки, наприклад, неоднорідності розвитку українських регіонів. Швидше за все, цифровізація стане стратифікованою, а не однорідною.

2. Зниження продуктивності у сфері виробництва самих цифрових технологій і, в свою чергу, уповільнення інвестування в їх розвиток.

3. Зниження кваліфікації виробничого персоналу в умовах його перетворення у придаток оцифрованих виробництв, витіснення праці не тільки низької, а й середньої кваліфікації.

4. Зростання імовірності технологічних збоїв і техногенних катастроф, інформаційно-цифрових маніпуляцій і шахрайських операцій у невиробничій сфері.

5. Уповільнення зростання частки цифрової економіки у ВВП, що вже спостерігається в низці промислово розвинених країн.

6. Витіснення базових технологічних процесів, науково-технічних інновацій, а також економічних відносин, пов'язаних з соціальною орієнтацією економіки України.

7. Обмежені можливості урахування специфіки української економіки, співвідношення державного регулювання і ринку.

8. Загрози економічній безпеці країни, насамперед, її кібер- і військово-промисловій безпеці.

9. Вихід вітчизняних ІТ-компаній з-під державного контролю, оподаткування тощо.

10. Загострення соціальних суперечностей при масовому вивільненні працівників, зниження ступеня соціальної захищеності внаслідок розширення автономності учасників мережевої цифрової економіки, посилення соціальної нерівності, в т. ч. і внаслідок наявної цифрової нерівності, перетворення соціально-економічних суб'єктів у «гвинтики» технологічного прогресу.

Таким чином, спостерігається реальна небезпека абсолютизації і фетишизації процесу цифрової трансформації незміцнілої після економічних криз і політичних потрясінь, емерджентної економіки України. Найголовніша ж проблема полягає в тому, що відбувається цілеспрямоване перетворення людини-творця в кваліфікованого ринкового споживача, який вміло застосовує інформаційні технології. Частково демпфувати проблеми цифровізації економіки в умовах гло-

балізації дозволяє її регулювання з боку держави та її відповідних інституцій. При цьому, на думку відомого польського економіста Г. Колодко, загалом, все має зводитись до питання про способи, механізми регулювання: не керувати, не врядувати, а саме спрямовувати господарських процеси, щоб результати економічної діяльності слугували як можна більш широкому колу людей. Обробка широкого пласту інформації можлива лише при її цифровізації [13, с. 173-175].

В даному контексті виникає природне запитання: чи можлива в принципі обробка того обсягу інформації, який передбачається продукувати в структурах, покликаних регулювати створювану українську цифрову економіку? На це питання намагалися відповісти ще на початку 70-х років минулого століття. Так, український, радянський математик-кібернетик із світовим ім'ям В. Глушков успішно досліджував обчислювальну складність завдання, в той час – планування, процесу більш трудомісткого, ніж регулювання. Ще раніше російсько-американський економіст і Нобелівський лауреат В. Леонтьєв представив виробничий план, як систему лінійних рівнянь матеріального балансу. Інший радянський математик і теж Нобелівський лауреат Л. Канторович досліджував модель об'єктивно обумовленої оцінки, як спосіб математичного виразу кордонів інтервалу суспільно необхідних витрат факторів виробництва в межах потреб при даному технологічному укладі. Нарешті, Нобелівський лауреат Ф. Хайек показав, що значна частина інформації, необхідної для формування матриці коефіцієнтів виробничого балансу, виявляється тільки в самому процесі виробництва, а основна маса відомостей, потрібних для побудови цільової функції пошуку оптимуму, – в процесі споживання. Висновок наведених досліджень Ф. Хайєка в області оптимального планування виробництва полягав у невідворотній неминучості відставання планової економіки від ринкової.

Висновки. Розробка математичних моделей, сучасні можливості цифровізації не трансформують економіку автоматично у точну науку, що розкриває закони господарювання. Цифра важлива, але не вона визначає розвиток. « Дані заради даних, бездумне нагромадження великих даних без концептуальної основи для їх організації і розуміння може бути заняттям неправильним і навіть небезпечним. Заключення, засновані на одних тільки даних або навіть на математичній апроксимації даних без глибинного розуміння механізмів, які їх породжують, можуть бути оманливими й призводити до помилкових висновків і непередбаченим наслідкам» [7, с. 490]. Своє слово має сказати економічна наука, міждисциплінарні дослідження закономірностей, суперечностей розвитку фрактальних структур та інституцій інформаційного суспільства, базису цифровізації всього господарського життя.

Поряд з державним регулюванням вітчизняної економіки, вирішення завдань з її цифровізації має

бути, в першу чергу, нерозривно пов'язано із зростанням морально-етичного, культурного, освітнього рівнів українського суспільства. Цифровізація і глобалізація економіки не повинна перетворюватися в інструментарій поневолення та експлуатації людей, завдавати шкоди соціуму, навпаки, вони повинні справедливо сприяти розподілу результатів спільної господарської діяльності. Морально-етичні, цінності повинні завжди превалювати, саме етика коригує економіку і ринки, оскільки вона знижує суттєво трансакційні витрати, пов'язані з санкціями і контролем. Суспільству варто стежити за тим, щоб приватні ринкові інтереси, в т.ч. й фінансово-промислових груп, не нав'язували всьому загалу свої морально-етичні принципи і «цінності». Важливо змусити ринки через регуляторний вплив держави й використовуючи цифрові технології, працювати на соціум. Значення таких морально-етичних категорій, нематеріальних активів як справедливість, чесність, добра воля, довіра зростають в процесі людської взаємодії в економіці і відіграють чималу роль в готовності або неготовності до співпраці.

З огляду на зазначене, державне регулювання процесів становлення та розвитку цифрової економіки в Україні має зосередитись на реалізації наступних основних функцій: створення інституціональної інфраструктури діджиталізації економіки і суспільства; сприяння розвитку інформаційних технологій, розбудові вітчизняної мікроелементної бази; перехід від електронного до цифрового врядування; стимулювання цифровізації виробничих процесів і застосування відповідних бізнес-моделей; інформаційна, цифрова безпека; подолання цифрової нерівності і забезпечення рівного доступу до цифрових послуг; боротьба з корупцією через цифровізацію економіки, широке застосування блокчейн-технологій; всезагальна і неперервна цифрова освіта, підготовка фахівців в галузі цифрових технологій, діджиталізації економіки і врядування.

Підсумовуючи, слід зауважити, що не варто вбачати у процесі цифровізації виробництва товарів і послуг лише технологічні переваги – нову індустріалізацію на цифровій основі, підвищення конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів і т.п. У цьому процесі очевидні проблеми й негативні соціальні наслідки, які необхідно враховувати і мінімізувати при реалізації Концепції і стратегії подальшого розвитку цифрової економіки України у наступному десятилітті, не захоплюючись односторонніми технократичними підходами. При всій важливості цифровізації національного господарства варто не забувати, що головний вектор його розвитку – все-таки, соціалізація економіки, виконання нею, насамперед, соціальних функцій із забезпечення добробуту домашніх господарств і суспільства в цілому, сьогодні вже через ефективне застосування цифрових, інформаційних технологій.

Список літератури:

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Перевод с английского. Изд. 2-ое, испр. и доп. Москва: Academia, 2004. 788 с.
2. Денисон Э. Ф. Исследование различий в темпах экономического роста. Масква: Прогресс, 1971. 646 с.
3. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура / Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. Москва: ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
4. Machlup F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. – Princeton N.J.: Princeton University Press, 1962. 416 p.
5. Drucker P.F. Post-Capitalist Society. – Oxford : Butterworth-Heinemann, 1995. 204 p.
6. Вишневецький О. С. Цифрові платформи як ядро цифровізації економіки // Цифрова економіка: зб. мат. Національної наук.-метод. конф., 4–5 жовтня 2018 р. м. Київ: КНЕУ, 2018. 407 с.
7. Уэст Дж. Масштаб: Универсальные законы роста, инноваций, устойчивости и темпов жизни организмов, городов, экономических систем и компаний/ пер. с англ. Д.А. Прокофьева. Москва: Азбука Бизнес, Азбука Аттикус, 2018. 512 с.
8. Букреев В.В. Является ли цифровизация панацеей для российской экономики // Вопросы политической экономии. Вып. 4/2018. Москва: Культурная революция, 2018. 188 с.
9. Кульков В.М. Противоречия развития цифровой экономики // Философия хозяйства. Альманах Центра общественных наук и экономического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова. Москва: Специальный выпуск, 2017. 468 с.
10. Цифровизация экономики // БИТ. Бизнес & Информационные технологии. Москва : Издат. дом «Положевец и партнеры». 2018. Вып. № 1 (74). URL: <http://bit.samag.ru/uart/more/67> (дата звернення: 03.05.2019).
11. «Цифрові рішення – пріоритет розвитку України» – Зеленський у Парижі відвідав стартап-інкубатор. Київ: ТСН, 17 червня 2019. URL: <https://tsn.ua/politika/cifrovi-rishennya-prioritet-rozvytku-ukrayini-zelenskiy-u-parizhi-vidvidav-startap-inkubator-1363779.html> (дата звернення: 20.06.2019).
12. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» від 17 січня 2018 р. № 67-р. Київ: Урядовий портал, 17 січня 2019. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-konceptiyi-rozvitku-cifrovoi-ekonomiki-ta-suspilstva-ukrayini-na-20182020-roki-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-yiyi-realizaciyi> (дата звернення: 15.06.2019).
13. Колодко Г.В. Куда идет мир. Политическая экономия будущего. – Москва: Магистр, 2014. 528 с.

References:

1. Bell D.(2004). Grjaduschee postindustrialnoe obschestwo. Opyt sozi-alnogo prognozirovania [The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting]. Moscow : Academia, 788 p.
2. Denison E.F. (1971). Issledovania razlichij v tempah economicheskogo rosta [Why growth rates differ; postwar experience in nine western countries]. Moscow : Progress, 646 p.
3. Castells M.(2000). Informazionnaja epoha. Ekonomika, obschestvo, kultura [The Information Age: Economy, Society and Culture]. Moscow : Higher School of Economics -National Research University, 608 p.
4. Machlup F. (1962). The Production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton N.J.: Princeton University Press, 416 p.
5. Drucker P.F. (1995). Post-Capitalist Society. Oxford : Butterworth-Heinemann, 204 p. and others.
6. Vyshnevskij O.S. (2018). Zyrovi platfomy jak jadro zyfrovisazii ekonomiky [Digital platforms as the nucleus of digitization of the economy]. Zyrova ekonomika. Kyiv: KNEU, 407 p.
7. West J. (2018). Masshtab: Universalnye zakony rosta, innovazij, ustojchivosti i tempov zisni organismov, gorodov, ekonomicheskikh system i kompanij [Scale: The Universal Laws of Growth, Innovation, Sustainability, and the Pace of Life in Organisms, Cities, Economies and Companies]. Moscow: Azbuka Business, Azbuka Atticus, 512 p.
8. Bukreev V.V. (2018). Javlaetsa li zyfrovisazija panazeej dla rossijskoj ekonomiki [Is digitalization a panacea for the Russian economy]. Voprosy politicheskoy ekonomii. Vyp.4. Moscow: Kulturnaja revolyuzija, 188 p.
9. Kulkov V.M. (2017). Protivorechia razvitia zyfrovoj ekonomiki. Filosofija hozaystva [Contradictions in the development of the digital economy. Philosophy of Economy]. Moscow: Center for Social Sciences, Moscow State Lomonosov- University, 468 p.
10. Zyfrovisazija ekonomiki. Business and Information technology (2018). [Digitalization of the economy. Business & Information Technology]. Moscow: Polojevec and partners. Available at: <http://bit.samag.ru/uart/more/67> (accessed 03.05.2019).
11. «Zyrovi rishenna – priorytet rosvytku Ukrainy» – Zelensky u Parygi vidvidav startap-inkubator (2019). ["Digital solutions are a priority of Ukraine's development" – Zelensky visits startup incubator in Paris]. Kyiv: TSN. Available at: <https://tsn.ua/politika/cifrovi-rishennya-prioritet-rozvitku-ukrayini-zelenskiy-u-parizhi-vidvidav-startap-inkubator-1363779.html> (accessed 20.06.2019).
12. Rosporjadgennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro shvalennia Konzepzii rosvytku zyfrovoi ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018-2020 roky ta zatverdghennia planu zahodiv schodo jii realizazii» (2018). [Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the Concept Development of the digital economy and society of Ukraine for 2018-2020

years and approved plan for its implementation»]. Kyiv: Urjadovy portal. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/proshvalennya-koncepciyi-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki-ta-suspilstva-ukrayini-na-20182020-roki-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-yiyi-realizaciyi> (accessed 15.06.2019).

13. Kolodko G.V. (2014). Kuda idet mir. Politicheskaja ekonomia buduschego [Whither the world: The political economy of the future]. Moscow: Magister, 528 p.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ В УКРАИНЕ

В статье рассматриваются актуальные проблемы, противоречия становления и развития цифровой экономики в Украине, исследуются особенности и пути их решения в процессе институционально-структурной трансформации экономической системы. Целью статьи является переосмысление отмеченных процессов цифровизации экономики и капитала с учетом проблем, вызовов, возможностей и особенностей их реализации в контексте становления и институционализации информационного общества в Украине. Проанализированы институциональные аспекты реализации Концепции развития цифровой экономики и общества Украины на 2018-2020 годы, раскрыта роль и основные функции государственного регулирования цифровизации экономики эмерджентного типа, в частности, создание институциональной инфра-структуры диджитализации экономики и общества, переход от электронного к цифровому управлению, стимулирование цифровизации производственных процессов, информационная, цифровая безопасность и преодоление цифрового неравенства.

Ключевые слова: интернет, институциональные трансформации, информационное общество, информационные технологии, IT-индустрия, цифровизация, цифровое управление, цифровая экономика.

INSTITUTIONAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF DIGITAL ECONOMY IN UKRAINE

The article discusses actual problems, contradictions of the formation and development of the digital economy in Ukraine, explores the features and ways to solve them in the process of institutional and structural transformation of the economic system. The purpose of the article is to rethinking these processes of digitalization of the economy and capital in view of the problems, challenges, possibilities and peculiarities of their implementation in the context of the formation and institutionalization of the information society in Ukraine. It is noted that the important role of digitization as a way to modernize the Ukrainian economy does not exclude its main problems: underestimation of social and other dimensions of the modern economy development, for example, heterogeneity of Ukrainian regions development; reduced productivity in the production of digital technology itself, and, in turn, the slowdown of investment in their development; reduction of production personnel qualifications in conditions of its transformation in the appendage of digitalized productions; growth of probability of technological failures and man-made disasters, information-digital manipulations and fraudulent operations in the non-productive sector; deceleration in the growth of the share of the digital economy in GDP already is observed in a number of industrialized countries; elimination of basic technological processes, scientific and technical innovations, as well as economic relations related to the social orientation of the Ukrainian economy; limited possibilities for taking into account the specifics of the Ukrainian economy, the correlation of state regulation and the market; threats to the country's economic security, first of all, to its cyber and military-industrial safety; exit of domestic IT-companies from the state control, taxation, etc. As a result of the institutional analysis of implementation of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018-2020 years revealed the role and the basic functions of state regulation of digitalization emergent type of economy, in particular, the creation of the institutional infrastructure of the economy and society digitalization, the transition from e-government to digital governance, promotion of production processes digitalization, information, digital security and overcoming of the digital inequality. The practical significance of the research is that the conclusions and proposals can be used in refining and further refining the strategy of digital transformation of the Ukrainian economy and its successful integration into the global digital space.

Key words: digitalization, digital governance, digital economy, information technologies, information society, internet, IT-industry, institutional transformations.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Батура Владислав Юрійович – магістрант, Полтавська державна аграрна академія

Башинська Марина Ігорівна – кандидат економічних наук, Ізмаїльський державний гуманітарний університет

Бодрова Дарія Володимирівна – магістр, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Брятко Анатолій Андрійович – аспірант кафедри світового господарства та міжнародних економічних відносин, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Буруков В'ячеслав Віталійович – студент, Одеський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

Вараксіна Олена Вікторівна – кандидат економічних наук, докторант, Полтавська державна аграрна академія

Винничук Роксолана Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту персоналу та адміністрування, Національний університет «Львівська політехніка»

Гуцул Інна Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет

Дячков Дмитро Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Полтавська державна аграрна академія

Запорожець Сергій Юрійович – кандидат технічних наук, доцент кафедри інформаційних технологій, Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

Засанська Світлана Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник, завідувач відділу наукового, методичного та інформаційного забезпечення експертної діяльності, ДНУ «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації»

Зінковська Дар'я Володимирівна – кандидат економічних наук, викладач кафедри маркетингу, Одеський національний економічний університет

Зміївська Ірина Віталіївна – старший викладач кафедри інформаційних технологій, Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

Ігнатєва Марія Іванівна – магістрант, Національний університет «Запорізька політехніка»

Ільченко Наталія Борисівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедрою торговельного підприємництва та логістики, Київський національний торговельно-економічний університет

Князькова Валентина Яківна – кандидат економічних наук, доцент, Одеський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

Ковальчук Вікторія Олександрівна – магістр, Національний університет водного господарства та природокористування

Козубова Наталія Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця

Костриченко Валентина Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, Національний університет водного господарства та природокористування

Кулік Анна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри торговельного підприємництва та логістики, Київський національний торговельно-економічний університет

Лаврук Віталій Валерійович – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи, страхування та електронних платіжних систем, Подільський державний аграрно-технічний університет

Лизанець Анжела Гейзівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, Мукачівський державний університет

Лопатін Артем Олегович – аспірант, Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Машевська Анжеліка Анатоліївна – асистент кафедри бухгалтерського обліку, Вінницький національний аграрний університет

Обоянська Любов Афанасіївна – старший викладач кафедри інформаційних технологій, Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

Олійник Тетяна Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Запорізька політехніка»

Печенюк Алла Петрівна – кандидат економічних наук, докторант, Подільський державний аграрно-технічний університет

Підвальна Оксана Григорівна – кандидат економічних наук, здобувач ступеня доктора наук кафедри економіки, підприємництва та природничих наук, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Платовський Антон Михайлович – студент, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Покотильська Наталія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування, Подільський державний аграрно-технічний університет

Радченко Андрій Анатолійович – голова правління ПАТ «Аграрний фонд»

Рулінська Ольга Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу, Одеський національний економічний університет

Самусевич Ярина Валентинівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування, Сумський державний університет

Сатушева Карина Валеріївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця

Сівко Богдан Ігорович – магістрант, Одеський національний економічний університет

Сментина Наталя Василівна – доктор економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет

Соболєва Ганна Григорівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Сокирко Інна Анатоліївна – магістрант, Полтавська державна аграрна академія

Стуглик Джоанна - кандидат економічних наук, здобувач ступеня доктора економічних наук кафедри економіки, підприємництва та природничих наук, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Теницька Ірина Анатоліївна – магістрантка, Сумський державний університет

Ткачик Федір Петрович – кандидат економічних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет

Томчук Віктор Васильович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку, аналізу і аудиту, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Хаврук Володимир Олександрович – асистент кафедри технічної експлуатації автомобілів та автосервісу, Національний транспортний університет

Шпатакова Оксана Леонідівна – аспірантка кафедри фінансів, обліку і маркетингу, ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»

Юрик Маріяна Мирославівна – магістр, Мукачівський державний університет

Яковенко Олена Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри управління підприємницькою та туристичною діяльністю, Ізмайльський державний гуманітарний університет

НОТАТКИ

Науковий журнал

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Економіка і управління

**Том 30 (69). № 5, 2019
Частина 2**

Коректура • *О. Скрипченко*

Комп'ютерна верстка • *Н. Ковальчук*

Адреса редакції:

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

м. Київ, вул. Івана Кудрі, 33

Телефон редакції: +38 (095) 430 01 12

Електронна пошта: editor@econ.vernadskyjournals.in.ua

Сторінка журналу: www.econ.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 18,50. Ум. друк. арк. 20,0.

Підписано до друку 15.11.19. Замов. № 1119/245. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а

Телефони: +38 (0552) 39 95 80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.